

T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

LATİFE TEKİN'İN ROMANLARINA EKOELEŞTİREL BİR YAKLAŞIM

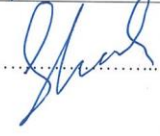

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
YASİN KARAMAN

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. SELMA BAŞ

VAN – 2020

KABUL VE ONAY SAYFASI

Yasin KARAMAN tarafından hazırlanan "Latife Tekin'in Romanlarına Ekoeleştirel Bir Yaklaşım" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / OY ÇOKLUĞU ile Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.	
Danışman: Prof. Dr. Selma BAŞ Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/ onaylamıyorum.	
Başkan : Prof. Dr. Selma BAŞ Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/ onaylamıyorum	
Üye : Dr. Öğr. Üyesi M. Arif ERZEN Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/ onaylamıyorum	
Üye : Dr. Öğr. Üyesi Ulaş BİNGÖL Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Siirt Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/ onaylamıyorum	
Yedek Üye : Unvanı Adı SOYADI AnabilimDalı,ÜniversiteAdı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum
Yedek Üye : Unvanı Adı SOYADI AnabilimDalı, ÜniversiteAdı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum
Tez SavunmaTarihi:	07/02/2020
Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini ve imzalarına sahip olmasına ait olduğunu onaylıyorum. Doc. Dr. Bekir KOÇLAR Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü	

ETİK BEYAN SAYFASI

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

07/02/2020

Yasin KARAMAN

(Yüksek Lisans Tezi)

Yasin KARAMAN

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Şubat, 2020

LATİFE TEKİN'İN ROMANLARINA EKOELEŞTİREL BİR YAKLAŞIM

ÖZET

Doğal çevre, bir canlının yaşaması ve neslini devam ettirebilmesi için gerekli olan uygun ortamdır. Bu doğal çevrenin sakinlerinden biri olan insan, içerisinde bulunduğu çevreyi sürekli olarak değiştirme ve dönüştürme çabası içerisinde. Bu nedenle, doğa ve insan arasındaki zorunlu birliktelik tarihsel süreç içerisinde birçok farklı evreden geçerek yeniden şekillenmektedir. Bu değişim ve dönüşüm sürecinde insanın doğal çevre üzerinde olumsuz etkiler bıraktığı da açıktır. Geliştirilen insan merkezli düşünce sistemleri neticesinde ekolojik sorunlar, küresel anlamda günden güne etkisini arttıran başat problemlerden biri haline gelmektedir. Bu kötü gidişatın durdurulabilmesi için günümüzde çeşitli girişimler söz konusudur. Neredeyse bütün alanlarda görülebilen bu girişimler, kurgusal düzlemde de çevre hassasiyeti ön planda olan yazarlar tarafından dillendirilmektedir. Ekolojik sorunları kurgusal düzleme taşımayı amaçlayan ekoeleştirel yaklaşım, bu doğrultuda edebi eserlere belli sorumluluklar yüklemektedir. Türk edebiyatında 1980 sonrasında eser vermeye başlayan Latife Tekin, bu minvalde dikkat çeken yazarlardan biridir. Latife Tekin, kaleme aldığı romanlarında insanın doğa karşısındaki benmerkezci tutumunu ifşa etmekte ve doğadan yana tavır koyan düşünce biçimlerinin özünü kurgusal evrene taşımaktadır. Çevre hassasiyetini özellikle feminist ve sosyalist dünya görüşüyle birleştiren Latife Tekin, ekoeleştirel anlamda birer protesto özelliği taşıyan eserleriyle Türk yazın geleneğinde bir dönüm noktasıdır. Latife Tekin'in Türkiye toplumunun folklorik unsurlarıyla harmanladığı romanları, insanoğlunun tarihi süreç içerisinde değişen doğa algısını ortaya koymasından önemlidir. Bu çalışmada insanın doğa karşısındaki benmerkezci tutumuna karşı geliştirilen ekoeleştirel düşüncenin kuramsal çerçevesi çizilmiş ve bunun Latife Tekin'in romanlarındaki yansımalarına odaklanılmıştır. Ayrıca ekoeleştirel düşüncenin etkileşimde olduğu temel disiplinler ve ideolojiler olan Derin Ekoloji, Toplumsal Ekoloji, Ekososyalizm, Ekofeminizm, Ekofaşizm ve Ekopsikoloji'nin de yazarın eserlerindeki takibi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ekoeleştiri, Ekoyazın, Ekofeminizm, Ekososyalizm, Latife Tekin, İnsan, Doğa, Kadın.

Sayfa Sayısı : IX+181

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Selma BAŞ

(M. Sc. Thesis)

Yasin KARAMAN

VAN YÜZÜNCÜ YIL UNIVERSITY

INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

February, 2020

AN ECOCRITICAL APPROACH TO LATİFE TEKİN'S NOVELS

ABSTRACT

The natural environment is the appropriate environment necessary for a living being to survive and survive. One of the inhabitants of this natural environment, people are in an effort to constantly change and transform their environment. Therefore, the compulsory unity between nature and man is reshaped through many different phases in the historical process. It is clear that in this process of change and transformation, human beings have negative effects on the natural environment. As a result of the developed human-centered thought systems, ecological problems are becoming one of the major problems that increase their impact day by day. There are various attempts today to stop this bad trend. These initiatives, which can be seen in almost all areas, are also voiced by writers who are at the forefront of environmental sensitivity in the fictional plane. The eco-critical approach, which aims to bring the ecological problems to the fictional plane, places certain responsibilities on the literary works accordingly. Latife Tekin, who started to write in Turkish literature after 1980, is one of the authors who draw attention in this regard. Latife Tekin, in his novels, reveals the self-centered attitude of man to the nature and brings the essence of the ways of thinking that stands for nature to the fictional universe. Latife Tekin, which combines environmental sensitivity especially with the feminist and socialist world view, is a turning point in the Turkish literary tradition in an eco-critical sense with its protest works. Latife Tekin's novels, which blends elements of folklore with the people of Turkey, is important in the process of perception reveal the changing nature of the history of mankind. In this study, the theoretical framework of eco-critical thinking developed against the egocentric attitude of man against nature is drawn and its reflections in Latife Tekin's novels are focused. In addition, the main disciplines and ideologies, in which eco-critical thinking interacts, Deep Ecology, Social Ecology, Ecosocialism, Ecofeminism, Eco-fascism and Ecopsychology have been followed in the author's works.

Key Words : Ecocriticism, Eco-literature, Ecofeminism, Ecosocialism, Latife Tekin, Human, Nature, Woman.

Quantity of Page: IX+181

Supervisor : Prof. Dr. Selma BAŞ

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	viii
ÖN SÖZ	ix
GİRİŞ	1
1. EKOELEŞTİRİ KURAMI	4
1.1. Ekoeleştiri Kuramının Kavramsal Çerçevesi	4
1.2. Ekoeleştiri Kuramının Tarihsel Gelişimi	10
1.3. Ekoeleştiri Kuramının Etki Alanları ve Etkileşimde Olduğu Disiplinler.....	15
1.3.1. Derin Ekoloji.....	17
1.3.2. Toplumsal Ekoloji.....	21
1.3.3. Ekososyalizm	26
1.3.4. Ekofeminizm.....	34
1.3.5. Ekofaşizm	41
1.3.6. Ekopsikoloji.....	44
1.4. Sürdürülebilir Bir Yaşam İçin Alternatif Arayışlar	47
1.4.1. Ekoköyler.....	48
1.4.2. Ekolojik Tarım.....	53
1.4.3. Ekoturizm.....	58
1.5. Ekoyazın ve Türk Edebiyatındaki Yansımaları.....	63
2. LATİFE TEKİN'İN HAYATI VE SANAT ANLAYIŞINA BİR BAKIŞ	68
2.1. Latife Tekin'in Hayatı	68
2.2. Latife Tekin'in Sanat Anlayışı	71

2.3. Latife Tekin’de Kadın Duyarlılığı.....	81
2.4. Latife Tekin’de Çevre Hassasiyeti	91
3. LATİFE TEKİN’İN ROMANLARINA EKOELEŞTİREL BİR YAKLAŞIM	97
3.1. Ruh ve Bilinç Sahibi Bir Canlı Olarak Tabiât.....	97
3.2. Ekosferik Eşitliğin Bozulması: İnsanın Doğaya Tahakkümü	111
3.3. Ötekileştirilen Kadın ve Doğa: Ekofeminizm	124
3.4. Ekososyalizm Açısından Doğanın ve Emeğin Metalaşması	137
3.5. Doğanın Kucağında Arınma: Ekopsikoloji	147
3.6. Doğanın İçkin Değeri	156
SONUÇ.....	160
KAYNAKÇA	164
ÖZGEÇMİŞ	
TEZ ORJİNALLİK RAPORU	

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılan kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda verilmiştir.

KISALTMALAR

AÇIKLAMALAR

a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.m.	: adı geçen makale
a.g.t.	: adı geçen tez
Akt.	: Aktaran
<i>Berci Kristin...</i>	: Berci Kristin Çöp Masalları
Çev.	: Çeviren
E.T.	: Erişim Tarihi
Ed.	: Editör
<i>Ormanda Öl...</i>	: Ormanda Ölüm Yokmuş
<i>Rüyalar ve...</i>	: Rüyalar ve Uyanışlar Defteri
<i>Sevgili Ar...</i>	: Sevgili Arsız Ölüm
<i>Unutma Bah...</i>	: Unutma Bahçesi
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri

ÖN SÖZ

Masalsı ve şiirsel üslûbuyla 1980 sonrası Türk edebiyatının güçlü yazarlarından biri olarak kabul edilen Latife Tekin, edebiyat dünyasında daha çok romancılığıyla öne çıkmaktadır. İlk romanı *Sevgili Arsız Ölüm* (1983) ile edebiyat dünyasına hızlı bir giriş yapan Tekin, özellikle bu ilk romanında kullandığı “büyülü gerçekçi” anlatımıyla Latin Amerikalı yazar Gabriel Garcia Marquez tarzını Türk edebiyatına taşıması açısından dikkat çekmiştir. Daha sonraki romanlarında toplumsal ve doğa korumacı bir anlayışa yönelen Tekin, 2018 yılında yayımladığı *Manves City* (2018) ve *Sürüklenme* (2018) adlı romanlarıyla günümüzde de roman sahasındaki iddiasını sürdürmektedir. Latife Tekin’in yayımlanan on romanının yanı sıra bir film senaryosu, bir deneme kitabı ve bir de anı-öykü olarak değerlendirilebilecek bir eseri mevcuttur.

1980 sonrasında yayımladığı romanlarla Türk yazın geleneğinde önemli bir yer edinen Latife Tekin’in eserleri üzerine hazırlanmış birçok tez çalışması mevcuttur. 2011 tarihli “*Latife Tekin’in Romancılığı*” başlıklı doktora tezinde, yazarın romanları üzerine kapsamlı değerlendirmeler yapılmıştır. Latife Tekin’in romanlarına farklı bakış açılarıyla yaklaşılacak çalışmada, yazarın eserlerinin ekofeminizm ve ekososyalizm açısından değerlendirilebileceğine de dikkat çekilmiştir. Ayrıca çalışmamızın sonuna doğru Ulusal Tez Merkezi’nde yayımlanan “*Latife Tekin'in Romanlarında Doğa ve İnsan İlişkisi*” başlıklı yüksek lisans tezinde de insan ve doğa arasındaki ilişkiye odaklanılmıştır. “*Dişil Dil ve Ekofeminist Bağlamda Latife Tekin ve Muinar*” başlıklı yüksek lisans tezi de yazarın bir romanını ekofeminizm açısından değerlendirmesi hasebiyle incelememize yakın duran diğer bir çalışmadır.¹ Bu tez çalışması ise Latife Tekin’in 1983-2018 yılları arasında yayımlanan romanlarını ekoeleştiri kuramı dahilinde incelemesi ve bu minvalde

¹ Yukarıda belirtilen tez çalışmalarının dışında Ulusal Tez Merkezi’nde Latife Tekin’in eserleri üzerine hazırlanmış birçok tez çalışması mevcuttur. 2011 tarihli “*Latife Tekin’in Romanlarında Yapı, Tema ve Anlatım*” ve 2019 tarihli “*J.M. Coetzee’nin In The Heart of The Country, Latife Tekin’in Gece Dersleri ve Jeanette Winterson’in Lighthousekeeping Romanlarındaki Ötekilik Problemi*” başlıklı doktora tezlerinin dışında 19 adet de yüksek lisans tezi yer almaktadır. Söz konusu bu yüksek lisans tezlerinin her biri yazarın eserlerinin farklı bir yönünü ortaya koymaktadır. Latife Tekin’in eserleri üzerine hazırlanmış bütün tez çalışmaları için (<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>) adresine bakılabilir.

bütünlüklü bir çalışmanın olmaması yönüyle sözü edilen bu çalışmalardan farklılık göstermektedir.

Bu tez çalışmasında Latife Tekin'in 1983-2018 yılları arasında yayımlanan romanları, *Ekoleştirici Kuramı (Çevreci Edebiyat Eleştirisi)* çerçevesinde incelendi. Bu inceleme sonucunda hem Latife Tekin'in romancılığının ana tutamaklarından biri olan çevre duyarlılığına hem de yazarın eserlerinin farklı okuma biçimlerine elverişli olduğu gerçeğine görünürlük kazandırıldı. Nihayetinde ise bu kuramın kurmaca eserlerde yazar tarafından nasıl ele alındığı ve bunun Latife Tekin'in romancılığı açısından nasıl bir anlam taşıdığı ortaya konulmaya çalışıldı.

“*Latife Tekin'in Romanlarına Ekoleştirici Bir Yaklaşım*” başlığını taşıyan bu tez çalışmasının ilk bölümünde, öncelikle ekoeleştirici kuramının kavramsal çerçevesine, tarihi süreç içerisindeki seyrine ve etki alanlarına yer verildi. Bu bölüm, kuram üzerine yazılmış kitaplar, tezler, makaleler ve çeşitli kongre metinleri incelenerek geniş bir literatür taraması sonucunda hazırlandı. Ayrıca çalışmanın birinci bölümünde “Sürdürülebilir Bir Yaşam İçin Alternatif Arayışlar” başlığı altında insanlığın ekolojik bilinçlenme sonucunda ortaya koyduğu çözüm önerilerine yer verildi. Son olarak bu bölümde “Ekoyazın ve Türk Edebiyatındaki Yansımaları” başlığı altında ekoyazın ve doğa yazını arasındaki farklar ortaya konuldu ve ekoeleştirici kuramın Türk edebiyatındaki yansımalarına da öz bir çerçeve çizildi.

Çalışmamızın ikinci bölümü “Latife Tekin'in Hayatı ve Sanat Anlayışına Bir Bakış” başlığını taşımaktadır. Bu başlık altında Latife Tekin'in hayatı ve sanat anlayışına yer verilmeyle birlikte Tekin'in romancılığının temel bileşenlerinden olan çevre hassasiyeti ve kadın duyarlılığına da değinildi. Böylelikle çalışmanın asıl konusuna geçiş sağlayabilecek bir giriş hazırlandı.

Araştırmanın üçüncü bölümünü ise Latife Tekin'in romanlarının ekoeleştirici kuram çerçevesinde incelenmesi oluşturmaktadır. “Latife Tekin'in Romanlarına Ekoleştirici Bir Yaklaşım” başlığını taşıyan bu bölümde, ekoeleştirici kuramın Latife Tekin'in eserlerindeki yansımaları tespit edilmeye çalışıldı. Öncelikle eserler, kronolojik bir sıra takip edilerek okundu. Böylece yazarın bu kurama uygun olarak eserlerindeki gelişim ve değişim süreci takip edildi. Ayrıca eserlerdeki ekoeleştirici kuram çerçevesinde değerlendirilebilecek kullanımlar tespit edildi ve bunlar alt

başlıklara dönüştürülerek tasnif edildi. Söz konusu bu yansımalara eserlerden yapılan alıntılarla görünürlük kazandırıldı ve Tekin'in deneme ve köşe yazılarında ortaya koyduğu düşünceler de bu doğrultuda değerlendirildi. Tezin "Sonuç" bölümünde ise elde edilen verilerden hareketle yapılan tespit ve değerlendirmelere yer verildi.

Bu çalışma süresince öncelikle konu seçiminde isteklerimi göz önünde bulunduran, tezin amacına ulaşmasında kıymetli önerilerini ve deneyimlerini paylaşan, enerjisine ve inancına her dâim hayran olduğum tez danışmanım Prof. Dr. Selma BAŞ hocama teşekkürlerimi bir borç bilirim. Ayrıca bütün hayatım boyunca mâddi ve mânevi desteklerini her zaman hissettiğim aileme ve son olarak doğayı seven ve koruyan herkese teşekkürlerimi sunarım.

Yasin
KARAMAN
VAN-2020

GİRİŞ

İnsanoğlu, tarihsel süreç içerisinde yaşam alanı olan doğayı çeşitli nedenlerle değiştirerek denetim altına almaya çalışmıştır. İnsanın doğa üzerinde hakimiyet kurma çabası, zamanla onu bileşeni olduğu ekolojik sistemi tahrip eden bir unsur haline getirmiştir. Özellikle Sanayi Devrimi'yle başlayan endüstriyel gelişmelerle beraber, çevre sorunlarında önlenemez bir artış meydana gelmiştir. Bu gelişmelere bağlı olarak artan nüfus, bilinçsiz tüketim ve büyük sanayi tesislerinin kuruluşu, ekolojik çevre üzerinde yıkıcı etkiler bırakmıştır. Endüstriyel Devrim ile şekil değiştiren insan-doğa ilişkisi, günümüz insanı için kaygı verici bir boyuta ulaşmış ve bu ilişkinin yeniden kurulması gerektiği yönündeki düşünceleri güçlendirmiştir.

Günümüz toplumlarının çözüm bekleyen sorunları arasında ekolojik yıkım başta gelmektedir. Bu nedenle günümüzde çevreye verilen bazı zararlar suç olarak kabul edilmekte ve çeşitli yaptırımlara tâbi tutulmaktadır. Özellikle “bazı uluslararası metinlerle çevrenin korunmasını sağlamaya yönelik kararlar alınmakta ve ülkelere belli fiilleri suç olarak düzenleme yönünde yükümlülük getirilmektedir.”² Ancak 1970’li yıllarda başlayıp ve giderek genişletilen uygulamalar ve uluslararası alanda yürürlüğe konulan önlemlere rağmen ekolojik sorunlar artarak devam etmektedir. Başka bir deyişle, kendini evrenin sahibi olarak gören ve doğaya egemen olduğunu düşünen insan, evi olan dünyayı bir yok oluşa sürüklemektedir. “İnsanın doğayla olan ilişkisinde doğada bulunan tüm canlı ve cansızları vahşice tüketip tahrip etmesi salt bedeni istek ve gereksinimlerinden kaynaklanmamaktadır. Aksine, bir takım dini buyruk, kurum ve metinlerde de insanın doğanın sahibi olduğu sanısı kanunlaştırılmaktadır.”³ Bu farklı temeller üzerinde yükselen insan merkezli düşünce biçiminin kendisine bahşettiği ayrıcalıklar neticesinde insan, doğayı emrine verilmiş sonsuz bir kaynak olarak algılamaktadır. Özellikle endüstriyalizm ve kentleşme adı altında doğal yaşam alanlarının tahrip edilmesi sonucunda ekolojik denge için faydalı birçok bitki ve hayvan türleri yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. “Çeşitli bitki ve hayvan türlerinin varlıklarını sürdürmelerine yönelik tehditlerin

² Abdulkaki Giyik, “İmar Kirliliğine Neden Olma Suçu”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 134, 2018, 72.

³ Arda Arıkan, “Edebi Metin Çözümlemesi ve Ekoeleştirisi”, *MJH (Mediterranean Journal of Humanities)*, 1(1), 2011, 44.

giderilmemesi durumunda, yakın bir zamanda dünya çapındaki biyolojik çeşitliliğin benzeri görülmemiş bir seviyeye düşeceği”⁴ uzmanlar tarafından ifade edilmektedir.

Hava, su ve toprağın kirlenmesiyle başlayıp bitki örtüsü ve hayvan topluluklarının yok olmasıyla devam eden süreçte çevre sorunları, bugünün insanı için artık bir gelecek kaygısı uyandırmaktadır. Nihayetinde ekolojik tahribatın giderek küresel bir sorun haline gelmesi, çeşitli disiplinlerin de mevcut ekolojik sorunlara çözüm arayışlarını zorunlu hale getirmiştir. Doğanın insan eliyle tahrip edilmesine diğer bilim dallarında olduğu gibi sanat ve edebiyat dünyasında da belli eleştiriler yöneltilmiş ve edebî eserler aracılığıyla insanlarda bir doğa bilinci oluşturulmaya çalışılmıştır. Böylece ekolojik sorunların tartışılması daha geniş bir yelpazeye yayılma imkanı bulmuştur. İnsanlarda doğa bilinci oluşturma amacıyla kaleme alınan edebi eserlerin sayısı arttıkça, edebiyat bu alanda vazgeçilmez bir unsur haline gelmiştir. İnsanın bir ürünü olduğu halde aynı zamanda onu şekillendiren bir araç da olan edebiyat; hayatın içinde şekillenmesi, insanları etkileme ve yönlendirme misyonu dolayısıyla çevre sorunlarına karşı da okurun duyarlılığını arttırmıştır.

İnsanın doğa ile kurduğu ilişkiye odaklanan edebi eserler, 1990’lı yılların başından itibaren bir edebiyat kuramının oluşumuna zemin hazırlar. *Ekoeleştiri* ya da *Çevreci Edebiyat Eleştirisi* olarak adlandırılan bu kuramın temeli, Amerika Birleşik Devletleri’nde atılır ve kuram, kısa süre içerisinde etki alanını genişletir. Ekoeleştiri kuramının en önemli teorisyenlerinden biri olan Cheryll Glotfelty, *The Ecocriticism Reader (Ekoeleştiri Derlemesi)* adlı çalışmasının giriş bölümünde ekoeleştiriye şöyle tanımlar: “Ekoeleştiri Nedir? En basit tanımıyla, edebiyatla fiziki çevre arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Tıpkı Feminist eleştirinin dili ve edebiyatı cinsiyet bilincine sahip bir bakış açısıyla incelemesi veya Marksist eleştirinin metin okumalarına üretim tarzlarına ve ekonomik sınıflara dayalı bir bilinç katması gibi, ekoeleştiri de edebiyat çalışmalarına yeryüzü merkezli bir yaklaşım getirir.”⁵

⁴ M. Ahmet Güneş, “Biyolojik Çeşitliliğin Avrupa Birliği Hukuku Çerçevesinde Korunması”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 85, 2009, 36.

⁵ Glotfelty’den Akt. Ensar Kesebir, “Sezai Karakoç’un Medeniyet Tasavvurunda Tabiât”, *International Symposium on Environment and Morality*, (4-6 November), Alanya/Turkey, 268.

Ekoloji ve edebiyat birlikteliği neticesinde çevresel sorunlar kurmaca dünyaya aktarılır ve böylelikle edebi eserlerdeki mekân olgusu doğaya taşınır. Ayrıca doğanın ele alınış şekli ve doğa tasvirleri de ekoeleştirel bağlamda kurgusal evrende yeniden şekillendirilir. Ekoeleştirel düşünce, “bu türden çalışmalarla doğaya karşı bir duyarlılık yaratıp, insanın fiziksel çevresiyle olan ilişkilerini tekrar gözden geçirme olanağı sağlayarak ekolojik bilinçlendirme oluşturmak ve bu yolla doğanın kötü muameleye maruz kalıp bilinçsizce yok edilmesini”⁶ önlemeyi amaçlamaktadır. Türk edebiyatı yazın geleneği içerisinde 1980 sonrasında yayımladığı romanlarıyla köklü bir yer edinen Latife Tekin, bu minvalde önemli bir isimdir. İnsanın doğa üzerindeki tahrip edici tutumunu kaleminin gücüyle ifşa eden yazar, bu yönüyle Türk edebiyatında ekoeleştirel yaklaşımın başarılı örneklerini ortaya koymaktadır.

⁶ Caner Solak, “Bir Ekoeleştiri Denemesi: Behiç Ak’ın *Tek Kişilik Şehir* Oyununda Birey, Toplum ve Çevre İlişkileri”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 47, 2012, 213.

1. EKOELEŞTİRİ KURAMI

1.1. Ekoeleştiri Kuramının Kavramsal Çerçevesi

Dünya gündemine 1990'lı yıllardan itibaren damgasını vuran ve yaşadığımız çağın toplumsal sorunları içerisinde önemli bir yere sahip olan sorunların başında çevre felaketleri gelmektedir. Dünyanın ekolojik bir kriz içerisinde olduğu gerçeği, bugün artık bütün insanlık tarafından kabul edilmektedir. “Uluslararası alanda dünyanın çevresel durumu üzerine yapılan ölçüm ve değerlendirmeler, durumun vahametini ortaya koymaktadır.”⁷ Sanayi Devrimi'yle birlikte insanlık, doğaya hiçbir saygı göstermeden sadece ekonomik büyümeyi öncelmiş ve doğayı bu amacına bilinçsizce kurban etmiştir. “Aydınlanma Çağı, doğa-insan ilişkisinin bozularak, sürecin insanlığın lehine evrildiği ve insanı merkeze alan yaklaşımların açıkça kabul edildiği döneme tekabül etmektedir. Dolayısıyla bu sürecin temel savı, her şeyin insanlar için yaratıldığı ve insanların tüm varlıklardan üstün olduğu düşüncesidir.”⁸

Ekolojik yıkımın bir türlü durdurulamaması ve dünya üzerindeki yaşamı tehdit edecek boyutlara ulaşmasındaki en önemli etken, insan merkezli bir düşünce sisteminin varlığıdır. Dünya üzerinde sadece insanı merkeze alan ve diğer bütün varlıkları onun sömürüsüne açık hale getiren bu bakış açısı, aslında günümüz çevre sorunlarının temel nedenidir. “İnsanın doğa üzerindeki geri döndürülemez tahribatı doğal kaynakların tükenmesi, buzulların erimesi, içme suyu kaynaklarının kirlenmesi, deniz seviyesinin yükselmesi, ekosistemde aksamalar ve yeni hastalıklar gibi pek çok sorunu beraberinde getirmiştir.”⁹ Bütün bu olumsuz gelişmeler neticesinde doğa, artık kendini yenileyebilme yetisini kaybetmiş ve kendini savunma gücünden yoksun bırakılmıştır. Öte yandan dünya nüfusundaki ani artış, çarpık kentleşme, kentsel büyüme ve sanayileşme faaliyetleri gibi etkenler bir taraftan aşırı çevre kirliliklerine sebep olurken, diğer taraftan doğanın sınırlı kaynaklarının büyük bir hızla tüketilmesi gibi sorunları da beraberinde getirmiştir.

⁷ Ezgi Ediboğlu, “Ekolojik Hukuk Bakış Açısıyla Ekosistem Hakları”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 121, 2015, 258.

⁸ Arzu Maltaş, “Ekoloji Ekseninde İnsan-Doğa İlişkisi ve Özne Sorunu”, *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 17(29), 2015, 3.

⁹ Nuray Mamur, “Sanat Eğitiminde Sürdürülebilirlik ve Çevre Eğitimi Üzerine Bir Çalışma”, *Ege Eğitim Dergisi*, 18(2), 2017, 776.

Bütün canlıların yaşam alanı olan doğa; insanoğlunun bilinçsiz tüketimi, doğanın genel işleyişini gözardı ederek uyguladığı projeler ve öncelediği ekonomik büyüme nedeniyle bugün artık canlılar için sağlıklı bir ortam haline gelmiştir. Ruşen Keleş'in *100 Soruda Türkiye'de Kentleşme, Konut ve Gecekondu* adlı eserinde dikkat çektiği gibi özellikle ilkel teknolojiyle çalışan işleyim kuruluşlarının kentlerde gelişigüzel bir biçimde yerleşmesi ve zararlı etkilerinin giderilmemesi, çevre ve insan sağlığı açısından olumsuz etkiler doğurmaktadır.¹⁰ Hiç şüphesiz ki bu faktörler doğanın genel işleyişini bozmakta ve doğanın insan eliyle geri döndürülemez bir yok oluşa sürüklenmesine neden olmaktadır.

Temelde çevre felaketleri, insan kaynaklıdır ve ancak, “insan rehabilite edilirse sorunlar kaynağında çözümlenmiş olacaktır.”¹¹ Bu nedenledir ki söz konusu ekolojik tahribat yalnızca “çevresel bir sorun değil, aynı zamanda insanî bir sorundur.”¹² Dolayısıyla ekolojik yıkımın temel nedeni olan insan, yine bu yıkımı tersine çevirebilecek yegâne varlıktır. Elbette insan akli, yarattığı çevre sorunlarına da en sağlıklı ve kalıcı çözümleri bulacaktır. Ancak bu noktada en önemli husus, “fertlerin teker teker sorunun farkında olabilmeleri, soruna sahip çıkmaları, başka bir anlatım ile tabandan çabaların yoğunlaştırılmasıdır.”¹³ Ekolojik yıkımın insan kaynaklı olduğunun bilincine varan insanlık, bugün artık küresel çapta önlemler alma yoluna gitmektedir. “Daha trajik ve aynı zamanda ironik bir tespitle insanoğlu doğayı hiçe sayarak elde etmeye çalıştığı rantın ve gelirin belki de daha fazlasını doğal felaketlerle ve bu felaketlerin yol açtığı sorunlarla mücadele ederken harcamak zorunda kalmaktadır.”¹⁴ Bu durum, insan akli için yaşadığımız dünyanın dışında başka bir yerde yaşama olanağımızın olmadığı gerçeğini de kabullenmektir.

¹⁰ Ruşen Keleş, *100 Soruda Türkiye'de Kentleşme, Konut ve Gecekondu*, Cem Yayınevi, İstanbul, 2015, 104-105.

¹¹ Turgay Dindaroğlu, “İnsan ve Doğa İlişkisine "Paraekolojik" Bakış”, *II. Ulusal Akdeniz Orman ve Çevre Sempozyumu “Akdeniz ormanlarının geleceği: Sürdürülebilir toplum ve çevre” Bildiriler Kitabı*, (22-24 Ekim 2014), Isparta, 311.

¹² Noam Chomsky-Laray Polk, *Nükleer Savaş ve Çevre Felaketi*, (Çev. Melda Elif Keskin), İnkılap Kitapevi, İstanbul, 2013, 13.

¹³ Güzin Akgündüz, “Çevre Sorunlarımız”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 1, 1991, 12.

¹⁴ Fethi Demir-Mehmet Recep Taş, “Turgut Uyar'ın Dünyanın En Güzel Arabistanı'nı Çevre Eğitimi Bağlamında Okumak”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi (The Journal of International Social Research)*, 10(50), 2017, 82.

Yeryüzünün misafiri konumundaki insan için doğal kaynakların yok edilmesi ve süreç içerisinde görülen iklim değişiklikleri, özellikle 1970’li yıllardan itibaren doğa ile kendisi arasında yeni bir ilişki kurma zorunluluğunu doğurmuştur. Bu ilişkiyi kurmak amacıyla bütün sanat dallarında bir farkındalık hareketi baş göstermiş ve edebi eserlere de bu minvalde belli sorumluluklar yüklenmiştir. Edebiyat alanında bu farkındalık hareketinin ilk işaretleri Amerika Birleşik Devletleri’nde görülmüş ve bir grup yazın eleştirmeni, alışlagelmiş yazın konularından uzaklaşarak gittikçe ciddi bir boyut kazanan çevre sorunlarına eğilmiştir.¹⁵ Böylelikle ekolojik sorunların edebiyat dünyasına ilk sızıntıları başlamıştır. Ekolojik yıkımın edebiyat metinlerinde yer bulmasıyla dünyanın farklı ülkelerinde de bu alan üzerine yoğunlaşmalar baş göstermiştir. Bu gelişmelerle birlikte çevre sorunlarının gündemden düşmemesi ve dolayısıyla daha geniş bir alanda tartışılmasına da zemin hazırlanmıştır.

Bu ilk girişimlerin akabinde William Rueckert, edebiyat çalışmalarında çevre bilicinin öne çıkarılmasını sağlamış ve ekoeleştirelinin terim olarak ilk kullanımını 1978 yılında yayımlanan “Edebiyat ve Ekoloji” adlı makalesinde yapmıştır. Rueckert ekoeleştireliyi, “Ekoloji prensiplerinin edebiyata uyarlanması”¹⁶ olarak tanımlamaktadır. Rueckert’e göre ekoloji, “insanın dünyaya bakışında gezegenin bugününü ve yarınını ilgilendiren en önemli disiplindir. Edebiyatı da insanları derinden etkileyebilen bir alan olarak gören Rueckert, bu makalede edebiyat ekolojisi adı altında yeni bir alanın gerekliliğini vurgular.”¹⁷ Bu gelişmelerle beraber edebiyat, ekolojik bilinçlenmenin ve insan eliyle meydana gelen ekolojik yıkımın, insanlık tarafından dikkate alınmasını sağlayan en önemli disiplin haline gelir. Bu ilk girişimlerle beraber ekoloji ve edebiyat arasındaki bu etkileşim, süreç içerisinde *Ekoeleştiri* veya *Çevreci Edebiyat Eleştirisi* olarak adlandırılan yeni bir edebiyat kuramının doğuşuna zemin hazırlar. Bu yeni edebiyat akımının temel savı ise insanın doğa üzerindeki tahakkümüne son vermek ve insanın doğanın efendisi olmadığı gerçeğine görünürlük kazandırmaktır. Ekoeleştirel akım, insanlığa kendi neden olduğu yıkımı göstermeyi amaçlayan bir disiplin olmanın yanı sıra “insan ve insan

¹⁵ Serpil Oppermann, (Ed.), *Ekoeleştiri: Edebiyat ve Çevre*, Phoenix Yayınevi, İstanbul, 2012, 10.

¹⁶ Ece Saatçioğlu, “Halikarnas Balıkçısı’nın *Aganta Burina Burinata* Romanını Ekoeleştirel Bakışla Okumak”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), 2016, 584.

¹⁷ Oppermann, *a.g.e.*, 10.

olmayan varlıklar arasındaki etkileşimin ve ilişkilerin yazınsal metinlerdeki yansımalarını insan merkezli olmayan bir tutumla eleştiren¹⁸ bir yaklaşımdır. Ayrıca ekoeleştirel yaklaşım, gelecekteki tehlikelere karşı insanlığı uyaran bir edebiyat kuramıdır.

Ekoeleştirel kuramın cevap aradığı en önemli soruların başında çevre sorunlarının edebi metinlere ne şekilde aktarılacağı sorusu gelmektedir. Bu sorunun cevaplandırılması aynı zamanda edebiyat metinlerinin farklı bir okuma tarzıyla incelenmesini de beraberinde getirmektedir. Bu noktada, bir edebi eserin çevreci sayılabilmesi için gerekli yöntemlerin ortaya konulması gerektiğine inanan kuramcılar, ekoeleştirel düşüncenin temellerini oluşturan yaklaşımlar ortaya koymuşlardır. Ekoeleştirel akımın en önemli teorisyenlerinden kabul edilen Cheryll Glotfelty, ekoloji prensiplerinin edebi metinlere aktarılması hususunda şöyle der: “Odağında doğa yazını ve özellikle çevreci motifler barındıran ekoeleştirel edebiyatın ekosistemin birer bileşeni olan bütün canlıların yaşam alanına ne şekilde dahil olacağına ve onlarla hangi yollardan iletişime geçileceğine odaklanmaktadır. Bu bakış açısıyla yazılan metinlerde ağaçlar, bitkiler, hayvanlar, böcekler, su, hava ve toprak gibi insanın dışında kalan diğer bütün varlıklar, sadece metni oluşturan dekorun tamamlanmasını sağlayan birer araç olarak sunulmaz; bu unsurların metindeki varlığı doğa ile insanlık tarihinin birbirine koşut olarak geliştiğine, birbirlerini tamamladıklarına ve biri olmadan ötekini de var olamayacağına işaret eder.”¹⁹

Cheryll Glotfelty’nin bu yaklaşımından da anlaşıldığı üzere insan, doğal yaşamın temel bileşenlerinden sadece biri konumundadır ve doğal çevrenin insan dışındaki diğer sakinleri de yeryüzündeki yaşamın devamlılığı için en az insan kadar önemli işlevlere sahiptir. Bu nedenle, ekoeleştirel çerçevede edebi metinlere aktarılan doğal çevrenin de kendi içinde bu tutarlılığa sahip olması gerekmektedir. Dolayısıyla bu tür eserlerde doğa, canlı bir varlık olarak kurgusal evrene aktarılır ve edebi eserin de kendi içerisinde düzenli bir ekosistem görünümü sergilemesi

¹⁸ Sezgin Toska, “William Faulkner’in *Ayı* adlı Öyküsüne Ekoeleştirel Yaklaşım” *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(1), 2013, 96.

¹⁹ Glotfelty’den Akt. Hasan Boynukara-Burcu Tütak, “Ian McEwan’ın *Solar* ve Rachel Carson’ın *Sessiz Bahar* Romanlarının Ekoeleştirel Bir Bakış Açısıyla İncelenmesi”, *Van Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 39, 2018, 58-59.

beklenir. Glotfelty'nin bu yaklaşımından hareketle Türkiye'de ekoeleştiri alanında önemli çalışmalara imza atan Serpil Oppermann da bu konuyla ilgili çalışmalarında çevre sorunlarının edebi metinlere aktarılması hususunda şunları ifade eder: “Ekoeleştiri edebiyat eserlerinde yalnızca doğanın nasıl yansıtıldığını incelemeyiz, doğaya yüklenen simgesel anlamları, bu anlamların oluşturduğu düşünce kalıplarını, nehirler, denizler, toprak, bitki ve hayvan türlerinin insan kültürlerini nasıl şekillendirdiğini, dilin nasıl kullanıldığını, çevre sorunlarına nasıl yaklaşıldığını, metin içindeki değer yargılarını ve benlik kavramlarını da mercek altına alır.”²⁰

Ekolojik sorunlara tepki olarak ortaya çıkan ekoeleştiri, savunduğu düşünceleri bir temele oturtma arzusuyla kuram için temel sayılabilecek bazı parametreler geliştirme ihtiyacı duymuştur. Herhangi bir edebi metnin ekoeleştirel kurama uygun olup olmadığı hususunda hangi yöntemin kullanılacağına ilişkin görüşler ortaya atan kuramcılar, nihayetinde Lawrence Buell'in *Çevresel İmgelem* adlı çalışmasında ortaya koyduğu şu ilkeler etrafında birleşirler:

1. “Eserde insanın dışındaki çevre bir arka plan değildir.
2. İnsanın tarihinin doğa tarihiyle iç içe olduğu bir mevcudiyettir.
3. İnsanın menfaati, yasal olan yegâne menfaat değildir.
4. İnsanın çevreye karşı sorumlulukları, eserin etik boyutunun bir parçasıdır.
5. Eserde çevrenin değişmezliği değil de bir süreç olduğu düşüncesi vardır.”²¹

Söz konusu parametrelerden de anlaşılacağı üzere, ekoeleştiri kuramı çerçevesinde değerlendirilebilecek bir edebi eserde, insanın doğadaki yegâne varlık olmadığı ve aynı zamanda insanın da doğaya karşı sorumluluklarının olduğu gerçeği temel amaç olmalıdır. Başka bir deyişle, ekoeleştirel metinlerde insan ekosistem içerisinde doğaya hesap verebilir konumda olmalıdır. Böylece insanın doğanın efendisi ya da sahibi değil, aksine onun sadece bir bileşeni olduğu düşüncesine eser içerisinde netlik kazandırılmalıdır. Söz konusu bir edebi eserin de çevreci sayılabilmesi için bu düşünceyi taşıması gerekir. Dolayısıyla bu özellikleri gösteren

²⁰ Serpil Oppermann, “Ekoeleştiri”, PEN Türkiye'nin “GreenPEN” projesi kapsamındaki panel sunumu, Erişim: (<https://www.pen.org.tr>), E.T: 06.01.2019.

²¹ Buell'den Akt. Cem Yılmaz Budan, “Çevreci Eleştiri Bağlamında Yaşar Kemal'in *Kuşlar da Gitti* Romanı Üzerine Bir Değerlendirme”, *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2(1), 2017, 8.

bir edebi metin, ancak ekoeleştiri çerçevesinde değerlendirilebilir. Buell'in *Çevresel İmgelem* adlı çalışmasında ortaya koymuş olduğu bu beş ilke doğrultusunda ekoeleştirel kuramın bir edebi eserden beklediği ve incelemelerinde aradığı unsurları genel olarak şöyle özetlemek mümkündür: “Doğa, metinde dilin inşa ettiği bir yapı ve arka plan ögesi olmaktan öte canlı bir varlık olarak yer almalıdır. Eserde çevresel sorunlara yer verilmeli ve bu sayede insanların çevreye karşı duyarlılık kazanması sağlanmalıdır. Doğa ile endüstri ve teknoloji arasındaki ilişkiler üzerinde durulmalıdır. İnsan ve doğa ilişkisi karşılıklı olarak incelenerek hem doğanın insan hem de insanın doğa üzerindeki etkileri belirlenmelidir.”²² Ekoeleştirel kuramın metodolojisini genel hatlarıyla ortaya koyan bu ilkelerle birlikte çevreci bir metnin taşınması gereken özellikler ve esere hangi açıdan yaklaşılacağı sorusu da cevap bulmuş olur.

Ekoeleştiri kuramının temel sorunsalı ise temelde insanın doğayı reddetmeyerek kendini onun bir parçası olarak görmesi ve böylece sebep olduğu yıkımın temelinde yine kendisinin olduğu bilincini kazanarak söz konusu çevresel sorunlara köktenci bir çözüm getirmektir. Ekoeleştirmenlere göre “ekosistemdeki tüm canlılar birer bireydir ve birey, varlığını ancak “öteki”lerle ortaya koyabilir ve sürdürebilir. Edebi incelemelerde ben ve öteki ikilisi-zıtlığı hakkındaki çalışmaların da gösterdiği gibi, ister “ben” açısından isterse “öteki” açısından meydana gelen her bir değişim, diğerini de etkilemektedir.”²³ Bu nedenle ekoeleştiri, ekolojinin temel kabulü olan “Her şey diğer her şeyle bağlantılıdır.” kuralını hatırlatarak, “insan merkezci bir bakış açısından ziyade doğa merkezli bakış açısını da barındıran, bütüncül bir bakış açısının gerekliliğini”²⁴ vurgular. Böylelikle ekoeleştiri, insanın doğadan bağımsız bir varlık olamayacağını altını bir kez daha çizer.

Temelde sadece çevre bilimcilerinin alanı olarak görülen ekolojik sorunlar, ekolojik dengenin bozulmakta olduğu, insan ve doğa arasındaki bağların göz ardı edildiği bir dönemde, edebiyat disiplininin insanları yönlendirme fonksiyonu göz önüne alındığında edebiyatla bağlantı kurması kaçınılmaz bir durumdur. “Edebiyat çalışmaları ve kuramlarını gezegen düşüncesine yönlendiren ekoeleştiri, insan

²² Hüseyin Ayaz, “Dıranas Şiirine Çevreci Bir Yaklaşım”, *TUDOK Bildiriler Kitabı*, Erişim: (www.academia.edu), E.T: 06.01.2019.

²³ Saatçioğlu, *a.g.m.*, 586.

²⁴ Saatçioğlu, *a.g.m.*, 586.

merkezli bakış açılarını insanı da içine alan gezegen merkezli dünya görüşüyle değiştirmeyi amaçlamaktadır... Lawrence Buell'in sözleriyle akademik alanda "Toksik Söylemler" yerlerini ekolojik söylemlere bırakmıştır."²⁵ Bu başarısıyla ekoeleştiri, günümüz çevre sorunlarının geniş kitlelere ulaştırılması ve çözüme kavuşturulması noktasında önemli bir boşluğu doldurmaktadır.

1.2. Ekoeleştiri Kuramının Tarihsel Gelişimi

İnsan-doğa birlikteliği ve bunun neticesinde gözetilmesi gereken denge sorunu, insanlığın varoluş tarihinden bu yana süregelmektedir. İnsan ve doğa arasındaki bu zorunlu birliktelik, insanlık tarihi kadar eskidir. İnsanoğlunun makineleşmeye ve teknolojiye yabancı olduğu dönemlerde doğa, canlılık izafe edilen ve daha çok mânevi bir karakter kazandırılan bir varlık konumundadır. Tarihin ilk dönemlerinde doğa, insan için bir yaşam kaynağıdır. Bu nedenle kutsal ve saygıdeğerdir. Ancak, "16. yüzyılda bilim alanında yaşanan atılımlar, insanoğluna kazandırdığı güvenle insanı doğanın üstünde bir varlığa, doğayı ise her istediğini yapabileceğine inandığı, ona hizmet eden bir araca dönüştürmüştür."²⁶ Bu dönemden sonra doğanın bütün ayrıcalıkları elinden alınmış ve adeta ruhsuz bir metaya dönüştürülmüştür.

Sanayi Devrimi ile başlayan kontrolsüz ekonomik büyüme, insan yaşamını kolaylaştırdığı gibi toplumların doğa bilincini de değiştirmiştir. Bu bilinç değişikliği sürecinde doğa, "insanın yeryüzündeki ilerlemesiyle aynı paralelde ilerlemeyerek, hızla tüketilmiştir."²⁷ Yalnızca ekonomik büyüme ve sanayileşme faaliyetlerini önceleyen insan, doğal çevreyi sürekli göz ardı etmiştir. Bu aşırı ve kontrolsüz tüketim, ezelden beri süregelen insan ve doğa arasındaki dengeyi bozmuş ve ekosistemde çeşitli aksamalara neden olmuştur. İnsanın doğayı kendi çıkarları için bir sömürü alanı olarak görmesi, günümüz çevre sorunlarının temel nedenidir. İnsanın doğa üzerindeki tahakkümünün giderek artmasıyla birlikte doğal denge bozulmuş ve insan, evi olan doğaya yabancılaşmıştır. "Sanayi devriminden bu yana

²⁵ Oppermann, *a.g.e.*, 26.

²⁶ Kumru Arapkirlioglu, "Ekoloji ve Planlama", *TMMOB Şehir Plancıları Odası: Planlama Dergisi*, 1, 2003, 4.

²⁷ Mustafa İlboğa-Hasan Hüseyin Aygül, "Birlikte Yaşama Kültürü Bağlamında İnsan-Doğa Diyalektiği", *Akademik Bakış Dergisi, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, 52, 2015, 68.

yoğun bir biçimde gözlenen çevre olayları ve çevreyi aşağılama olguları, günümüzde, teknolojiden, saçmalık derecesine varan, indirgeyici bir yararlanma anlayışı ile gelişmiştir.”²⁸ Endüstrileşme faaliyetlerinin çevre sorunlarının ortaya çıkışındaki temel etken olduğu, bugün bütün çevrelerce kabul gören bir gerçektir. Endüstrileşmeyle beraber ivme kazanan kentleşme faktörü de ekolojik sorunların diğer bir nedenidir.

İnsanın doğa üzerindeki tahakkümünün sonucu olarak ortaya çıkan ekosistemdeki bozulma, insanlığın kendi yaşamını dahi tehlikeye sokacak kadar hayatî bir yanılığın içinde olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla insanın doğaya verdiği zarar, kendisine vermiş olduğu zarardan başka bir şey değildir. Bir bakıma kendi bindiği dalı kesen insanlık, bunun bedelini de yine kendisi ödemek zorunda kalmaktadır. Ekoeleştirme alanında önemli çalışmalara imza atan Serpil Oppermann *Doğa Yazınında Beden Politikası* adlı çalışmasında insan bedeni ve doğa bedeni arasında bir özdeşlik kurarak şunları ifade eder: “Doğanın bedenine, toprağa, suya, havaya, bitki ve hayvanlara verilen inanılmaz boyuttaki zarar, yaşamın çeşitliliğini ve türlerin zenginliğini insanın da aleyhine olacak şekilde yok olmaya götürmektedir. Bu yüzden günümüzde ne doğanın bedeni ne de insanın bedeni saf ve bozulmamış değildir.”²⁹

Doğanın insan eliyle geri döndürülemez bir yok oluşa sürüklenmesi ve ekolojik dengelerin bozulması, süreç içinde bazı duyarlı çevreleri harekete geçirmiştir. Bütün bu olumsuz gelişmeler neticesinde 1960’lı yılların ortalarına gelindiğinde, ekolojik yıkım küresel bir sorun haline gelmiş ve yaşamın devamlılığı için çözülmesi gereken problemlerin başında yer almıştır. “Yoğun sanayileşmenin sonucu olarak ortaya çıkan çevre kirliliği ve bu olgunun insan hayatı üzerindeki olumsuz etkilerinin artması, gelişmiş ülkelerin kamuoylarını da harekete geçirerek, toplum tarafından gösterilen ilginin de artmasıyla çevre problemini güncel ekonomik sorunlardan biri haline getirmiştir.”³⁰ Bu tarihten itibaren insanlık, doğa ile kendisi

²⁸ Mete Turan, “İnsan-Çevre İlişisine Eleştirel Bir Bakış”, *O.D.T. (J. Mimarlık Fakültesi Dergisi)*, 6(1), 1980, 37.

²⁹ Serpil Oppermann, “Doğa Yazınında Beden Politikası”, Erişim: (http://www.littera.hacettepe.edu.tr/TURKCE/18_cilt/6.pdf), E.T. 12.01.2019.

³⁰ Müjgan Deniz Hacıoğlu, “Sanayileşme Perspektifinde Kentleşme ve Çevre İlişkisi”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Dergisi*, 19, 2009, 96.

arasındaki doğal dengeyi yeniden onarmak adına bir takım önlemlerin alınması gerektiğinin ilk sinyallerini vermiştir.

Ekolojik sorunların 1960'lı yıllarda küresel çapta dikkat çekmesiyle birlikte, sorunun çözümüne yönelik farklı yaklaşımların dillendirildiği görülmektedir. Nitekim bu tarihten itibaren, “bir taraftan doğaya dönüşü savunacak kadar radikal düşünceler dile getirilirken, bir taraftan da mevcut teknolojik gelişmelerin, ekolojik sorunlara yönelik çözümler üreteceğini öne süren iyimser görüşler”³¹ savunulmuştur. Ayrıca bu süreç ile eşzamanlı olarak gelişen çevrenin herkesin ortak mirası olduğu düşüncesi özellikle 68 Gençlik Hareketi boyunca kitlesel olarak dillendirilmiştir. Bu tarihlerde yapılan kitlesel eylemler, doğa adına farkındalıklar yaratmış ve ekolojik bilinçlenmenin önünü açmıştır. İsmail Ceritli, *Çevreci Hareketin Siyasallaşma Süreci* adlı çalışmasında çevreci hareketin ortaya çıkışını ve insanlığın ekolojik bilinçlenme serüvenini üç aşamada ele almaktadır. Ceritli'ye göre, birinci aşamayı bilimsel çevrecilik hareketi oluşturmaktadır. Bu dönemin en önemli ismi ise Ernst Heackle'dır. Biyolog olan Heackle, 1876 yılında Ekoloji bilimini kurmuştur. Ekoloji bilimiyle birlikte doğal denge ve onun uzantısı olan doğal varlıkların korunması gereği de insanlığın gündeminde önemli bir yer tutmaya başlamıştır. İkinci aşamada çevreci hareketin 68 olaylarıyla birlikte toplumsal bir hareket olarak ortaya çıkışı yer almaktadır. Son aşamada ise 1979'larda başlayarak siyasal bir oluşuma dönüşen ve yeşiller hareketinin başını çektiği çevreci hareket bulunmaktadır.³²

Bu ekolojik bilinçlenme ile beraber o güne kadar yalnızca çevre bilimcilerinin alanı olarak görülen çevre sorunları, artık farklı disiplinler ve farklı çevrelerce de sahiplenilmiştir. Bu noktada edebiyat, insanlarda doğa bilinci oluşturma amacıyla en çok rağbet gösterilen disiplin olmuştur. İnsan ürünü olduğu halde insanı yönlendiren ve şekillendiren bir misyona sahip olan edebiyat, ekolojik sorunları kurgusal evrene taşıyarak kitlesel bir ekolojik bilinçlenme hareketinin en güçlü dayanağını oluşturmuştur. Çevreyi konu alan edebi eserlerin geçmişi çok daha eskiye dayanmakla beraber çevre duyarlılığının edebi eserlerde yer alması 1980'li yıllara tekabül etmektedir. “20. yüzyılın özellikle ikinci yarısında; savaş sonrası ekonomik

³¹ Ahmet Mutlu, “Ekolojik Sorunlara Karşı Benimsenen Yaklaşımlarda Yönetim Düşüncesi”, *Amme İdaresi Dergisi*, 41(4), 2008, 102.

³² İsmail Ceritli, “Çevreci Hareketin Siyasallaşma Süreci”, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(2), 2001, 214.

gelişme döneminde yaşanan çevre sorunları 1970’lerde çevreci hareketine ve sonrasında kurgu edebiyatında çevre kaygılarını işleyen ekoeleştiriye zemin hazırlamıştır.”³³ Bu başlangıç aşamasında kaleme alınan eserler doğa yazını ve ekoyazın arasındaki ayırım gözetilmeksizin herhangi bir nedenle çevreyi kurguya taşıyan eserlerin neredeyse tamamını ekoeleştiretinin alanına sokmuştur. “Ekoeleştiri, başlangıç aşamasında İngiliz Edebiyatı ve Amerikan çalışmalarının bir uzantısı olarak ortaya çıktığından, ilk evrede yapılan akademik çalışmalar yoğunluklu olarak Amerikan doğa yazını, İngiliz pastoral anlatımlar, Romantizm ve Derin Ekoloji hareketine”³⁴ odaklanmıştır.

Modern araştırmacılardan Greg Garrard tarafından, “İnsanla insandışı arasındaki ilişkinin, insanlığın kültürel tarihi boyunca incelenmesi ve bizzat ‘insan’ kavramının eleştirel bir incelemesi”³⁵ olarak tanımlanan ekoeleştiri, daha önce de belirtildiği üzere ilk olarak 1978 yılında William Rueckert tarafından kavramsallaştırılmış ve “Ekoloji prensiplerinin edebiyata uyarlanması” olarak tanımlanmıştır. “1980’lerde bir tür olarak geliştirilme çabalarına, 1990’larda da akademik bir disiplin olarak kurulma girişimlerine karşın ağırlıklı olarak 2000’li yıllarda gelişmeye başlayan bir yorumlama yöntemi olarak ekoeleştiri, insandışı doğanın ve yaşamın araçsallaştırıldığı insanmerkezli görüş ve hiyerarşinin alışıla gelmiş edilmesinde önemli bir rol”³⁶ oynamaktadır. Böylelikle ekoeleştiri kuramıyla endüstrileşme faaliyetleri neticesinde yok olan doğanın korunmasına yönelik geliştirilen fikirler, edebi eserler aracılığı ile daha geniş kitlelere ulaşma imkanı bulmaktadır.

Türkiye’de ekoeleştiri alanında önemli çalışmalara imza atan Serpil Oppermann, çevreci hareketin başlangıçtan günümüze üç gelişim evresi geçirdiğini söyler. Oppermann’a göre ilk ekoeleştirel incelemeler, Amerikan doğa yazınındaki eserlere getirilen çevreci yorumlarla başlar. Ekoeleştiretinin 1990’lı yıllardaki ilk

³³ Çağrı Eryılmaz, “Tolkien’in Yüzüklerin Efendisi Eserinin Çevreci Analizi: Yıkıcı Endüstriye Karşı Kır Yaşamı”, *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(1), 2018, 94.

³⁴ Meliz Ergin, “Ekoeleştiri”, *Fener: Koç Üniversitesi Araştırma Dergisi*, 9, 2014, 18.

³⁵ Greg Garrard, *Ekoeleştiri: Ekoloji ve Çevre Üzerine Kültürel Tartışmalar*, (Çev. Ertuğrul Genç), İstanbul, Kolektif Kitap, 2017, 17.

³⁶ Nuray Tekin, “İnsan İdeolojisi” ve “İnsanötesi” Edebiyat”, Erişim: (<https://hayvanlarinaynasinda.wordpress.com/2017/05/06/insan-ideolojisi-ve-insanotesi-edebiyat/>), E.T. 11.01.2019.

evresinde daha çok Amerikalı doğa yazarlarının romanları üzerine çalışmalar yapılmış olsa da ilerleyen süreçte edebiyatın diğer türleri de çevreci anlayışın alanına girer. Ekoeleştirisinin ikinci evresinde ise birinci dalganın yarattığı çevre anlayışı eleştirilir ve çevre kavramının alanı daha da genişletilir. Ekoeleştirisinin ikinci dalgasında kültürel çevre anlayışı da ekoeleştiriye yerleştirilir. 2000’li yılların başında görülmeye başlayan bu yeni yaklaşımda çevre ve ırk, sınıf ve cinsiyet gibi kültürel ve toplumsal kavramlar da çevre sorunlarının ayrılmaz birer parçası olur. Ekoeleştirisinin üçüncü evresinde “Sömürgecilik Sonrası Ekoeleştiri” adında yeni bir dal ortaya çıkar. Ekoeleştirisinin önemli bir yan dalı olarak gelişen sömürgecilik dönemi sonrası ekoeleştiri; doğa, çevre, iktidar ve güç ilişkilerine edebiyat eserleri aracılığı ile merkezi bir yer vermektedir.³⁷

Bu tarihsel seyir içerisinde insanlığın doğa ile kendisi arasındaki ilişkiyi yeniden kurmak adına başvurduğu önlemlerin ne derece etkili olduğu tam olarak bilinmese de insanın dünya dışında yaşamını sürdürebileceği başka bir yerin bulunmadığı bir kesinliktir. Bu gerçeklikle hareket eden insanlık, sorunların kaynağına yönelik adımlar atmakta ve söz konusu sorunları çözme yolunda çaba harcamaktadır. Ayrıca küresel çapta gerçekleştirilen araştırmalar göstermektedir ki, gelecek kaygısı toplumların öncelikli kabulleri arasındaki iddiasını sürdürmektedir. Bu nedenle gerek küresel çapta gerekse bölgeler bazında doğayı korumaya yönelik çok sayıda konferans ve toplantılar düzenlenmektedir. Bu girişimler neticesinde çoğunun uluslararası bağlayıcılığı olan kararlar alınmaktadır.

Küresel düzeyde çevreye ilişkin toplantı ve belgelerin pek çoğunun altında Birleşmiş Milletler’in imzası bulunmaktadır. 1972 yılında yapılan Birleşmiş Milletler Birinci Çevre Konferansı çevre konusunda küresel ölçekte yapılan ilk değerlendirme toplantısı olması bakımından önem taşımaktadır. Konferansın sonunda yayınlanan Stockholm Deklarasyonu’nda, çevrenin korunması ve geliştirilmesi tüm insanlığın esenliği ve ekonomik gelişmenin temel ögesi olarak nitelendirilmiş ve bunun tüm hükümetlerin görevi olduğu ifade edilmiştir.³⁸ Ayrıca 1992 yılında düzenlenen Rio Çevre Konferansı’nda da Birleşmiş Milletler Birinci Çevre Konferansı’nda kabul

³⁷ Oppermann, *a.g.e.*, 17-58.

³⁸ Derya Çamur-A. Songül Vâizoğlu, “Çevreye İlişkin Önemli Toplantı ve Belgeler”, *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni (Kor Hek)*, 6(4), 2007, 299.

edilen “Stockholm Deklarasyonu” teyit edilerek “yeni ve tarafsız global bir ortaklığın kurulabilmesi ve dünyanın birbirinden ayrılmayan doğasını korumak”³⁹ adına yeni kararlar alınmıştır. 1992 yılında Rio de Janeiro’da yapılan konferansın nihai amacı ise “Atmosferdeki sera gazı birikimlerini, insanın iklim sistemi üzerindeki tehlikeli etkilerini önleyecek bir düzeyde durdurmak ve insan kaynaklı sera gazı emisyonlarını 2000 yılına kadar 1990 yılı seviyelerine indirmek”⁴⁰ olarak açıklanmıştır.

Küresel düzeyde doğayı korumaya yönelik atılan bu adımlar elbette ülkemiz için de belli sorumluluklar ve yükümlülükler getirmektedir. Ayrıca ülkemizde, uluslararası yükümlülüklerin yanı sıra kendi doğal kaynaklarını korumak maksadıyla birçok yasal düzenleme de söz konusudur. Temelleri 1978 yılında Çevre Müsteşarlığı adıyla atılan ve 2003 tarihinde Çevre ve Orman Bakanlığı olarak adlandırılan kurum, doğa kaynaklarını korumada doğrudan görevli bir birim olarak görev yapmaktadır.⁴¹ Ayrıca Türkiye’de doğayı korumaya yönelik anayasal düzenlemeler de söz konusudur. Nitekim 1982 anayasasının 56. maddesinde: “Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek devletin ve vatandaşların ödevidir.”⁴² hükmü yer almaktadır. Ayrıca Yeni Türk Ceza Kanunu’nun 182. Maddesi de tamamen doğayı korumaya yönelik olarak düzenlenmiştir.⁴³

1.3. Ekoeleştirici Kuramının Etki Alanları ve Etkileşimde Olduğu Disiplinler

Ekoloji teriminin isim babası Ernst Haeckel’dir. 1876 yılında ekoloji bilimini kuran Haeckel, bu kavramı Yunanca ev anlamına gelen *oikos* ve araştırma anlamına

³⁹ B. Adalet Alada-Ergun Gürpınar-Sevim Budak, “Rio Konferansı Üzerine Düşünceler”, Erişim: (<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/5549>), E.T: 15.01.2019.

⁴⁰ Necla Yıkılmaz, *Yeni Dünya Düzeni ve Çevre*, Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayınları, İstanbul, 2003, 303.

⁴¹ Çevre ve Orman Bakanlığı’nın görevleri için ayrıca bakınız: Birol Ertan, “2000’li Yıllarda Çevre Etiği Yaklaşımları ve Türkiye”, *Yönetim Bilimleri Dergisi (Journal of Administration Sciences)*, 1(3), 2004, 13.

⁴² Güneş Gürseler, “İnsan Hakları, Çevre, Anayasa”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 75, 2008, 200.

⁴³ Yeni Türk Ceza Kanunu’nun 182. Maddesi için ayrıca bakınız: D. Firuz Yaşamış, “Çevre Ceza Hukuku’nda Son Gelişmeler: Yeni Türk Ceza Kanunu ve Kabahatler Kanunu”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 58, 2005, 140.

gelen *logos* sözcüklerinden hareketle kavramlaştırmıştır. Kısaca, içinde yaşadığımız ev/çevrenin araştırılması olarak tanımlanabilecek olan ekoloji, temelde “yaşamı destekleyen bir sistem (ekosistem) olarak doğa'nın yapısının ve işleyişinin araştırılması”⁴⁴ olarak tanımlanmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde farklı düşünür ve yaklaşımların etkisiyle etki alanını genişleten ekoloji, 1940'lı yıllarda bir bilim dalı olarak kabul görmeye başlamıştır. 1960'lı yıllarda çevre kirliliğinin doğal yaşam üzerindeki olumsuz etkilerinin hissedilmesiyle beraber ekoloji kavramı şekil değiştirmiş ve bu dönemden sonra çevre sorunlarının önlenmesi ve insanlığın bu konuda bilinçlendirilmesi yönündeki çalışmalara ağırlık vermiştir.

Ekoloji biliminin çabalarıyla başlayan çevre bilinci, süreç içinde farklı ideolojiler ve disiplinlerce de sahiplenilmiştir. Ekoloji bilimi ile çeşitli yönlerden bağlantı kuran her bir disiplin, ekolojik sorunları kendi penceresinden yansıtmayı amaçlamıştır. Ekoloji bilimi ile bağ kuran temel disiplinlerden biri olan edebiyat da çevre sorunlarını kurgusal evrene taşıyarak ekolojik bilinçlenmenin önemli bir ayağını oluşturmuştur. 1962 yılında yayımlanan ve “modern çevreciliğin kurucu metni”⁴⁵ olarak kabul edilen Rachel Carson'un *Sessiz Bahar (Silent Spring)* adlı eseri çevre sorunlarını kurguya taşıyan ilk eser olarak kabul edilmektedir. Bu ilk girişimle beraber süreç içinde ekolojik sorunları işleyen edebi eserler 1990'lı yıllarda *Ekoeleştiri* olarak adlandırılan yeni bir edebiyat kuramının altyapısını oluşturmuştur. Böylece edebiyat disiplini içerisinde ekolojik sorunları kurguya taşıyan eserler, bu kuram dahilinde sistematize edilmiş ve söz konusu ekolojik bilinçlenme edebiyat disiplini için de yeni bir yazın alanı oluşturmuştur.

Ekoeleştiri kuramı, ortaya çıkışından sonra çeşitli düşünce akımlarıyla bağlantı kurarak farklı isimler altında etki alanını genişletmiştir. Çevreci eleştiri, bağ kurduğu bu disiplinleri hem etkilemiş hem de onlardan etkilenmiştir. Bağ kurulan bu disiplinler, yeni çevreci akımlar doğurmuş ve ekoeleştirel kuramın kapsayıcılığını arttırmıştır. Böylece ekolojik sorunlar daha geniş bir alanda tartışılmıştır. Bağ kurulan bu disiplinlerin her biri ekoloji prensiplerini kendi ideolojik savunusuyla birleştirmiş ve söz konusu sorunlara kendi bakış açısıyla çözümler üretmiştir.

⁴⁴ Sanem Yardımcı, *İnsan-Doğa İlişkisi Ekseninde Derin Ekoloji ve Toplumsal Ekoloji*, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2006, 21.

⁴⁵ Garrard, *a.g.e.*, 14.

Temelde ekoeleştirmenin etkileşimde olduğu disiplinler ve ideolojiler Derin Ekoloji, Toplumsal Ekoloji, Ekososyalizm, Ekofeminizm, Ekofaşizm ve Ekopsikoloji’ dir.

1.3.1. Derin Ekoloji

Derin ekoloji, temelleri Norveçli filozof Arne Naess tarafından atılan bir doğa savunusudur. Naess’e göre günümüz çevre sorunları insan ve doğa arasındaki ayırmadan doğmaktadır. Başka bir deyişle, ekolojik sorunlar, insan ve doğanın bir bütün olarak kabul edilmeyip insanın doğadan üstün bir varlık olarak algılanmasından kaynaklanmaktadır. Bu düşünceden hareketle Naess, ortaya koyduğu akımın merkezine “*derin ekoloji*” ve “*sığ ekoloji*” kavramlarını yerleştirir. Bu iki kavram arasındaki ayrımı ise ilk defa 1972 yılında Bükreş’teki “*Üçüncü Dünyanın Geleceği*” adlı konferansta açıklar. Naess, derin ekolojinin tanımını sığ ekoloji olarak adlandırdığı günümüz çevre koruma anlayışının eleştirisi üzerinden yapar. Naess’e göre, “Sığ ekoloji (çevre korumacılık), ileri sanayi toplumlarındaki kurumsallaşmış dünya görüşüne meydan okuma konusunda başarısız olmuştur. Çünkü sığ ekoloji, insan merkezci bir doğa görüşüne sahiptir. Bu görüş, insan ve doğayı birbirinden ayırarak doğaya cansız bir yapı olarak bakmakta ve yaratılmışların hükümdarı diye tanımladığı insana ona hükmetme gücü vermektedir. Doğayı “kendinde değerli” görmeyip, ona “araçsal” bir değer atfetmektedir. Bu niteliğiyle sığ ekoloji, yalnızca “aydınlanmış despotizm”in bir türüdür.”⁴⁶

Naess, doğa yerine insanı merkeze alan bir düşünce sisteminin doğayı korumada başarısız olacağı düşüncesindedir. Naes’e göre, insan-doğa etkileşiminde taraflı davranan sığ ekoloji, doğal kaynakları insan gereksinimleri için bir araç olarak görmekte ve doğayı onun sömürüsüne açık hale getirmektedir. Öte yandan bu anlayışta doğaya cansız bir varlık olarak bakılmakta ve insana ona hükmetme hakkı verilmektedir. “Sığ ekoloji, teknoloji vasıtasıyla suyun, havanın temizleneceğini ve böylelikle kirliliğin eşit biçimde dağılacağını, yasalarla kirliliğin sınırlarının belirleneceğini ve kirlilik yaratan sanayileşmenin az gelişmiş ülkelere taşınacağını”⁴⁷ öngörmektedir. Bu yaklaşımıyla sığ ekoloji, çevresel sorunları çözmeye hizmet eden

⁴⁶ Tuncay Önder, *Ekoloji, Toplum ve Siyaset*, Odak Yayınları, Ankara, 2003, 148.

⁴⁷ Hasan Yaylı-Vasfiye Çelik, “Çevre Sorunlarının Çözümü İçin Radikal Bir Öneri: Derin Ekoloji”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26, 2011, 373.

bir sistem olmanın aksine, doğayı insan sömürüsüne açık hale getiren ve mevcut sorunların üzerini örten bir yaklaşım olarak görülmektedir.

Naess, bu düşüncelere karşılık derin ekolojiyi ise şöyle tanımlamaktadır: “Derin ekoloji, doğayı ve insanı birbirinden ayıran ve farklılaştıran insan-merkezci düalizmi kesin bir biçimde reddeder. İnsan ve doğayı ‘bir’ ve ‘bütün’ olarak ele alır. İnsanı başka bir şeyden ayırmadığı gibi doğadan da ayırmaz. Doğayı birbirinden bağımsız nesnelere bir araya toplanması biçiminde değil, karşılıklı bağımlılık ve bağlantı içindeki bir olgular ağı olarak değerlendirir. Derin ekoloji, insan olmayan doğanın kendinde bir değere sahip olduğu fikrinden hareket etmektedir. Bu çerçevede insan, hayat ağının iplerinden yalnızca biri konumundadır.”⁴⁸ Naess, bu tanımlamayla insanı merkeze alan sığ ekolojinin karşısına doğayı merkeze alan derin ekoloji anlayışını koyar. Dolayısıyla Naess, ekolojik sorunların çözümünü sığ ekolojinin ortaya koyduğu yüzeysel ve samimiyetten uzak önerilerle değil, derin ekolojinin ortaya koyacağı daha kapsamlı ve derinlikli bir anlayışla çözümlenebileceğini düşünmektedir.

SİĞ EKOLOJİ FORMÜLASYONU	DERİN EKOLOJİ FORMÜLASYONU
1.Doğadaki çeşitlilik bizim için değerli bir kaynaktır.	1.Doğadaki çeşitlilik kendi kendisi için değerli bir kaynaktır.
2.İnsan için olmayan değerlerden söz etmek saçmadır.	2.Değeri insan değeri olarak görmek, ırkçı bir önyargı ifadesidir.
3.Bitki türleri insanların yararına tarım ve tıpta kullanıldığı için değerlidir.	3.Bitki türleri korunmalıdır, çünkü onların değerleri özlerindedir.
4.Kirlenme, eğer ekonomik büyümeyi etkiliyorsa durdurulmalıdır.	4.Kirlenmeyi durdurmak, ekonomik gelişmeden daha önce gelmelidir.
5.Gelişen toplumlardaki nüfus artışı, ekolojik dengeyi tehlikeye düşürmektedir.	5.Dünya nüfusundaki artış, ekosistemi tehdit etmektedir, ama endüstriyel ve gelişmiş devletlerin nüfusu ve davranışları daha tehlikelidir.
6.“Kaynak” demek, insan için yararlı kaynak	6.“Kaynak” tüm yaşam için kaynaktır.

⁴⁸ Önder, *a.g.e.*, 149.

demektir.	
7.İnsanlar, yaşam standartlarında geniş çaplı bir gerilemeye razı olamazlar.	7.İnsanlar, aşırı gelişmiş milletlerin yaşam standartlarının düşmesine değil, genel yaşam niteliğinin düşmesine razı olmamalıdır.
8.Doğa zalimdir ve böyle olması da gereklidir.	8.İnsan zalimdir ama böyle olması gerekmez. ⁴⁹

Sığ ekoloji ve derin ekoloji arasındaki farkları yukarıdaki formülasyona göre ortaya koyan derin ekolojistler, derin ekoloji hareketinin temel ilkelerini ortaya koymayı da bir gereklilik olarak görmüşlerdir. Bu nedenle Arne Naess ve George Sessions, sığ ekolojiye karşı savundukları derin ekoloji akımının temellerini birlikte hazırladıkları parametreler üzerine kurarlar. Bu ilkeler, “derin ekoloji hareketinin manifestosu sayılabilecek ilkeler olup bu ilkeleri kabul edenler derin ekoloji taraftarı”⁵⁰ olarak kabul edilmektedir. Naess ve Sessions ortaya koydukları bu ilkelerde öncelikle doğanın insan amaçlarına hizmet etmenin ötesinde kendisi için bir değere sahip olduğu düşüncesini öne çıkarmaktadırlar. Ayrıca bu ilkelerde bitki ve hayvan türlerinin insan yaşamı için birer basamak olarak görülmesine de eleştiriler yöneltilmektedir. İnsanın doğal çevre üzerindeki tahrip edici tutumu ve insanın doğaya hangi etik boyutlarda müdahalede bulunması gerektiği de bu öğreti içerisinde sorunsallaştırılmaktadır.⁵¹

Derin ekoloji, insan ve doğayı birbirinden ayırmadan bir bütün olarak ele alır. Bu yaklaşımıyla derin ekoloji, sığ ekolojiyi sadece güce hizmet eden bir olgu olarak görür ve bu anlayışın karşısına güce tamamen meydan okuyan ve hiçbir şekilde taviz vermeyen derin ekoloji anlayışını koyar. Naees, derin ekoloji konusundaki düşünceleriyle doğaya bir benlik atfeder ve insanı doğanın sahibi olma düşüncesinin dışında tutarak onu sadece doğanın bir bileşeni olarak görür. Doğanın kendinde değerli olduğunu ve bu değerın insan kökenli olmadığını altını çizer. Öte yandan derin ekoloji, insan ve doğa arasındaki efendi/köle ilişkisini ortadan kaldırarak karşılıklı eşitlik ilkesini savunur. Naess’in dediği gibi sığ ekoloji hareketi,

⁴⁹ Günseli Tamkoç, “Derin Ekolojinin Genel Çizgileri”, *Birikim Dergisi*, 57(58), 1994, 89.

⁵⁰ Kemal Görmez, *Çevre Sorunları*, Nobel Yayınları, Ankara, 2018, 83.

⁵¹ Derin ekoloji ilkeleri için ayrıca bakınız: Naess’den Akt. Ruşen Keleş vd., *Çevre Politikası*, İmge Kitapevi, Ankara, 2015, 202-203.

“kirlenmeye ve kaynakların tüketimine karşı mücadele eder ve temel amacı gelişmiş ülkelerdeki insanların sağlığını ve zenginliğini korumaktır. Buna zıt olarak derin ekoloji hareketi biyosferik egalitarianismi (biyosferik eşitlik) destekler, yani tüm canlıların eşit haklara sahip olduğunu savunur.”⁵²

Derin ekoloji, günümüz toplumunda insanın doğayla kurduğu ilişkide ortaya çıkan aksaklıkların kapsamlı bir eleştirisi. Bu nedenle derin ekoloji, savunduğu düşüncelerle doğanın sadece insana hizmet için var olmadığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. İnsan dışı dünyayı korumayı amaçlayan derin ekoloji, ekosistem içerisinde yer alan bütün türler arasındaki eşitliği savunur. Bu düşünceden hareketle insanın doğadaki istekleri derin ekoloji hareketi içinde öncelikli hedef olarak kabul görmez ve diğer canlılar gibi insanın da ekosistemin bir parçası olarak hareket etmesini gerekli görür. Bu nedenle derin ekoloji anlayışında “yapılacak olan herhangi bir şey doğanın devamlılığını, güzelliğini ve bütünlüğünü koruyorsa doğru, aksi halde yanlıştır.”⁵³

Derin ekoloji anlayışında doğadaki bütün canlılar eşittir ve “insanlara olan yararlarından bağımsız olarak kendini gerçekleştirme ilkesinde bireyler ve topluluklar olarak her varlık (canlı-cansız) içsel bir değere sahiptir. Onlara araçsal bir değer yüklenemez.”⁵⁴ Bu nedenle, “Doğayı ve insanı birbirinden ayıran ve aralarında bir iktidar ilişkisi kuran insan merkezci dualizme karşı geliştirilen derin ekoloji, doğayı bir bütün olarak ele alır.”⁵⁵ Bu bütünlük düşüncesini merkeze alan derin ekoloji, Arne Naess tarafından “gölge ekoloji”⁵⁶ olarak adlandırılır ve günümüz çevre koruma anlayışının bütün kabullerini tamamen yok sayarak bu boşluğu kendi ilkeleriyle doldurmaya çalışır. Derin ekoloji akımı içerisinde en temel ilke, ‘kendini

⁵² Semra Turan, *Eleştirel Düşünme Becerilerini Temel Alan Biyoloji Dersinin Ortaöğretim Öğrencilerinin Ekolojik Etik Yaklaşımlarına Etkisi*, (Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ortaöğretim Fen ve Matematik Alanları Eğitimi Anabilim Dalı, Biyoloji Öğretmenliği Programı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2009, 23.

⁵³ Hüseyin Ayaz, “Çevreci Eleştiri Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 3(1), 2014, 280.

⁵⁴ Bilge Kağan Şakacı, “Değer Kavramı Ekseninde Derin Ekoloji Yaklaşımının Çözümlemesi”, *Mülkiye Dergisi*, 37(1), 2013, 22.

⁵⁵ Füsün Kökalan Çımrın, “Sosyoloji ve Çevre”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9(2), 2014, 1016.

⁵⁶ Hasan Yaylı- Refik Yaslıkaya, “İnsan Doğa İlişkisi Tasarımında Radikal Dönüşüm: Derin Ekoloji”, *International Journal of Science Culture and Sport (IntJSCS)*, Special Issue 3, 2015, 459.

gerçekleştirme' ilkesidir. Naess'e göre, "biyosferdeki tüm canlıların kendilerini gerçekleştirmeye eşit ölçüde hakları olduğu açık bir değer aksiyomudur. Böylece her canlı, türünün kendi doğal tarzına göre yaşama ve potansiyellerini geliştirme, mükemmelleştirme itkisine sahiptir. Kısaca 'yaşa ve bırak yaşasın!' ilkesi temel ilkedir."⁵⁷

Derin ekoloji hareketi, kendi içerisinde her ne kadar tutarlı görünse de farklı ideolojiler ve farklı düşünürlerce bir çok eleştiriye⁵⁸ maruz kalmıştır. Temelde insan karşıtı bir hareket olarak nitelendirilen derin ekoloji, yaşam zinciri içinde insanı basitleştiren bir düşünce sistemi olarak algılanmaktadır. Bu bağlamda derin ekoloji hareketine, özellikle diğer çevreci hareketlerin öncüleri tarafından ağır eleştiriler yöneltilmiştir. Örneğin, toplumsal ekoloji hareketinin teorisyeni Murray Bookchin derin ekoloji hareketini, "şekilsiz, müphem, kendi kendini sıfırlayan omurgasız şey"⁵⁹ olarak tanımlamaktadır. Ayrıca Peter Zegers de derin ekoloji için "yamalı düşünceler bohçası"⁶⁰ yorumunu yapmaktadır. Ekofeministler ise derin ekoloji hareketini, erkeğin kadın üzerindeki tahakkümünü görmezden gelerek eril bir bakış açısına sahip, taraflı bir düşünce sistemi olarak görürler.

1.3.2. Toplumsal Ekoloji

Toplumsal ekoloji, Amerikan ekolojist Murray Bookchin tarafından geliştirilen ve sınırları çizilen bir düşünce akımıdır. Bookchin, ortaya koyduğu düşüncelerle ekolojik krizin toplumsal nedenlerine ilişkin mantıklı görüşler geliştirmeyi amaçlamış ve toplumu yeniden düzenleyecek projeler üretmeye çalışmıştır. Bookchin, ekolojik sorunların bilincine varıp onları çözme yolunun, içinde yaşanılan toplumun aksaklıklarını tespit etmek ve bu aksaklıkları ortadan kaldırmakla mümkün olabileceği düşüncesindedir. Bookchin'e göre, yalnızca doğal kaynakların korunmasını savunup, meseleyi toplumsal ve siyasi boyutlarından soyutlamak akılcı bir yaklaşım değildir. Bu nedenle Bookchin, toplumsal ekolojinin merkezine "hiyerarşi" ve "tahakküm" kavramlarını koyar. Bookchin'e göre çevresel

⁵⁷ Abdulkadir Çüçen, "Derin Ekoloji", Erişim:

(<http://blog.aku.edu.tr/ometin/files/2011/12/derinekoloji.pdf>), E.T. 22.01.2019.

⁵⁸ Derin ekoloji hareketine yöneltilen eleştiriler için ayrıca bakınız: Önder, *a.g.e.*, 184-185-186.

⁵⁹ Yaylı-Yaslıkaya, *a.g.m.*, 462.

⁶⁰ Peter Zegers, "Politik Ekolojinin Karanlık Yüzü", *Toplumsal Ekoloji Dergisi*, 3, 2003, 72.

sorunların temelinde bu iki kavram vardır. Bu husustaki düşüncelerini ise şu sözlerle temellendirmektedir:

“Ekoloji, benim açımdan, hep sosyal ekoloji oldu: Yani doğa üzerindeki tahakküm kavramının, insanın insan üzerinde, hatta erkeğin kadın, yaşlıların gençler, bir etnik grubun diğeri, devletin toplum, bürokrasinin birey, bir sınıfın diğeri sınıflar ve sömürgeci güçlerin sömürge halklar üzerindeki tahakkümünden kaynaklandığına inanıyorum. Benim düşünceme göre, sosyal ekoloji, özgürlük anlayışını sadece fabrikada değil, aile içinde de, sadece ekonomide değil, pişirmede de, sadece maddi yaşam koşullarında değil, ruhsal koşullarda da sürdürmelidir. Toplumdaki en moleküler ilişkileri, özellikle kadın ve erkek, yetişkinler ve çocuklar, beyazlar ve diğeri etnik gruplar, heteroseksüeller ve eşcinseller –bu liste uzatılabilir- arasındaki ilişkileri değiştirmedikçe, toplum en sosyalist anlamda sınıfsız ve sömürsüz hâle gelse de, tahakküm varlığını sürdürecektir. (...) Hiyerarşi var olduğu sürece, tahakküm, insanları bir elitler sistemi etrafında örgütlediği sürece, doğaya hükmetme projesi de devam edecek ve gezegenimizi kaçınılmaz bir yok oluşa götürecektir.”⁶¹

Düşüncelerini tahakküm ve hiyerarşi kavramları üzerine temellendiren Bookchin’e göre, “İnsanın doğaya tahakkümünün özünde, insanın insana olan tahakkümü yatar ve toplumsal hegemonya düzeni değişmedikçe, doğaya olan tutum da değişmez.”⁶² Böylece insanlar üzerinde tahakküm kuran hiyerarşik yapılarla, doğa üzerinde tahakküm kuran yapıların aynı olduğu düşüncesi görünür hale gelmektedir. Bu düşünceden hareketle sınıflı toplumsal yapıların ve hiyerarşik düzenin sonu gelmedikçe ekolojik bir kurtuluş da mümkün olmayacaktır. Bookchin’e göre bir türlü durdurulamayan ekolojik yıkım, ancak içinde yaşanılan toplum rehabilite edilirse bir çözüme kavuşabilecektir. Bu nedenle Bookchin, ekolojik bir toplumun gerekliliğine dikkat çekerek mevcut anlayışın tamamen ters yüz edilmesinden bahseder. Dolayısıyla “kapitalist teknoloji ve burjuva toplumunun tarihsel gelişiminin özellikleri olan; makineler ve emeğin inceden inceye uzmanlaşması, kaynakların ve insanların devasa endüstriyel teşebbüsler ve kentsel birimlerde yoğunlaştırılması, yaşamın katmanlara bölünmesi ve bürokratikleştirilmesi, kentin kırdan ayrılması,

⁶¹ Bookchin’den Akt., Cuma Yıldırım, “Ekoloji Düşüncesinde İnsan ve Toplum Anlayışı”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 2017, 296.

⁶² Burcu Silaydın, “Fiziksel Planlama, Toplumsal Bilinç ve Ekoloji”, *Planlama Dergisi*, 1, 2003, 9.

doğa ve insanların nesneleştirilmesi şeklindeki tüm eğilimlerin kökten tersine çevrilmesi gereklidir.”⁶³ Bookchin’in bu kapitalizm karşıtı görüşleri, doğanın ve insanlığın sömürülecek bir meta olarak görülmesine karşı çıkıştır. Bookchin’e göre, “Ekolojik krizin nedeni endüstri, teknoloji ve nüfus artışının ötesinde insanın doğaya tahakküm etmesidir; doğanın öteki, kaynak ve hakim olunacak bir nesne olarak görülmesidir. İnsanın doğaya tahakkümünün arkasında insanın insana tahakkümü vardır, böylece ekolojik kriz bir toplumsal adalet sorununa dönüşmektedir.”⁶⁴

Toplumsal ekoloji, “yeni bir yaşam biçiminin benimsenme zorunluluğunun ortaya çıktığını savunmakta ve bunun için de merkeziyetçilikten uzak, küçük, yüz yüze ilişkilerin hâkim olduğu ve insancıl bir teknolojinin kullanıldığı bir toplum yapısına geçilmesi”⁶⁵ gerektiğini ifade etmektedir. Bu nedenle merkezi devlet ve hiyerarşi biçimleri toplumsal ekolojistler için bir yönetim aracı olamaz. Çünkü toplumsal ekolojiye göre, temelde çevresel yıkımlar hiyerarşik iktidar yapılarından kaynaklanmaktadır. Bu yapılar zamanla doğanın da tahakküm altına alınması fikrini doğurmuş ve bu süreçten sonra doğa da tıpkı insan gibi hiyerarşik yönetimin sömürü alanlarından biri olmuştur. “Zamanla toplumsal tahakkümle ortaya çıkan hiyerarşiler, sınıflar, mülkiyet ve devlet kurumları kavramsal planda insanın doğa ile ilişkisine de aktarılmıştır. Böylece öznenen nesneye, bir kaynağa hatta alınıp satılır bir metaya dönüşen köleler olarak değerlendirilen insanlar, aynı değerleri doğa ile olan ilişkilerine de aktarmışlardır. Yüzyıllar boyunca hüküm süren bu görüş adeta genetik yapımıza sirayet etmiştir.”⁶⁶ Bu düşünceden hareketle toplumsal ekolojistler, gücün bir merkezde toplanmasının doğru olmadığını savunur ve merkeziyetçi tutumun yerine daha küçük yerel yönetimler kurulması gerektiğini ifade ederler. Bu nedenle toplumsal ekoloji hareketi içinde devlet, “hiyerarşik ve baskıcı bir kurum olarak görülür ve reddedilir.”⁶⁷ Çünkü toplumsal ekolojistlere göre çevresel sorunların en

⁶³ Murray Bookchin, *Ekolojik Bir Topluma Doğru*, (Çev. Abdullah Yılmaz), Sümer Yayıncılık, İstanbul, 2013, 98.

⁶⁴ Çağrı Eryılmaz, “Sosyal Bilim Paradigmaları Çerçevesinde Çevre Sosyolojisi’nin Kuramları ve Kavramları”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27(1), 2017, 169.

⁶⁵ Fatih Balkaya, “Yeni Toplumsal Hareket Çeşidi Olarak Çevreci Hareketler”, *Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi*, 3(5), 2014, 46.

⁶⁶ Şadi İdem, “Toplumsal Ekoloji Nedir? Ne Değildir?”, *Toplumsal Ekoloji Dergisi*, 1, 2002, 11-12.

⁶⁷ Ahmet Mutlu, “Ekolojinin İdeolojisi: Sürdürülebilir Gelişme-Toplumsal Ekoloji Karşılaştırması”, *İdeal Kent: Kent Araştırmaları Dergisi*, 8(21), 2017, 38.

önemli nedenlerinden biri merkezi yönetim sistemidir. Bu nedenle merkezi yönetim sisteminin yerine daha mikro yönetimlerin benimsenmesi toplumsal ekoloji hareketi içerisinde temel kabuldür.

Toplumsal ekoloji, temelde insanın insanı sömürmesi ve nihayetinde de bu sömürü politikasının doğaya yöneltmesi düşüncesinden hareket eder. Bu nedenle toplumsal ekoloji “insanın doğayı emek potasında eriterek özgürleşeceği varsayımının tersine insanın, ancak doğayla ahenkli bir şekilde oluşturacağı etiksel ve ekolojik bir müdahale ile doğayı zenginleştirerek özgürleşebileceğine”⁶⁸ odaklanır. Başka bir deyişle, ekolojik sorunların çözümü için bilinçlenme veya doğayı koruma eylemlerinden ziyade bir zihniyet değişikliğine ihtiyaç vardır. Bu bağlamda insanlığın doğa ile kurduğu ilişkilerini bütünüyle gözden geçirmeden ekolojik sorunların önlenemeyeceği fikri, toplumsal ekolojistlerin temel savunusudur. Bu nedenle “toplumsal ekoloji hareketi, öncelikle tahakküm sorununun bütünüyle ele alınması gerektiğini, ekolojik sorunların asıl nedeni olan hiyerarşi ve tahakkümün kapsamlı bir devrim fikrinden yola çıkarak ortadan kaldırılmasını savunmaktadır.”⁶⁹ Dolayısıyla ekolojik sorunların çözümü, toplumsal ekolojistlerce ekolojik bir toplum yaratmaya bağlanır ve doğa ile uyum içinde yaşayabilecek ekolojik bir toplumun gerekliliği vurgulanır.

Bu yeni toplum tasarısı fikrinden hareketle Murray Bookchin ekolojik toplumun tanımını şu şekilde yapmaktadır: “Ekolojik toplum, hiyerarşi ve tahakkümün bütün şekillerinin, sınıflar ve mülkiyetin ortadan kaldırıldığı, kentlerin eko-topluluklara ayrıldığı, bu eko-toplulukların içinde yer aldıkları ekosistemlere uygun biçimde yaşadığı, teknolojinin kirlenme yaratmayacak şekilde ve yerel enerji kaynaklarından yararlanılacak şekilde düzenlendiği, sağlıklı bir yaşamı destekleyen yeni bir ihtiyaç anlayışının yerleştiği ve son olarak, insanların değil, şeylerin yönetildiği, bilincin ve yaşam tarzının tümünden farklılaştığı bir toplumdur.”⁷⁰ Bookchin’in ekolojik toplum düzeni, hiçbir koşulda hiyerarşi ve tahakkümün kabul edilemeyeceği bir sistem önerisidir. Bu nedenle Bookchin’in ekolojik toplumu, “Ekolojik kıyametle başa çıkmak için doğrudan demokrasinin varolduğu, üretimde

⁶⁸ İdem, *a.g.m.*, 11.

⁶⁹ Feyzullah Ünal, “Toplumsal Ekoloji”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26, 2010, 4.

⁷⁰ Bookchin, *a.g.e.*, 47.

biyo-bölgesel tarzların oluştuğu, insanî boyutlu teknolojilerin ve özyeterliliğin hakim olduğu bir toplumdur.”⁷¹ Bu yönüyle toplumsal ekoloji, önerdiği yeni toplum düzeni fikriyle modern bir ütopya özelliği gösteren bir düşünce sistemidir.

Toplumsal ekoloji hareketi içinde kontrolsüz teknolojik gelişmelerin de doğa üzerindeki olumsuz etkileri önemli bir sorunsaldır. Doğal denge göz ardı edilerek sadece teknolojik ve ekonomik büyümenin öncelenmesi Bookchin tarafından şu ifadelerle eleştirilir: “Bir eko-topluluk, işe yaramaz üretim ve teknik, şişirme malların nedensiz büyük miktarlarda üretilmesi ve gözden çıkarılabilen metallerin hızlı dolaşımı tarafından değil; üretimde kalıcılığı ve niteliği vurgulayacak, esnek, her amaca uygun makinelerden oluşan yeni türden bir teknoloji ya da eko-teknoloji tarafından desteklenmelidir.”⁷² Bookchin’in dikkat çektiği nokta teknoloji karşıtlığından ziyade üretimin kalitesi ve bu kaliteli ürünlerin üretileceği çok amaçlı bir teknolojinin gerekliliğidir. Burada önemli olan “teknolojinin vaatlerini, yani yaratıcı potansiyelini, onun tahrip kapasitesinden ayırmaktır. İnsanlığın gerek duyduğu tek şey, ileri teknolojileri tümüyle yok etmek yerine teknolojiyi toplum ve doğal dünyanın yeni bir ahengine katkıda bulunacak ekolojik ilkelere göre düzenlemek, hatta daha da geliştirmektir.”⁷³

Amerikan ekolojist Murray Bookchin tarafından çerçevesi çizilen toplumsal ekoloji hareketi, ekoloji akımları içerisinde en çok kabul gören düşüncedir. Toplumsal ekoloji hareketi de diğer disiplinler gibi belli parametreler üzerine kuruludur. Bu parametreler temelde toplumsal ekolojinin çerçevesini oluşturan ve bütün yapıya sirayet eden temel yaklaşımlardır. Toplumsal ekoloji görüşünü benimseyen ekolojistlerin üzerinde uzlaşa sağladığı ve akımın manifestosu olarak kabul edilebilecek olan ilkeler şu şekilde sıralanır:

1. “İnsan doğanın bir parçasıdır, ancak eşsiz bir toplumsal farkındalığa sahiptir.
2. Çevresel kriz toplumumuzun merkezindeki hiyerarşik iktidar yapılarından kaynaklanmaktadır.

⁷¹ Hatice Sevgi Zengin, “Eko-Anarşizm İçin Karşılaştırmalı Bir Analiz: Kropotkin/Bookchin Örneği”, *İdeal Kent: Kent Araştırmaları Dergisi*, 8(21), 2017, 246.

⁷² Bookchin, *a.g.e.*, 99.

⁷³ Bookchin’den Akt. Nuran Akkol, “Değişen Doğa Algısı ve Armağan Etme Bağlamında Ekolojik Sanat”, *İdil Dergisi*, 7(14), 2018, 423.

3. Bu iktidar yapıları insanlara da en az çevreye verdiği kadar zarar vermektedir.
4. Toplum yapısını ekolojik ilkelere dayandırarak doğa ile ilişkilerimizi değiştirebiliriz.
5. Bu ekolojik ilkeler eşitlikçi ve karşılıklı yardıma, şefkate ve toplulukçu değerlere dayalıdır.
6. Bu değişim radikal kollektif eylem ve işbirliğine dayalı toplumsal hareketlerle elde edilecektir.”⁷⁴

Toplumsal ekolojiye göre insan doğanın bir parçasıdır. Bu yönüyle toplumsal ekoloji de tıpkı derin ekoloji gibi “insanı doğanın bir parçası olarak görme” anlayışı üzerine şekillenmiş bir düşünce akımıdır. Yalnız bu, her iki düşüncenin tamamen aynı görüşü savunduğu anlamına gelmez. Toplumsal ekoloji çoğu yerde derin ekoloji hareketini eleştirir ve derin ekoloji hareketi içindeki boşlukları kendi temel kabulleriyle doldurur. Derin ekoloji, insanı basite indirgeyen bir tavrıyla, onu ekosistem içindeki diğer bütün canlılarla eşit haklara sahip bir varlık olarak doğanın bir bileşeni kabul eder. Buna karşılık toplumsal ekoloji, insanı eşsiz bir toplumsal farkındalığa sahip bir varlık olarak ve bütün toplumsal değerleriyle doğaya dahil eder. Toplumsal ekolojistlere göre derin ekoloji hareketi, insanın doğaya müdahalesi hususuna mantıklı bir açıklama getirememiş ve bu son derece mühim konuyu muğlak bırakmıştır. Aslında toplumsal ekolojistlere göre insan doğaya müdahale etmeli mi sorusuna cevap aramak son derece yanlış bir düşüncedir. Çünkü insanın yaratılışı ve yaşayışı gereği doğayı hem değiştirmeye hem de dönüştürmeye hakkı vardır. Bu nedenle toplumsal ekolojistlere göre asıl cevaplanması gereken soru, “İnsanlar doğaya müdahale etmeli mi? sorusu değil; insanlar doğaya “nasıl” ve ne amaçla, hangi ‘etik temellerde’ müdahale etmelidir?”⁷⁵

1.3.3. Ekosozyalizm

18. yüzyılda gerçekleşen Sanayi Devrimi ile birlikte üretim ve tüketimin hem boyutunda hem de yoğunluğunda hızlı bir artış meydana gelmiştir. Bu süreçte, gereğinden fazla üretim yapılmasına karşın doğal kaynaklar aynı hızla tüketilmeye

⁷⁴ Derek Wall, *Yeşil Politika: Tarihi, Paydaşları ve Kavramları İle*, (Çev. İlkur Urkan Kelso), Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul, 2013, 70.

⁷⁵ İdem, *a.g.m.*, 10.

başlanmıştır. Üretim ve tüketim arasındaki bu tutarsızlık ve doğal kaynakların üretim için sömürülecek uçsuz bucaksız bir sömürü alanı olarak görülmesi, doğa üzerinde olumsuz etkiler bırakmıştır. Bu süreçte, “insan emeği metalaştırılırken, doğanın da bir çok unsuru giderek artan biçimde kapitalizmin metalaştırma saldırılarına maruz kalmıştır.”⁷⁶ Kapitalist sistemin geliştirdiği küresel sermaye birikimi düşüncesi, insanları kaçınılmaz olarak doğayı sömürmeye zorlamıştır. “Kapitalist yapı, birikimi sürekli olarak arttırmaya ayarlanmış bir düzeneği ifade eder. Birikim yapmaya dair sınırsız çaba ile doğal olanın sınırlılığı arasındaki kaçınılmaz gerilim bugün için karşı karşıya geldiğimiz ekolojik krizin başlıca sorumlusudur.”⁷⁷

Kapitalist anlayışın doğayı bu denli baskı altına alabilmesi ve nihayetinde de kendi ekonomik çıkarları doğrultusunda kullanması elbette teknolojik gelişmeler sayesinde mümkün olabilmiştir. Teknolojik ilerlemeler sayesinde, “bir zamanlar doğaya karşı çaresiz kalan, ona karşı çaresizce boyun eğen insan tipinden, doğayı kendisi karşısında çaresiz bırakan ve ona boyun eğdiren insan tipine dönüştürmede rol oynayan başarılı faktörlerden biri olduğu”⁷⁸ nesnel bir gerçekliktir. Teknolojik gelişmelerle beraber kökten bir değişime uğrayan insan-doğa etkileşiminin, insan lehine sonuçlandığı bir kesinliktir. Bu radikal değişim, temel dengeleri değiştirdiği gibi doğanın insan eliyle bir yok oluşa doğru sürüklenmesinin de önünü açmıştır. Nihayetinde bu kötü gidişatın farkına varan insanlık, çeşitli çözüm önerileri geliştirmeye çalışmış ve söz konusu gidişatı tersine çevirme yolunda çaba harcamaya başlamıştır. Kalkınma ekonomisine yönelik eleştirilerin artması bazı temel sorgulamaları da beraberinde getirmiştir. Bu noktada “toplumların gelişiminin devamlılığının yalnızca ekonomik açıdan değerlendirilmesi yerine ekonomik, sosyal ve çevresel unsurları bir arada barındıran daha kapsamlı bir değerlendirmeye

⁷⁶ Ali Osman Karababa, “Kapitalizmin Neden Olduğu Doğa Yıkımları ve Toplum Sağlığına Etkileri”, *Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, Temmuz/Ağustos/Eylül 2014, 32.

⁷⁷ Armağan Öztürk, “Postmodernizm Ayracında Ekolojist Düşünce ve Kapitalist Rasyonellik Üzerine”, *Sivil Toplum Dergisi*, 5(20), 2007, 4.

⁷⁸ Toska, *a.g.m.*, 226.

gidilmeye başlanmıştır.”⁷⁹ Böylece kapitalist sistemin önerdiği küresel sermaye birikimi düşüncesi, çeşitli çevrelerce türlü eleştirilerin hedefi olmuştur.

İnsanlığın sanayileşme faaliyetleri sonrası sadece ekonomik büyümeyi incelemesi ve sermaye birikimini küresel ekosisteme tercih etmesi, kaçınılmaz bir ekolojik bunalımı beraberinde getirmiştir. “Doğanın ekolojik dengesinin kârı arttırmaya dayalı ekonomik büyümeye kurban edildiği, bunun yalnızca toplumsal ve psikolojik sorunlar yaratmakla kalmayıp aynı zamanda çevre kirliliği, tehlikeli atıkların yarattığı riskler ve doğal kaynakların tükenmesi gibi nedenlerle, canlı yaşamın biyolojik temelini ortadan kaldırdığı”⁸⁰ gerçeği sanayi toplumları tarafından sürekli göz ardı edilmiştir. Sanayileşen toplumların, sonuçlarını dikkate almaksızın sürekli ekonomik büyümeyi incelemesi ve buna bağlı olarak sermaye birikimini amaçlaması doğal çevrenin kapasitesini aşmıştır. Bu süreçte, büyümenin sınırlarını tartışma konusu haline getiren ekolojik hareketler, büyümenin sınırları daraltılmazsa eğer gezegenin büyük bir çevresel yıkımla karşı karşıya kalacağına dikkat çekmiştir. Bu nedenle söz konusu yıkımla mücadele etmek ve ekolojik sorunlara çözüm önerileri geliştirmek amacıyla bir çok ideoloji, ekoloji düşüncesiyle ortak bir paydada buluşmuştur. Üretim araçlarının kamunun elinde bulunması ve ekonomik faaliyetlerin kâr yerine insanların gereksinimlerini karşılaması gerektiğini öne süren sosyalizm öğretisi de ekoloji prensipleri ile ilk bağımlı kapitalizmin eleştirisi üzerine kurmuştur.

Ekolojist ve sosyalist düşüncenin hareket noktaları farklı olsa da buluştukları ortak zemin kapitalizmin eleştirisidir. “Ekolojizm ve sosyalizm arasındaki ilk itilaf zemini, çağdaş toplumun hastalıklarının kaynağı üzerinedir. Sosyalistler bu söz konusu kaynağı ‘kapitalizm’ olarak gösterirler, diğer yandan ekolojistler daha çok ‘endüstriyalizm’e gönderme yaparlar.”⁸¹ Ekososyalistlere göre, ekolojik yıkımın temel nedeni kapitalizmdir. Ekososyalist düşünce, bu iddiasını da “kapitalizmin

⁷⁹ Melike Doğan vd., “Sürdürülebilir Kalkınma Çerçevesinde Çevre Ekonomisi ve Çevre Etiği İlişkisi”, *Akademia Mühendislik ve Fen Bilimleri Dergisi*, 2(3), 2017, 111.

⁸⁰ Aykut Çoban, “Çevreciliğin İdeolojik Unsurlarının Eklemlenmesi”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 57(3), 2002, 14.

⁸¹ Andrew Dobson, *Ekolojizm*, (Çev. Cengiz Yücel), Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul, 2016, 274.

üretim ve kârın artması için tüketimi öngörmesi”⁸² düşüncesine dayandırmaktadır. Öte yandan, “daha çok kâr elde etmeye, sermaye birikiminin sürekli kılınmasına ve yeni pazarların ortaya çıkarılmasına dayanan bir sistem olarak küresel kapitalizmin ekolojik bunalımın sorumlularından biri olarak görülmesinin temel nedeni, mal ve hizmet üretiminin nasıl ve ne kadar yapılacağına toplumsal gereksinimler doğrultusunda değil kârlılık durumuna göre gerçekleştirilmesidir.”⁸³ Ekososyalist akımın da temelinde söz konusu bu sömürü anlayışının eleştirisi yatmaktadır.

Ekososyalizm, doğanın ve emeğin sömürsünden hareket eder ve bu sömürü mekanizmasının merkezine de kapitalist üretim anlayışını koyar. Kapitalist üretim anlayışında, “kapitalist üretim ve doğanın temellükü genel olarak ihtiyaçların karşılanması için değil belli bir ihtiyacın, kârın gerçekleştirilmesi içindir.”⁸⁴ Dolayısıyla doğal kaynakların tümü bu anlayışta birer meta olarak algılanır ve istisnasız bütün doğa, kapitalist sermaye birikimi için sömürülecek bir alan olarak görülür. Bu nedenle, “verimli tarım alanlarının sanayi kuruluşları için harcanmasından, kimyasal gübrelerin bilinçsizce ve yoğun bir biçimde kullanılması nedeniyle tarım topraklarının verimsizleşmesine; yanlış yer seçimleri ve gerekli önlemler alınmadan sanayi atıklarının çevreye bırakılarak havanın, suyun ve toprağın niteliğinin düşürülmesinden, hammadde kaynaklarının hızla tüketilmesine kadar sayısız, çevre sorununda, ekonomik büyüme çabalarının önemli katkıları vardır.”⁸⁵ Bu bağlamda ekososyalizmin temel sorunsalı da üretim araçlarının sadece insanın gereksinimlerine hizmet eder konumda kullanılması ve bu yolla kapitalizmin küresel çaptaki yıkıcı çevresel etkilerini önlemek olarak açıklanabilir.

Ekososyalizm aynı zamanda, kaynakların ve insanî ihtiyaçların tanımlanmasında kapitalizmin temelini oluşturan küresel sermaye birikimi düşüncesini eleştirir ve kaynakların paylaşılmasında eşitlikçi bir tavır alır. Ekososyalist yaklaşım, “insan gelişimi ve iyilik hali için doğal dünyayı önemli bir

⁸² Wall, *a.g.e.*, 71.

⁸³ Bülent Duru, “Küresel Sermaye Birikimi ve Ekolojik Bunalım”, *Birikim Dergisi*, 201, 2006, 55.

⁸⁴ Necdet Özberk, Politik Ekolojide Doğa-Toplum Diyalektik Birliğine Kuramsal Bir Bakış: Toplumsal Doğa ve Doğanın Kapitalist Üretimi Tezi”, *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(3), 2017, 90.

⁸⁵ Ayşegül Kaplan, *Küresel Çevre Sorunları ve Politikaları*, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara, 1999, 49-50.

değer olarak gören ve mesleğin ilgilendiği bir alan olarak çevresel sürdürülebilirliği vurgulayan baskı karşıtı bir sosyal hizmet uygulaması”⁸⁶ olarak tanımlanmaktadır. Buna karşılık “kapitalist üretim biçimi ise doğanın bütünlüğünü bozarak ekolojik varlıkları, yaşamı destekleyen bir sistemin parçaları olarak değil üretimin girdisi ve tüketimin bir ögesi olarak ele almaktadır. Bu nedenle ihtiyaç için değil tüketim için üreten bu israf ekonomisi çevre sorunlarının gerçek sorumlusudur.”⁸⁷ Kapitalizm adı altında doğayı adeta istila eden bu israf ekonomisinin faaliyetlerine karşı, doğanın özümleme yetisi yetersiz kalmakta ve yeryüzünün canlı ekosistemlerinde ciddi tahribatlar yaşanmaktadır. Bu bağlamda kapitalizmin sınırsız üretim anlayışı, doğanın sınırlı kaynaklarıyla bağdaşmamaktadır.

Ekososyalist düşünce, her cephede kapitalizme karşıtlığı ifade eder. Bu karşıtlık, emek ve doğa sömürüsü üzerinden çift yönlü olarak şekillenir. Doğa ve emeğin sömürüsü temelde her şeyi kendileri için kazanca çeviren azınlık bir grubun tekelinde gerçekleşmektedir. Bu elitler kesiminin görevi, “büyük sermayeyi haklı göstermek, onun sorunlarına gene aynı azınlık yararına çözüm üretmektir. Gerçeğin büyüğü, tekelci sermayenin çevreyi de yapısını kendinin belirlediği pazar ekonomisi içerisine sokması ve doğanın bu kez daha da kötü sömürülmesidir. Bu yaklaşımın başka bir aldatmacası da yapılanların ve yapılacak olanların sanki çevre kirlenmesini önleyecek önlemlermiş gibi sunulmasıdır. Bu durumda hastalığa ‘ilaç’ diye ileri sürülenler hastalığın kendisinden daha da tehlikeli olacak niteliktedir.”⁸⁸ Dolayısıyla kapitalist anlayışta, “para parayı üretir ve ondan elde edilen daha fazlasını ve daha fazlasını üretebilir.”⁸⁹

Kapitalizmin bu sınırsız kazanç güdüsüne karşı tavır alan ekososyalist hareket, doğanın serbest piyasa ekonomisi için bir “mal” olarak görülmesini eleştirir. Bu bağlamda ekososyalist hareketin en önemli isimlerinden olan Michael Löwy, ekososyalizmi şöyle tanımlamaktadır: “Marksizmin temel kazanımlarını kapsayan –

⁸⁶ Veysi Baydar-Ali Fuat Ersoy, “Sosyal Hizmet ve Çevre: Ekososyal Yaklaşım”, *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 52(2), 2017, 240.

⁸⁷ Fikret Birdişi, “Çevreye Metaekolojik Yaklaşım ve Doğada Karşılıklı Dayanışma İlkesi”, *Akademik İncelemeler Dergisi (Journal of Academic Inquiries)*, 9(1), 2014, 44.

⁸⁸ Türkkaya Ataöv, *Kapitalizm ve Çevre*, İleri Yayınları, İstanbul, 2009, 39.

⁸⁹ Max Weber, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, (Çev. Mehmet Ökten), Tutku Yayınevi, Ankara, 2014, 51.

ve onu üretimci artıklarından kurtaran- bir ekolojik düşünce ve eylem akımıdır. Kapitalist piyasa ve kâr mantığının –ve bunun yanı sıra merhum “halk demokrasilerinin”- tekno-bürokratik otoritarizminin mantığının da çevrenin korunmasıyla uyuşamayacağını kavramış bir akım.”⁹⁰ Löwy’nin tanımlamasından da anlaşıldığı üzere ekososyalist hareket, temellerini sosyalizmin eşitlikçi ve paylaşımcı kabulleri üzerine kuran ve aynı zamanda Marksizmin üretimci anlayışının dışında kalabilen çevreci bir yaklaşımdır.

Ekososyalist düşünce, egemen tüketim modelinde ciddi bir dönüşüm yaşanmadan ekolojik sorunların çözülemeyeceği fikrini savunur. Bu nedenle kapitalist büyüme anlayışının karşısına “sürdürülebilir küçülme” anlayışını koyar. Sürdürülebilir küçülme kavramı, “ekolojik-ekonomik bir bakış açısından toplumun ürettiği işlerin sosyal olarak sürdürülebilir ve adil bir biçimde azaltılması (ve sonunda bir gün sabitlenmesi) olarak”⁹¹ tanımlanır. Böylece kapitalist anlayışın büyüme hırsına kurban edilen doğa, kendini yenileme fırsatı bulacak ve tabana yayılan kademeli küçülme fikriyle doğal çevre bütün canlılar için sağlıklı bir alan haline dönüşebilecektir.⁹²

Ekososyalizm, temelde direnişi merkeze alan bir düşünce sistemidir. Öyle ki ekososyalist hareketin en önemli teorisyenlerinden olan Joel Kovel, Kasım 2011’de TMMOB 8. Enerji Sempozyumu’nda gerçekleştirdiği konuşmasında ekososyalizmin direnişçi tavrına şöyle değinir: “Ekososyalizm, ortakçılık faslını tekrar açmaya başladı. Eylemleri aracılığı ile kapitalizm kanserinin ilerlediği yerleri, geri almaya çalışıyor. Bu ortakçılık çabasının iki boyutu var. Birincisi üretim, ikincisi de kapitalizme karşı direniş. Şirketlerin enerji elde etmek için büyük bir rüzgâr gülü tarlası kurması durumunda bu doğa için iyidir ama bu ekososyalizm değildir. Ekososyalist ancak sermaye karşıtı bir direniş süreci ile birlikte söz konusu olabilir.”⁹³

⁹⁰ Michael Löwy, “Ekososyalist Bir Etik İçin”, (Çev. Uraz Aydın), Contretemps, 4, 2002, 4. Erişim: (<https://www.ykp.org.cy/2009/11/kizil-yesil/ekoloji/ekososyalizm/eko-sosyalist-bir-etik-icin-michael-lowy/>), E.T: 01.31.2019.

⁹¹ Darren Zhang vd., *yeşil ekonomi: küçülmek güzeldir*, (Çev. Serin Erengözgin), Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul, 2015, 116.

⁹² Bahro’dan Akt. Keleş vd. a.g.e., 216.

⁹³ Joel Kovel, “Ekososyalist Hareket”, *Elektrik Mühendisliği Dergisi*, 444, 2012, 50.

Ekosozyalizm, ekonomik ve üretim sistemlerini insanî gereksinimlerin hizmetinde kullanılmasını amaçlayan bir sistemdir. Doğanın bir azınlığın kazanç aracı olamayacağına altını çizen ekosozyalistler, bu nedenle savundukları ekolojik hareketin çerçevesini ve söz konusu akımın ilkelerini daha net ortaya koymak adına bir manifesto yayınlama zorunluluğu hissederler. Bu ekosozyalist manifesto fikri, 2001 yılında Paris’te düzenlenen bir seminerde Joel Kovel ve Michael Löwy tarafından önerilir. Kovel ve Löwy’ye göre, “Üzerimize çöken en ağır gölge ne terör, ne çevrenin tahribatı ne de küresel resesyondur. En ağır kapitalist dünya düzenine olanaklı bir alternatifin olmadığını ileri süren içselleşmiş kaderciliktir.”⁹⁴ Bu düşünceden hareketle Kovel ve Löwy, kaleme aldıkları manifesto metniyle ekosozyalizmin temel kabullerini tüm dünyaya ilan ederler.

Kovel ve Löwy metinlerinde, ekolojik krizin ve toplumsal çöküntünün birbirleriyle yakından ilişkili olduğunu ifade ederek, ekolojik krizin büyük ölçüde kontrolsüz sanayileşme faaliyetlerinden kaynaklandığını altını çizerler. Onlara göre toplumsal çöküntüler de emperyalizmin küreselleşme olarak bilinen biçiminden kaynaklanmaktadır. Kovel ve Löwy’e göre mevcut rejim, kâr kavramını sürekli genişletmeyi amaçlamakta ve doğanın duyulara hitap eden canlılığının yerine sermaye birikimini koymaktadır. Onlara göre mevcut sistem söz konusu ekolojik krizleri çözemez. Çünkü bunu yapmak birikimin önüne sınırlar koymak demektir. Bu da “Büyü ya da Yok Ol” kuralı üzerine kurulu bir sistem için kabul edilemez bir seçenektir. Ayrıca Kovel ve Löwy’e göre, kapitalist dünya sistemi tarihsel olarak iflas etmiştir. Ekolojinin diliyle, son derece sürdürülemezdir ve temelden değiştirilmelidir. Hatta yaşamaya değer bir gelecek istiyorsak bu mevcut sistemin yerine yenisini koymak zorundayız.⁹⁵

Kovel ve Löwy’nin kaleme aldığı bu ilk manifestodan sonra 7-8 Ekim 2007 tarihlerinde aralarında Arjantin, Belçika, Danimarka, Kıbrıs, Fransa, Yunanistan, İtalya, İsviçre, Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri gibi on üç farklı ülkeden birçok ekolojist parti ve hareket içinde aktivistin “Paris Buluşması”

⁹⁴ Joel Kovel-Michael Löwy, “Ekosozyalist Manifesto”, (Çev. Emre Ergüven), Erişim: (<http://www.birikimdergisi.com/guncel-yazilar/55/ekosozyalist-bir-manifesto#.XFRH2PZuLIU>), E.T: 02.01.2019.

⁹⁵ Kovel-Löwy, *a.g.m.*, Erişim: (<http://www.birikimdergisi.com/guncel-yazilar/55/ekosozyalist-bir-manifesto#.XFRH2PZuLIU>), E.T: 02.01.2019.

sonucunda Uluslararası Ekososyalist Ağ'ın kuruluşu dünyaya duyurulur. Bu önemli gelişme sonucunda 2001 yılında Joel Kovel ve Michael Löwy tarafından yayınlanan ekososyalist manifesto metni referans alınarak son yıllardaki deneyimlerle zenginleşecek olan yeni bir manifestonun hazırlanması kararı alınır.

2009 Ocak ayında Brezilya Belem'de gerçekleşecek Ekososyalist Forum için kaleme alınan ikinci manifestonun nihaî metni "Ekososyalistlerin 'Belem' Bildirgesi" adıyla yayınlanır. Bildirgenin taslağı 2007 yılında Paris'te yapılan Ekososyalist Konferansı'nda seçilen komite (Ian Angus, Joel Kovel, Michael Löwy) tarafından Danielle Follett'in de katkılarıyla hazırlanır. Bildiri metni dünya çapında katkıya açılır ve Ekoloji Kollektifi'nin çağrısı ile düzenlenen ikinci manifesto tartışma toplantılarının sonuçlarında ortaya çıkan eleştiri ve öneriler de nihai metnin hazırlanmasına katkı sağlar. Hazırlanan ikinci manifesto metninde kapitalist sistemin doğa üzerindeki olumsuz etkilerine yoğunlaşılır ve bu kapsamda çözüm önerileri sunulur.⁹⁶

Belem Ekososyalist Bildirgesi'nde kapitalizmin yeryüzündeki olumsuz etkilerine şöyle değinilmektedir: "Artık kapitalizmin, insanlığı ve doğayı bir parazit gibi sömüren bu sistemin barbarlığı konusunda başka kanıtlara gerek yoktur. Kapitalizmi hareket halinde tutan tek güç, kâra geçme ve buna bağlı olarak sürekli büyüme zorunluluğudur. Kapitalizm büyük bir savurganlıkla gereksiz ürünleri yaratıyor, çevrenin sınırlı kaynaklarını boşa harcıyor ve geriye sadece zehirler ve çevreyi kirleten ürünler veriyor. Kapitalist sistemde tek başarı ölçütü, günde, haftada, yılda ne kadar daha fazla satış yapıldığıdır. Daha fazla satış yapılsın diye suyumuz, havamıza ve toprağımıza sanayi atıklarının kanalizasyonu muamelesi yapılmasına neden olan ürünler, büyük miktarlarda ortaya dökülüyor."⁹⁷

Bu bağlamda ekososyalist hareketin amaç ve önerileri de şöyle açıklanmaktadır: "Ekososyalist hareket özelde küresel ısınmanın getirdiği yıkıcı gidişatı ve genelde de kapitalist eko yıkımı durdurmayı ve tersine çevirmeyi,

⁹⁶ Barbarlığa Karşı Ekososyalist Forum.: "Ekososyalist Forum İçin Çağrı" (21 Aralık 2008), Erişim: (http://ekolojikolektifi.org/wp-content/uploads/2017/11/EKD_46-2.-Ekososyalist_Bildirge-2008_01.pdf), E.T: 01.02.2019.

⁹⁷ Barbarlığa Karşı Ekososyalist Forum: "Belem Ekososyalist Bildirgesi", (Ocak 2009), Erişim: (<http://www.felsefe.net/ekoloji/1552-belem-ekososyalist-bildirgesi.html>), E.T: 01.02.2019.

kapitalist sisteme karşı radikal ve uygulanabilir bir alternatif oluşturmayı hedefler... Temiz hava, su ve bereketli topraklar ve bunların yanı sıra doğal gıdaya ve yenilenebilir, kirlenmeyen enerji kaynaklarına dünya çapında erişim ekososyalizm tarafından savunulan en temel doğa ve insan haklarıdır... Küresel ısınma, insan hayatı ve ekolojik yaşamın sürdürülebilmesini tehdit eden diğer tehlikeleri bertaraf etmek için tüm sanayi sektörleri kapatılmalı, küçültülmeli ya da yeniden yapılandırılmalı ve diğer sektörlerde tam istihdam yaratacak şekilde geliştirilmelidir.”⁹⁸

1.3.4. Ekofeminizm

Toplumda kadının haklarını çoğaltma, erkeğin sahip olduğu haklar düzeyine çıkarma ve eşitlik sağlama amacı güden bir kadın hareketi olan feminizm, süreç içerisinde ekoloji bilimi ile bağ kurarak ekofeminizm adı altında etki alanını daha da genişletmiştir. Ekofeminizm, çevreci anlayışla feminist duyarlılığı bir araya getiren ve kadını doğayla özdeş kabul eden bir yaklaşımdır. “Ekofeminizm, ekoloji hareketinin feminist olduğu düşüncesine dayanır. Bunun gerekçesi kadının, erkekten daha çok doğanın parçası olduğu düşüncesidir. Kadının başatlığı ve belirleyiciliği ile tabiâtin başatlığı ve belirleyiciliği aynıdır”⁹⁹ düşüncesi, hareketin temel çıkış noktasıdır. Bu düşünceden hareketle ekofeminizm, doğanın tahrip edilmesi ve sömürülmesinin temel nedeni olarak erkek egemen toplumu görür ve kadının da tıpkı doğa gibi ataerkil toplum tarafından sömürüldüğünü ileri sürer. Bu nedenle ekofeministler, “doğaya zarar verdiklerini düşündükleri erkek egemen topluma büyük bir kararlılıkla karşı çıkmaktadırlar.”¹⁰⁰

Ekofeminizm, erkek egemen toplumun kadına ve doğaya karşı baskıcı ve saldırgan tavrına tepki olarak ortaya çıkmış bir harekettir. Ekofeministlere göre, “erkek egemenliğindeki toplumlar saldırganlık, rekabetçilik ve tek yönlü akıl yürütme gibi yıkıcı tutumlar sergilerler.”¹⁰¹ Bu nedenle bu tarz toplumlarda kadın, erkek tarafından ötekileştirilir ve kendisi tarafından tahakküm altına alınabilecek bir alan olarak görülür. Ayrıca bu düzenin hakim olduğu toplumlarda tıpkı kadın gibi

⁹⁸ Belem Ekososyalist Bidirgesi, (Ocak 2009), Erişim: (<http://www.felsefe.net/ekoloji/1552-belem-ekososyalist-bildirgesi.html>), E.T: 01.02.2019.

⁹⁹ Görmez, *a.g.e.*, 86.

¹⁰⁰ Wall, *a.g.e.*, 72.

¹⁰¹ Arzu Özyol-Nesrin Çobanoğlu, “Yeşil Kadın”, Erişim: (http://www.academia.edu/17311834/YEŞİL_KADIN), E.T: 02.02.2019.

doğaya da sömürülecek ve baskı altına alınabilecek bir değer atfedilir. Böylelikle mevcut düzen hem kadının hem de doğanın kendinde sahip oldukları özü, sömürülecek en geniş iki alan olarak kabul eder. Bu nedenle, “ekofeministler tezlerini Batı dünyasının kültür/doğa, kadın/erkek, akıl/beden, zeka/duygu, madde/ahlak gibi hiyerarşik ikilemler üzerine kurmuşlardır. Doğa, beden, duygu ve ahlak kadını betimlerken, erkekler kültür, zeka ve madde ile çevrili tek boyutlu kamusal dünyanın temsilciliğini yapmaktadır. Kadınlara yer olmayan bu dünyada, çevresel sorunlar da gün be gün artmaktadır.”¹⁰²

Ekofeminizme göre, erkek egemen toplumda kadın ve doğa hep arka plandadır ve her ikisinin de özleri sömürülmektedir. Erkek egemen toplum gerek kadınları gerekse doğayı baskı altında tutmaktadır. Bu noktada ekofeminist hareket, ataerkil toplum anlayışının kadın ve doğa üzerindeki araçsallaştırıcı tahakküm faaliyetlerine son vermeyi amaçlayan ve mevcut düzen ile kadın/doğa arasında yeni bir ilişki ağı kurma fikrini taşıyan bir düşünce sistemi olarak belirir. “Ekofeminizm, kadının çevreyle ilişkilerindeki konumunu açıklamaya, kadın ve çevre hareketleri arasında güçlü bağlar kurmaya yönelik bir yaklaşımdır. Ekofeministler, genellikle toplumsal yaşamda kadının baskı altında tutulmakta olduğunu, özgürlüklerinden yoksun bırakıldığını vurgulayarak, kadının bu durumuyla, doğanın ve doğal değerlerin baskı altında tutulması arasında bir benzerlik bulunduğunu savunmaktadırlar. Kadın ve doğa üzerindeki tahakkümün nedeni, ataerkil yapıdır. Bu koşutluğun bir sonucu olarak, feminizm akımıyla çevre koruma hareketleri arasında açık bir benzerlik bulunduğunu belirtirler. Onlara göre kadın sorununu çözmek gibi ekolojik bunalımı önlemenin de yolu, erkek egemen bir anlayış ve uygulamalarla kadın ve doğa üzerinde oluşturulan her türlü baskıya son vermektir.”¹⁰³

Ekofeminizme göre, ataerkil toplumun doğa üzerindeki baskısı ve yıpratıcı tutumu aynı zamanda kadın üzerindeki baskı ve yıpratıcı tutumla eşdeğerdir. Kadın ve doğanın sömürülecek iki alan olarak görülmesi şeklinde teşekkül eden bu tutum, zaman içerisinde her iki alanın da yitirilmesine neden olacaktır. Bu noktada ekofeminizmin temel sorunsalı, “ataerkilliğin kadına ve doğaya (hayvanlar alemi

¹⁰² Arzu İrge Özyol, “Sürdürülebilir Yeşil Kalkınma ve Kadın”, *Fe Dergi*, 5(2), 2013, 135.

¹⁰³ Keleş vd. *a.g.e.*, 217.

dahil) birlikte hükmetmesi, onları ikincileştirmesi ve araçsallaştırması”¹⁰⁴ girişimlerine bir karşı çıkış olarak açıklanır. Temelde ekofeminizm, “içinde kadın ve doğanın çifte sömürüsü, ataerkil düzenin doğaya tahakkümü ve kadının doğadaki yaşam mücadelesini içeren bir yaklaşımdır.”¹⁰⁵ Bu nedenle ekofeminist hareket içerisinde savunulan temel düşünce, toplumda kadının özgürlüğü sağlanmadan çevresel yıkımın da durdurulamayacağı yönündedir.

Ekofeminist düşünceye göre, kadınlar iktidar alanına erkeklerden daha az girdikleri için doğaya daha duyarlı kalabilmişlerdir. Bu nedenle “kadın, özsel olarak doğaya erkekten daha yakındır; “doğa gibi hayat verir, besler büyütür” savına dayanan bir doğa-anacılık da, büyük ölçüde kadının doğa ve maddeyle özdeşleştirilmesine dayanmakta ve ussal erkek-maddesel kadın düalizmini desteklemektedir.”¹⁰⁶ Ekofeminist anlayışta doğa da tıpkı kadın gibi doğurgan ve dişidir. Bu yaklaşım temelde kadın ve doğanın özdeş kabul edilmesi fikrini doğurmaktadır. Dolayısıyla dişil doğanın ve dişi cinsiyetin sömürüsü terk edilmedikçe her iki varlığın da özgürleşemeyeceği fikri ekofeminist hareketin temel varsayımıdır.

İnsan-doğa ve kadın-erkek ikilemelerinin sentezi olan ekofeminizm, temelde kadın ve doğanın ataerkil anlayışa karşı savunusudur. “Ataerkil sistem erkekler tarafından kurulmuştur; çoğunluğu erkek olmakla birlikte her iki cinsiyetin de yer alabileceği bir alandır. Fakat kuralları erkekler belirler. Kadınlar bu sistem içerisinde yer alabilmek için ataerkilliğin belirlediği kuralları benimsemek ve bunlar doğrultusunda davranmak zorundadır.”¹⁰⁷ Ataerkil toplum düzeni tarafından yaratılan bu sistem, bireylere (hem kadın hem erkek) doğal bir gerçeklikmiş gibi kabul ettirilir. “Örneğin, biyolojik olarak kadın cinsiyetine sahip olanların büyük bir kısmı, kendilerine yönelik; ‘güzel’ görünmek, yemek yapabilmek ya da çocuk

¹⁰⁴ Özlem Bayat, “Ekoloji ve Kadın”, *Haber Bülteni: TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası Dergisi*, 1, 2015, 28.

¹⁰⁵ Arzu Yılmaz Aslantürk, “Çevrenin Siyasallaşmasında Kadın ve Doğanın Dönüşümü: Ekofeminizm”, *SSD Journal: Social Science Development Journal*, 3(1), 2018, 313.

¹⁰⁶ Ezgi Ece Çelik, “Val Plumwood ve Animist Materyalizm”, *ViraVerita E-Dergi*, 5, 2017, 73.

¹⁰⁷ Çağdaş Demren, “Erkeklik, Ataerkillik ve İktidar İlişkileri”, Erişim: (http://www.academia.edu/715229/Erkeklik_ataerkillik_ve_iktidar_iliskileri), E.T: 02.02.2019.

yetiştirmek gibi beklentileri karşılayabilmek için çaba sarf etmekte ve bu niteliklerle yoğun bir biçimde özdeşleşebilmektedirler. Ya da biyolojik cinsiyeti erkek olan pek çok birey, yalnızca doğuştan getirdiği bu özelliği sebebiyle kendisinden beklenen, çok para kazanma ya da ‘güçlü’ olma gibi misyonları içselleştirerek, tüm yaşantısını bu gereklilikleri yerine getirme gayreti içerisinde sürdürüebilmektedir.”¹⁰⁸

Böylelikle ataerkil düzen içerisinde kadın ve erkek kendilerine biçilen rollerin gerekliliklerini yerine getirmekle mükellef kabul edilmektedirler. Söz konusu bu eril düzen erkeğe güçlülüğu, sahip olmayı ve aynı zamanda yönetebilme ayrıcalığını bahşetmektedir. Dolayısıyla bu düzen içerisinde yetişen erkekler, kadınları tahakküm altına almayı doğal bir gereklilik olarak algılamaktadırlar. Bunun da ötesinde yönlendirici ve yönetici bütün gücü elinde bulunduran eril güç, küresel sermaye birikimi çerçevesinde doğanın da tıpkı kadın gibi tahakküm altına alınması gerektiği düşüncesiyle hareket etmektedir. Nihayetinde hem kadın hem de doğa bu eril bakış açısının kurbanı edilir ve söz konusu sistem tarafından her ikisinin de özleri sömürülecek birer alan olarak görülür. Bu anlayış üzerine kurulan ataerkil toplum düzeninde kadın ve doğa, “insanın ve yeryüzünün ötekileri”¹⁰⁹ konumundadır. Bu noktada kadın ve doğanın haklarını savunan bir hareket olarak ekofeminizm, bu söz konusu eril sistemin tam karşısında yer almaktadır. Bu soruna karşı çözüm olarak da ekofeminizm, “kadınlar ve çevrenin özgürleşmesi için erkek gücünün yerine toplumsal cinsiyete dayanmayan eşitlikçi ve kadınların liderliğinde ekolojik bir devrim önerir.”¹¹⁰

Ekofeminizm, ataerkil sistemin doğuştan itibaren bireylere biçtiği toplumsal rollerin bir eleştirisidir aslında. Çünkü söz konusu eril düzen, bütün alanlarda kendini hissettirmekte ve en temel gereksinimlerde bile kadın ve erkek arasındaki ayrıımı – aynı zamanda erkeğin kadından üstün olduğunu- bütün yaşamsal faaliyetlere aksettirmektedir. İnsan ırkının en temel ihtiyaçlarından olan yeme içme kültüründe bile bu söz konusu eril düzenin yansımalarını bulmak mümkündür. Öyle ki yemek

¹⁰⁸ Elif Gezzin, “Kadın ve Doğa Üzerindeki Tahakküme Alternatif Bir Bakış: Ekofeminizm Üzerine Bir Değerlendirme”, *Border Crossing*, 7(2), 2017, 405.

¹⁰⁹ Seçil Mine Türk, “Ekofeminizm ve Dualizm Fikri”, *FLSF: Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 24, 2017, 380.

¹¹⁰ Oya Beklân Çetin, “Ekofeminizm: Kadın-Doğa İlişkisi ve Ataerkillik”, *Sosyo-Ekonomi Dergisi*, 1, 2005, 63.

yeme kültüründe bile bazı yemekler bazı cinslere aittir ve bu aitlik aynı zamanda cinsler arasındaki üstünlüğün de bir ifadesidir. Örneğin, et yemekleri bu türden yemeklerdir. Erkek kadından daha güçlü olduğu için veya daha fazla güce ihtiyaç duyduğu için daha fazla et tüketmelidir. “Aynı şekilde et en değerli yemek olarak da erkeklere layıktır. Kadınlara ise kendi önemlerine yakışan, sebzeler ve otlar düşer. Bunların sembolik gücü etinki kadar güçlü değildir. Etin çağrıştırdıkları ile sebzelerin çağrıştırdıkları da farklıdır. Bitkiler, tadı olmayan tekdüze bir edilgenliği çağrıştırırlar. Bitki yemek aynı bitki gibi olmak yani kadın olmakla eşdeğerdir.”¹¹¹ Kadınların yeme içme kültürü içerisinde bitkilerle eşdeğer kabul edilmesi, aynı zamanda kadının ataerkil düzen tarafından doğayla özdeş kabul edildiğinin de bir itirafıdır.

Ekofeministler, bu nedenle mevcut ataerkil anlayışın karşısına anaerkil bir doğa anlayışı koyarlar. Öyle ki Plumwood kadınları, “ekosistemdeki melek” olarak adlandırmaktadır. Plumwood’a göre bu nitelendirmenin nedeni, “ekofeminist anlayışın özü olan kadın ve doğanın; empati, şefkat ve besleyip büyütme gibi ortak nosyonlarını içerisinde barındırmasıdır.”¹¹² Dolayısıyla kadın, bu empati ve şefkat duygusunu bütün alanlara yayabildiği gibi doğaya da bu sahiplenici tutum ile yaklaşacaktır. Ekofeministler bu öngörüden hareketle bütün alanlarda kadınların önderliğinde bir devrim yapılması fikrini savunurlar. Onlara göre toplumsal yapıdaki kadınlara yönelik tahakkümün azalması beraberinde ekolojik özgürlüğü de getirecektir. Bu nedenle “ekofeminizm akımı, kadın ve ekolojik çevreyi yani doğayı birbiriyle ayrılmaz bir bütün olarak görür ve ekolojik tahribatın ancak feminist bir yöntemle önlenebileceğini savunur. Çevre tahribatının esas sorumlusu erkek egemen dünyanın hırsları ve doymak bilmeyen egolarının beslenmesi çabasıdır başka bir şey değildir.”¹¹³ Bu düşünceden hareketle ekofeminizm, eril düzenin doğa ile kadını özdeş kabul ederek doğaya hükmettiği gibi kadına hükmetmesine bir tepki olarak ortaya çıkmıştır.

¹¹¹ Esra Sahtiyancı Öztarhan, “Vejetaryen Olmayı Seçmek”, *İnsan&İnsan*, 5(15), 2018, 66.

¹¹² Yılmaz Aslantürk, *a.g.m.*, 314.

¹¹³ Gülhan Karadağ Ağkurt, “Doğa-Kadın Dayanışması: Ekofeminizm”, Erişim: <https://docplayer.biz.tr/40037487-Doga-kadin-dayanismasi-eko-feminizm.html>, E.T: 04.02.2019.

Ekofeminist hareket, çevre sorunlarını kadın sorunları olarak algılamaktadır. “Çevre sorunlarının kadın sorunları haline gelmesinin ve kadınların mağduriyetinin nedeni, ataerkilliğin kadın ve doğa arasında yakınlık oluşturarak her ikisini de tahakküm altına almasıdır.”¹¹⁴ Öte yandan çevresel sorunlardan en çok kadınlar etkilenmektedir. Ancak buna rağmen kadınlar, hiçbir şekilde doğayı ötekileştirmemekte ve olumsuz yönde etkilememektedir. Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP), 1989 yılında ilk kez kapsamlı bir şekilde yapılan araştırma sonuçlarını değerlendirirken, çok çarpıcı bir bulguya yer vermektedir. Araştırma, “kadınların yoksulluk gibi bir durumla karşılaşmaları durumunda bile, ailesi için besin ve enerji sağlama yükümlülüğünün, onları çevreyi bozucu, doğal kaynaklara zarar verici yaşamsal stratejiler geliştirmeye yöneltmediğini ortaya koymaktadır.”¹¹⁵ Bu durum aslında kadının her koşulda doğayı kendine daha yakın hissettiğinin ve temel ihtiyaçlarını karşılamak noktasında bile ona zarar vermeyi göze alamadığının göstergesidir. Bu durumu doğa ve kadın arasındaki “doğurmak, beslemek, büyütme” gibi benzer özelliklerle açıklamak zorlama bir yorum olmayacaktır. Dolayısıyla “kadın doğa gibi üretken ve verimliyken erkek hükmedicidir.”¹¹⁶

Ataerkil düzen, kadını her alanda tahakküm altına almayı öncelemektedir. Doğal bir gereklilik olarak görülen bu tutum, kadınların bir çok alanda geç yer almalarına sebebiyet vermiştir. Kadının ev içine hapsedilmesi özgürlük alanını olabildiğince daraltmış ve yalnızca eril anlayışın ona dayattığı alanlara yönelebilmemesine müsaade edilmiştir. Kadının, elinin hamuruyla erkek işine karışması hoş karşılanmamıştır. Temelleri tek bir egemenlik anlayışı üzerine kurulan bu eril sistem, kadının edebiyat dünyasında yer almasını bile temel bir sorun olarak algılamıştır. Öyle ki yazarlığın bile sadece erkeğe ait bir iş olduğu dayatılmaktadır. Berna Moran *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri* adlı eserinde bu durumu şöyle açıklamaktadır: “Neden erkek işi? Çünkü yaratma erkeğe vergidir. God The Father (Allah baba) nasıl evreni yaratmış ve Doğa Kitabı’nı yazmışsa erkek de bir baba gibi yapıtını meydana getirir. Yani erkek, penisiyle çocuk yarattığı gibi kalemiyle de

¹¹⁴ Beklân Çetin, *a.g.m.*, 63.

¹¹⁵ Süheyla Suzan Gökalp Alıca, “Kadın ve Çevre”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi (Özel Sayı)*, 2017, 152, Erişim: (<http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2017-2017-1719>), E.T: 04.02.2019.

¹¹⁶ Gamzegül Kızılcık, “Ekofeminizm ve Doğu’daki Kadın Mücadelesi”, *Gaia Dergi: Sürdürülebilir Yaşam Dergisi*, 8, 2016, 38.

sanat yapıtı üretir. Bundan ataerkil Batı kültüründe metnin yazarı bir baba, bir ata, hayat verici estetik bir patriarktır; kalemi penis gibi doğurtucu gücün bir aracıdır. Öyleyse kadının eline kalem alması yalnızca yakışsız bir davranış değil, adeta doğaya karşı bir suç, bir yerini bilmeme örneğidir. Bir kustahlıktır en azından.”¹¹⁷

Ekofeminizm, doğa ve kadın için mücadele eder. Bu mücadelenin de temelinde ataerkilliğe karşı direniş söz konusudur. Ataerki, “erkeklerin kadınların emekleri ve bedenleri üzerinde tahakküm kurduğu, eşitsiz cinsiyet ilişkileri sistemini ifade eden bir kavramdır.”¹¹⁸ Ataerkillik, “doğa ve kadın arasında kurduğu özdeşlik ile kadın ‘doğası’na ilişkin önyargılarının ve kalıplaşmış varsayımlarının doğal, hatta doğa yasası olarak kabul edilmesini sağlar ve bu arada her ikisinin de ‘dizginlenip ehlileştirilmesi’ni meşrulaştırır.”¹¹⁹ Bu bağlamda ekofeminist düşüncenin temel hareket noktası bu kavramdır. Çünkü ekofeministlere göre bu kavram, mevcut sömürü mekanizmasının temel dayanağıdır. Dolayısıyla bu kavram işlevsizleştirildiği takdirde sömürü ve tahakküm de son bulacaktır. Bu çaba etrafında şekillenen ekofeminizm, “doğa üzerindeki tahakküm ve bunun neticesi olarak ortaya çıkan ekolojik yıkımla, kadın üzerindeki ataerkil tahakküm arasında yakın bir ilişki olduğunu savunan, 1970’lerle birlikte ortaya çıkmış, liberal, kültürel, sosyal ve sosyalist gibi kimi varyasyonları bünyesinde barındıran bir düşünsel akım”¹²⁰ olarak tanımlanmaktadır.

Ünlü ekofeminist Carolyn Merchant Ekofeminizmi; Kültürel Ekofeminizm, Sosyal Ekofeminizm, Sosyalist Ekofeminizm ve Liberal Ekofeminizm olmak üzere dört gruba ayırır. Buna göre kültürel ekofeminizm, “kadının doğurma-bakma-büyütme gibi özelliklerinin kadını doğaya daha yakın hale getirdiğini, doğanın düzeniyle kadının doğası arasında paralellikler olduğunu savunur.”¹²¹ Öte yandan sosyal ekofeminizm ise Murray Bookchin’in sosyal ekoloji anlayışı üzerine oturtulmuştur. “Sosyal ekofeminizm, toplumun yeniden ama ekofeminizm ilkeleri

¹¹⁷ Berna Moran, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, 256-257.

¹¹⁸ Gönül İçli, “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Küreselleşme”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 30, 2018, 134.

¹¹⁹ Fatmagül Berktaş, “Ekofeminizm ya da Yüreğin İyimserliği”, *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 4, 1996, 74, Erişim: (<http://istanbul.dergipark.gov.tr/download/article-file/7148>), E.T: 06.02.2019.

¹²⁰ Türk, *a.g.m.*, 378-379.

¹²¹ Bayat, *a.g.m.*, 28.

açısından yapılanmasını öngörmekte ve merkezi yönetim yerine yerel yönetimlerin işbaşında olmasını vurgulamaktadır.”¹²² Sosyalist ekofeminizm ise, “kapitalist üretim ilişkilerinin dönüştürülmesini isteyen sosyalizm içerisinde yola çıkmakta, kadın-erkek eşitliğinin yanında ekolojik bir toplum özlemini dillendirmektedir. Amaç, seksist olmayan ve hiyerarşiden uzak bir toplum hayalini gerçekleştirmektir.”¹²³ Son olarak liberal ekofeministler de çevre sorunlarının politik ve hukukî yollarla çözülebileceğini savunurlar. Başka bir deyişle, yeni yasalar ve kurallar yoluyla insan ile doğa arasındaki sorunların çözüleceğini öne sürerler.

1.3.5. Ekofaşizm

Demokratik düzenin yerine aşırı bir ulusçuluk ve baskı düzeni kurmayı amaçlayan bir öğreti¹²⁴ olarak tanımlanabilen faşizm, çevreci akımların güç kazanmasıyla birlikte ekoloji bilimi ile bağ kurmuş ve “ekofaşizm” adı altında yeşil düşünce hareketlerine katılmıştır. Ekolojik hareketler içerisinde yer verilmekte zorlanılan tek düşünce ekofaşizmdir. Bunun nedeni ise ekofaşizmin üzerine inşa edildiği faşist düşüncenin açmazlarıdır. Aslında temel sorun; gücü tek bir merkezde toplamayı amaçlayan, baskıcı ve otoriter bir düzeni savunan faşizmin, ekolojik yıkım hususunda nasıl bir sistem geliştireceğidir. Temelinde hiyerarşi ve tahakküm bulunan bir siyasi ideolojinin ne kadar çevreci olabileceği düşüncesi, ekofaşist hareketin kabulünü zorlaştıran en temel etkidir. Başka bir deyişle, “eşitsizlik ve çatışmaya dayalı olan faşizmin herhangi bir türünü yeşil olarak kabul etme”¹²⁵ nin ne kadar doğru olacağı düşüncesi bu dışlanmanın en büyük nedenidir. Bu nedenle ekofaşizm, çoğu zaman çevreci bir hareket olarak kabul görmemektedir.

Ekofaşizmin çevreci bir hareket olarak kabul edilmemesinin diğer bir nedeni de faşist bir anlayış üzerine kurulan Nazi Hükümeti’nin Almanya’da ekoloji bilimini kendi siyasi emellerine alet etmiş olmasıdır. Çünkü çoğu çevreye göre, “Nazilerin yeşil kanadı ekolojiyi kullanarak yalnızca yahudi düşmanlığını yeniden canlandırmakla kalmamış, aynı zamanda doğal saflık ve insan karşıtı politikalarını

¹²² Günseli Tamkoç, “Ekofeminizm”, *Ağaçkakan*, 28, 2010, 24.

¹²³ Zeynep Üskül Engin, “Ekofeminizm”, Erişim:

(<http://www.sosyaldemokratdergi.org/zeynep-uskul-engin-ekofeminizm/>), E.T: 04.02.2019.

¹²⁴ Erişim: (<https://kelimeler.gen.tr/fasizm-nedir-ne-demek-117734>), E.T: 04.02.2019.

¹²⁵ Wall, *a.g.e.*, 73.

cinayetlerine de alet etmişlerdir.”¹²⁶ Nazilerin, ekoloji biliminin öğretilerini hem siyasi bir amaç hem de insan ve doğaya zarar vermek maksadıyla kullanması doğal olarak onun türevleri olan farklı yaklaşımların da sorgulanmasına neden olmaktadır. Temelde doğa dostu olmayan bir anlayıştan türetilen ekofaşizmin diğer ekolojik hareketlerce ötekileştirilmesi akla aykırı bir tutum değildir.

Ekofaşizm, diğer ekolojik hareketler tarafından her ne kadar yeşil olarak kabul edilmese de böyle bir yeşil düşünce akımı vardır ve kendine özgü yaklaşımları savunmaktadır. Ekofaşizmin temelinde, doğal kaynakları ve çevreyi korumada başvurulan yöntemler yer almaktadır. “Kaynakların miktarlarının arttırılamayacağı kesin olduğuna göre, bunlara sahip olmak isteyenlerin sayısı geniş ölçüde azaltılmadıkça, ekolojik sorunların çözümünden söz edilemeyeceği savı”¹²⁷ ekofaşist düşüncede önemli bir yer tutmaktadır. Başka bir deyişle ekofaşizm, ekolojik sorunların çözümünün insan nüfusunun azaltılmasıyla sağlanacağı fikrine dayanır. Bu düşünceden hareketle Finlandiyalı şair Pentti Linkola, “aşırı nüfusu, çevresel yıkımın temel sebebi olarak görmekte ve Soykırım’ın olumlu yönlerini övmektedir”¹²⁸ Bu anlayışa göre Almanya’da Nazi Hükümeti’nin yapmış olduğu Yahudi soykırımları ekolojik sorunların çözümü yönünde olumlu sonuçlar doğurmuştur.

Ekofaşist anlayış, bu düşüncelerden hareketle baskıcı ve otoriter bir yönetim anlayışı öne sürmektedir. Ekofaşistlere göre, yeryüzündeki çevresel yıkımlar ve düzensizlikler ancak, “otoriter, baskıcı, tek tip ve cezalandırıcı yöntem, yönetim ve politikalarla”¹²⁹ önlenir. Dolayısıyla ekofaşist anlayışa göre çevre sorunları, doğadaki insan ırkının sayısı ile paralellik göstermektedir. Bu nedenle eğer ki yeryüzündeki insan sayısı belli bir oranda azaltılırsa çevresel sorunlarda da bu oranda bir azalma meydana gelecektir. Bu noktadan sonra ise nüfus artışının yavaşlatılmasına yönelik politikalarla çevresel sorunlar kontrol altında tutulabilecektir. Öte yandan kaynakların korunması noktasında da baskı ve cezalandırmanın devrede olduğu bir sistemin gerekliliği üzerinde durulmaktadır.

¹²⁶ Haluk Bilgin, “Ekofaşizm”, *Planlama Dergisi*, 1, 2003, 15.

¹²⁷ Keleş vd., *a.g.e.*, 216.

¹²⁸ Wall, *a.g.e.*, 74.

¹²⁹ Keleş vd., *a.g.e.*, 217.

Ekofaşizmin ekolojik yıkıma çözüm olarak insan nüfusunu azaltma, baskı ve cezalandırma gibi çağdışı önerilerde bulunması aynı zamanda bu düşüncenin ekolojik hareketler içerisinde neden kabul görmediğine de bir cevap niteliğindedir. Ekofaşizmin bu uçuk önerileri elbette bu yapı içinde bulunan kişilerce de kabul görmemekte ve eleştirilmektedir. Yine bir ekofaşist olan David Pepper'e göre, "böylesine tutucu ve sağcı bir yaklaşım sorunun çözümüne hizmet etmez. Çünkü sorun, özde nüfusun gereğinden çok artmakta olması değildir. Asıl sorun, toplumdaki kapitalist ilişkilerin yarattığı çelişkilerde, gelir dağılımı, konut, eğitim, sağlık ve esenlikle ilgili dengesizlikleri giderecek yapısal önlemlerin eksikliğindedir."¹³⁰ Pepper'e göre eğer ki toplum, kapitalist sistemin dayatmalarından kurtulabilirse ve doğal kaynakların kullanımını rant için değil yalnızca insanî gereksinimler için kullanmayı öncelerse ekolojik sorunlar kontrol altına alınabilecektir.

Ekofaşizme göre, mevcut kaynaklar az ve yetersizdir. Bu yüzden, bu kaynakları kullananların sayısı önemli ölçüde azaltılmadıkça, bu kaynaklar kimseye yetmeyecektir. Bu hususta kaynakların yetersizliği konusundaki sorumluluk ise aşırı üreyerek bu duruma sebep olan yoksullara yüklenmektedir. Bu düşünceden hareketle ekofaşizm kaynakların paylaşılması konusunda da yoksullara kaynak ayırmayı hoş karşılamaz. Ekofaşistler bu yaklaşımı, yoksullara kaynak ayırma gibi bir faaliyetin nüfus artışını daha da teşvik edeceği düşüncesine dayandırmaktadırlar. Bu düşünceler doğrultusunda ekofaşistler, Alman Nazi Hükümeti'nin yaptığı Yahudi katliamlarını haklı görmektedirler. Onların düşüncelerine göre yapılan soykırım, ekolojik sorunların çözümü noktasında olumlu etkiler de yaratmıştır. Azalan insan nüfusu sayesinde doğa, kendini toparlama ve yenileme fırsatı bulmuştur. Ayrıca bu yolla doğal kaynakların tüketimi de kısmen azalmıştır.

Ekolojik sorunların çözümü noktasında insan ırkının soykırıma tabi tutulmasını savunan ekofaşizm, "soykırımın dünyayı korumak adına bir zorunluluk haline geldiğini"¹³¹ ifade etmektedir. Öte yandan, "hasta ve hatalı genleri elimine ederek doğal seleksiyonu bilinçli seleksiyon haline getirecek bilimsel ve toplumsal

¹³⁰ Keleş vd., *a.g.e.*, 217.

¹³¹ Zeren Oruç, *Çevre ve Ekoloji Kavramları Kapsamında İdeolojik Yaklaşımlar ve Sanat*, (İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2017, 17.

çalışmalar yürüterek insan türünün genetik ıslahını amaçlayan hareket, birçok ırkçı yaklaşıma ve iktidara ilham kaynağı olmuştur. Çevre ve ekoloji politikalarının içine öjenik yaklaşımları dahil eden ekofaşizm, tarihsel olarak Nazizim ile iç içe gelişmiştir.”¹³²

1.3.6. Ekopsikoloji

Ekoloji bilimi ile psikoloji arasındaki ilk yakınlaşmalar 1980’li yıllarda başlamıştır. Paul Shepard’ın çalışmalarıyla 1982 yılında gündeme gelen ekopsikoloji kavramı, terim olarak ilk kez 1992 yılında Theodore Roszak’ın *The Voice of the Earth (Dünyanın Sesi)* adlı kitabında kullanılmıştır.¹³³ Ekopsikolojinin üzerinde hayat bulduğu temel düşünce, insanın ruh sağlığı ile doğa arasında yadsınamaz bir bağın varlığıdır. Başka bir deyişle, insan ruhu doğa ile etkileşim halinde olduğu müddetçe sağlıklıdır. Başka türlü insan ruhu hastalıktır. Çünkü ekopsikolojiye göre doğadan kopukluk hastalıklı bir durumdur. Bu nedenle ekopsikolojinin temel amacı, “psikolojik olarak doğa ve insanı birleştirmek, beyin ve çevre arasındaki etkileşimi anlamak, sürdürülebilir ruh sağlığı ve davranıştır. Gezegenin sağlığı ile bireyin sağlığı arasında sinerjistik bir etkileşim olduğuna inanan ekopsikoloji, gezegenin ihtiyaçlarının ve haklarının, bireyin ihtiyaçları ve hakları olduğuna inanır.”¹³⁴

Ekopsikolojiye göre insan, ruhsal olarak da doğaya ihtiyaç duymaktadır. Doğa, mekânsal olarak insanın evi olduğu kadar ruhsal olarak da onun iç huzurunu besleyen en önemli faktörlerden biridir. Ekopsikolojiye göre, “kişisel refah gezegendeki refaha –planetary well-being- bağlıdır.”¹³⁵ Dolayısıyla insan, ruhsal olarak doğadan uzaklaştığı takdirde sağlıklı olma durumunu da yitirmektedir. Doğaya yapılan her kötülük dolaylı olarak insanın ruh sağlığını da etkilemektedir. Çünkü “insan olmayanlara ne olursa insanlara da aynısı olur. Dış dünyamıza ne olursa iç dünyamıza da o olur. Dünyamıza ne olursa bizi de etkiler. Bedenimiz, yeryüzü

¹³² Oruç, *a.g.e.*, 16.

¹³³ Gülseren Yurcu, “Rekreasyon Faaliyetlerine Katılan Bireylerin Kişilik Özelliklerinin Ekopsikoloji Algılarına Etkisi”, *Journal of Recreation and Tourism Research*, 3(2), 2016, 26.

¹³⁴ Yurcu, *a.g.m.*, 26.

¹³⁵ Baydar-Ersoy, *a.g.m.*, 237.

bedeninin bir parçasıdır ve dünyaana ve tüm varoluşla ruhsal bağlantı içindedir. Arada hiçbir ayırım yoktur.”¹³⁶

Ekopsikolojinin bu temel varsayımlarını dikkate alan bir çok psikolog, ruhsal hastalıkların önemli bir bölümünün insanın doğaya yabancılaşmasından kaynaklandığını ileri sürmektedir. Onlara göre “doğayla ilişkili olma ile depresyon, anksiyete ve stres arasında negatif ilişkiler bulunmaktadır. Başka bir ifadeyle, doğayla ilişki azaldıkça depresyon, anksiyete ve stres artmaktadır.”¹³⁷ Bu psikologlar, “yüksek binaların, egzoz dumanlarının, hayatlarımızı kolaylaştıran teknoloji harikalarının ve plaza bip’lemelerinin insanları depresyona soktuğunu, stres kaynaklı rahatsızlıkların doğadan uzaklaşmaktan kaynaklandığını”¹³⁸ ifade etmektedir. Bu nedenle, günümüz Avrupa ülkelerinde “ekoterapi” uygulaması gün geçtikçe yaygınlaşmakta ve ruhsal hastalıkların tedavisinde önemli bir aşama olarak değerlendirilmektedir. “Geleneksel psikolojiye alternatif bir yaklaşım olan ekopsikoloji, ruhsal problemlerin esas nedenini, ‘hayat şartları’ nedeniyle doğadan uzaklaşmak olarak göstermekte ve tedavinin yine kendimizi doğanın kollarına bırakmak ve onunla bütünleşmek olduğunu iddia etmektedir.”¹³⁹ Ekoterapi uygulamasının temelinde şu fikir yatmaktadır: “İnsanoğlu binlerce yıl doğayla iç içe yaşayarak evrimleşti. Modern çağda ise şehirlerin betonlaşması, katı iş hayatı gibi nedenlerle anavatanı olan doğasından kopmak zorunda kaldı ve bu durum iç dünyasında büyük bir hasar yarattı. O nedenle bireyin iç dünyasında yaşadığı bu bocalamadan kurtulmasının tek yolu yine doğayı hatırlamak; onun bir parçası olduğunu tekrar öğrenmek ve onunla bütünleşmektir.”¹⁴⁰

Ekoloji ve psikolojinin bir sentezi olan ekopsikoloji, savunduğu bu düşüncelerle insan ve doğa arasındaki manevi bağı yeniden onarmayı hedeflemektedir. İnsanın yaradılışında var olan doğa ile beraber olma içgüdüünü

¹³⁶ Nancy Mangano Rowe, “Kutsal Topraklarda Yürümek”, *Ruh ve Madde*, 54(636), 2013, 53.

¹³⁷ Hakan Sarıçam vd., “Doğayla İlişkili Olma İle Depresyon, Anksiyete ve Stres Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, *UHPPD: Uluslararası Hakemli Psikiyatri ve Psikoloji Araştırmaları Dergisi*, 4, 2015, 50.

¹³⁸ Duygu Yazıcıoğlu, “Depresyonla Doğal Mücadele: Ekoterapi”, *EKOIQ: Yeşil İş/Yeşil Yaşam*, 17, 2012, 25.

¹³⁹ Yazıcıoğlu, *a.g.m.*, 26.

¹⁴⁰ Yazıcıoğlu, *a.g.m.*, 28.

tekrar ortaya çıkarma gerekliliği, ekopsikojik yaklaşımın temel amacıdır. Bu bakış açısıyla ekopsikoloji, metropol hayatının karmaşıklığında sıkışan modern insanın, iç dünyasındaki tahribatın yalnızca doğayla birleşmekle durdurulabileceğini öngörmektedir. Ekopsikoloji, insanın iç huzurunun sağlanması için tek gerekliliğin doğayla barışmak olduğunu ileri sürmektedir. Bu noktada ekopsikolojik yaklaşımın nihaî amacı, “insanın içinde var olan ve evrimsel süreçte getirdiği yaşamı ve doğal bilinci yeniden ortaya çıkarmak ve yüzyıllardır süregelen insan ile doğa ilişkisini yeniden canlandırmak”¹⁴¹ olarak açıklanır. Ekopsikolojinin nihaî amacı, endüstrileşme faaliyetleri sonucunda doğadan kopan insanın yabancılaşmasını önlemek, insanın doğayla doğuştan sahip olduğu bağı güçlendirmektir. Ekopsikolojik yaklaşımın üzerine oturtulduğu temel ilkeler bütünüyle bu hedefe yöneliktir. Theodore Roszak, *The Voice of the Earth (Dünyanın Sesi)* adlı eserde ekopsikolojinin temel ilkelerini şöyle bir araya getirmiştir:

“1. Zihnin temelinde ekolojik bilinçdışı yatar; yani her insan doğuştan doğaya dair bir bilince sahiptir.

2. Ekolojik bilinçdışının içeriğinde, kozmik evrimin, tarihin ilk zamanlarına kadar uzanan kaydı bulunur.

3. Ekopsikoloji'nin amacı, insanın ekolojik bilinçdışında bulunan ve doğuştan sahip olduğu, doğa ve insanın karşılıklı ilişkisine dair bilgiyi uyandırmaktır.

4. İnsanın gelişiminin hayatî aşaması çocukluk dönemidir. Ekopsikoloji çocuğun henüz unutmadığı çevresel bilinci yetişkinlerde de uyandırmayı amaçlar. Çocukta bu bilincin gelişmesi içinse doğayla ilgili hikayeler, masallar, ninniler çok önemlidir.

5. Ekolojik egonun gelişmesiyle insan, doğaya ve diğer insanlara karşı ahlaki bir sorumluluk duygusuna sahip olur. Ekopsikoloji bu sorumluluk duygusunun sosyal ilişkilerde ve politik kararlarda söz sahibi olmasını amaçlar.

¹⁴¹ Elif İrem Erdemir, “Ekopsikoloji İle Doğaya Dönüş”, Erişim: (http://www.academia.edu/34821749/Ekopsikoloji_ile_Doğaya_Dönüş_Türkçe_), E.T: 06.01.2019.

6. Ekopsikoloji'nin en önemli terapilerinden birisi, doğayı bir yabancı gibi gören ve ona hükmetmeye çalışan, politik gücün de kaynağı olan “eril” karakter özelliklerini yeniden ele almak ve düzeltmektir.

7. Ekopsikoloji sanayi kültürünün yıkıcılığını sorgular. Ancak bunu yaparken hayatımızı kolaylaştıran teknolojiye karşı değildir. Bu anlamda ekopsikoloji anti-endüstriyel değil, post-endüstriyeldir.

8. Dünyanın ve kişinin iyiliği arasında “sinerjik” bir etkileşim vardır. Bu yüzden dünyanın ihtiyaçları insanın da ihtiyaçlarıdır; insanın hakları, dünyanın da haklarıdır.”¹⁴²

Bu temel parametreler etrafında şekillenen ekopsikolojik yaklaşım, psikoloji disiplini ekoloji düşüncesiyle birleştirerek insanın ruh sağlığı açısından doğaya muhtaç bir varlık olduğunu göstermeyi amaçlamakta ve bunun doğaya saygı duymakla, onu koruyup kollamakla ve eskiden olduğu gibi yeniden onunla bütünleşmekle mümkün olabileceğini salık vermektedir. “İnsan ve doğa ilişkisini karşılıklı etkileşim içinde ele alan ve yapıcı yaklaşımlar üreten ekopsikoloji, insanın doğadan kopmasının bedelinin mutsuzluk ve psikolojik hastalıklar olduğunu, dengesi bozulan insanın içinde yaşadığı dünyaya yabancılaşarak kendine bile sorumsuzca zarar verdiğini belirtmektedir.”¹⁴³ Ekopsikolojik yaklaşımın ileri sürdüğü bu varsayımlar, insan ve doğa arasındaki bağın sadece gereksinimlerden ibaret olmadığını da göstermek açısından oldukça önemlidir.

1.4. Sürdürülebilir Bir Yaşam İçin Alternatif Arayışlar

Ekolojik sorunların doğanın bütün canlıları üzerinde olumsuz etkilerinin hissedilmesiyle birlikte alınan önlemlerin de çeşitlilik gösterdiği görülmektedir. Alınan yasal önlemlerin ve oluşturulmaya çalışılan ekolojik bilinçlenmenin neticesinde durdurulamayan çevre sorunları, daha radikal önlemlerle kontrol altına alınmaya çalışılmaktadır. Bu minvalde yeni yaşam prototipleri görünümündeki uygulamalar dikkat çekmektedir. Öte yandan insanlık tarihinden bu yana sürekli olarak gelişen yaşam biçimlerinde de belli değişimler söz konusudur. İnsanlığın ekolojik bilinçlenme sürecinde yaşamın devamlılığını sağlamaya yönelik geliştirdiği

¹⁴² Akt. Ayaz, *a.g.m.*, 285-286.

¹⁴³ Şengül Hablemitoğlu, *Sardunyalılar ve Kadınlar*, Cadde Yayınları, İstanbul, 2018, 15.

alternatif çözüm önerilerinin başında; doğayla barışık bir yaşam modeli olarak geliştirilen Ekoköy uygulamaları, toprağı havalandırma operasyonu olarak tanımlanabilecek ekolojik tarım faaliyetleri ve geleneksel turizm algısında belli değişimler öngören ekoturizm aktiviteleri gelmektedir. Ekoeleştirel bağlamda ele alınan edebi eserlerde de yaşamın sürdürülebilirliğine yönelik geliştirilen bu alternatif çözüm önerilerinin dillendirildiğı dikkat çekmektedir.

1.4.1. Ekoköyler

İnsanoğı, evi olan dünyayı yüzeysel önlemlerle koruyamayacağını anlayınca daha radikal değişimler yapma ihtiyacı duymuştur. Nitekim 1992 yılında önemli bilim insanları tarafından yayınlanan “İnsanlığa Uyarı” başlığını taşıyan bildiri, durumun vahametini fazlasıyla ortaya koymaktadır. Bu bildiri de bilim adamlarının vardığı sonuç şuydu: “Eğer büyük bir felaketten kaçınmak ve bu evimiz olan gezegenimizin geri dönülemez bir biçimde harabeye dönmesini istemiyorsak çevreyi yönetim ve yaşam biçimimizde büyük bir değişim gerekmektedir.”¹⁴⁴ Böylece insanın doğa ile kendisi arasındaki ilişkiyi gözden geçirmesi bir zorunluluk halini almıştır. Bu minvalde insanlık, kendi neden olduğu yıkımı durdurabilmek adına farklı projeler üretme yoluna gitmiştir. Bu söz konusu projeler arasında ilk örnekleri Amerika Birleşik Devletleri’nde görülen ve söz konusu ekolojik yıkıma alternatif bir çözüm olabilecek “ekoköy” uygulamaları geliştirilmiştir.

Ekoköyler, günümüz teknoloji toplumlarına alternatif bir toplum modeli olabilecek, insanın toprağı ve doğaya dönüşünü sağlamaya yönelik uygulamalardır. Dolayısıyla ekoköyler, yeni bir köylülük projesi olarak da adlandırılabilir. Kısaca ekoköy kavramı, “insan etkinliklerinin zararsız bir şekilde doğayla bütünleştiğı, sağlıklı insan gelişimini destekleyen ve başarılı bir biçimde kesintisiz olarak sürebilecek, insan ölçeğindeki tam teşekküllü yerleşim veya diğer bir deyişle sürdürülebilir, barışçıl ve sosyal anlamda adil bir topluluk”¹⁴⁵ olarak tanımlanmaktadır. Başka bir deyişle ekoköyler, “çevre değerlerinin

¹⁴⁴ Liz Walker, *Ekoköy İthaca*, (Çev. Orhan Tuncay), Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul, 2016, 11.

¹⁴⁵ Dawson’dan Akt. Ayşegül Özadık, *Köye Geri Dönüş: Türkiye’deki Ekolojik Çiftliklerinde Birlikte Yaşam Deneyimleri ve Yeni Köylülük*, (İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2016, 8.

sürdürülebilirliği için çevresel alanlarda kırsal ve doğal hayatın devamlılığını sağlayan köy yerleşim birimleridir.”¹⁴⁶ Ekoköyler üzerine yapılan araştırmalarda bu uygulamanın ortaya çıkışı iki temel nedene bağlanmaktadır. Bunlardan birincisi; insanlar arasında birlikte yaşama kültürünün hızla azalması, ikincisi ise artık sürdürülebilir bir yaşama izin vermeyen kentleşmenin doğurduğu sorunlara alternatif bir yaşam tarzı geliştirmektir. Dolayısıyla ekoköy uygulamalarının temel amacı, insanları birlikte yaşamaya yeniden teşvik etmek ve ekolojik yıkıma alternatif bir yaşam örneği sunmaktır.

Ekoköy uygulamaları, aynı zamanda insanların teknoloji çağı öncesi doğa ile bütünleşebilme yetisini yeniden canlandırmayı amaçlayan girişimlerdir. Endüstriyel devrim ile başlayan ve modern uygarlık adı altında insanın doğaya yabancılaşması ve onu sadece ihtiyaçlarını karşılayan bir meta olarak algılaması süreç içerisinde ekolojik bir bunalıma neden olmuştur. “ ‘Ekolojik Bunalım’ olarak adlandırılan bu gelişmeler insan eliyle, daha doğrusu, doğaya düşman, doğanın sömürsü üzerine kurulmuş, Batı kökenli ‘modern uygarlık’ yoluyla dünyadaki yaşam ciddi bir tehlike karşısında bırakılmıştır. Bu somut, geriye dönüşsüz ve umutsuz gelişme karşısında, ufak tefek düzeltmelerle uğraşmak, sorunları ortadan kaldırmayacak, aksine çoğaltacak ve çözümü zorlaştıracaktır”¹⁴⁷ Bu nedenle insanlık, gezegende yaşanan ekolojik sorunlar karşısında çözüm arayışlarını yoğun bir biçimde sürdürmüştür. Bu arayışlar neticesinde doğanın bozulmamış dönemlerine dönüşü amaçlayan ekoköy uygulamaları umutvari bir seçenek olarak kabul görmüştür.

Ekoköyler, günümüz insanının hem doğaya yabancılaşmasına hem de toplumda yalnızlaşmasına tepki olarak ortaya çıkmış uygulamalardır. İnsanlara tekrar bir arada yaşanabileceğini gösterme amacını taşıyan ekoköy uygulamaları, aynı zamanda günümüzün en başat sorunlarından olan çevre yıkımına da alternatif bir çözüm olabilecek projelerdir. Çünkü ekoköy uygulamalarının öncelikli hedeflerinden biri de doğayla bütünleşebilmek ve onu tekrar geri kazanmaktır. Bu gereklilikle ekoköy uygulamalarında organik tarım yetiştiriciliği önemli bir yer tutmaktadır.

¹⁴⁶ Bedriye Asıngil, “XVI. Yüzyıldan Günümüze Ekoköylerin Tanımlama Yaklaşımlarına Göre Karakteristik Özelliklerinin Saptanması”, *Trakya University Journal of Engineering Sciences*, 18(2), 2017, 97.

¹⁴⁷ Çetin Göksu, “Güneş-Kent: Anadolu İçin Yeni Bir Kent Modeli”, *Planlama Dergisi*, 1, 2013, 41.

Ekoköyler, organik tarım faaliyetleriyle toprağın zararlı kimyasal maddelere maruz kalmasını engelleyerek, doğanın kendi savunma sistemlerini yeniden devreye sokmasını amaçlamaktadırlar. Öte yandan ekoköy uygulamalarında bir başka hayati nokta ise havayı kirleten fosil yakıtlar yerine yenilenebilir enerji sistemlerinin kullanılmasını sağlamaktır. Ayrıca biyolojik çeşitliliğin korunması, doğaya saygı ve karşılıklı eşitlik ilkesi ekoköy uygulamalarının alt yapısını oluşturan temel düşüncelerdir. Bu nedenle ekoköy uygulamaları, “doğayla ahenk içinde yaşamak amacıyla bir araya gelen insanların sanayinin ve maddiyatçı kent yaşamının dayatmalarına karşı hayati, inandığı ilke ve fikirler doğrultusunda tekrar kurmak isteyenlerin doğayla işbirliği yaparak; sürdürülebilir, kolektif, özerk, üretken ve keyifli bir yaşam alanı yaratma isteğidir.”¹⁴⁸ Bu tarz uygulamalarla insanlık, doğa ile kendisi arasındaki ilişkiyi yeniden kurulabilmek adına ilk adımlarını atmaktadır.

Bir toprağa dönüş hareketi olan ekoköy uygulamaları, “doğayla uyumlu tasarım uygulamaları ve gönüllü katılımcılıkla insanların doğaya olan olumsuz etkilerini (ekolojik ayak izlerini) azaltmayı hedefler.”¹⁴⁹ Aynı zamanda ekoköyler, “insanların birbirleriyle, doğayla ve tüm canlılarla birlikte; sürdürülebilir ve kendi kendine yetebilen tatminkâr bir yaşam biçimi ile yaşadıkları yerleşim birimleridir. Ekolojik köyler, insan ölçeğinde azami bir nüfusla sınırlandırılan, kendi kendine yetebilen, gereken ana fonksiyon alanlarının (konut, ticaret, üretim vb. alanlar) birbiriyle uyumlu olarak dengeli bir biçimde planlandığı, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanıldığı, atık yönetim sistemlerinin çevreye zararı minimum olan sürdürülebilir yerleşim birimleridir.”¹⁵⁰ Böylece günümüz kent yaşamına alternatif bir seçenek olarak gösterilen bu uygulamalarla, “sağlıklı, doğaya saygılı, kendi

¹⁴⁸ Ecem Kara, *Ekolojik Kaygı Temelli Yerleşimlerde Sürdürülebilirlik Paradigmasının Farklı Boyutlarıyla İncelenmesi*, (İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2014, 39.

¹⁴⁹ Osman Zeybek, “Eğitim Turizminde Yeni Bir Alan: Ekoköyler”, *III. Disiplinlerarası Turizm Araştırmaları Kongresi Bildiriler Kitabı*, 759, (04-05 Nisan 2014), Kuşadası-Aydın.

¹⁵⁰ Pınar Yaban-Tülin Karatopuk, (Ed. Rahmi Erdem vd.), “Balıkesir’de Kırdan Kente Göç Sorunu ve Ekoköy Yaklaşım Analizi: Ovaköy Örneği”, *Balıkesir 18 Planlama Sorunu 18 Stratejik Çözüm’ Ortak Kitap*, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2017, 92.

enerjisini üreten bir yerleşim oluşturmak ve sürdürülebilir bir ekosisteme ulaşmak mümkündür.”¹⁵¹

Ekoköy uygulamalarının ilk örneği ve hangi tarihte kurulduğu tam olarak bilinmemekle beraber, bu uygulamalar için ortak bir tanımlama yapmak da mümkün değildir. Çünkü her ekoköy bulunduğu coğrafyanın el verişliliği ile bağlantılı olarak faaliyet göstermektedir. Bu bağlamda ekoköy uygulamalarının hangi kurallara göre kurulacağı da tam olarak belirtilmemiştir. Başka bir deyişle, ekoköy uygulamalarının tâbi olacağı bir metodoloji şu aşamada söz konusu değildir. İnsan ile doğa arasındaki bağı yeniden onarmayı amaçlayan ekoköy uygulamalarının ilk örnekleri Amerika Birleşik Devletleri’nde görülmüştür. Bu ilk örneklerden sonra dünyanın birçok farklı ülkesinde farklı özelliklere sahip ekoköyler kurulmuştur. Amerika Birleşik Devletleri’nin Güney Albani Bölgesi’nde yer alan Ithaca Ekoköyü kurulan ilk ekoköy örneklerinden olduğu söylenmektedir. Ayrıca Senegal’de bulunan Bassari, Bafican ve Kolda Ekoköyleri, Almanya’da bulunan Seiben Linden Ekoköyü, İzlanda’da bulunan Solheimar Ekoköyü, İskoçya’da bulunan Findhorn Ekoköyü ve Hindistan’da bulunan Auroville Ekoköyü dünyadaki önemli ekoköy yerleşkelerindendir. Bu örneklere kıyasla daha geç bir tarihte kurulmuş olsalar da ülkemizde de ekoköy uygulamaları mevcuttur. Türkiye’deki ilk ekoköy kurma girişimi 1990’lı yıllarda Orta Doğu Teknik Üniversitesi öğrencilerinin girişimleriyle başlamıştır. “Hocamköy” olarak adlandırılan bu ekoköy projesi hayata geçirilmemiştir. Bu tarihten sonra Kırıkkale’de kurulan Güneşköy Ekoköyü, İzmir Kaz Dağları’da kurulan Marmariç Permakültür Çiftliği, Çanakkale’de kurulan Bayramiç Ekolojik Yerleşkesi ve Ormanevi gibi yerleşkeler Türkiye’deki önemli ekoköy uygulamalarıdır.

Ekoköyler, insanların birbirleriyle ve doğadaki diğer canlılarla bir arada yaşayabileceklerini göstermeyi amaçlayan ve dünyanın geleceği için çaba gösteren insanların yaşadığı yerlerdir. Bu uygulamaların temel amacı, doğaya daha az zarar verebilecek bir yaşam biçimi ile insanları doğa ile tekrar birleştirmektir. Amerika Birleşik Devletleri’nin güney bölgesinde yer alan Ithaca Ekoköyü, ABD’nin ve aynı

¹⁵¹ Zehra Çetinkaya-Ayşen Cıvavoğlu, “Sürdürülebilir Yerleşim Modellerinin Karşılaştırılması: Ekokent ve Yavaş Kent”, *İdeal Kent Dergisi*, 18, 2016, 9.

zamanda dünyanın en büyük ekoköylerindedir. Ithaca Ekoköyü kısaca EVI olarak bilinmektedir ve EVI, “kâr amacı gütmeyen” anlamına gelmektedir. Bu nedenle EVI, tamamen gönüllü olarak bu projeye dahil olmuş insanların yaşadığı ve hiçbir şekilde kâr olgusunu düşünmeyen bir projedir. Üstün bir doğa bilinci ile hareket eden EVI sakinleri, bütün kararları ortaklaşa almakta ve bu doğrultuda bütün sakinlerin katılacağı toplantılar düzenlemektedir. Örneğin, 1994 yılında düzenlenen EVI yönetim kurulu toplantısında şu görüşler öne çıkmıştır: “EVI’deki temel amaç çevreyi yeniden düzenlemektir. Takriben 500 kişi barındıracak, sürdürülebilir yaşam pratikleri uygulayabilen örnek bir köy yaratıyoruz. Bu pratikler sadece uygulanabilir değil, başkaları tarafından büyütülebilir olacaktır. Proje, doğal düzene zarar vermeden barınma, besin üretimi, enerji, sosyal ilişkiler, çalışma ve eğlenme gibi temel insanî ihtiyaçlara uyabilen bir tasarımın mümkün olabildiğini gösterecektir. *Ithaca Ekoköy Misyonu: Sistemik bir değişim için EVI yönetim kurulunun kararı, 1994*”¹⁵²

Uluslararası kabul gören *Ekoköy Ithaca* projesine göre insanlar bir *Ekoköy* içinde yer alan *Ekoevler* de yaşayacaklardır. *Ekoevler* de *Ekoşehirler* içerisinde yer alacaktır. Bu düzen, öncelikle Amerika Birleşik Devletleri’nde yaygınlaştırılacak ve daha sonra tüm dünyaya örnek bir yaşam modeli olarak tanıtılacaktır. Birkaç yüz insan barındırma kapasitesine sahip olan her ekoköyün farklı bir karakteri, mimarisi ve ekonomisi olacaktır. “Çoğunda çocuk bakım üniteleri ve oyun alanları, ortak toplantı, kutlama, yemek yeme odaları, bir organik topluluk bahçesi, bir geri dönüşüm ve gübreye dönüştürme alanı, bir atölye ve dükkan bölgesi olacaktır. Her biri yerel ekonomi için çeşitli işlevler görebilecektir. Sanat, sağlık, çocuk bakımı, bahçıvanlık, yeşil düzen, sorun çözmek ve diğer yetenekleri elde etmek için kâr amacı gütmeyen bir eğitim merkezi olacaktır...Bu mikro topluluklar veya modern köyler, küçük bir kasabanın kültürüne veya dayanışmasına ve büyük bir şehrin kapsamlılığına sahip olabilecektir...Ekoköyler anlamlı bir şeyler yapma, sağlıklı çocuklar yetiştirme, yaşamı diğerleriyle birlikte kutlama, çevreye ve gelecek nesillere

¹⁵² Walker, *a.g.e.*, 23.

önem verme olanaklarını sağlayacaktır. Büyüklük olarak yüz ya da birkaç yüz kişiden oluşacakları için geleneksel kabile büyüklüklerinde olacaklardır.”¹⁵³

Kendilerini “yeni bir kültürün kuluçka makinesi”¹⁵⁴ olarak tanımlayan İthaca Ekoköyü, kendini bütün insanlık için bir örnek yaşam alanı olarak görmektedir. Çıktığı yolculuk sırasında birçok ekoköy ziyaret eden Karen T. Lıtfın, EVI hakkındaki izlenimlerini *Eko-Köyler: Sürdürülebilir Bir Toplum İçin Dersler* adlı eserinde şöyle aktarır: “İthaca’da Ekoköy (EVI), mimari tasarımları ve sivri ahşap yapısıyla kendini orta Amerika için bir model olarak görüyor. New York’un dışındaki 175 akrelik (hektar) arazi içinde yaşayan aşağı yukarı 100 yetişkin ile 60 çocuklu bir banliyö ortak konut topluluğu olan EVI, meşhur Amerikan Rüyası’nın çoğu rahatlık ve kolaylığının keyfini sürüyor...Ziyaretim sırasında, topluluğun üçüncü mahallesinde, EVI’yi 500 kişilik hedeflenen nüfusuna bir adım daha yaklaştıran inşaat başlamak üzereydi. EVI’nin misyonlarından biri, kent sakinleri ile yiyeceklerini temin ettikleri kırsal çiftlikler arasındaki bölünmeyi iyileştirmektir. EVI’nin bu düşünceyle, hem EVI’yi hem de binlerce İthaca sakinini besleyen 10 akrelik organik çiftliği vardır.”¹⁵⁵ Bir ekoköy olmanın bütün özelliklerini taşıyan EVI yerleşkesi, sürdürülebilir bir yaşam için önerilen ekoköy uygulamalarının en başarılı örneklerindedir.

1.4.2. Ekolojik Tarım

Ekolojik yıkım denildiğinde hava kirliliği, sanayileşme faaliyetleri ve kimyasal atıklar ilk akla gelen etkenlerdir. Halbuki ekolojik dengeyi bozan ve doğayı bir yok oluşa sürükleyen asıl nedenler çok daha geniş alanlara yayılmıştır. Bu minvalde kontrolsüzce kullanılan ziraî tarım ilaçları ve kimyasal maddeler doğal dengenin bozulmasına neden olan en büyük etkenlerden biridir. Besin zinciriyle tüm canlılara ulaşan bu hayatî tehlike, nedense diğer etkenler kadar dikkat çekmemektedir. Teknolojik gelişmelerle beraber tarımda üretim artarken aynı zamanda ekosistemde de belirli aksamalar yaşanmıştır. “Özellikle 1960’lı yıllarda başlatılan “Yeşil Devrim” denilen tarım teknikleri ile ürünlerde %100’e varan artışlar

¹⁵³ Walker, *a.g.e.*, 14.

¹⁵⁴ Walker, *a.g.e.*, 258.

¹⁵⁵ Karen T., Lıtfın, *Ekoköyler: Sürdürülebilir Bir Yaşam İçin Dersler*, (Çev. Pınar Ercan), Alfa Yayıncılık, İstanbul, 2017, 40.

sağlanmıştır... Ancak, bu tarım teknikleri ekosistemin çok hızlı bir şekilde bozulmasına neden olduğu için, sürdürülemez bir gelişmenin eşiğine gelmiştir. Toprak-su-hava kirlenmiş, çeşitli kimyasal ilaç ve gübreler kullanılarak üretilen gıdalar insanlarda ciddi sağlık problemlerine neden olmuştur.”¹⁵⁶ Başka bir deyişle, bitkiyi zararlı haşarelerden korumak ve dolayısıyla üretimde verimi arttırmak amacıyla kullanılan bu kimyasal ilaçlar, süreç içerisinde yeryüzündeki canlı yaşamı tehdit edecek boyutlara ulaşmıştır.

Kimyasal tarım ilaçlarının kontrolsüz kullanımıyla toprakta biriken kimyasal maddeler bitki, insan ve hayvan sağlığına ciddi zararlar vermektedir. Dolayısıyla bilinçsizce kullanılan bu ilaçlar, aynı zamanda doğanın kendi savunma sistemlerini devre dışı bırakarak ekolojik döngüde de ciddi aksamalara neden olmaktadır. “Doğal dengenin bozulması, toprağın erezyona uğraması ile toprak kayıplarında nispi artışlar, toprakta organik madde ve humus yokluğu nedeniyle toprak mikroorganizma hayatının tahribi”¹⁵⁷ bu kimyasal tarım ilaçlarının ekolojik dengeye müdahaleleridir. Bilinçsizce kullanılan bu kimyasal tarım ilaçları, “bazı faydalı ırkların kaybolmasına neden olmuş ve biyolojik mücadele ortamı tahrip edilmiştir. Bu maddelerin yeraltı sularına ulaşmasıyla insan ve hayvanlarda nitrit zehirlenmeler görülmüştür.”¹⁵⁸ Sürdürülebilir yaşamı sekteye uğratan bu müdahaleler, toprağın verimini kısmen arttırmakla beraber yeni çevresel sorunlar da doğurmaktadır. Dolayısıyla bütün bunlar dikkate alındığında ekolojik yıkımın çok farklı ve çeşitli nedenleri olduğu daha iyi anlaşılmaktadır.

Kimyasal girdiler nedeniyle konvansiyonel tarımın insan ve doğa sağlığı üzerindeki olumsuz etkilerinin kendini iyiden iyiye hissettirmesiyle; üretimde kimyasal ilaç kullanımına karşı olan organik üretim tarzı, bu kötü gidişata karşı alternatif bir çözüm olarak benimsenmiştir. “AB’nin de organik gıdalara yönelik iç pazar talep artışı yanında konvansiyonel tarım ürünlerinde üretim fazlalığının oluşması ve bunu gidermek için tarımsal üretim arayışlarının ortaya çıkması organik tarımı yaygınlaştıran en önemli etkenlerdendir. Bunun yanında çevre, bitki ve insan

¹⁵⁶ Bahri Bayram vd., “Türkiye’de Organik Tarım ve Sorunları”, *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 38(2), 2007, 203.

¹⁵⁷ Uygun Aksoy-Ahmet Altındışli, *Ekolojik-organik,biyolojik-Tarım*, ETO: Ekolojik Tarım Organizasyonu Derneği, Bornova/İzmir, 1998, 1.

¹⁵⁸ Aksoy-Altındışli, *a.g.e.*, 1.

sağlığında görülen bazı olumsuzluklar da çevre dostu tarımsal üretim faaliyetini ön plana çıkararak nedenler arasındadır.”¹⁵⁹ Tarımda sürdürülebilirliği sağlamaya yönelik bir girişim olan organik tarım; “tarımsal üretimde yapay üretim girdilerinin kullanımını ortadan kaldıran ve bunun yerine hayvan gübresi, yeşil gübre, ürün artıkları ile ekim nöbeti ve tarım dışı organik artıkların kullanılmasını öneren; hastalık, zararlılar ve yabancı ot mücadelesinde biyolojik mücadele yöntemlerinin kullanılmasını sağlayan, topraktaki organizma faaliyetlerinin ve toprak verimliliğinin artırılmasını amaçlayan çevreye dost bir üretim şeklidir.”¹⁶⁰

Tarımda sürdürülebilirliğin en etkili yollarından biri olarak değerlendirilen organik tarım faaliyetlerinin, konvansiyonel tarım olarak adlandırılan geleneksel tarım faaliyetlerinin topraktaki zararlı kalıntılarını ortadan kaldırarak biyolojik mücadele ortamını yeniden canlandıracağı varsayılmaktadır. “Organik tarımın orta ve uzun vadede ekolojik dengeyi kuracak bir sürdürülebilirlik oluşturacağı, toprakların birçok açıdan korunacağı ve iyileştirileceği, kimyasal gübre ve ilaçların yol açtığı su kirlenmesini önleyeceği, yenilenmeyen enerji kullanımını azaltarak topraktaki tarımsal kimyasal ihtiyacı düşüreceği, biyolojik çeşitliliği koruyacağı, genetik modifikasyonları engelleyeceği ve birçok başka ekolojik katkı oluşturacağı”¹⁶¹ öngörülmektedir. Böylelikle devreye girecek olan doğal savunma sistemleri aynı zamanda söz konusu ekolojik sorunları da iyi yönde etkileyecektir. Bu varsayımlardan hareketle ekolojik tarım faaliyetleri dünya genelinde günden güne yaygınlaşmaktadır. Hükümetler bu alanda sağladıkları kolaylık ve desteklemelerle insanları ekolojik tarım yapmaya teşvik etmektedirler. Böylelikle konvansiyonel tarım faaliyetleri sonucunda toprağa karışan kirleticilerin temizlenmesi amaçlanmaktadır.

Konvansiyonel tarım faaliyetleri, “tarım alanlarının gerek kullanım biçimi (monokültür, marjinal toprakların tarıma açılması, drenajsız sulama, aşırı otlatma vb.) gerekse yoğun girdi kullanılması yoluyla entansif kullanımı, verim potansiyelini

¹⁵⁹ Cengiz Sayın, “Avrupa Birliği’nde Organik Tarıma Yönelik Politikalar”, *Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 15(2), 2002, 31.

¹⁶⁰ Sevil Atlı, “Orgüder ve Dünyada ve Türkiye’de Organik Tarım Uygulamaları”, *Türkiye 9. Gıda Kongresi Bildiriler Kitabı*, 86, (24-26 Mayıs 2006), Bolu.

¹⁶¹ Eren Yürüdü vd., “Türkiye’nin Organik (Ekolojik) Tarım Coğrafyası”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(32), 2010, 404.

arttırmış gibi göstermişse de, sürdürülebilir toprak verimliliğini ve doğal dengeleri tehlikeye sokmuştur. Aşırı yüklenme; toprak erozyonu, toprak yapısının bozulması, zararlı kimyasalların birikimi ve yer altı sularına karışımı, nitrit zehirlenmeleri, pestisitlere dayanıklı zararlı biotiplerin ortaya çıkması gibi sonuçlara neden olmuştur.”¹⁶² Böylece yeryüzünün temelinde sürekli artış gösteren bir bozulma meydana gelmiştir. Bu gelişmeler neticesinde toprak canlılığını kaybetmiş ve kendini yenileyebilme gücünden yoksun bırakılmıştır. Topraktaki bu dirençsizlik hali doğal işleyişte önemli aksamalara neden olmuştur. “Kimyasal pestisitler ile yapılan zararlı böcek kontrolünde böceklerin direnç geliştirmesi, sekonder zararlıların ortaya çıkması, hedef olmayan faydalı türlerin olumsuz etkilenmesi, insan ve hayvan sağlığı üzerinde olumsuz etkilerin görülmesi, yer altı sularının kirlenmesi ve biyo-çeşitliliğin azalması gibi birçok sorun ortaya çıkmıştır.”¹⁶³ Görüldüğü gibi doğal savunma sistemlerinin devreden çıkmasına neden olan bu girdiler, günümüz toplumlarının karşı karşıya kaldığı ekolojik yıkımın da en etkili ve en örtük nedenlerinden biridir.

Bu olumsuz gidişata alternatif bir çözüm olan ekolojik tarım uygulaması ise konvansiyonel tarımın aksine topraktaki canlı organizmaların doğal muhafazasını yaparak doğal toprak yapısını korur ve konvansiyonel tarım faaliyetleri sonucunda toprakta biriken zararlı kimyasalları bertaraf eder. Ekolojik tarım, “doğadaki dengeyi koruyan, toprak verimliliğinde devamlılığı sağlayan, hastalık ve zararlıları kontrol altına alarak, doğadaki canlıların sürekliliğini sağlayan, doğal kaynakların ve enerjinin optimum kullanımı ile optimum verim alma sistemidir.”¹⁶⁴ Başka bir deyişle, ekolojik tarım toprağı havalandırma ve temizleme operasyonudur. Bu gereklilikle yeryüzü canlıları ve sürdürülebilir tarım faaliyetleri için önemli bir farkındalık projesidir. Ekolojik tarım, “toprak, ekosistem ve insan sağlığını sürdüren bir üretim sistemidir. Sistem, olumsuz etkisi olan girdilerin kullanımı yerine;

¹⁶² Ertan Sait Kurtar-Ali Kemal Ayan, “Organik Tarım ve Türkiye’deki Durumu”, *OMÜ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 19(1), 2004, 56.

¹⁶³ Uğur Azizoğlu vd., “Organik Tarımda Biyolojik Mücadele; entomopatojen biyoinsektisitler”, *Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 28(5), 2012, 379.

¹⁶⁴ Bayram vd., *a.g.m.*, 204.

ekolojik süreçler, biyolojik çeşitlilik ve yerel koşullara uyum sağlamış düngülere dayanır.”¹⁶⁵

Ekolojik tarım, konvansiyonel tarımın yıkıcı etkilerine karşı umut verici güncel bir girişimdir. Bitkiyi zararlı üreyicilerden korumak amacıyla kullanılan ziraf tarım ilaçlarına karşı biyolojik mücadele ortamının sağlanmasını öngören ekolojik tarım, toprakta biriken ve yağışlarla birlikte yer altı ve yer üstü sulara karışan kimyasal maddeleri toprağın doğal işleyişi ile bertaraf etmeyi amaçlayan bir uygulamadır. Yeryüzündeki canlı hayatı olumsuz etkileyen kimyasal maddelerin yok edilmesiyle birlikte çevresel sorunlarda kısmen de olsa bir azalmanın görülebileceği düşünülmektedir. Doğayı tahrip etmeyen ekolojik yöntemlerle üretim yapmayı amaçlayan ekolojik tarım, “tamamen veya mümkün olduğunca sentetik kimyasal ilaç ve gübre ile büyümeyi düzenleyicilerin kullanımını kaldıran ve organik girdilerin kullanımını yaygınlaştıran bir üretim sistemidir.”¹⁶⁶

Kimyasal gübre, kimyasal üreyiciler ve geliştirciler kullanılmadan yapılan ve her aşaması kontrollü tarım olarak tanımlanan organik veya biyolojik tarımda asıl amaç çevre, bitki, insan ve hayvan sağlığını korumaktır. “Organik tarım, sürdürülebilir bir ekosistem, güvenli gıda, sağlıklı beslenme, sosyal adalet ve hayvanlar için daha iyi yaşam şartları ile sonuçlanan süreçler dizisine dayalı bir sistem yaklaşımıdır. Bu nedenle, organik üretim sadece belirli girdileri kapsayan veya dışlayan bir üretim sistemi olmanın ötesini ifade eder.”¹⁶⁷ Organik tarım, artık geleneksel tarım olarak ifade edilen konvansiyonel tarımın zehirli kalıntılarını temizlemek adına en önemli alternatif olarak görülmektedir. “Sürdürülebilir tarım içerisinde çevreye en az zarar veren tarım sistemi organik tarımdır. İnsanoğlu sağlıklı ve sürdürülebilir bir hayat için her bakımdan hava, su ve toprak kirliliği başta olmak üzere gürültü ve görüntü kirliliğinden arî bir çevreye ihtiyaç duymaktadır. Burada sürdürülebilir yaşam ve çevre kavramı ile organik tarım ve organik yaşam

¹⁶⁵ Kürşat Demiryürek, “Organik Tarım Kavramı ve Organik Tarımın Dünya ve Türkiye’deki Durumu”, *GOÜ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 28(1), 2011, 28.

¹⁶⁶ Rasih Demirci vd., “Türkiye’de Ekolojik Tarım Ürünleri Üretiminin Ekonomik Yönü ve Geleceği: Ön Araştırma Sonuçlarının Tartışılması”, *Türkiye V. Tarım Ekonomisi Kongresi Bildiriler Kitabı*, 198, (18-20 Eylül 2002), Erzurum.

¹⁶⁷ Yasemin Balaban, *Organik Tarım*, Elma Yayınevi, İstanbul, 2014, 11.

kastedilmektedir.”¹⁶⁸ Organik tarım, aynı zamanda organik bir yaşam demektir. Bu nedenle sürdürülebilir yaşamın en umutvari projesi organik tarımdır. Bu yönüyle ekolojik tarım, tıpkı ekoköyler gibi doğal dengeyi korumaya yönelik alternatif bir faaliyetler zincirinin en önemli halkalarından biri konumundadır.

1.4.3. Ekoturizm

Doğaya yönelik duyarlılığın artmasıyla birlikte turizm faaliyetleri de ekolojik yıkımın başlıca sebepleri arasına girmiştir. Kitlesel olarak yapılan turizm faaliyetleri ve buna bağlı olarak doğanın göz ardı edilmesi, turizm faaliyetlerinin de belli çevresel sorunlara neden olduğu düşüncesini güçlendirmiştir. Bu farkındalık neticesinde hem turizm faaliyetlerinin devamlılığı hem de doğa dostu bir turizmin gerekliliği, turizm alanında yeni arayışlara neden olmuştur. Bu arayışlar neticesinde her alanda olduğu gibi turizm alanında da “sürdürülebilir” kavramı dikkat çekmiş ve bu kavram üzerinden doğa dostu bir sürdürülebilir turizm faaliyetinin gerekliliği üzerinde durulmuştur. “Sürdürülebilir turizm; turizm olayını oluşturan etkenlerin ve varlıkların nitelik ve niceliklerini kaybetmeden sürekliliğinin sağlanması anlamına gelir.”¹⁶⁹ Bu kavram üzerinden geliştirilen yaklaşımlarla beraber “ekoturizm” olarak adlandırılan yeni ve doğa dostu bir turizm türü rağbet görmeye başlamıştır.

Ekoturizm, 1996 yılında Dünya Doğayı Koruma Birliği (IUCN) tarafından “yerel halka fayda sağlayan, halkın aktif sosyo-ekonomik katılımını öngören, düşük düzeyde negatif ziyaretçi etkisi yaratan ve korumayı geliştiren (geçmişte ve günümüzdeki kültürel zenginlikleri), doğanın değerini anlamak ve zevkine varmak için nispeten bozulmamış doğa alanlarına yapılan, çevre açısından duyarlı seyahat ve ziyaret”¹⁷⁰ olarak tanımlanmıştır. Yapılan tanımlamadan da anlaşılacağı üzere ekoturizmde asıl amaç, doğayı ve kültürel zenginlikleri korumaktır. Yerel halkın bu süreçte sosyo-ekonomik anlamda aktif bir rol üstlemesi ise ekoturizmin ön kabullerindedir. Ekoturizm faaliyetlerinin sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesi için seyahat yapılacak bölgenin yerel halkı önemli bir faktördür. Doğanın tahrip edilmemiş bölgelerine seyahat yapmayı öngören ekoturizm faaliyetlerinde yerel halk,

¹⁶⁸ Celâl Er-Dilek Başalma, *Organik Tarımdaki Gelişmeler*, Nobel Yayın, Ankara, 2013, 35.

¹⁶⁹ Fuat Gündüz, “Çevre ve Turizmin Sürdürülebilirliği”, *Planlama Dergisi*, 1, 2004, 60.

¹⁷⁰ Akt. Funda Ünal Ankaya vd., “Dünyada ve Türkiye’de Ekoturizm, Sosyal-Kültürel ve Ekonomik Katkıları”, *Ulusal Çevre Bilimleri Araştırma Dergisi*, 1(2), 2018, 69.

ihtiyaçların karşılanması noktasında önemli işlevlere sahiptir. Ekoturizmde, bölgeye gelen ziyaretçilerin konaklama, beslenme ve rehberlik hizmetlerinin karşılanması yerel halk tarafından sağlanmaktadır. Bu yönüyle ekoturizm, yerel halka ekonomik kazanç sağlaması yönüyle de oldukça işlevseldir. Bu nedenle ekoturizm faaliyetlerinde doğayı korumak öncelikli hedef olsa da ekonomik anlamda kazanç sağlaması yönüyle de kapitalist bir temele dayanmaktadır. Yalnız bu temel tamamen kâra yönelik bir anlayış olmaktan ziyade faaliyetlerin sürdürülebilirliği yönüyle bir gereklilik olarak görülmektedir.

Ekoturizm faaliyetlerinde doğal çevrenin korunması öncelikli hedefdir. Öte yandan yerel halka ekonomik fayda sağlamak ve iş olanakları yaratabilmek de ekoturizmin diğer bir hedefidir. Doğayı tanıma ve anlamaya yönelik olarak gerçekleştirilen ekoturizm faaliyetlerinin süreç içerisinde tıpkı ekoköy uygulamaları gibi çevresel sorunlara alternatif bir çözüm olabileceği düşünülmektedir. Bu nedenle ekoturizm, günümüzde yürütülmekte olan turizm faaliyetlerinin birçok çevresel soruna neden olduğu bilincinin gelişmesiyle yaygınlaştırılmaya çalışılan bir faaliyettir. Bu yönüyle ekoturizm, “günümüz rekreasyonel turizm kaynaklarının, çevreye saygı ve duyarlılığın artması yoluyla, gelecek nesillere tahribatsız ya da mümkün olabilen en az tahribatla aktarımını hedefleyen ölçülü, çevreye duyarlı ve saygılı bir turizm politikasıdır.”¹⁷¹ Yalnız ekoturizm faaliyetlerinin de amacına uygun bir şekilde yürütülebilmesi için uyulması gereken bir takım kural ve kaideler söz konusudur. Hetzer, ekoturizm faaliyetlerinin daha etkin ve doğru sürdürülebilmesi için dört temel gereklilik ortaya koymaktadır. Bunlar, “minimum çevresel etki, yerel kültüre minimum etki ve maksimum saygı, yerel ekonomi için maksimum fayda ve turistlerin maksimum deneyim”¹⁷² kazanmasıdır.

Günümüz kitlesel turizm hareketlerinin doğal kaynaklar üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak ekoturizm faaliyetlerinin öncelikli hedefidir. Ekoturizm çerçevesinde kitle turizminin doğal kaynaklar üzerindeki etkisini azaltmaya yönelik

¹⁷¹ Mehmet Korkmaz-Ahmet Tolunay, “Kırsal Kalkınma Aracı Olarak Ekoturizm”, *First Tourism Congress of Mediterranean Countries, Akdeniz University School of Tourism & Hotel Management*, 430, (17-21 April 2002), Antalya.

¹⁷² Nazan Kuter-H. Emre Ünal, “Sürdürülebilirlik Kapsamında Ekoturizmin Çevresel, Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Etkileri”, *Kastamonu Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 9(2), 2009, 148.

yapılan faaliyetler doğa dostu bir turizm anlayışı önceleyen ekoturizmin gün geçtikçe daha da yaygınlaşmasına imkan sağlamaktadır. “Ekoturizme karşı artan ilgi beraberinde birçok olumlu sonuç da getirmiştir. Dünyanın birçok bölgesinde hükümetler değerli doğa alanlarını doğal park ya da koruma alanı haline getirmekte, bunları tarım, kereste ticareti ya da madencilik gibi çevreye zarar veren faaliyetlere karşı koruma altına almaktadır.”¹⁷³ Ekoturizmin çevre koruma anlayışı üzerindeki bu olumlu etkileri süreç içerisinde daha da benimseneceği ve doğayı koruma adına daha da işlevsellik kazanacağına dair umutları arttırmaktadır. Bu nedenle ekoturizm, “yerel topluma ve geleneklere saygı göstermek, seyahatin sömürücü yanlarını hafifletmek olarak tanımlanmaktadır.”¹⁷⁴ Ekoturizm çerçevesinde turist sayısının azalmasıyla beraber çevre üzerindeki etki de aynı ölçüde azalacaktır. Böylelikle doğal kaynakların kullanımı da yavaşlamış olacak ve doğa bir yenilenme fırsatı yakalayacaktır.

Ekoturizm faaliyetleri, turizmin algılanış biçiminde köklü bir değişiklik yapmakla beraber turist algısında da bir değişikliğe sebebiyet vermektedir. Bu doğrultuda doğayı ziyaret eden herkesin ekoturist ve yapılan her seyahatin de ekoturizm olduğunu düşünmek yanlıştır. “Ekoturizm, ekoturist olarak kavramlaştırılan kendine özgü bir turist biçimini ortaya çıkarmaktadır. Ekoturist; değerbilirlik, katılımcılık ve duyarlılık ruhu içinde, nispeten doğal özelliklerini koruyan alanları ziyaret eden kişi olarak tanımlanmaktadır.”¹⁷⁵ Ekoturist için öncelikli olan doğa ve doğal yaşamın korunmasıdır. Bu nedenle ekoturist, doğa ile etkileşiminde doğa lehine sonuçlanabilecek her türlü tutum ve davranıştan uzak durmayı kendine prensip edinmiş kimselerdir. Bu nedenle ekoturizm, “doğaya duyulan özlemin ortaya çıkması ve tatmin edilmesi, koruma ve gelişmeye dayalı olarak turizm potansiyelinden faydalanması ve onun ekoloji, estetik ve kültür

¹⁷³ Kuter-Ünal, *a.g.m.*, 151.

¹⁷⁴ Sevinç İsayeva-Murad Alpaslan Kasalak, “Sürdürülebilir Turizm Yönetimi Kapsamında Yer Alan Örnek Ekoturizm Uygulamaları”, *Uluslararası Turizm ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1, 2016, 188.

¹⁷⁵ Murad Alpaslan Kasalak, *Ekoturizm Girişimcilerinin İnovasyona Yatkinliğinin Ölçülmesi: Muğla Yöresinde Yer Alan Ekolojik Oteller Kapsamında Bir Alan Araştırması*, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya, 2014, 55.

üzerindeki olumsuz etkilerinin önlenmesi ile ilgilidir.”¹⁷⁶ Bu düşünceyle hareket eden bireyler ancak ekoturist olarak adlandırılabilirler.

Herkes ekoturist olamadığı gibi doğaya yapılan her yolculuk da ekoturizm sayılamaz. Bir faaliyetin ekoturizm sayılabilmesi için öncelikle bireylerin doğayla bir özdeşleşme içgüdüleriyle hareket etmeleri gerekmektedir. Nitekim ekoturizmi ilk olarak “bir yerdeki geçmiş ve şimdi var olan kültürel ifadeler kadar, doğayı, yaban hayatını ve doğal bitkisini inceleme, doğa hayranlığı, görünüşünden zevk alma gibi belli amaçlarla kısmen bozulmamış veya kirletilmemiş doğal alanlara yapılan seyahat”¹⁷⁷ olarak tanımlayan Cabellos-Lascrain de özellikle aktiviteye katılan bireylerin doğaya hayranlık duymalarının ve yapılan faaliyetten zevk almalarının gerekliliğinden bahseder. Doğa temelli ve yaşama saygılı bir anlayış doğrultusunda gerçekleştirilen doğa yolculukları, ekoturizm faaliyetlerinin öncelikli hedefidir. Bu nedenle ekoturizm faaliyetleri doğaya karşı sorumluluk duymayı gerektiren aktivitelerdir. Doğaya yapılan herhangi bir yolculuğun ekoturizm etkinliği olarak değerlendirilebilmesi için ziyaretçilerin doğanın öz değerlerine saygılı ve tahrip etmenin aksine yararlı olma düşüncesiyle hareket etmeleri gerekmektedir.

Doğal çevre ile turizm faaliyetlerini birleştiren ekoturizm etkinlikleri, temelde ekoköylerin ekolojik yıkıma karşı alternatif bir çözüm olabilme amacıyla kurulmalarından sonra yaygınlık kazanmıştır. Başka bir deyişle ekoturizm, “ekoköylerin aracılığı ile yapılan doğa içinde yaşama açık bir turizm türüdür.”¹⁷⁸ Böylelikle ekoturizm, ekoköylerin yol göstericiliği ile uygulanmaya başlanan ve doğal çevre ile insan arasındaki bağları yeniden güçlendirmeyi amaçlayan bir girişim olarak rağbet görmüştür. Doğal yaşamı koruma ve çevresel sorunlara yönelik çözüm arayışları neticesinde kurulan ekoköy faaliyetleri, özellikle kent yaşamının karmaşıklığı içerisinde bunalan birçok kesimin merak duygusunu cezbetmektedir. Süreç içerisinde birer cazibe merkezine dönüşen ekoköyler, birçok insan tarafından

¹⁷⁶ Zerrin Sungur, “Sürdürülebilir Ekoturizmin Toplumsal Etkileri: Türkiyeden Örnekler”, *International Conference on Eurasian Economies*, 339, (11-13 October 2012).

¹⁷⁷ Nazmiye Erdoğan, “Ekoturizm ve Doğa Temelli Turizmin Geldikleri Noktadaki Kavramsal Çerçeve”, *Orman Ekosistemlerinde Ekoturizm Çalıştayı ve 10. Yılında TODEG, Türkiye Ormancılar Derneği Diğer Yayınlar Serisi*, 2010, 43.

¹⁷⁸ Öztan Tuğun-Aykut Karaman, “Çekirdek Köylerin Eko-Turizme Kazandırılması İçin Sürdürülebilirlik Kavramı Çerçevesinde Bir Model”, *MEGARON*, 9(4), 2014, 323.

ziyaret edilmeye başlanmıştır. Bu ziyaretler daha sonra bilinçli bir etkinliğe dönüşerek doğa temelli bir turizm türünün altyapısını oluşturmuştur. Bu durum ekoköyleri, ekoturizm faaliyetlerini besleyen temel kaynak durumuna getirmektedir.

Doğanın korunması ve çevresel sorunların önlenmesi hususunda çift yönlü bir çözüm sağlayan ekoköy ve ekoturizm birlikteliği, günümüz çekirdek köylerin ekoköylere dönüştürülmesi fikrini de doğurmaktadır. “Ekoturizm kapsamında çekirdek köyler alt ve üst yapı itibariyle sosyal, kültürel-ekonomik ve çevre değerleriyle turizme açılabilir özellikteki köylerdir. Burada çekirdek köy, sosyal ve kültürel açıdan halen geleneksel yaşamını sürdüren, koruyan, üretimde ekolojik değerleri ve çevreye gerekli saygıyı gözetken, köy halkıyla birlikte, turizm potansiyeli gösteren yapıdaki köy veya yerleşkelerdir.”¹⁷⁹ Bu özelliklere sahip yerleşim yerlerinin ekoköy turizmi açısından değerlendirilmesi hem doğal zenginliklerin korunmasını hem de yerel halkın daha aktif olarak sosyal hayat içerisinde istihdamını sağlayacaktır. Köy yerleşkelerinde bulunan geleneksel köy evlerinin restorasyonla ekoturizm tesislerine dönüştürülmesiyle konaklama ihtiyaçları karşılanacağı gibi köy yerleşkelerinin çevresinde bulunan doğal alanların da korunması sağlanabilecektir.

Ekoturizm faaliyetleri temelde çevre dostu olarak değerlendirilen aktiviteleri kapsayan girişimlerdir. Yalnız, “ekoturizm her ne kadar çevre dostu hedeflere sahip olsa da doğru yönetilmediğinde olumsuz etkileri olabilir. Ekoturizmin olası etkileri arasında aşırı kalabalığın yarattığı tehdit, erozyon, ormanların tahribi, artan ulaşım olanaklarının ve inşaa faaliyetlerinin yarattığı tahribat, nadir kaynaklar için artan rekabet ortamı, tüm bu etkileri absorbe etme yeteneğinin çok az olduğu ekoturizm merkezlerinde yıkıcı etkilere yol açacaktır.”¹⁸⁰ Bu nedenledir ki ekoturizm faaliyetlerinin kapitalist sistemin rant anlayışına kurban edilmemesi için kontrollü ve son derece bilinçli olarak yapılması gerekmektedir. Ekoturizm faaliyetlerinin tanımlanmasında da üzerinde çokça durulan yerel halka fayda ve ekonomik kazanç sağlama ilkesi, ekoturizmin öncelikli hedefi olan doğa ve kültürel değerlerin korunması ilkesinin önüne geçmemelidir. Çünkü çoğu çevrelerce, “yerel halkın ekonomik faydalarını maksimuma çıkarma ve ülke ekonomisine katkı bakımından,

¹⁷⁹ Tuğun-Karaman, *a.g.m.*, 327.

¹⁸⁰ Akt. Kuter-Ünal, *a.g.m.*, 151-152.

ekoturizmdeki ‘eko’ önekinin ‘ekoloji’ kadar ‘ekonomiye’ de karşılık geldiği ifade edilmektedir.”¹⁸¹ Bu nedenle ekoturizm faaliyetlerinde ekolojik duyarlılığın ekonomik kazanç güdüsünün gerisinde kalmaması gerekmektedir. Aksi takdirde bu masum görünen ekoturizm faaliyetleri yeni çevresel sorunların doğuşuna zemin hazırlayacaktır.

1.5. Ekoyazın ve Türk Edebiyatındaki Yansımaları

İnsanoğlu varoluşundan bu yana hem ruhsal hem de fiziksel olarak etkileşim içinde olduğu doğayı çeşitli nedenlerle değiştirme ve dönüştürme ihtiyacı duymuştur. Bu değişim ve dönüşüm sürecinde insan ve doğa arasındaki ilişki, insan aklının aydınlanması ile sürekli farklı boyutlara taşınmıştır. Teknolojik gelişmelerle beraber insan ve doğa arasındaki ilişki tamamen ters yüz edilmiş ve doğa dönüşümsüz olarak insanlığın emrine girmiştir. İnsan ve doğa arasındaki bu ilişki, insanın bir ürünü olduğu halde onu yönlendirme gücüne de sahip olan edebiyat ürünlerinde de büyük ölçüde yer almıştır. Bu noktada insanın içinde yaşadığı ve sürekli etkileşim halinde olduğu doğanın edebi eserlere yansımaları zaten kaçınılmazdır. Özellikle endüstrileşme faaliyetleri ile çevre sorunlarında meydana gelen artış ve bu gelişmelere bağlı olarak insanlarda oluşan doğa bilinci, tabiâtin edebi eserlerdeki konumunu değiştirmiştir. Bu değişimle beraber doğanın yazın geleneğinde yeni bir alan oluşturduğu da bir kesinliktir. Özellikle ekolojik sorunları işleyen edebi eserlerin sayısındaki artış, her geçen gün bu yeni yazın anlayışının edebiyat dünyasındaki kapsayıcılığını arttırmaktadır. Çevre sorunlarını işleyen edebi eserler, *Ekoeleştirici* veya *Çevreci Eleştiri* olarak adlandırılan yeni bir edebiyat kuramının yöntem ve yaklaşımları dahilinde değerlendirilmektedir.

Ekoeleştirici kuramı dahilinde değerlendirilen edebi eserler daha çok “*ekoyazın*” başlığı altında kategorize edilmektedir. Yalnız bu noktada önemli bir sorunsal ortaya çıkmaktadır. Nitekim ekoeleştirici bakış açısıyla kaleme alınan eserler çoğu zaman doğa yazını ile karıştırılmaktadır. Aslında buradaki temel problem, ekoyazın ve doğa yazını arasındaki ayrımın net olarak ortaya konulamamış olmasından doğmaktadır. Halbuki ekoyazın ile doğa yazını arasında çok büyük

¹⁸¹ Nazmiye Erdoğan-İrfan Erdoğan, “Ekoturizm Betimlemeleriyle İletilenlerin Doğası”, *Gazi Üniversitesi İletişim Dergisi*, 20(1), 2005, 69.

farklar söz konusudur. Öyle ki doğa yazınında, “çoğunlukla yazarın toplumdan uzaklaşarak kırsal alana/vahşi doğaya çekildiğini ve burayı kültür, tarih ve politikadan uzak ideal bir inziva yeri”¹⁸² olarak işlediği görülür. Doğa yazınında daha çok doğanın dinlendirici ve huzur verici yönü üzerinde durulur. Doğa yazınında, doğal atmosferin yazarın izlenimlerini şekillendirmesi ve bu duyguların edebi esere yansması söz konusudur. Bu türden eserler daha çok romantizm akımının etkisi altındadır. Çünkü özellikle 1800’lü yıllardan itibaren birçok sanatçıyı etkisi altına alan romantizm akımıyla birlikte doğa, önemli işlevler üstlenerek yazın alanında ağırlık kazanmaya başlamıştır. “Romantizmin en güçlü izleklerinden biri canlıların yaşamasını sağlayan bir mekân olmanın yanı sıra değişen, gelişen, dönüşen özelliği; gizemli ve etkileyici yapısı ile yüzyıllardan beri felsefe, bilim ve çeşitli sanat dallarında kendine yer bulan doğa(dır).”¹⁸³ Bu yazın anlayışında karmaşadan ve modern hayatın yapaylığından kaçış söz konusudur. Doğal olarak tabiâtin karmaşadan uzaklığı ve sahiciliği, insanda bir sığınma ve kurtulma duygusu uyandırmaktadır. Bu duygu, söz konusu edebi eseri besleyen ana damarlardan biri konumundadır. “Romantik sanatçı da doğanın hayranlık uyandıran etkisini eserinde yaratmaya çalışır ve onu canlı bir varlık olarak görüp eserine yansıtarak”¹⁸⁴ sanatını icra eder. Dolayısıyla bu etki altında oluşturulan edebi eserler, ekoyazın anlayışının birer ürünü olmaktan ziyâde, doğa yazını adı altında değerlendirilen eserler kategorisindedir.

Ekoyazın başlığı altında kategorize edilen edebi eserlerdeki doğa anlayışı ise doğa yazınından bütünüyle farklı bir zemin üzerinde yükselmektedir. Doğa yazınının aksine ekoyazın anlayışında doğanın, “hayattan romantik bir kaçış”¹⁸⁵ vesilesi olma özelliğinden tamamen uzaklaşılır. Çünkü, “doğanın insan eliyle geri dönüşümü olmaksızın tahribata uğratıldığı günümüzde çağdaş edebiyatın bu tarz romantik kaçışları betimleyecek lüksü kalmamıştır.”¹⁸⁶ Çağdaş ekoyazın doğanın insan eliyle tahakküm altına alınmasına karşı çıkan bir anlayıştan beslenmektedir. Bu anlayışta

¹⁸² Meliz Ergin-Özen Nergis Dolcerocca, “Edebiyatta Ekoeleştirel Yaklaşımlar: Ekoşiir ve Elif Sofya”, *SEFAD*, 36, 2016, 302.

¹⁸³ Betül Hastaoğlu Özbek, “Namık Kemal’in Romanlarında Romantik Doğa Algısı”, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları (Modern Turkish Literature Researches)*, 9(17), 2017, 151.

¹⁸⁴ Hastaoğlu Özbek, *a.g.m.*, 155.

¹⁸⁵ Ergin- Dolcerocca, *a.g.m.*, 304.

¹⁸⁶ Rebecca Solnit’ten Akt. Ergin- Dolcerocca, *a.g.m.*, 304.

doğa, sahip olunacak bir nesne olmanın dışında bir anlam taşır ve insan tarafından fethedilmesi gereken bir alan olmanın ötesinde insanın da bir parçası olduğu bütüncül bir yapıyı ifade eder. Ayrıca bu yazın anlayışında doğanın insan eliyle tahrip edilmesi sonucunda ortaya çıkan ekolojik sorunları geniş kitlelere ulaştırmak ve aynı zamanda söz konusu bu sorunlara alternatif çözümler üretmek, bu yaklaşımın en önemli sorunsalıdır. Kısaca söylersek ekoyazın, doğa yazınının aksine bünyesinde bir savunu ve direniş mekanizmasını barındıran bir aydınlanma ve farkındalık hareketidir. Bu nedenle ekoyazın adı altında kategorize edilen edebi eserleri, aynı zamanda doğa yazını olarak da kabul etmek doğru bir yaklaşım değildir.

Edebiyat dünyasında ekoeleşitiri kuramı ve dolayısıyla ekoyazın yaklaşımından önce edebi eserlerde doğaya ait unsurlara rastlamak mümkündür. Bütün dünya edebiyatlarında olduğu gibi Türk edebiyatında da doğanın ve doğaya ait unsurların işlenişi çok daha eski tarihlere uzanmaktadır. Yalnız doğa, Türk edebiyatının tarihi seyri içerisinde her dönemde farklı bir anlam yüklenerek edebi eserlere dahil edilmiştir. Yüzyıllar boyunca gelişimini kendi içerisinde devam ettiren divan edebiyatında tabiât algısı oldukça farklıdır. “Divan şâirleri, tabiâtı bir konu olarak ele almaktan ziyâde, onu hüner göstermek için bir vesile olarak görürler. Divan şiirinde sık sık yer alan tabiât unsurları, kendilerine ait objektif özellikleri taşımazlar. Gerçek görünümlerinden uzaklaşan ve soyut bir şekle giren bu unsurlar, sadece bazı şiirlerde tasvir edilen dekoru tamamlarlar.”¹⁸⁷ Tanzimat edebiyatındaki tabiât algısı ise divan şiirinden bütünüyle farklıdır. Divan edebiyatında farklı bir anlayışla ele alınan ve bir motif olmaktan öteye gidemeyen tabiât, Tanzimat edebiyatında esaslı bir tema haline gelir. Bu dönemde tabiât, “pasif” bir unsur olmaktan çıkarak “aktif” bir duruma geçer.¹⁸⁸ M. Orhan Okay *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı* adlı eserinde Türk edebiyatında değişen bu doğa algısını şu sözlerle özetler: “Türk edebiyatı dahilinde bakıldığında eski edebiyatın genellikle alegorik değerlerde mazmunlarla veya stilize edilmiş şekilleriyle yansıyan tabiât unsurları, Tanzimat edebiyatından itibaren giderek daha gerçekçi bir vasıf kazanmaya başlar. Tabiât, Abdülhak Hamid’de metafizik düşüncelere yol açarken, Recaiâde Mahmud

¹⁸⁷ Selma Baş, *Cenab Şehabeddin ve Tevfik Fikret’in Şiirlerinde Tabiât Unsurları*, (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van, 1997, 1.

¹⁸⁸ Baş, *a.g.t.*, 16.

Ekrem ve Servet-i Fünûn şâir ve yazarlarında tabiât algısı, gerçeğe yaklaşmaya başlar. Cumhuriyetten sonra ise farklı edebi metinlere , farklı yaklaşımlara göre değişmekle birlikte gerçekçi bir yaklaşım dikkat çeker.”¹⁸⁹

Türk ve dünya edebiyatlarında ekoeleştirel yaklaşımdan çok daha önce çevre hassasiyeti ön planda olan yazarlar, doğayı ve dolayısıyla doğal kaynakların tahribatını da eserlerine taşımışlardır. Yalnız bu yazarların çoğu ekolojik sorunları sistematik bir şekilde incelememiş ve günümüzdeki ekoyazın anlayışının öngördüğü yöntem ve yaklaşımları bütünüyle benimsememiştir. Nitekim, “ekoeleştirelinin doğuşuyla o ana kadar verilmiş tüm doğa yazını çok boyutlu bir hal almış ve insan ile insan dışı doğayı ya da onların perspektifini aktaran, konu edinen edebi eserler ekoeleştirel paradigma ışığında değerlendirilmeye tabi tutulmuştur.”¹⁹⁰ Bu yaklaşım, aynı zamanda doğayı şu veya bu sebeple ele alan bütün eserleri ekoeleştirel kuramın alanına sokmuştur. Bu eserler, elbette doğa ve edebiyat etkileşimi adına dikkate değer eserlerdir. Ancak söz konusu eserleri bütünüyle ekoyazın alanının birer ürünü olarak kabul etmek de sağlıklı bir yaklaşım değildir. Ekoyazının günümüzde de gelişimini devam ettirmesi, çoğu ülkenin kuramı dışarıdan olduğu gibi alması ve çeviri kaynaklarla kendi edebiyatlarına uyarlaması da söz konusu bu karmaşayı daha da arttırmaktadır.

Ekolojik sorunların edebi metinlerde yer alması, okuyucuda doğa adına bir farkındalık ve bilinç değişikliği yaratmayı öngörmektedir. Ekolojik sorunların edebi eserlerde dile getirilmesiyle temelleri atılan *Ekoeleştirel Kuramı*'nın yansımalarını bütün dünya edebiyatlarında olduğu gibi Türk edebiyatında da görmek mümkündür. Ülkemizde ekoeleştirel alanındaki kuramsal çalışmalar, 1990'lı yılların ilk yarısında başlamıştır. Şükrü Elçin'in 1993 yılında kaleme aldığı *Türk Edebiyatında Tabiât* adlı eseri, edebiyatımızda doğanın işleyişini çevreci bir yaklaşımla ele alan kitap düzeyindeki ilk çalışmadır. Ayrıca üniversitelerin Sosyal Bilimler Enstitülerine bağlı olarak özellikle Türk Dili ve Edebiyatı anabilim dallarında hazırlanan tezler,

¹⁸⁹ M. Orhan Okay, *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*, Dergah Yayınları, İstanbul, 2005, 84.

¹⁹⁰ Aslı İğit, “Yılanların Öcü Filminin Ekoeleştirel Söylem Çözümlemesi”, *Global Media Journal TR Edition*, 7(14), 2017, 187.

akademisyenlerce kaleme alınan makale ve araştırmalar, ÷lkemizde ekoeleştiri alanında önemli bir birikim oluşturmaktadır.¹⁹¹

Türkiye’de ekoeleştiri kuramının geliştirilmesi hususunda önemli çalışmaları bulunan Hacettepe Üniversitesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Serpil Oppermann ve Prof. Dr. Ufuk Özdağ’ın bu alanda yayımladıkları kitaplar ve yaptıkları çalışmalar ekoeleştirinin ÷lkemizde daha fazla tanınmasına ve yaygınlaşmasına katkıda bulunmaktadır. Öte yandan 2009 yılında Türkiye’nin ilk uluslararası ekoeleştiri konferansı Antalya’da düzenlenmiş olup bu konferansta ele alınan konular derlenerek 2011 yılında Serpil Oppermann, Ufuk Özdağ, Nevin Özkan ve Scott Slovic’in editörlüğünde *The Future of Ecocriticism: New Horizons (Ekoeleştirinin Geleceği: Yeni Ufuklar)* adıyla kitaplaştırılmıştır. İngiltere’de yayımlanan bu kitap, ekoeleştirinin Türkiye’deki gelişimine katkıda bulunan önemli bir çalışmadır.¹⁹² Bu kuramsal faaliyetlerin dışında özellikle roman ve şiir sahasında da ekoeleştirel bağlamda değerlendirilebilecek çok sayıda eser mevcuttur. Bu söz konusu eserlerin bir bölümü, sonradan ekoeleştirinin alanına dahil edilirken, bir bölümü de sistematik olarak bu kuram dahilinde oluşturulmaktadır.

Ekoeleştiri kuramının ortaya çıkışından sonra Türk edebiyatında daha önce kaleme alınan ve zemininde çevre duyarlılığını barındıran birçok eser, ekoeleştirel yaklaşım dahilinde değerlendirilmiştir. Yalnız Türk edebiyatında çevreci eserlerin sayısı zannedildiği kadar fazla değerdir. Nitekim Türkan Topçu *Türk Romanında Çevrecilik (1945-2015)* başlıklı doktora çalışmasında, Türk edebiyatında çevreci olduğuna kanaat getirilen romanların sayısını otuz üç olarak açıklar.¹⁹³ Ekoeleştirinin varlığından habersizce doğayı ve doğal olanın korunmasını ele alan birçok şair ve yazarın eserleri bu kuram ortaya çıktıktan sonra ekoeleştiriye dahil edilmiştir. Bu söz konusu şair ve yazarların başında Yaşar Kemal, Sait Faik Abasıyanık, Halikarnas

¹⁹¹ Budan, *a.g.m.*, 6-7.

¹⁹² Çiğdem Cengiz, *Çevre-İnsan-Doğa İlişkisinin Stefano Benni’nin ‘Margherita Dolcevita’ ve Buket Uzuner’in ‘Uyumsuz Defne Kaman’ın Maceraları Su’ Adlı Yapıtlarında Ekoeleştirel Bağlamda Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi*, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Batı Dilleri ve Edebiyatları (İtalyan Dili ve Edebiyatı) Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2013, 47-48.

¹⁹³ Türkan Topçu, *Türk Romanında Çevrecilik (1945-2015)*, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2019, 25.

Balıkçısı, Haldun Taner, Aziz Nesin, Mustafa Kutlu, Sevgi Soysal, Atilla İlhan, Abbas Sayar, Cahit Külebi, İlhan Berk, Gülten Akın, Orhan Veli Kanık, Oktay Rıfat Horozcu ve Melih Cevdet Anday gibi isimler gelmektedir. Bu şair ve yazarların bir kısmı, Türkiye'nin kentleşme sürecinin oluşturduğu temel sorunlardan biri olan çevre kirliliği meselesi üzerinde büyük bir hassasiyetle dururken; diğer bir kısmı da yeryüzündeki bütün canlıların eşit haklara sahip olduğunu ifade etmiş ve insan merkezci bir anlayışa karşı çıkmıştır.

Türk edebiyatında son dönemlerde eserlerinde doğayı öne çıkaran şair ve yazarlar arasında ise Fikret Demirağ, Müge İplikçi, Filiz Kılıçel, Güven Turan, Nazmi Ağıl, Elif Sofya, Süreyya Berfe, Turgay Fişekçi, Hüseyin Kıran, Anita Sezgener, Gürgeç Korkmazel ve Naze Necla Yerlikaya gibi isimler yer almaktadır. Bu edebiyatçılar eserlerinde çevre duyarlılığını öne çıkararak ekolojik tahribatla sanat yoluyla mücadele etmekte ve belirgin bir bilinç ortaya koymaktadırlar. Ayrıca çevreci eleştiriyi feminist ve sosyalist dünya görüşüyle birleştirerek romanlarına yansıtan Latife Tekin de çevre hassasiyeti ön planda olan yazarlar arasında ayrı bir yerde durmaktadır.

2. LATİFE TEKİN'İN HAYATI VE SANAT ANLAYIŞINA BİR BAKIŞ

2.1. Latife Tekin'in Hayatı

Latife Tekin, 1957 yılında Kayseri'nin Bünyan ilçesine bağlı Karacafenk Köyü'nde dünyaya gelir. Tekin'in Karacafenk'te dokuz yaşına kadar biriktirdiği çocukluk anıları, onun bütün sanat anlayışını besleyen ve belki de yazarlığını borçlu olduğu bir kaynak mahiyetindedir. Çocukluğunun ilk dönemlerine ait bu birikim, Latife Tekin'in sanat anlayışının en güçlü tutamaklarından biridir. Öyle ki yazarlığının ilk dönem eserleri olarak değerlendirilebilecek *Sevgili Arsız Ölüm* (1983) ve *Berci Kristin Çöp Masalları* (1984) adlı romanları bütünüyle bu birikim üzerine şekillenen ve otobiyografik dürtünün kendisini en çok hissettirdiği romanlardır. Söz konusu romanların temel esin kaynağı, Latife Tekin'in Karacafenk'teki çocukluk izlenimleri ve etrafındakilerden duyduğu hikâyelerdir.¹⁹⁴

¹⁹⁴ Macit Balık, *Latife Tekin'in Romancılığı*, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yayınlanmış Doktora Tezi), Ankara, 2011, 23-24.

Karacafenk'te sedirlerin altında cinler ve perilerle oyunlar oynayarak büyüyen Latife Tekin, o döneme ait izlenimlerini şu sözlerle dile getirmektedir:

“1957 yılında Kayseri'nin Bünyan kasabasına bağlı Karacafenk köyünde doğdum. Yürümeyi öğrenir öğrenmez okula başladım. Okul, evimizin erkek odasıydı. Sedirlerin altında cinlerle oynarken okumayı, yazmayı öğrendim. Karacafenk'te sedirlerin altında cinler ve periler yaşardı. Çocukluğum onların arasında geçti. Gizlice onların derneğine girdim. Evlerini gezdim. Düğünlerine gittim. Dillerini, gündüz ve gece oyunlarını öğrendim. Babam İstanbul'da çalışırdı. Annem yüreği yaralı garip bir kadındı... Okuyup yazar, dikiş diker, iğne yapar, Kürtçe ve Arapçe bilirdi... Babam İstanbul'dan torba dolusu parayla döner, köyü başına toplardı. Evimiz tuhaf aletlerle doluydu... Zembekli saat, radyo, gramofon, mavi kocaman bir yolcu otobüsü, patos, tulumba, kamyon ve traktör.”¹⁹⁵

Latife Tekin, 1966 yılında, dokuz yaşındayken ailesiyle birlikte İstanbul'a göç eder ve burada şehrin gecekondu mahallelerinden birine yerleşir. Aile, burada bir yandan şehir hayatına ayak uydurmak için çabalarken, diğer bir yandan da geçim sıkıntılarıyla karşı karşıya kalır. Latife Tekin ise burada eğitimine devam eder ve liseyi Beşiktaş Kız Lisesi'nde tamamlar.¹⁹⁶ Latife Tekin, kendisi ve ailesi üzerinde büyük etkiler bırakan bu göç hikayesini, *Sevgili Arsız Ölüm*'ün arka kapağında şöyle ifade etmektedir:

“1966 yılında İstanbul'a geldim. Çocukluğum keskin bir acıyla ikiye bölündü sanki. Gerçekleşmeyen düşler, aralarında doğup büyüdüğüm insanları paramparça etti. Babam hızla işçileşti ve giderek işsiz kaldı. İki ağbim ve kardeşim inşaatlarda işe girdi. Yedi kardeşin arasından titrek bir gölge gibi sıyrılıp liseyi bitirdim. Korku ve yalnızlığın içinden okula gitmenin bedelini ödedim. İnanılmaz savrulmalar, inkar ve baskının bin çeşidi. Kente ayak uydurabilmek için boğuşup durdum.”¹⁹⁷

İstanbul Telefon Başmüdürlüğü'nde kısa bir süre memur olarak çalışan Tekin, 1980 askerî darbesi öncesinde sol devrimci hareket içerisinde aktif olarak yer alır. Darbe döneminde kaleme aldığı ve 1983 yılında yayımlanan ilk romanı *Sevgili*

¹⁹⁵ Pelin Özer, *Latife Tekin Kitabı*, Everest Yayınları, İstanbul, 2005, 22-23.

¹⁹⁶ Balık, *a.g.t.*, 24.

¹⁹⁷ Latife Tekin, *Sevgili Arsız Ölüm*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, Arka Kapak Yazısı.

Arsız Ölüm ile kendine has tarzıyla oldukça genç bir yaşta edebiyat dünyasında dikkat çeker. Bu romanında köyden kente göç eden bir ailenin yaşantısını uzun soluklu olarak evin küçük kızı Dirmit'in gözünden, masalsi bir dille anlatır. Bu ilk romanında yakaladığı başarı, ard arda romanlar kaleme almasına sebebiyet verir ve Latife Tekin bu dönemden sonra yazarlığı meslek edinir. 1984 yılında yayımlanan ikinci romanı *Berci Kristin Çöp Masalları*'nda da aynı tarzı devam ettiren Tekin, daha sonra kaleme aldığı romanlarında toplumsal ve doğa korumacı bir anlayışa yönelir. *Gece Dersleri* (1986), *Buzdan Kılıçlar* (1989) ve *Aşk İşaretleri* (1995) adlı romanlarında daha çok toplumsal konuları ele alan Tekin'in, *Ormanda Ölüm Yokmuş* (2001), *Unutma Bahçesi* (2004), *Muinar* (2006), *Manves City* (2018) ve *Sürüklenme* (2018) adlı romanlarında daha çok doğa korumacı bir anlayışa ve politik eleştirilere yer verdiği görülmektedir. Ayrıca 1984 yılında senaryosunu yazdığı *Bir Yudum Sevgi* adlı film, Antalya Altın Portakal Film Festivali'nde en iyi film dahil olmak üzere beş dalda ödüle layık görülür. Atıf Yılmaz'ın yönettiği film, 1985 yılında ise Uluslararası İstanbul Sinema Günleri'nde de en iyi film ödülünü alır. Öte yandan Latife Tekin 2009 yılında rüya dilini kullanarak kaleme aldığı deneme ve köşe yazılarını *Rüyalar ve Uyanışlar Defteri* adıyla kitaplaştırır. Latife Tekin, 1995 yılında Bodrum Gümüşlük'e taşınır ve burada *Gümüşlük Akademisi Sanat, Kültür, Ekoloji ve Bilimsel Araştırma Merkezi Vakfı*'nın kuruluşu için öncülük edenlerden biri olur. Vakfın genel sekreterliğini yürüten Tekin, akademinin kuruluş hikayesini *Gümüşlük Akademisi* adlı eserinde, öykü dilini kullanarak kurguya taşır. Ayrıca bu dönemden sonra kaleme aldığı romanlarının kurgusunda da Gümüşlük Akademisi'nin izlerine rastlamak mümkündür. Burada doğayla iç içe bir yaşam sürdüren Tekin, birçok sanatçı ve yazarla birlikte edebiyat, sanat ve doğa üzerine birçok etkinlik düzenlemektedir.

2004 yılında *Elele Dergisi* tarafından “Yılın Fark Yaratan 10 Kadını”nından edebiyatı temsil eden isim olarak seçilen¹⁹⁸ Latife Tekin, *Unutma Bahçesi* romanıyla 2005 yılında Sedat Simavi Ödülü'ne ve 2010 yılında da Mersin Kent Edebiyat Ödülü'ne layık görülmüştür. Latife Tekin'in romanları başta İngilizce olmak üzere

¹⁹⁸ Erişim: (<https://iremгур13.wixsite.com/berceste/post/latife-teki-n-sevgili-arsiz-olum-kitap-i-ncelemesi>) , E.T. 02.04.2019.

Fransızca, Almanca, İtalyanca ve Hollandaca gibi bir çok dile çevrilmiştir.¹⁹⁹ Son olarak Kasım 2018’de aynı anda yayımladığı *Manves City* ve *Sürüklenme* adlı romanlarıyla edebiyat dünyasındaki iddiasını sürdüren Latife Tekin, hâlen Bodrum’da yaşamakta ve Gümüşlük Akademisi’ndeki etkinliklerine devam etmektedir.

2.2. Latife Tekin’in Sanat Anlayışı

Edebiyat dünyasına *Sevgili Arsız Ölüm* (1983) ile giriş yapan ve yazma serüvenini, “yazmak bir nöbet gibiydi.”²⁰⁰ sözleriyle özetleyen Latife Tekin, öncelikle eserlerinde kullandığı kendine has anlatım tarzıyla dikkat çekmektedir. Romanlarında masalsı ve büyülü bir dil kullanan Tekin, bu dilin kendisine çocukluğundan kalma bir miras olduğunu ifade etmektedir. Özellikle *Sevgili Arsız Ölüm* ve *Berci Kristin Çöp Masalları*’nda kullanılan dilin ve masalsı anlatımın çocukluk anılarına dayandığı çok açıktır. Tekin, çocukluğunda Karacafenk’te şahit olduğu ve etrafındakilerden dinlediği hikâyelerden hareketle büyülü ve masalsı bir dil yaratmıştır. Bu özelliğiyle Latife Tekin, Latin Amerikalı yazar Gabriel Garcia Marquez tarzına yaklaşmakta ve Türkiye’de *büyülü gerçekçilik* akımının temsilcisi olarak kabul edilmektedir.

“Gövdemden bir ateş geçti ve ben bu kitapları yazdım.”²⁰¹ diyen Latife Tekin, söylenenin aksine Gabriel Garcia Marquez ya da Yaşar Kemal’den değil, Nazım Hikmet’in *Memleketimden İnsan Manzaraları* adlı eseriyle ilgili söylediklerinden ve Kemal Tahir’le mektuplaşmalarından etkilendiğini ifade eder. Tekin, o etkilenmeyi Pelin Özer’le yapmış olduğu söyleşide şöyle dile getirir: “Nazım Hikmet’in Kemal Tahir’e mektuplarını okurken, içimden hep kendime söylediğim şeydi; onlar zor koşullarda hapisanelerde yazdılar, benim de yazabilir olmam gerekir... Onlardan güç alarak kendime arka çıkmaya çalışıyordum. Nazım Hikmet’in *Memleketimden İnsan Manzaraları* ile ilgili söylediği sözler beni etkiledi: ‘Geleceğin biçimi, belki de ne roman olacak, ne öykü, ne şiir, ne senaryo. Bunların hepsini hissettiren çok farklı bir biçim olacak’ diyordu. Şiirin de içinde olduğu, bütün bu tekniklerin iç içe geçtiği,

¹⁹⁹ Türkiyeli Kadın Yazarlar, Latife Tekin, Erişim:

(http://tr.writersofturkey.net/index.php?title=Latife_Tekin), E.T. 02.04.2019.

²⁰⁰ Özer, a.g.e., 19.

²⁰¹ Özer, a.g.e., 28.

kullanıldığı, yeni bir biçim. Ben bunu mektuplarda okudum ve çok önemli geldi bana.”²⁰²

Latife Tekin’in nasıl ki hayatını Karacafenk yaşantısı ve İstanbul yaşantısı olarak ikiye ayırmak mümkünse; yazın hayatını da ikiye ayırmak mümkündür. Latife Tekin’in yazarlığının ilk dönem eserleri olarak değerlendirilebilecek *Sevgili Arsız Ölüm* ve *Berci Kristin Çöp Masalları* ile daha sonra kaleme aldığı sırasıyla *Gece Dersleri*, *Buzdan Kılıçlar* ve *Aşk İşaretleri* adlı romanları, Tekin’in yazarlığının ilk evresi olarak değerlendirmek mümkündür. Çünkü *Ormanda Ölüm Yokmuş* adlı romanıyla birlikte Latife Tekin’in yazın anlayışında belirli bir kırılmanın yaşandığı çok açıktır. Tekin, bu romanında bütünüyle doğa korumacı bir anlayışa yöneldiğinin ilk sinyallerini vermektedir. Bu romanda doğayı insandan bağımsız ve kendinde değerli bir bütünlük olarak işleyen Tekin, ilk defa doğayı ve insanı bütünleştirme fikrinden uzaklaştığını göstermektedir. *Ormanda Ölüm Yokmuş*’u Gümüşlük’e taşındıktan sonra kaleme alan Tekin, adeta doğa ile iç içe olan yeni yaşam alanını kurguya taşımış ve kurgusal evrende doğayı insandan ayrı bir yerde konumlandırmıştır. Bir yönüyle İstanbul’un doğadan kopuk yaşantısının da bir eleştirisini barındıran *Ormanda Ölüm Yokmuş* adlı romanın, Latife Tekin’in sanat hayatında bir kopuş eseri olduğu söylenebilir.

Latife Tekin, daha ilk romanı *Sevgili Arsız Ölüm* ile birlikte, “alışılmış roman tekniklerinden yakasını sıyırmış”²⁰³, kendine has bir biçim ve dil yaratabilmiş bir yazardır. Latife Tekin’in yazınını farklı kılan şey, “o güne kadar daha çok gerçekçi tarzda anlatılmış olan köylerdeki ve varoşlardaki yaşamı, büyülü gerçekçi bir bakış açısıyla yansıtmış”²⁰⁴ olmasıdır. Onun yazarlığının ayırt edici özelliklerinden bir diğeri de romanlarında halk kültürüne ve dolayısıyla geleneğe yaslanan bir tutum sergilemesidir. Bu nedenledir ki Latife Tekin romanlarında, “kimi zaman bir meddah, kimi zaman halk hikayecisi, kimi zaman da destan veya masal anlatan bilge

²⁰² Özer, a.g.e., 36.

²⁰³ Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış-III*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, 77.

²⁰⁴ Canan Öktemgil Turgut, *Latife Tekin’in Yapıtlarında Büyülü Gerçekçilik*, (Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2003, 29.

bir Anadolu insanı tavrı sergiler.”²⁰⁵ Eserlerinde birçok geleneksel motife yer veren Latife Tekin, “geleneksel halk hikayesiyle, modern romanı kaynaştırmasıyla özgün bir çizgi yakala(mıştır).”²⁰⁶ Öte yandan Tekin’in romanlarında yoksulluk izleği de önemli bir yer tutmaktadır. Tekin, romanlarında özellikle, “kırsal kökenli varoş insanını edebiyat düzlemine taşır.”²⁰⁷ Onun yazınının diğer bir belirleyici unsuru da yoksullardır, denebilir. Neredeyse her romanında yoksulluğun farklı bir yönünü kurguya taşıyan Tekin, bu hassasiyetini aynı zamanda kadın ve doğa konusunda da göstermektedir. Romanlarında özellikle doğayı, doğal olanı korumayı ve ekolojik sorunlara dikkat çekmeyi bir görev addeden Tekin, aynı zamanda toplumda kadın kimliğini ön plana çıkarmayı hedefleyen, bu amaç doğrultusunda neredeyse bütün romanlarında güçlü kadın karakterler yaratma eğiliminde olan bir yazardır.

Latife Tekin, *Sevgili Arsız Ölüm*’de Alacüvek -ismi sonradan Akçalı olarak değişir- köyünden göç edip büyük bir şehrin gecekondu mahallesine yerleşen Aktaş ailesinin hayat mücadelesini uzun soluklu olarak anlatır. Aslında Tekin’in *Sevgili Arsız Ölüm*’de anlattıkları kendi ailesinin hikâyesidir. Tekin, kendi ailesinin Karacafenk’ten İstanbul’a göç etme hikâyesini kurguya taşıyarak, kendi deyimiyle bütün Türkiye’nin hikâyesini anlatmıştır. *Sevgili Arsız Ölüm* romanın birinci bölümünde anlatılan ve çoğu grotesk olarak değerlendirilebilecek kullanımlar, Latife Tekin’in Karacafenk’teki çocukluk anılarına dayanmaktadır. Anne ve babasını romandaki Atiye ve Huvat çifti ile özdeşleştiren Tekin, iki bölüme ayırarak kurguladığı romanın ilk bölümünü Karacafenk’teki çocukluk izlenimleri üzerine kurar. Latife Tekin’in Pelin Özer’le yapmış olduğu söyleşiden hareketle roman kahramanlarından özellikle Atiye, Huvat ve Dirmit’in kendi ailesinden yola çıkılarak çizildiği daha net anlaşılmaktadır.

Sevgili Arsız Ölüm romanın ikinci bölümünün ise Latife Tekin’in İstanbul anıları üzerine şekillendiğini söylemek mümkündür. *Sevgili Arsız Ölüm*, “romanının

²⁰⁵ Şahmurat Arık, “Latife Tekin’in Romanlarında Gelenek”, *TÜRKİYE/TVPЦИЯ*, 1, 2015, 185.

²⁰⁶ Seyit Battal Uğurlu, “Sevgili Arsız Ölüm Romanında Gerçeklik, Gelenek ve Yenilik”, *Milli Eğitim*, 178, 2008, 174.

²⁰⁷ Akt. Yasın Yavuz, “Latife Tekin ile Cengiz Aytmatov’un Romanlarında Geleneğin Kurgusal İşlevi ve Metinlerarasılık Bağlamında Bir Çalışma”, *Söylem Filoloji Dergisi*, 3, 2017, 104.

ikinci bölümü, Huvat ve Atiye'nin çocuklarını, eşyalarını ve en önemlisi geleneklerini ve yaşama biçimlerini de alarak kente taşınmalarıyla başlar.”²⁰⁸ *Sevgili Arsız Ölüm* romanının ikinci bölümünde, Aktaş ailesi de tıpkı Latife Tekin'in ailesi gibi büyük şehre göç eder ve şehrin gecekondulu mahallelerinden birine yerleşir. Aktaş ailesi yerleştiği bu büyük şehre bir yandan uyum sağlamaya çalışırken diğer bir yandan da geçim sıkıntısıyla karşı karşıya kalır. “Aktaş ailesinin geldiği büyük kent yaşamında kendisini hissettiren yoksullaşma, yabancılaşma ve geçim sıkıntısı, aile bireylerinin her birinin, neredeyse başarısızlıkla sonuçlanan birçok arayışa sürüklenmesine neden olur.”²⁰⁹ Bu yönüyle *Sevgili Arsız Ölüm*, köyden kente göç eden insanların büyük şehre uyum sağlama süreçlerini, geçim sıkıntılarını ve yaşam biçimlerini gözler önüne sermektedir. *Sevgili Arsız Ölüm* her ne kadar otobiyografik dürtülerle kaleme alınmış olsa da bir yönüyle bütün Türkiye'nin bir fotoğrafı niteliğindedir.

Latife Tekin'in 1984 tarihli ikinci romanı ise *Berci Kristin Çöp Masalları* adını taşımaktadır. Latife Tekin bu romanında, büyük bir şehrin çöp deposu olarak kullanılan alanın hemen yanına kurulacak olan yeni bir gecekondulu mahallesinin kuruluş serüvenini, yine masal ve halk hikâyelerinin dilini kullanarak anlatır. Romanın asıl kurgusunu, “*Çiçektepe*” olarak adlandırılan gecekondulu mahallesi sakinlerinin doğaya ve devletin yıkım ekiplerine karşı verdikleri mücadele oluşturmaktadır. *Berci Kristin Çöp Masalları*'nda, “bir mahalle kurmaya, bu mahalle ile birlikte şehirde bir yer tutmaya, geleneklerini, batıl inançlarını, modern şehir hayatı içerisine yerleştirerek tutunmaya, en genel anlamda şehir ile bütünleşmeye çalışırken ne köylü kalabilen ne de şehirli olabilen insanların dünyasına ayna tutulmuştur.”²¹⁰ Çiçektepelilerin kendilerine yeni bir yurt edinme hayalleri sürekli olarak doğanın ve yıkım ekiplerinin amansız gerçeğine toslasa da, bu onları yıldırılmaz ve her seferinde adeta küllerinden yeniden doğarlar. Devletin “*Çiçektepe*” tabelasıyla burayı resmileştirmesiyle beraber, “*Çiçektepe*”nin cazibesine kapılan

²⁰⁸ Fethi Demir, “Yüz:1981 ve Sevgili Arsız Ölüm Romanları Bağlamında 12 Eylül Sonrası Gerçekçi Romana Bir Bakış”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25, 2010, 10.

²⁰⁹ Seyit Battal Uğurlu, “Cinli Kız Dirmit'ten Latife Tekin'e”, *Roman Kahramanları*, 2, 2010, 39.

²¹⁰ Burak Çavuş, “Latife Tekin'in Berci Kristin Çöp Masalları Romanında Yaşlı Bilge Arketipi”, *Milli Kültür Araştırmaları Dergisi (MİKAD)*, 1(2), 2017, 88.

diğer köylüler, valizlerine ne varsa doldurup oraya akın ederler ve giderek yüz konduyu bulan bir mahalle yaratma sürecine girerler.”²¹¹

Sevgili Arsız Ölüm gibi *Berci Krisrin Çöp Masalları*'nın da Latife Tekin'in özyaşamsal gerçeklikleri üzerine şekillendiğini söylemek mümkündür. Tekin'in İstanbul'daki gecekonduların yaşadığı, bu romanın alt yapısını oluşturan en önemli etkenlerden biridir. Nitekim Latife Tekin, bu romanı yazma aşamasında gecekonduların doğal çevreyi tahrip edecek boyutta bilinçsizce ve plansız dağılımını da siyasi otoritenin yaklaşımına bağlamaktadır. “Hep söylerim, eğer yasal hakları çiğnenmeseydi İstanbul bu kadar çirkin bir apartman cehennemine dönüşmezdi. Bu insanların varlığına tahammül gösterilebilseydi, evlerini nereye yapacakları söylenecekti daha sakin, daha planlı bir biçimde yerleşebilirlerdi kente. Ama Türkiye'nin modernleşmesi için hem emeklerine ihtiyaç vardı; hem de onlardan, periler gibi görünmez olmaları isteniyordu.”²¹² Latife Tekin'in bu yaklaşımıyla *Berci Krisrin Çöp Masalları*'nın politik bir eleştiri mantığıyla kaleme alındığı da söylenebilir.

Latife Tekin'in 1986 tarihli üçüncü romanı ise *Gece Dersleri* adını taşır. Geriye dönüş tekniğiyle kaleme alınan *Gece Dersleri*, politik bir yapı içerisindeki Gülfidan adlı kahramanın içinde bulunduğu politik yapıyı sorgulaması ve bu süreçteki itiraflarına dayanan bir metindir. Bu durum, daha romanın ikinci cümlesinde kendini ele verir: “(...) gece evlerinin sokaklarında gizlice gezinen genç bir militanın solgun anılarını ve soluk kesen itiraflarını dinlemeye geldiler.”²¹³ cümlesiyle okur, Gülfidan'ın geçmişiyle hesaplaşmasına tanıklık edeceğinin farkına varır. Gülfidan'ın iç monologları üzerine şekillenen roman, her ne kadar anlatıcılar çeşitlense de çoğunlukla onun bakış açısından aktarılır.

Gece Dersleri, parçalı bir kurguya sahip bir romandır. Bu parçalı yapı, Latife Tekin'in de deyimiyle beraberinde kurgusal bir bütünlük meydana getirir. Ayrıca *Gece Dersleri*, “içeriğinin yanı sıra, klasik roman yapısından oldukça uzak bir biçimsel özellik taşımaktadır. Bunun ilk belirgin örneği, metnin, sayfa üzerindeki

²¹¹ Şenay Kırgız Karak, “Edebiyatta Yankılanan Bir Seda: Göç”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)*, 51, 2014, 248.

²¹² Özer, *a.g.e.*, 57-58.

²¹³ Latife Tekin, *Gece Dersleri*, Metis Yayınları, İstanbul, 1990, 9.

konumlandırılış şeklidir.”²¹⁴ Kendine özgü bir iç dizayna sahip olan *Gece Dersleri*, okurun kolaylıkla tüketemeyeceği bir romandır. Latife Tekin’in “beni gerçekten yazar yapan kitap”²¹⁵ dediği *Gece Dersleri*, Türkiye’nin 1980 askeri darbesi öncesi kaotik ortamının bir fotoğrafıdır. Ayrıca başkahramanın kadın olması hasebiyle de *Gece Dersleri*, aynı zamanda kadının toplumsal hayat içerisindeki kimlik arayışının da peşinde olan bir metindir.

Latife Tekin’in 1989 yılında yayımlanan dördüncü romanı *Buzdan Kılıçlar* ise kırmızı renkli Volvo otomobili ile sıkı bir ilişki kuran Halilhan Sunteriler’in toplum içerisinde kendi meziyetleriyle değil, kırmızı Volvo’suyla varolabilme mücadelesi etrafında şekillenir. Halilhan’ın arabasıyla arasındaki bağ o kadar güçlüdür ki ilerleyen süreçte Volvo, adeta Halilhan’ın ruhunu ele geçirir. Halilhan, bu durumu yakın arkadaşı Gogi’ye, “Volvo ruhumun kumandasını ele geçirdi.”²¹⁶ cümlesiyle itiraf eder. Latife Tekin, “romanın başından sonuna kadar Halilhan’ın Volvo’suyla ilişkisini, ona olan tutkusunu eşyanın insan tabiatı üzerindeki derin tesiri bağlamında ele alır.”²¹⁷ Volvo marka otomobil, roman boyunca anlatının merkezindedir ve Halilhan’ın benliğini bütünleyen temel aygıt konumundadır. O, Halilhan’ın kendini gerçekleştirme alanıdır.

Buzdan Kılıçlar’ın kurgusunu oluşturan bir diğer tema ise yoksulluktur. *Buzdan Kılıçlar*’da Halilhan’ın Volvo sevdasının yanında, şehrin gecekondu mahallelerinde yaşayan yoksul insanların para kazanma tutkuları ve şehir hayatına uyum sağlama süreçleri de anlatılır. Bu nedenle *Buzdan Kılıçlar*, “yoksulların para bulma çabasını anlatırken zaman zaman fantastiğe yönelen postmodern bir romandır.”²¹⁸ Halilhan, kardeşleri Mesut ve Hazmi ile birlikte kurdukları ve daha sonradan batırdıkları *Teknojen* adlı şirketi yakın arkadaşı Gogi’nin kordinatörlüğünde yeniden canlandırmayı amaçlamaktadır. Yalnız bu çaba her defasında Volvo’nun

²¹⁴ Hakan Sazyek, “Seksenli Yılların Türk Romanına Kazandırdığı Yeni Yazarlar”, Erişim: (http://hakansazyek.com/files/Seksenli_Yillarin_Turk_Romanina_Kazandirdigi_Yeni_Yazarlar.pdf), E.T. 04.04.2019.

²¹⁵ Özer, a.g.e., 94.

²¹⁶ Latife Tekin, *Buzdan Kılıçlar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, 19.

²¹⁷ Mustafa Karabulut-Hasan Özpolat, “Latife Tekin’in *Buzdan Kılıçlar* Romanı Üzerine Bir Tahlil Denemesi”, *Edebi Eleştiri Dergisi*, 2(2), 2018, 147.

²¹⁸ Sevda Gülakan Kaman, “Latife Tekin’in *Buzdan Kılıçlar* Romanındaki Sosyolekt Algısı: Yoksulların Dili”, *Bartın Üniversitesi Uluslararası Edebiyat ve Toplum Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 440, (28-30 Nisan 2016).

tekerleklerine dolanıp uçuşuruma sürüklenmektedir. Çünkü Halilhan, *Teknojen* için bulunan bütün parayı Volvo'nun yakıtına ve tamir masraflarına harcamaktadır.

Latife Tekin'in 1995 yılında yayınladığı roman ise *Aşk İşaretleri*'dir. Tekin'in, "yazarlığımla, yazma durumumla, dille hesaplaştığım kitap"²¹⁹ dediği bu roman, "büyük kent varoşlarında yaşayan bir grup yoksul gencin, yol gösterici belledikleri bir "ağabey" in önderliğinde yaşama nasıl katılacaklarını öğrenmeye çalıştıkları bir aydınlanma öyküsüdür."²²⁰ Latife Tekin'in dilsizliğe ve sessizliğe övgü romanım dediği *Aşk İşaretleri*, temelde dille iktidar kurma ve gücü ele geçirme algısına odaklanmaktadır. Nezir'in büyüleyici sesine adeta taparcasına tutunan bu gençler, hayatlarının rotasını onun düşünceleri etrafında belirlemeyi düşünmektedirler. Sessizlerin sesi olan Nezir, hayatın karanlık yollarında gençlerin yolunu aydınlatmayı görev edinirken; aynı zamanda onların üstünde kendi iktidarını da kurmayı hedeflemektedir. Latife Tekin'in Sol Hareket içinde bulunduğu yıllardaki arkadaş grupları arasında öne çıkmaya ve diğerleri üzerinde hakimiyet kurma anılarına dayanan *Aşk İşaretleri*, temelde iktidar mücadelesini deşmektedir. Grup içindeki dille başlayan iktidar mücadelesi ve her birinin kendi sesini araması, romanın zeminine yayılan temel düşüncedir. *Aşk İşaretleri* romanının konusu "büyü ve büyülenme" olarak da açıklanabilir.

Latife Tekin'in 2001 tarihli *Ormanda Ölüm Yokmuş* romanı ise Tekin'in sanat anlayışında bir kırılma noktasıdır. Tekin, bu romanında doğayı roman kurgusunun merkezine yerleştirir. *Sevgili Arsız Ölüm* ve *Berci Kristin Çöp Masalları* romanlarında sinyallerini verdiği doğaya yönelik tutumu bu romanında bütünüyle görünürlük kazanır. Romanın başkahramanlarından biri olan Emin, insanlar arasında yaşamaya tahammül edemeyen eski bir ressamdır. Yasemin ise öyküler yazıp biriktiren ve Emin'i hayata geri kazandırmaya çalışan bir yazardır. Bu yönüyle *Ormanda Ölüm Yokmuş* romanı, kendini karamsarlığa kaptırmış bir erkek ve onu hayatta tutmaya çalışan bir kadının dostluğuna yaslanır. Romanda orman, kent yaşantısının karmaşasından uzaklaşılan huzur verici tek yerdir. Emin ve Yasemin'in orman yolculuğu sırasında geçmişleri ve eski aşkları tıpkı bir gölge gibi onların arkasından gelir. Yasemin'in telkinleriyle hayata tutunan Emin, romanın sonunda

²¹⁹ Özer, a.g.e., 154.

²²⁰ Latife Tekin, *Aşk İşaretleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, Arka Kapak Yazısı.

adeta Yaseminleşir ve bunu da “Kendimi de sen sandım hal!”²²¹ ifadesiyle dile getirir. Emin, uykusunda düşünen ve düşüncelerini paylaşma noktasında ketum bir kişiliğe sahiptir. Yasemin ise Emin’in aksine dünyada sesiyle varılmaya çalışan bir kadındır. Latife Tekin bu iki zıt kişilik üzerinden, “kadın ve erkek arasındaki algı, duygu ve düşünce farklılıklarının bir haritasını çıkarır.”²²² adeta.

Latife Tekin’in 2004 yılında yayınlanan romanı ise *Unutma Bahçesi* adını taşır. 2005 yılında Sedat Simavi Edebiyat Ödülü’ne layık görülen roman, temelde *unutma-anımsama-hatırlama* kavramları üzerine şekillenir. “Alegorik bir roman olan *Unutma Bahçesi*, kuralları, başkaldırıları, güç savaşları ve kadın-erkek ilişkileriyle ‘geçmiş’ten kopuk küçük bir dünya modeli yaratır.”²²³ Latife Tekin, “*Unutma Bahçesi* romanının kurmaca dünyasında hatırlama, unutma, bellek ve kimlik oluşumu konularını tartışmaya açarak problemi çeşitli yönleriyle irdeler. Yazar, romanıyla, geçmişini inkar etmenin ya da belleği silmenin bir bakıma kimliği inkar etmek, kimliksizleşmek olduğunu sergiler.”²²⁴ Öte yandan Latife Tekin’in *Ormanda Ölüm Yokmuş* romanıyla görünürlük kazanan doğadan yana tavrı *Unutma Bahçesi*’nde de kendisini hissettirir. *Unutma Bahçesi*’nde doğa duygusu ve doğa duyarlılığı, mekânın varlığı ve kuruluşu üzerinden sezdirilir. Temelde romanın başkahramanı Şeref’in kontrolünde/kontrolsüzlüğünde olan bahçeye geçmişini unutmak isteyen insanlar toplanır. Roman kahramanlarından Tebessüm’ün bakış açısından dikkatlere sunulan roman, geçmiş ve şu an arasında sarmal bir yapıda ilerler. Tebessüm bir yandan bahçenin kurulum aşamasını ve Şeref hakkındaki bilgileri vererek geçmişe giderken; diğer taraftan bahçenin yeni bahçivani olan Cömert’in hikâyesiyle şu ana dokunur durur. *Unutma Bahçesi*’nin ada ütopyalarını andıran kurgusu, Latife Tekin’in Gümüşlük izlenimlerinin kurgusal evrendeki yansımaları olarak da okunabilir.

Latife Tekin’in 2006 tarihli romanı ise *Muinar*’dır. Muinar, “tek kişilik şahıs kadrosuna sahip olmasına rağmen, anlatıcısı Elime’nin içinde uyanan kocakarının ve

²²¹ Latife Tekin, *Ormanda Ölüm Yokmuş*, Everest Yayınları, İstanbul, 2008, 152.

²²² Tekin, *Ormanda Öl...*, Arka Kapak Yazısı.

²²³ Aylin Atilla, “Latife Tekin’in *Unutma Bahçesi* Romanında Unutma-Bellek-Kimlik Bağlantısı”, *M: Dil ve Edebiyat Dergisi/Journal of Linguistics and Literature*, 7(1), 2010, 19-28.

²²⁴ Yasemin Küçükçoşkun, *1980-2005 Dönemi Türk Edebiyatında Ütopik Romanlar ve Ütopyanın Kurgusu*, (Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta, 2006, 61.

onun taşıdığı birden fazla kadının hikayesini barındırır. Parçalanmış ve çoğullanmış benlikler üzerinden, farklı ses, dil ve anlatım tekniklerinin kullanıldığı, uzak yakın geçmişlerin şimdide anlatıldığı, farklı metinlerin parodisi yapılarak metinlerarası ilintinin kurulduğu, çok anlatıcı özellikleriyle modernist-postmodernist kurgunun özelliklerini taşıyan bir romandır.”²²⁵ “Yardımcı” anlamına gelen Muinar, on bin yaşındaki bir kocakarının gözünden dünyanın kadınlar tarafından ele geçirilebileceği düşüncesi üzerine kuruludur. Roman, başkahraman Elime’nin bakış açısından aktarılır. Muinar temelde iki kadının aslında -Elime ve zihninin- düşsel yolculuğuna dayanır. Çünkü Muinar, Elime’nin içinde uyanan bir kocakarıdır. Muinar, Elime’ye içinde uyandığı diğer kadınların hikâyesini anlatır. Muinar, Elime’nin iç sesidir. Tıpkı Oğuz Atay’ın *Tutunamayanlar* romanındaki “Olrıc” gibi “Muinar” da başkahramanın içinde uyanan bir karakterdir. “Çevre ve kadın sorunlarına dikkat çekilen ve siyasal vurguların yoğunlukta olduğu romanda bin yaşında bilge bir kocakarı olan Muinar, yazar Elime’nin içinde uyanır. Ardından Elime, içsesi olan Muinar’la birçok sırta erişeceği düşsel bir yolculuğa çıkar.”²²⁶ Belirli bir olay örgüsünün olmadığı romanda Latife Tekin, farklı kadınların içinde uyanan bilge kadın Muinar aracılığı ile kadınlara seslenmektedir.

Latife Tekin’in 2006 yılında yayımlanan *Muinar* romanından sonra uzun bir suskunluk dönemine girdiği görülmektedir. Bu suskunluğunu 2018 yılında yayımlanan *Manves City* ve *Sürüklenme* adını verdiği iki kardeş romanla bozan Latife Tekin, her iki romanında da özellikle doğa katliamlarına, kadın istismarına ve günümüz insanının yalnızlığına odaklanmaktadır. *Manves City* ve *Sürüklenme* romanlarıyla Latife Tekin, günümüz Türkiye’sinin bir portresini daha çizmektedir. *Manves City* adını verdiği romanında Latife Tekin, bir iftira sonucu beş yılını hapiste geçiren Ersel’in üvey kızını arayışına ve bu arayış boyunca çocukluk arkadaşı olan Nergis’in ona dayanak olmasına ayna tutmaktadır. Romanda Ersel, işçi eylemlerinde kundaklanan bir fabrika yangını sırasında hayatını kaybeden bir işçinin ölümünden

²²⁵ Bağdagül Kayabaş, *Latife Tekin’in Romanlarında Kadın ve Kadın Eğitimi*, (Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Programı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2016, 75-76.

²²⁶ Servet Tiken, “Latife Tekin’in Romanlarında Arketipsel Bir Motif: Yükseliş Deneyimi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(40), 2015, 155.

sorumlu tutulur ve beş yıl hapis yattıktan sonra şirin beldesi Erice'ye geri döner. Yalnız Erice, dev üretim tesisleri ve fabrikalar tarafından ele geçirilmiştir. Çocukluk arkadaşı olan Nergis ise yerel bir gazetede köşe yazarlığı yapmaktadır. *Manves City*'de Ersel'in üvey kızı Eda'yı arayışıyla kadın istismarına tanıklık eden okur, diğer taraftan Nergis'in kalemiyle Erice'nin muhteşem doğasının nasıl adım adım yok edildiğine şahit olmaktadır. *Sürüklenme* ile aynı anda yayımlanan *Manves City*, “yoksullaşan insanların, yok edilen doğanın, katledilen kadınların, kirlenen derelerin, acımasız holdinglerin, günümüzün Türkiye'sinin romanı(dır).”²²⁷

Latife Tekin, *Sürüklenme* adlı romanında da yine benzer konulara eğilmektedir. *Sürüklenme*'nin isimsiz anlatıcısı, görünürde sivil toplum örgütü gibi işleyen *Takviye* adındaki bir kurumun destekçisidir. Çevresi tarafından *Asistan* olarak adlandırılan anlatıcı, örgüte finansal kaynak sağlamakla görevlidir. Romanın satır aralarında kadın olduğunu anladığımız anlatıcı, örgüte finansal destek bulmak amacıyla yurtiçinde ve yurtdışında birçok farklı şehre yolculuk yapar. Bir yolculuk dönüşü havaalanında tanıştığı ve bir kâhini andıran taksi şoförünün ağır tesiri altında kalan anlatıcı, o andan itibaren hem içinde bulunduğu örgüt hem de insanın doğaya yaklaşımı üzerine derin sorgulamalar içine girer. Örgütün kendisini Cehil'e göndermesiyle tıpkı Erice gibi doğanın ekonomik rant için nasıl yok oluşturmaya başladığına tanıklık eden anlatıcı, bir yandan da yolculuk yaptığı şehirlerde tanıştığı kimsesiz gençleri Cehil'e toplayarak onlara yeni bir gelecek hazırlama mücadelesine girer. *Manves City* ile birbirine el uzatan *Sürüklenme*, “süregelen toptan yıkıma karşı yeni mücadele yollarının, çaresiz yetişkinlerin, sahipsiz, yoksul, yalnızlaştırılmış gençliğin ve onların yeni bir hayat kurma, sürüklenirken tutunma çabalarının romanı”²²⁸ dır.

Latife Tekin'in romanları dışında anı-öykü özelliği gösteren bir novellası da mevcuttur. *Gümüşlük Akademisi* adını taşıyan bu eserinde Tekin, Bodrum'un Gümüşlük beldesinde kurdukları akademinin kuruluş serüvenini anlatır. Yasemin Buenanoche adlı genç anlam araştırmacısının²²⁹ gözünden yine romanlarını besleyen doğanın eşsiz güzelliğine odaklanmaktadır. Metropol hayatının karmaşıklığı ve

²²⁷ Latife Tekin, *Manves City*, Can Yayınları, İstanbul, 2018, Arka Kapak Yazısı.

²²⁸ Latife Tekin, *Sürüklenme*, Can Yayınları, İstanbul, 2018, Arka Kapak Yazısı.

²²⁹ Latife Tekin, *Gümüşlük Akademisi*, Nisan Yayınları, İstanbul, 1997, 9.

yapaylığına karşı doğanın sahiciliğini ve kusursuz işleyişini merkeze alan Tekin, bir anlamda kendisinin de İstanbul'dan Bodrum Gümüşlük'e taşınmasının altında yatan nedenleri, kurmacanın dilini kullanarak okurlarıyla paylaşmaktadır. Latife Tekin'in roman dışında kalan bir diğer eseri ise *Rüyalar ve Uyanışlar Defteri* adını taşımaktadır. 2009 yılında yayımlanan bu eserinde Tekin, rüya dilini kullanarak kaleme aldığı deneme ve köşe yazılarını bir araya getirmiştir. Latife Tekin, “ekolojik yıkıma, yoksullaşan dile, muğlaklaşarak yönünü kaybeden politik söyleme ve ülke gündemine”²³⁰ dair düşüncelerini, bu kitap vasıtasıyla görünür kılmaktadır. Ayrıca 1984 yılında Atıf Yılmaz'ın yönetmenliğinde sinemaya aktarılan *Bir Yudum Sevgi* adlı filmin senaryosu da Latife Tekin'e aittir. *Bir Yudum Sevgi*'de çocuklu, genç ve güzel bir işçi kadının çalıştığı fabrikada yine kendisi gibi evli bir erkek işçiye aşık olması anlatılmaktadır.

2.3. Latife Tekin'de Kadın Duyarlılığı

Latife Tekin, 1980 sonrası Türk edebiyatında eser veren ve kadın duyarlılığı ön planda olan yazarlar arasında başta gelmektedir. Hemen hemen bütün eserlerinde bu duyarlılığı öne çıkaran Latife Tekin için ilk romanlarını verdiği 1980'li yıllar, kadın duyarlılığını kazanmasında önemli bir dönemeçtir. O dönemde ülkeye hakim olan siyasi atmosfer, birçok kadın gibi Latife Tekin üzerinde de oldukça etkilidir. 1980'li yılların Türkiye'sinde, 12 Eylül 1980 askeri müdahalesinden kaynaklı siyasi ortam, bir değişim ve dönüşüm halindedir. Bu nedenle 1980'li yıllarda ülkede siyasi ve toplumsal anlamda bir boşluk söz konusudur. Sağ-sol düşüncenin bastırılmasından dolayı ortaya çıkan bu boşluğu, farklı idolojiler doldurma gayretindedir. Bu ideolojilerden biri de feminist kadın hareketleridir. “1980'li yıllarda varolan yeni feminist hareket, toplumsal cinsiyet kalıplarını, egemen kültür tarafından belirlenen kadınlık, erkeklik kimliklerini ve rollerini sorgulayarak ataerkil değerlere karşı önemli bir toplumsal hareket başlatmıştır.”²³¹ Dolayısıyla 1980'li yıllar Türkiye'de kadın hareketlerinin mevzi kazandığı yıllardır. 1983 yılında *Sevgili Arsız Ölüm*'ü yayımlayan Latife Tekin üzerinde de bu sürecin oldukça etkili olduğu görülmektedir. Latife Tekin, Semih Gümüş ile yaptığı bir söyleşide 1980'li yıllardaki

²³⁰ Latife Tekin, *Rüyalar ve Uyanışlar Defteri*, Doğan Kitap, İstanbul, 2009, Arka Kapak Yazısı.

²³¹ Aylin Moralıoğlu, “80'li Yıllarda Kadın Hareketi ve Kampanyalar”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 99, 2012, 292.

siyasi ve edebi atmosferi şöyle değerlendirmektedir: “12 Eylül’den sonra sivilleşme biraz edebiyat üstünden yaşıyordu ve 12 Eylül öncesinde kendini baskı altında hisseden şairler, edebiyatçılar seslerini yükseltmeye başlamıştı. Tam o zaman politik hareketin içinden bir genç kadın çıkıp *Sevgili Arsız Ölüm* ve *Berci Kristin* gibi, o dönemde henüz yazılmamış, dile getirilmemiş bir sürecin romanlarını yazdı.”²³²

Edebiyat dünyasında özellikle kadın yazar kimliğinin öne çıkarılmasını isteyen Tekin, bu tutumunu eserlerinde yarattığı kadın karakterle de ortaya koymaktadır. Öyle ki başta Dirmit, Yasemin, Elime ve Nergis olmak üzere Latife Tekin’in romanlarındaki kadın karakterlerin neredeyse tamamının yazma eylemiyle şu veya bu şekilde bir ilgisinin olduğu görülmektedir. Latife Tekin’in çocukluğunda Kayseri’de kadın erkek arasındaki eşitsizliğe çok küçük yaşlarda tanıklık etmesi de ondaki kadın duyarlılığının diğer bir pekiştirecidir. Öyle ki Tekin, bu etkilenmeyi *Rüyalar ve Uyanışlar Defteri* adlı eserinde şöyle dile getirmektedir:

“Çocukluğumda Kayseri’de, bizim köyde bir adet vardı; kadınlar, yolda erkeğin önünü kesemez, sırtında çuval, omzunda su testisi, yükü ağır hafif, bekler, kenara çekilip erkeğe bırakır yolu; ölüme, doğuma koşuyor olsa da, yolu kullanma önceliği onlarda, yol erkeğin, öyle bir adet bu, kayıtsız şartsız geçiş üstünlüğü tanıyor erkeğe... Köyün bahçesinde ceviz taşıdığımız oğlanlar, doğuştan gelen bu üstünlük havasıyla kabara kabara bir hal olup gezinir, horoz gibi kanatlanıp üstümüze kalkardı.”²³³

Bu durum köyün kadınları arasında ilahi bir emir olarak kabul görse de Latife Tekin’in annesi bu duruma karşı çıkan yegâne kadındır. Tekin, annesinin bu tavrını şöyle ifade etmektedir: “Annemin sesi geliyor kulağıma: “Alnı yarılısın, kimin dölüymüş o yol isteyen senden, taş al eline yürü!” Annem başını bağlamaz, çiğneyip geçerci erkeğin önünü... Doğuştan elimizden alınmış yol hakkı için, cumhuriyetim, demokrasim, ülkem annemdir benim...”²³⁴ Görüldüğü gibi Latife Tekin, erkeklerle eşit haklarda yaratıldığını çok küçük yaşlarda annesinden öğrenmiştir. Bu minvalde

²³² Semih Gümüş-Latife Tekin Söyleşisi: “Anlatıcı Birey Olamıyorsa Kahramanı Birey Olamaz”, (Aralık 2016), Erişim: (<https://oggito.com/icerikler/latife-tekin-anlatıcı-birey-olamıyorsa-kahramanı-birey-olamaz/62506>) , E.T: 28.02.2019.

²³³ Tekin, *Rüyalar ve...*, 41.

²³⁴ Tekin, *Rüyalar ve...*, 43.

annesini ve dolayısıyla yine bir kadını rol model olarak almış olması da bu tavrın temellenmesinde önemli bir arketiptir. Dolayısıyla 1980'lerdeki siyasi ortam ve annesinin avangardist tavrı üzerine şekillenen Tekin'deki kadın duyarlılığı, romanlarının ana taşıyıcılarından biri konumundadır. Latife Tekin'in romanlarında kadın, tarihsel süreç içerisinde arka plana itilmişliklerin aksine oldukça ön plandadır ve mevcut ataerkil düzene karşıdır. Bu tutum, *Sevgili Arsız Ölüm*'den başlayarak neredeyse bütün romanlarına sirayet etmiştir.

Sevgili Arsız Ölüm'ün başkahramanlarından olan Atiye, Latife Tekin'deki kadın duyarlılığının kurgusal evrendeki ilk yansımasıdır. *Sevgili Arsız Ölüm*'deki Atiye karakteri, gerçek hayattaki Latife Tekin'in annesinin avangardist tavrının romandaki karşılığıdır. Öyle ki Latife Tekin'in annesinin Kayseri'de erkeklere yol vermemesi, *Sevgili Arsız Ölüm*'ün kurgusuna hiçbir değişikliğe uğramadan dahil olur. Anne Tekin'in bu avangard tavrı, romana şu ifadelerle yansır: “Sadece, yolda önüne bir erkek çıkınca durup erkeğe yol vermesini öğrenemedi. Çiğneyip geçiyordu erkeğin önünü.”²³⁵ Atiye'nin bu tavrı erkek egemen topluma bir başkaldırıdır. Ayrıca Atiye'nin yabancı olduğu bir kültüre kolayca uyum sağlama konusunda göstermiş olduğu başarı, kocası şehre çalışmaya gidince ailesinin bütün sorumluluğunu üzerine alması ve aile şehre taşındıktan sonra da kocası yerine kendisinin evin direği olma misyonunu üstlenmesi, romanda kadın kimliğinin ön plana çıkarılmak istenmesinin bir yansımasıdır. Latife Tekin ilk romanında Atiye gibi güçlü bir kadın profili oluşturmakla kendisindeki kadını yüceltme düşüncesini somutlaştırmıştır.

Latife Tekin'in kadın duyarlılığı ve kadına biçilmiş geleneksel rollerin eleştirisi *Sevgili Arsız Ölüm*'de Dirmit üzerinden de vurgu kazanır. Romanda Dirmit'in çocukluktan genç kızlığa kadar muhalif bir tavır takındığı görülür. Bu muhalif tavır, özellikle kadın kimliğinin tartışma konusu yapıldığı durumlarda doruğa ulaşır. Romanda aile üyelerinin Dirmit'ten yapmamasını istediği her şey bir yerde kadın kimliğinin sorgulanmasına bağlanır. Bu durumun romandaki en net örneği, Dirmit'in şiir yazdığının duyulduğu sahnedir. Bu sahnede bütün aile üyeleri hep bir ağızdan, “Şiir senin neyine, kız!”²³⁶ diyerek Dirmit'in üzerine yürür.

²³⁵ Tekin, *Sevgili Ar...*, 11.

²³⁶ Tekin, *Sevgili Ar...*, 182.

Dirmit'in şiir yazmak gibi büyük bir işe kalkışmış olması aile için büyük bir sorundur ve aile üyelerinin ortak kararıyla şiir yazması yasaklanır. Diğer taraftan evin büyük oğlu Halit'in askerde şiir yazıp eve döndükten sonra aile üyelerine okuması ise bütün aile üyeleri tarafından büyük bir başarı olarak değerlendirilir. Bu sahne, romandaki kadın erkek eşitsizliğinin görünürlük kazanması açısından oldukça önemlidir. Halit erkek olduğu için şiir yazmasında bir mahzur yoktur hatta bu, ailenin övüneceği bir durumdur. Yalnız Dirmit kızdır ve onun şiir yazma girişimi kabul edilemez bir davranıştır. Dirmit ise tüm baskılara rağmen gizli gizli şiir yazmayı sürdürür. Bu durum Dirmit'in küçük dünyasında erkek egemen düzene başkaldırısının en net örneğidir. Bu sahne, Berna Moran'ın da *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri* adlı kitabında dikkat çektiği gibi ataerkil düzende yazma eyleminin erkek işi olarak²³⁷ kabul edilmesinin güçlü bir eleştirisi olarak *Sevgili Arsız Ölüm* romanında yer edinir.

Sevgili Arsız Ölüm'de Dirmit'in elbiselerinin boyu da aile üyeleri tarafından sorun haline getirilir. Bu durum romana şu ifadelerle yansır: "Seyit, Dirmit'in kestiği elbiselerden birini yerden kaldırdı. Dirmit'i yanına çağırdı. Elbiseyi üstüne tutup boyunun ölçüsünü aldı. Dişlerini sıkıp az geri çekildi. 'Bu kızın terbiyesini siz bana verin.' dedi."²³⁸ Görüldüğü gibi Dirmit'in elbiselerinin boyu erkek kardeşi Seyit için bir sorundur ve bu yüzden kendisi tarafından terbiye edilmelidir. Bu sahnede Dirmit, aile üyelerinin kararıyla terbiye edilmek üzere Seyit'in himayesine bırakılır. Romanda Dirmit'in sürekli olarak erkek kardeşleri tarafından dönüşümlü olarak terbiye edilmeye çalışıldığı görülmektedir. Ancak roman boyunca bu konuda bir başarıya ulaşılmaz. Dirmit, erkek kardeşleri tarafından himaye edilmeye başlandığında son derece akli başında davranışlar sergilerken erkek kardeşlerinin eli üzerinden kalktığı anda yine aile üyeleri tarafından onaylanmayan davranışlar sergilediği görülmektedir. Bu durum, romanda Dirmit'in erkek egemen anlayışa karşı pasif de olsa bir direnişinin göstergesidir. Roman boyunca erkek egemen anlayışın neredeyse bütün dayatmaları bilinçli bir şekilde Dirmit tarafından işlevsiz hale getirilmektedir.

²³⁷ Moran, *a.g.e.*, 256-257.

²³⁸ Tekin, *Sevgili Ar...*, 147.

Latife Tekin'in ikinci romanı olan *Berci Kristin Çöp Masalları*'nda Tekin'in kadınları sosyal yaşamda aktif olmalarına rağmen ataerkil düzene karşı *Sevgili Arsız Ölüm*'e nazaran daha pasif bir konumdadırlar. Roman içerisinde erkek egemen düzene darbeler indirilse de bu darbeler mevcut düzenin temellerini sarsacak güçte değildir. Temelde gecekondulu yaşantısı içerisinde kadın mücadelesi üzerine şekillenen *Berci Kristin Çöp Masalları*'nda kadınlar sosyal yaşamda aktif rol üstlenmişlerdir. Yoksullukla mücadelede kocalarının en büyük destekçileridirler. Bu nedenle *Berci Kristin Çöp Masalları*'nda güçlü bir kadın profilinin çizildiğini söylemek mümkündür. Ancak temelde bir kadın metni olarak kurgulanmasına rağmen *Berci Kristin Çöp Masalları*'nın kadınları ataerkil düzene karşı pasif bir direniş göstermektedirler.

Berci Kristin Çöp Masalları'nda kadın, erkek karşısında ezilmiş durumdadır. Çiçektepeli kadınların “Kara kaşlı kaytan bıyıklı yarabbim!”²³⁹ şeklindeki duaları, kadının erkeği Tanrı şeklinde tasavvur ettiğini ve erkek karşısında kendisini ezilmiş hissettiğinin en net göstergesidir. Bu söylem, *Berci Kristin Çöp Masalları*'ndaki kadınların hiçbir zaman erkeklerle eşit haklara sahip olamayacaklarının bir ifadesidir. *Berci Kristin Çöp Masalları*'nda ataerkil düzenin kalıplarını az da olsa zorlayan karakter Tirintaz Fidan'dır. Tirintaz Fidan, Çiçektepeli kadınların erkeklere karşı yol göstericiliğini yapan bir kadındır. Onlara kadınca ihtiyaçlarını ve haklarını hatırlatan bir karakterdir. Ancak Çiçektepeli kadınlar Tirintaz Fidan'ın yol göstericiliğinde kadınlık haklarının peşine her düştüklerinde erkek egemen anlayışın sert yüzüyle karşılaşmaktadırlar Tirintaz Fidan'ın Çiçektepeli kadınlara, “yalnızca erkeklerin “keyif” olmadığını, kocasıyla yatan kadının da keyif olabileceğini”²⁴⁰ söylemesiyle Çiçektepeli kadınlar kocalarına karşı bir beklenti içerisine girerler. Tirintaz Fidan'dan öğrendiklerini kocası üzerinde ilk defa uygulayan Çöp Bakkal'ın karısının, kocasının isteklerini yerine getirdikten sonra dayak yemesi ve yine kocasının dayatmasıyla ayakta türküler söyleyip oynatılarak rencide edilmesi bu duruma çarpıcı bir örnektir. Çöp Bakkal'ın karısının kocasının isteklerine boyun eğmesi ve kendisine dayatılan şeylere rıza göstermesi *Berci Kristin Çöp Masalları*'ndaki kadınların erkek egemen düzene karşı pasif duruşlarının en net

²³⁹ Latife Tekin, *Berci Kristin Çöp Masalları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, 26.

²⁴⁰ Tekin, *Berci Kristin...*, 50.

göstergesidir. Buradaki asıl mesele, kadının kadınlığını yaşama isteği ve kadınca taleplerini kocası karşısında dile getirebilme özgürlüğünün elinden alınmasıdır. Ancak *Berci Kristin Çöp Masalları*'nın kadınları bu duruma karşı direniş gösterme cesaretinden yoksundurlar.

Berci Kristin Çöp Masalları'nda kadınların sosyal hayat içerisinde sürekli olarak erkeğin gerisinde kaldığı görülmektedir. Konduların rüzgâr tarafından yerle bir edilmesiyle bir inşaata sığınan Çiçektepeliler içerisinde kadınlar en arkadadır. Buna karşılık erkekler merkezdedir ve bundan sonra ne yapılacağı konusunda söz sahibidir. Kadınların bu konuda hiçbir söz hakkı yoktur ve onlar bütünüyle erkeklere tabîdir. Başka bir deyişle, mevcut durumu değiştirebilme veya çözüm önerileri sunabilme yetisi yalnızca erkeklere aittir. Bu durum *Berci Kristin Çöp Masalları*'nda kadının edilgen, erkeğin hükmeden konumunda olduğunun en net fotoğrafıdır. Öte yandan *Berci Kristin Çöp Masalları*'nda kadının iş hayatına katılabilmesi konusunda da ataerkil düzenin devrede olduğu görülmektedir. Öyle ki romanda kadınların iş bulabilmesi kadınlık kimliğinin arka plana itilmesine bağlanır. Çünkü fabrikalardan çıkarılan erkek işçiler yerine daha ucuz iş gücü olarak kadın işçilerin alınması “nişanlanmama ve çocuk doğurmama”²⁴¹ şartına bağlıdır. Böylelikle *Berci Kristin Çöp Masalları*'nda iş hayatında kadın kimliğinin sömürüldüğü net bir vurgu kazanır. Ayrıca *Berci Kristin Çöp Masalları* romanında erkek ve kadın arasındaki eşitsizlik bireyler arasındaki iş bölümüne de yansır. Örneğin; Çiçektepe'de “çöp toplamak çocuk işi, kadın işi sayıl(maktadır).”²⁴² Dolayısıyla kadının iş alanındaki düşük kazancı toplumsal hayattaki statüsüne de yansımaktadır.

Latife Tekin'in *Gece Dersleri* adını taşıyan romanında da kadın duyarlılığının ön plana çıkarıldığını görmek mümkündür. Tekin'in romanlarındaki güçlü kadın profili *Gece Dersleri*'nde de karşımıza çıkmaktadır. Romanın başkahramanı Gülfidan'ın anılarına ve geçmişiyle hesaplaşmasına dayanan romanda, örgüt Gülfidan'ın çocuğunu aldırmasını istemektedir. Hatta doktor parasının dahî örgüt tarafından karşılanacağı ifade edilmektedir. Yalnız Gülfidan buna razı olmaz ve örgütün bütün dayatmalarına rağmen çocuğunu doğurmaya karar verir. Bu güçlü

²⁴¹ Tekin, *Berci Kristin...*, 138.

²⁴² Tekin, *Berci Kristin...*, 22.

duruşuyla Gülfidan, Latife Tekin'in daha önceki romanlarında çizmiş olduğu güçlü kadın tipleri arasında farklı bir yerde durmaktadır.

Latife Tekin'in yarattığı güçlü kadın karakterlerden biri de *Ormanda Ölüm Yokmuş* romanının başkahramanlarından Yasemin'dir. Bir erkek ve bir kadının dostluğuna dayanan romanda Yasemin, çoğu yerde toplumun kadına dayattığı rollere başkaldırdığını ve geleneksel kadın dünyasının dışında kalmayı tercih ettiğini ifade etmektedir. Yasemin'e ait aşağıdaki ifadeler bu tavrın somutlaşması açısından oldukça önemlidir:

“Çocukken evde sofraya kurulacak, siner saklanırdım bir köşeye, kim üstlenirse artık, ablam, annem...Kafamı gömdüğüm yerden el ve beden hareketlerini izlerdim, yemek sırasında gizlice kardeşlerimin yüzündeki ifadeleri kovalardım, çatal bıçak kaldırmak bile kaçılacak bir işti benim için, çalışmaya değil, bakmaya, düşünmeye ayırmışım kendimi, ya da temizlik yapılacak... Anında yok olurdu ortadan, parka kaçır oturdum bir banka, yorgunluk üstüne düşüncelere dalardım, ne aptalca şeyler ama...Hepsi adına duygulanır, üzülür, tek tek ya da topluca yaptıklarına kendimce anlamlar verirdim, onlar pişirir ben yerdim, onlar ütüler ben giyerdim, epeyce dayak da yedim bu yüzden ama cam silmeye, yatak açmaya başlarsam, bu benim hayatımı belirler diyordum, dayak daha iyi, boşver...”²⁴³

Yasemin'in kadının geleneksel rollerine karşı olan tavrı Emin ile konuşmalarına da yansır. Ormandaki bir yürüyüş esnasında Emin şöyle bir ifade kullanır: “Tabii, kadınsın... Kadın olduğun için ormanda dolaşmak seni korkutuyor, orman, kadınların gezip dolaşacakları bir yer değil, gelmekten vazgeçersen canım biraz sıkılır elbette, ama evinde otur, kadınlar en çok evlerinde oturduklarında mutlu oluyor.”²⁴⁴ Emin'in bu sözlerine karşılık Yasemin, “Kadın olduğum için, evet, olabilir...”²⁴⁵ diye dalgınlıkla bir cevap verse de romanın sonunda Emin'in bu sözlerine cevap niteliğinde olan şu ifadeleri kullanır: “Ormanda dolaşmaktan korkuyordum ama bu yolculuk bana iyi geldi. Gözüm açıldı, korkmam artık. Ormana gideriz yine, sahilde dolaşırız...”²⁴⁶ Bu ifadeler Yasemin'de meydana gelen

²⁴³ Tekin, *Ormanda Öl...*, 118-119.

²⁴⁴ Tekin, *Ormanda Öl...*, 105.

²⁴⁵ Tekin, *Ormanda Öl...*, 105.

²⁴⁶ Tekin, *Ormanda Öl...*, 170.

değişimin açık bir kanıtıdır. Romanın başında ormana gelmekten korkan Yasemin'in romanın sonunda bu korkusunu yendiği görülmektedir. Yasemin'in bu başarısının altında kendisine yakıştırılan geleneksel kadın rolünün dışına çıkma isteği yatmaktadır. Yasemin'e göre Emin'in bu sözlerini kabullenmek kendi düşüncesindeki kadın profilinden uzaklaşmak demektir.

Ormanda Ölüm Yokmuş romanında Yasemin'in artık ormanda dolaşmaktan korkmaması çift yönlü bir anlam yüküdür. Bu minvalde *orman* Latife Tekin tarafından bir metafor olarak kullanılmaktadır. Tekin'e göre kadın özgürlüğü ile orman/doğa arasında yakın bir ilişki vardır. Kadın ancak ormanda dolaşmaktan korkmadığı gün tamamen özgürlüğünü kazanmış olacaktır. Nitekim Latife Tekin *Rüyalar ve Uyanışlar Defteri* adlı eserinde bu konudaki düşüncelerini şöyle açıklamaktadır: “Belki uzun yıllar ormanda geceleme cesaret edemeyeceğiz, ormanın gecesi yüzümüze kapanacak...Kim bilir, kaç kuşak daha, bir köşesi kopuk, yaralı bir özgürlük duygusuyla son bulacak yaşamı kadınların; ormanlar içine çağırarak kadınları, hep içine çağırarak, ama kadınlar gözlerini kaçırıp bilmezlenerek bakıp geçecekler, o engel, o engel, durduracak onları, göğüs kafeslerindeki demir!..”²⁴⁷ Latife Tekin'e göre kadınların yasal olarak erkeklerle eşit haklara sahip olması bile kadının bütünüyle özgür olacağı anlamına gelmeyecektir. Bu konudaki düşüncelerini “Erkeklerle eşitlenmek için verdiğimiz mücadele, yasal haklar meselesi kafamda ayrı bir yerde duruyor, ta derinden biliyorum ki, özgürlük cesaretle kazanılan bir şeydir, eşit haklara sahip olsak da, bu bizi özgürleştirmeye yetmeyecek.”²⁴⁸ şeklinde ifade eden Latife Tekin için Yasemin'in ormanda dolaşmaktan korkmadığını dile getirmesi kurgusal evrende bu düşünceye bir göndermedir. Böylelikle Latife Tekin, kadınların gerçekten özgürlüklerini kazanabilmeleri ve ellerinde yaşanabilir bir düzeyde tutabilmeleri için daha fazla cesaret göstermelerini beklemektedir. Öte yandan kadının ormanda özgürleşeceği fikri beraberinde Tekin'deki ekofeminist duyarlılığı da dışa vurmaktadır. Bu minvalde *orman* metaforu üzerinden kadın ve doğa arasında dolaylı bir bağ kuran Latife Tekin'e göre kadının özgürlüğü beraberinde doğanın özgürlüğünü de getirecektir.

²⁴⁷ Tekin, *Rüyalar ve...*, 56.

²⁴⁸ Tekin, *Rüyalar ve...*, 54.

Latife Tekin, toplumdaki geleneksel kadın rollerine tepkisini *Muinar* adlı romanında bir adım daha ileriye taşır ve romanını tamamen erkeksiz olarak kurgular. *Muinar*'da hiç erkek karakterin bulunmaması Tekin'deki kadın duyarlılığının zirveye ulaştığının göstergesidir. Zaten roman kurgusu içerisinde kadınların önderliğinde dünyayı ele geçirmek isteyen bir kocakarının varlığı bu durumu çok net özetlemektedir. *Muinar*'ın Elime'den önce içinde uyandığı kadınlardan biri Zeyber'dir. Zeyber'in hikayesinde *Muinar*, kadına biçilen toplumsal rollerin en net eleştirilerini yapar. Zeyber'in kocasından dayak yediği sahnede *Muinar*, neden sen de kocana karşı durup onu savurmuyorsun, gücün kuvvetin yok mu senin diye sorar. Buna karşılık Zeyber, "Elim kalkmaz, doğuştan kanadım kırık benim...Öyle tembihledi analığım."²⁴⁹ cevabını verir. *Muinar*'da yer alan bu sahne, kadının doğduğu andan itibaren erkeğin tahakkümüne girdiğini ve kadına biçilmiş rollerin en çok aile içerisinde kabul ettirildiğinin altını çizmektedir. Doğal bir yasa olarak kabul gören bu anlayış karşısında *Muinar*, "Güneş kimin için doğuyor Zeyber, sahip çık günlerine."²⁵⁰ diyerek hiddetlenir ve kocasına karşı durmasını salık verir. Roman boyunca *Muinar*'ın kadın korumacı ve erkek karşıtı tavrı hep ön plandadır. Öyle ki fabrikalarda erkek patronların gözüne girmek için kadın işçileri dövüp onlara eziyet eden kadın müdürleri "erkek kırmaması oruşpu müdürler"²⁵¹ olarak adlandırır ve hepsini fabrikaya kilitleyerek ateşe verir. Bu tavır *Muinar*'ın bırakın erkekleri, erkekleşen kadınlara bile tahammül edemediğinin göstergesidir. Roman boyunca *Muinar*, sürekli kadını erkeğe karşı yüceltmenin peşindedir. *Muinar*, daha romanın başında "...kadın yaşlanır yiğit olur, erkek yaşlanır rezil olur..."²⁵² söylemiyle bu düşüncesini ortaya koyar.

Latife Tekin'in uzun bir suskunluk döneminden sonra kaleme aldığı *Manves City* ve *Sürüklenme* adlı romanlarında da kadın duyarlılığı oldukça ön plandadır. Latife Tekin'in güçlü ve erkeği derleyip toplayan kadın figürü *Manves City*'de de karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki hapse düşmüş Ersel'in en büyük dayanağı yine bir kadın karakter olan Nergis'dir. Ersel'in gençlik yıllarında da her koşulda yanında olan Nergis, şimdi de onu ayakta tutmak için en büyük dayanak olacaktır. Bu izlek,

²⁴⁹ Latife Tekin, *Muinar*, Everest yayınları, İstanbul, 2006, 154.

²⁵⁰ Tekin, *Muinar*, 155.

²⁵¹ Tekin, *Muinar*, 157.

²⁵² Tekin, *Muinar*, 23

“Yüreğine yük olan sıkıntıyı Nergis tartıp anlayabilirdi ancak...”²⁵³ ifadeleriyle *Manves City*'nin kurgusunda belirginlik kazanır. Ayrıca Nergis'in kocası Serco, Ersel'in sevgilisi Zeynur ile ortadan kaybolunca Nergis tek başına iki oğlunu ve Zeynur'un kızının sorumluluğunu üstlenir. Yerel bir gazetede köşe yazarlığından önce fabrikalarda, pazarlarda ve çay bahçelerinde çalışarak çocuklarının bakımını sağlamıştır. Bu yönüyle Nergis, Tekin'in anlatılarındaki güçlü kadın karakterler arasında ayrı bir yerde durmaktadır. Ayrıca Latife Tekin'in kadın yazar kimliğini ön plana çıkarma tavrı da *Manves City*'de yine Nergis üzerinden belirir. Yerel bir gazetede köşe yazarlığı yapan Nergis, doğaya ve kadına dair yazılar kaleme almaktadır.

Manves City ile aynı anda okurla buluşan *Sürüklenme*'de de Latife Tekin'in güçlü kadın karakterlerine rastlamak mümkündür. Romanın satır aralarından kadın olduğunu anladığımız anlatıcı, *Sürüklenme*'deki iki güçlü kadından biridir. Takviye'ye finansal destek bulmakla görevli kadın anlatıcı bu amaç doğrultusunda birçok yolculuğa çıkmaktadır. Seyahate gittiği şehirlerde tanıştığı yoksul gençlere bir gelecek hazırlama düşüncesi taşıyan anlatıcı, bu gençleri Cehil'deki Nevres'in işletmesine toplar. Burada da işletmesini tek başına maden ocağı işletmecilerinden korumaya çalışan romanın ikinci güçlü kadın karakteri Nevres'in en büyük destekçisi olur. Anlatıcı gibi Nevres Hanım da *Sürüklenme*'deki güçlü kadın karakterlerden biridir. İşletmesine göz koyan Vedplast'ın sahibi Vedat bey'yi kurduğu kumpasla iki oğluna öldürten Nevres, bu yönüyle romandaki en güçlü kadın karakter olarak öne çıkmaktadır.

Latife Tekin, romanlarında güçlü kadın karakterler yaratarak kurgusal evrende kadını erkek karşısında yüceltme düşüncesinde olan bir yazardır. Tekin'in neredeyse bütün kadın karakterleri roman kurgusu içerisinde oldukça güçlü ve erkek kahramanları derleyip toparlayan bir konumdadır. Bu tutum özellikle *Sevgili Arsız Ölüm*'de Atiye, *Gece Dersleri*'nde Gülfidan, *Ormanda Ölüm Yokmuş*'ta Yasemin, *Unutma Bahçesi*'nde Tebessüm, *Muinar*'da yine Muinar, *Manves City*'de Nergis ve *Sürüklenme*'de isimsiz kadın anlatıcı ve Nevres üzerinden çok güçlü vurgularla ortaya konulmaktadır. Latife Tekin'in romanlarındaki güçlü kadın karakterleri

²⁵³ Tekin, *Manves City*, 23.

kendisinden ya da yakın çevresinden hareketle çizdiği açıkça hissedilmektedir. Kendisiyle yapılan söyleşilerde bütün eserlerinin otobiyografik olduğunu dile getiren Tekin, romanlarında yarattığı kadın karakterlerin kendilerine biçilen geleneksel rollere karşı tutumlarını kendisinden yola çıkarak kurguladığını şu sözlerle vurgulamaktadır. “Giderek daha da süssüz püssüz bir çocuk oldum sonra. Erken yaşta o dünyadan kaçmam da sanırım kadın dünyasına bir tepkiydi.”²⁵⁴ Bu sözlerle görünürlük kazanan Tekin’deki kadın duyarlılığı kurgusal evrende kadın karakterler üzerinde çok net karşılıklar bulmaktadır.

2.4. Latife Tekin’de Çevre Hassasiyeti

Latife Tekin, Türk edebiyatında çevre hassasiyeti ön planda olan yazarlar arasında da farklı bir yerde durmaktadır. Çocukluğunda Karacafenk’te doğayla iç içe bir çocukluk geçiren Tekin’in neredeyse bütün anlatıları, doğayla iletişim halindedir. Doğanın bütün varlıkları onun için değerlidir ve onların korunması gereklidir. Bu nedenle Latife Tekin kalemini de bu amaç doğrultusunda kullanmaktadır. Kendisiyle yapılan bir söyleşide “Kuşlar için yazıyorum.”²⁵⁵ diyen yazar, *Sevgili Arsız Ölüm*’de özellikle doğanın animistik gücüne vurgu yapar. *Sevgili Arsız Ölüm*’de doğa insanlarla iletişim halindedir. Doğanın özü, saf ve bozulmamıştır. Alacüvek köyünün sakinleri ve doğanın diğer varlıkları karşılıklı uyum ve etkileşim halindedir. Özellikle Dirmit’in doğa varlıklarıyla konuşması, onlara bir ruh ve bir benlik kazandırıldığıının en net göstergesidir. Latife Tekin bu yolla doğa varlıklarını arka planda bir fon olmaktan kurtarmış ve onlara bir benlik atfederek romanın birer kahramanı olarak kurgulamıştır. Bu nedenle *Sevgili Arsız Ölüm* romanında özellikle romanın birinci bölümünde doğa, romanın ana taşıyıcılarından biri olma özelliğini gösterir. Romanın özellikle birinci bölümünde doğanın insan ile uyum içerisinde yan yana yürümesi ve her şeyin olağan seyrinde süregelmesi insanlığın teknoloji öncesi devirlerde doğayı kutsal ve saygıdeğer olarak kabul ettiğinin bir prototipi gibidir adeta. Başka bir deyişle, Alacüvek köyü sakinleri, henüz doğanın efendisi olma düşüncesinden uzaktırlar. Romanın şehirde geçen ikinci bölümünde ise doğa kısmen geri planda kalmaktadır. Buna karşın Dirmit’in şehirde de doğa varlıklarıyla iletişim halinde

²⁵⁴ Özer, a.g.e., 8.

²⁵⁵ Özer, a.g.e., 126.

olduğu görülmektedir. Bu durum, romanın ana kahramanlarından Dirmit'in doğanın sesini şehre taşıdığıının göstergesidir.

Latife Tekin, *Sevgili Arsız Ölüm*'de insanın henüz doğanın sesini kaybetmediğine vurgu yapar. Bu nedenle insan ve doğa, *Sevgili Arsız Ölüm*'de yan yana yürür ve doğa insanoğluna fayda sağlamanın ötesinde içkin bir değere sahiptir. Latife Tekin bu tutumunu *Berci Kristin Çöp Masalları*'nda da kısmen devam ettirir. İnsan ve doğanın karşılıklı mücadelesi üzerine şekillenen *Berci Kristin Çöp Masalları*, aslında insanın doğayı tahakküm altına almaya çalışmasının ilk işaretlerini barındırır. Çiçektepelilerin doğaya karşı verdikleri amansız mücadele ezelden beri süregelen insan ve doğa arasındaki bağı kopma noktasına getirir. İnsanların doğayı değiştirmekte ve ona hükmetme düşüncesinde ne kadar kararlı olduğunun ortaya koyulduğu romanda, bu durum insanın kendisini doğanın efendisi olarak görme argümanı olarak belirir. Çünkü *Berci Kristin Çöp Masalları*'nda doğanın savunma mekanizması olarak karakterize edilen rüzgâr, Çiçektepelilerin evlerini yıkar, çatılarını uçurur hatta bebeklerini öldürür. Ancak bütün bu direniş, Çiçektepelileri yıldırılmaz ve nihayetinde doğa kirli, sağlıksız ve çarpık bir yerleşim yerine dönüştürülür.

Latife Tekin'e göre çevre felaketlerinin birinci dereceden sorumlusu insanoğludur. Yalnız insanoğlu bu konudaki sorumluluğu üstlenmemekte ve yegâne yaşam alanı olan doğaya kendisinden bağımsız bir varlıkmiş gibi sırt çevirmektedir. Nitekim Latife Tekin *Rüyalar ve Uyanışlar Defteri* adlı eserinde bu konuya şöyle değinmektedir: “Felaket arsız insanın duygusuz dili işte, boşlukta bir küre dönüp durur, sanki ısıtır kendi kendini, tütürüyoruz kömürünü, eritiyoruz madenlerini, suçu atıyoruz üstümüzden, küre bizden ayrı, kopuk... Kuyuların suyu çekilirken, tohumlar dönüp batarken içine, ağzımız tertemiz sıyrılıyor, dilimiz orali olmuyor hiç. “Küresel ısındırma” dese ydik hiç değilse, yakıyoruz petrolünü dünyanın, havasına zahir fıskırtıyoruz.”²⁵⁶ Tekin için doğanın bütün varlıkları, yeryüzü yaşamı için mutlak gereklidir. Bu durum aynı zamanda ekoeleştirinin temel kabulü olan “Her şey bütün her şeyle bağlantılıdır.” ilkesiyle paralel bir tutumdur. Öyle ki Latife Tekin, kaybolan her doğa varlığının insan hayatında derin boşluklar yaratacağının altını

²⁵⁶ Tekin, *Rüyalar ve...*, 35.

çizmektedir. “Kedilerimiz köpeklerimiz gidip dönmez olmasın, domuzları, tavşanları püskürtmüşüz ilk etapta, medeniyet ormanımızdan dağlara çekilmişler, bir sızı kaplamış içimi, saf değiştirecekmişim, düşünüyormuşum rüyamda, bin yıllık fare geriliminden boşanırsak ne olur halimiz, kurbağalar susarsa ne büyük bir ses boşluğu doğar...”²⁵⁷ Bu hassasiyetle doğayı ve doğa varlıklarını eserlerinde temel malzeme olarak kullanan Latife Tekin, *Ormanda Ölüm Yokmuş* romanıyla insan ve doğayı yan yana yürütme arzusundan vazgeçer. *Rüyalar ve Uyanışlar Defteri* adlı eserinde “(...)saf değiştirecekmişim, düşünüyormuşum rüyamda,”²⁵⁸ diyerek tarafını belli eden Latife Tekin, bu romanından sonra artık insanın doğanın sesini kaybettiğine inanmaktadır.

Ormanda Ölüm Yokmuş romanıyla tamamen doğadan yana bir tavır alan Latife Tekin, artık doğayı bir sığınak olarak görmektedir. İnsanın ancak doğanın içinde mutlu olabileceğini dile getiren Tekin, *Unutma Bahçesi* adlı romanında bu durumu daha da ileriye taşıyarak doğayı adeta izole eder ve ütöpik bir mekân kurgular. *Unutma Bahçesi* adlı romanında Latife Tekin’in insanı doğanın uzağında tutma çabası hissedilmektedir. Çünkü *Unutma Bahçesi*’nde ütöpik bir mekân söz konusudur ve bu izole edilmişlik her ne kadar kurgu içerisinde arka planda kalsa da doğayı insandan koruma girişimidir. Roman içerisinde bu çaba, daha çok romanın başkahramanı Şeref üzerinden vurgu kazanır. Öyle ki daha romanın başlarında kahraman anlatıcı, Şeref’i –Gerçekte Gümüşlük Akademisi’nin kurucusu ve ilk başkanı Ahmet Filmer’dir.²⁵⁹- okura tanıtırken şu ifadelerle yer verir: “(...)dünyanın her yerinde şarkı söyleyen kuşların avlanmalarının yasak olduğunu haykıran mektuplarını ilgili kurumlara ben postaladım... Yorgun düşüp ara verdiğinde elinde dürbünüyle terasında sessizliğe gömülür...Önünden geçip yürüseniz, uzak ağaçlara konan kuşları ürküteceksiniz diye tedirgin olur.”²⁶⁰

Görüldüğü gibi çevre duyarlılığının doruğunu yaşayan Şeref, adeta yeryüzünün bir bekçisi olarak hareket etmektedir. Gücü bütün yeryüzünü korumaya

²⁵⁷ Tekin, *Rüyalar ve...*, 29.

²⁵⁸ Tekin, *Rüyalar ve...*, 29.

²⁵⁹ Şerefnur Atık, *Latife Tekin’in Romanlarında Yapı, Tema ve Anlatım*, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2011, 561.

²⁶⁰ Latife Tekin, *Unutma Bahçesi*, Everest Yayınları, İstanbul, 2004, 34.

yetemediğinden kendi bahçesinde bu düşünüyü gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. Bu duygu Şeref’te o kadar baskındır ki bahçedeki herhangi bir varlığın incitilmesine dayanamaz. Hatta sırf bahçedeki çimenler ve çiçekler zarar görmesin diye bahçedeki herkesten gidecekleri yere yalınayak gitmelerini isteyecek kadar bu durumu abartır. Bu bağlamda kurgusal evrendeki Şeref’in kendi bahçesini insanlardan koruma girişimleri, gerçekte Tekin’in ve Gümüşlük Akademisi’nin kurucusu ve ilk başkanı Ahmet Filmer’in insanı doğadan uzak tutma çabası olarak okunabilir. Nitekim daha romanın ilk sayfasında insanlığın doğayı sürüklediği yok oluş süreci, yine Şeref tarafından dile getirilmektedir: “Buzullar eriyip deniz suları yükseldiğinde, içinde yaşadığımız bahçenin sırtımızı verdiğimiz dağla birlikte bir adaya dönüşeceğini söylüyor. “Kayıkları nereye çekeceklerini bile biliyorum” der, “bunu hissederek bakın etrafınıza, geleceğin adasında yaşadığımızı...”²⁶¹ Şeref’in bu sözleri gelecekte gezegeni ve canlıları bekleyen tehlikenin öngörüleridir. Şeref, bu öngörülere dayanarak kendi *Unutma Bahçesi*’ni de gelecekte “karayla ince bir bağlantısı”²⁶² olan bir ada olarak tasarlamaktadır. Romana bir önsöz olarak değerlendirilebilecek bu tek sayfalık giriş, aslında romanın temel taşıyıcısının doğa olduğunu daha ilk adımda okura duyurmaktadır.

Latife Tekin, uzun bir suskunluk döneminden sonra kaleme aldığı *Manves City* ve *Sürüklenme* adlı romanlarında da çevre hassasiyetini ortaya koymaktadır. *Manves City*’de çevre duyarlılığı, yerel bir gazetede köşe yazıları yazan Nergis karakteri üzerinden vurgulanır daha çok. Ersel’in cezaevinde kaldığı beş yıl içerisinde Nergis, Erice doğasının maruz kaldığı yıkımı yazdığı mektuplarla Ersel’le paylaşır. Öyle ki Ersel’e yazdığı mektupların birinde şu ifadeler yer verir: “(...)bizim gelincik tarlamız da bir daha ki bahara yok, Manves almış orayı da, üst yamacından çevirmeye başlamışlar bile, telefon fabrikası kuracaklarmış...”²⁶³

Manves City olarak adı değiştirilen Erice’yi devasa işletmeler adeta yutmuştur. Bu durum Nergis’in gazete sahibi Veysi Bey ile çıktığı bir gezi sırasında şahit olduklarını Ersel’e anlattığı sahne de çok net vurgulanır. “(...)dağlar bile satılmıştı, arka vadiler, dereler...Taksi plakası alır gibi maden arama ruhsatı satın

²⁶¹ Tekin, *Unutma Bah...*, vii.

²⁶² Tekin, *Unutma Bah...*, vii.

²⁶³ Tekin, *Manves City*, 16.

alan aileler vardı, topladıkları yetki belgelerini rulo rulo rafa dizip Ruhsat Kütüphanesi kurmuş insanlardan söz ediliyordu. Planlaması yapılmıştı çoktan, ne Yağderesi kalacaktı ortada, ne Pırasa ovası, ne Erice.”²⁶⁴

Nergis bunları Ersel’e anlatırken bile boğazının sıkıldığını, dünyanın daraldığını hissetmektedir. Ayrıca kaleme aldığı köşe yazılarında da Erice’nin maruz kaldığı doğa katliamlarına yer veren Nergis, okurlarını bu konuda sürekli duyarlı olmaya çağırılmaktadır. Kaleme aldığı yazılarında okurlarına sürekli “Hani ev, hani yuva?” diye soran Nergis, bu sorusuyla insanın artık evini/yuvasını kaybettiğini ifade etmektedir. Latife Tekin, *Manves City* romanda Erice özelinde insanın evi olan yegâne doğayı yok olma aşamasına getirdiğinin altını bir kez daha çizmektedir.

Latife Tekin’in *Sürüklenme* adlı romanında da çevreye olan duyarlılık daha çok taksi şoförü Çaredar ve Cehil’deki işletmenin sahibi Nevres Hanım üzerinden kendisini gösterir. Doğayı dinleyen ve onun olağanüstü gücüne inanan Çaredar, daha anlatıcı ile ilk konuşmasında bu yönünü fark ettirir. “Yolcusu da sürücüsü de doğal değil bana kalırsa... tepemize bir hava kapısı açtılar, hayvanlarımız dağıldı, hepimiz çobanlıktan geçtik bu taşıma işine, araba çobanınız özet olarak.”²⁶⁵ diyen Çaredar, özellikle uçakla seyahat eden yolcuları eleştirmektedir. Kendisine “Bir gün sizin de uçağa binmeniz gerekebilir, büyötmeyin o kadar.”²⁶⁶ diyen anlatıcıya Çaredar’ın verdiği cevap çarpıcıdır. “Yağmurdan yüksekte ne işim var, yerimi biliyorum ben.”²⁶⁷ Çaredar’ın bu cümlesi, insanın kendini doğanın ve doğal olanın üstünde gördüğünün en net kanıtıdır. Ona göre insan, doğa ile temas halinde olmalıdır. Doğaya hükmetmekten çok onunla bütünleşebilmeli ve ondan zevk almalıdır. Kendisindeki bu düşünceyi ise şöyle ifade etmektedir: “Bizde bulutların üstüne çıkıyoruz ama ayı anlımızda parlatıp göğü aşağı çekerek.”²⁶⁸ Çaredar’a göre modern insan, ayağının yerden kesilmesiyle doğaya yabancılaşmıştır. Bu tavrını da pınara su doldurmaya giderken yanında tökezleyerek yürüyen Misal üzerinden dışa vurur: “Havada sallanmayı göze alıyorsun da toprakta sürünmek mi zor geliyor sana.”²⁶⁹

²⁶⁴ Tekin, *Manves City*, 87.

²⁶⁵ Tekin, *Sürüklenme*, 19-20.

²⁶⁶ Tekin, *Sürüklenme*, 28.

²⁶⁷ Tekin, *Sürüklenme*, 28.

²⁶⁸ Tekin, *Sürüklenme*, 28.

²⁶⁹ Tekin, *Sürüklenme*, 41.

Çaredar, romanın ilk sayfalarında görünen bir karakter olmasına rağmen anlatıcının gittiği her yerde onun doğa hakkındaki düşüncelerini hatırlamasıyla Çaredar'ın sesi, romanın tamamına yayılır.

Sürüklenme'deki çevre hassasiyeti romanın son bölümünde Nevres üzerinden de vurgu kazanır. Nevres'in ipekböcekleriyle kurduğu ilişki, *Unutma Bahçesi*'ndeki Şeref'in bahçesiyle kurduğu ilişkiyi andırmaktadır. İşletmeyi satın almak isteyenlerin dut ağaçlarını ilaçlayıp binlerce ipekböceğinin ölümüne sebep olduğu sahne, bu ilişkinin boyutlarını ve Nevres'in çevre hassasiyetini ortaya koymaktadır. Bu durum anlatıcının, Takviye'nin sahibi Raşit'e yazdığı mektuba şu ifadelerle yansır: "Nevres'in nasıl bir çılglık kopardığını anlatamam sana, İpekhane'yi yıkacak sandım, elinde dallarla bahçeden bahçeye zıplayıp avlu kapısından ok gibi dışarı fırladı, fidanlığa kadar koştum arkasından, ziraat mühendisleri, teknikerler ürküp sindiler, düpedüz kimin yaptığını bulsa oracıkta öldürecekti onu. Güçlkle sakinleştirip eve götürdüm. Fidanlık, klonlama ünitesi ve soğuk hava deposu, her şey kontrolden çıkmış, işletme denetlenemez durumda ama o böcekler için ortalığı ayağa kaldırıyor."²⁷⁰

Anlatıcının bu ifadelerinden anladığımız kadarıyla işletmedeki her şey raydan çıkmış durumdadır, ama işletmenin sahibi Nevres'in önceliği zehirlenerek ölen ipekböcekleridir. Bu tutumuyla Nevres, *Unutma Bahçesi*'ndeki Şeref karakterine göz kırpmaktadır. Görüldüğü gibi Latife Tekin, neredeyse bütün romanlarında çevre hassasiyeti ön planda olan karakterler üzerinden kendisindeki doğa korumacı tavrı kurgusal evrene taşımaktadır. Kurgusal evrende doğayı insanlardan korumaya çalışan Latife Tekin, gerçek hayatında da çevre katliamlarına en üst perdeden karşı çıkan ve doğayı korumaya yönelik faaliyetlerde aktif rol alan bir yazardır. Doğaya verilen zararları bütün içtenliğiyle hisseden Tekin, başta İstanbul olmak üzere doğanın kirletilmesine şahit olmamak için Bodrum Gümüşlük'e taşınarak doğayla iç içe bir yaşam sürmeyi tercih etmiştir. Buradaki anılarını *Gümüşlük Akademisi* adlı eserinde öykü dilini kullanarak dile getiren Latife Tekin, ayrıca 2009 yılında *Rüyalar ve Uyanışlar Defteri* adı altında kitaplaştırdığı deneme ve köşe yazılarında kaleminin

²⁷⁰ Tekin, *Sürüklenme*, 143.

bütün gücünü çevre katliamlarını durdurmak ve gündemde tutmak için kullanmaktadır.

3. LATİFE TEKİN'İN ROMANLARINA EKOELEŞTİREL BİR YAKLAŞIM

3.1. Ruh ve Bilinç Sahibi Bir Canlı Olarak Tabiât

İnsan ve doğa etkileşimi, insanlık tarihi kadar eskidir. Modern bilimin insanlığın atası saydığı ve ilk insanlar olarak kabul ettiği Homo Sapien'lerden başlayarak insan ve doğa arasındaki bu zorunlu birliktelik, tarihi süreç içerisinde sürekli olarak bir değişim ve dönüşüm içerisinde olmuştur. Haliyle ilk insanların doğa ile kurdukları ilişki de günümüz insanının doğa ile arasındaki ilişkiden oldukça farklı olmuştur. Bizim bugün sahip olduğumuz bilince sahip olmayan ilk insanlar, kendilerince içinde yaşadıkları çevreyi anlamlandırmış ve bu anlamlandırma

neticesinde doğayı kutsal ve saygıdeğer olarak kabul etmişlerdir. Aydınlanma öncesi devirlerde insanların doğayı bir ruh ve bilinç sahibi olarak kabul ettiği görülmektedir. Onlar için doğadaki her şey bir ruha ve tıpkı onlar gibi bir bilince sahiptir. Çünkü doğadaki hayvanların ve bitkilerin doğası da tıpkı insanlarınkine benziyordu. Onlar da tıpkı insanlar gibi doğuyor, büyüyor ve ölüyordu. Bu düşünce, onlar için durumun karmaşıklığını açıklıyordu. Öte yandan doğada kayalar, nehirler, dağlar, şimşek, yağmur ve güneş gibi daha birçok gizemli nesne daha vardı. Bunlar da varolmakta olan canlılar için bir gereklilik olarak görülüyor ve hepsinin bir ruha sahip olduklarına inanılıyordu.

Bu akıl yürütmeye insanlar zaman içerisinde farklı düşünce sistemleri ve din anlayışları geliştirmişlerdir. Bu düşünce sistemlerinden biri de *Animizm*'dir. "Ölenlerin ebediyen dünyadan ayrılmadıkları, bunların ruhlarının cenazenin çevresinde, ağaçlarda, bitkilerde ve giderek tüm doğada dolaştığı ve böylece tüm doğanın canlı olarak algılan(dığı)." ²⁷¹ bir düşünce sistemi olarak tanımlanan *Animizm*, temelde doğadaki bütün her şeyin canlı ve bir ruha sahip olduğu düşüncesine dayanır. "Animizm deyiminin aslı Latince *animus*'dan gelmektedir ve ruh anlamındadır. *Animus*'dan türetilen Animizm, ruhlara inanma demektir." ²⁷² Doğanın gizemi karşısında aciz kalan ilk insanlar, diğer varlıkları canlandırma yoluyla onları anlamaya ve meraklarını gidermeye çalışmışlardır. Doğanın insanı aşan gücü neticesinde belirginlik kazanan animizm düşüncesinde, "dünyanın bireylerle dolu olduğuna ve insanın bunlardan sadece bir kısmını oluşturduğuna; yaşamın da bu bireylerin bağlantısallığından mütevellit olduğuna" ²⁷³ vurgu yapılmaktadır.

Temelleri çok eskiye dayayan bu algı biçiminin izlerini Latife Tekin'in romanlarında da görmek mümkündür. Tekin'in romanlarında doğa ve onun bütün varlıkları ruh ve bilinç sahibidir. Ekoeleştirel düşünce ekseninde de bir gereklilik

²⁷¹ Erman Artun, "Türklerde İslamiyet Öncesi İnanç Sistemleri-Öğretiler-Dinler", Erişim: (<file:///C:/Users/lenovo/Desktop/Animizim/Erman%20ARTUN-Animizim-2.pdf>) , E.T. 15.03.2019.

²⁷² Sedat Veyis Örnek, "İlkelerde Dinsel Temel Kavramlara Genel Bir Bakış", Erişim: (<file:///C:/Users/lenovo/Desktop/Animizim/Sedat%20Veyis%20ÖRNEK%20-Animizim-1.pdf>), E.T. 15.03.2019.

²⁷³ Çelik, *a.g.m.*, 75.

olarak görülen bu durum, özellikle yazarın ilk dönem eserlerinde belirgindir. Latife Tekin'in *Sevgili Arsız Ölüm* romanında doğa varlıklarının ruh ve bilinç sahibi olarak karakterize edilmesi daha çok Aktaş ailesinin küçük kızı Dirmit üzerinden görünürlük kazanır. Çocukluğundan genç kızlığına kadar doğa varlıkları, Dirmit ile iletişim halindedir ve onun bütün sırlarının ortağıdır adeta:

“O gün, dam uçuran rüzgar, Dirmit'i önüne kattı. Savmanında taylarla yarıştırdı. Üç olukta tazılarla dalaştırdı. Bir halı dokuyan kızların yanına, bir göle yatan camızların sırtına attı. Dirmit'in üzümünü elinden, un kavurmasını cebinden aldı. Saçlarını dağıttı, ağzını burnunu kanattı.

“Dam uçuran rüzgar, karnım acıktı.”

“Toprak ye.”

“Anneme dersin.”

“Demem.”

Dam uçuran rüzgar, karanlık bastırınca, “Cinler geliyor!” diye Dirmit'i korkutup eve getirdi. Kaşla göz arasında Atiye'ye onun avuç avuç toprak yediğini söyledi.”²⁷⁴

Romanın bu bölümünde doğayla kurulan iletişimin bir unsuru olan rüzgâr, Dirmit'in sırlarını annesine anlatan bir arkadaş hissiyatı uyandırmaktadır. Söyledikleriyle Dirmit'i hem kandıran hem de korkutan rüzgâr, bütünüyle insani özellikler yüklenerek karakterize edilmiştir. Dirmit'in doğa varlıklarıyla kurduğu bu ilişki, özellikle romanın köyde geçen ilk bölümünde oldukça belirgindir. Doğanın animistik gücünün öne çıkarıldığı bu bölümde Dirmit, sadece rüzgârla değil neredeyse doğadaki bütün canlı ve cansız varlıklarla iletişim halindedir. Öyle ki Huvat şehre çalışmaya gidince Dirmit, babasına duyduğu sevgiyi ve özlemi, artçı kuşlarla paylaşır ve onlardan babasını getirmelerini ister. Romanın başka bir sahnesinde ise Dirmit, evlerinin bahçesinde bulunan tulumbayı, “aya karşı tek başına uluyan bir ite”²⁷⁵ benzetir ve ondan tabiâtin gizli sırlarını öğrenir. Ay ışığında bir

²⁷⁴ Tekin, *Sevgili Ar...*, 27.

²⁷⁵ Tekin, *Sevgili Ar...*, 29.

köpeğe benzeyen tulumbanın haber vermesiyle Dirmit, yeni açmakta olan gül dallarının yerlerini öğrenir. Bu sahne, insanın doğa ile kurduğu bağ neticesinde duyduğu mutluluğu ve heyecanı betimlemesi açısından da dikkate değerdir. Romanın şehirde geçen ikinci bölümünde de Dirmit'in doğa varlıklarıyla iletişim halinde olduğu görülmektedir. Doğanın sesini şehre de taşıyan Dirmit, gittiği parkta kuşkuş otuyla konuşur, ona sırlarını anlatır. Bu durum, romana şu ifadelerle yansır: “Kuşkuş otu, kara sivilceli oğlana Dirmit'in onu sevdiğini söyledi. Kara oğlan kuşkuş otuyla Dirmit'e haber gönderdi.”²⁷⁶

Sevgili Arsız Ölüm'de doğa olayları da insani özelliklerle verilir. Öyle ki anlatıcı baharın gelişini “Kar yağmaktan yoruldu.”²⁷⁷ ifadesiyle verir. Ayrıca kara yüklenen antropomorfist özellikler bununla da sınırlı kalmaz. Dirmit'in şiir defterinin yırtıldığı gecenin sabahında yağın kar, Dirmit'in üzüntüsüne ortak olur ve sakinleşmesi için ona çözüm önerileri sunar. “Köpek karı iki adımda bir ak bir perde oldu. Dirmit'in yoluna durdu. Ona yağdığına neden sevinmediğini sordu. Dirmit, köpek karına, akşam olanları anlattı. Kar öfkesinden tozuyup, savruldu. “Gel benimle!” deyip Dirmit'in elinden tuttu... Ona, kalabalığın arasına karışmasını, avazı çıktığı kadar bağırıp içini boşaltmasını söyledi.”²⁷⁸ Dirmit'in insan dışı varlıklarla kurduğu bu iletişim, doğanın animistik gücünün romandaki en net yansımaları olarak okunabileceği gibi, doğayla kurulan bu bağ neticesinde aile içinde yaşanan sorunlardan kaçışın ve bir anlamda doğaya sığınışın da bir ifadesi olarak değerlendirilebilir. Bu yorumlamayla denilebilir ki “*Sevgili Arsız Ölüm* doğayı kendi içsel değeriyle anlatımın içine katan bir romandır. Doğanın insanla ya da insanın doğayla kurduğu iletişimin tek taraflı olmadığı ve yine her iki tarafın da bağımsız yaşantıları görülür romanda. Romanın bu yönü insan ve doğanın bütünlük içinde ele alındığını gösterir.”²⁷⁹

Öte yandan *Sevgili Arsız Ölüm*'de şamanist etkilenmeler de söz konusudur. Animizme bağlı olarak gelişen ve kısaca doğanın gizli sırlarına ermek ve ruhlarla

²⁷⁶ Tekin, *Sevgili Ar...*, 88.

²⁷⁷ Tekin, *Sevgili Ar...*, 47.

²⁷⁸ Tekin, *Sevgili Ar...*, 182.

²⁷⁹ Ahmet Can, *Latife Tekin'in Romanlarında Doğa ve İnsan İlişkisi*, (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2018, 77.

ilişki kurmak olarak tanımlanabilecek olan şamanizm öğretisinin yansımaları, romanda daha çok Atiye karakteri üzerinde görünürlük kazanır: “O an –güneş dağların arkasına yeni yeni çekiliyordu- yerin yedi kat altından çığlıklar yükseldi. Yeri göğü kapladı. Atiye sayıklar gibi, “Babamın sorgulaması başladı” dedi. Üçüncü gün çığlıklar hıp diye kesildi. Atiye kulağını yere verip uzun uzun dinledi. “Çok şükür kurtuldu” dedi.²⁸⁰ Romanda Atiye’nin özellikle rüya halinde ölmüş kişilerle bağlantı kurması ve ruhlar aleminden haberler vermesi, şamanizm öğretisinin en belirgin özellikleridir. Öyle ki Mihaly Hoppal, *Sibirya Şamanizminde Doğa Tapınımı* adlı çalışmasında şamanizmin bu yönüne vurgu yapar. Hoppal’a göre şamanizm, animizmin rüya deneyimi üzerinden gelişmiştir ve ruh, beden dışına çıkıp seyahat etmektedir. Bu tür rüya seyahatleri esnasında insanlar, ölmüş akrabalarıyla, arkadaşlarıyla ya da onların ruhlarıyla iletişime geçebilir. Bu yönüyle ruhun uçması, şamani bilginin önemli bir ögesi konumundadır.²⁸¹

Sevgili Arsız Ölüm’de ayrıca insan ve doğanın yan yana yürüdüğü ve insanlık tarihi ile doğanın birbirine koşut olarak geliştiği fikri de ağır basmaktadır. Başka bir deyişle, birinin diğerinin üzerinde bir egemenliği söz konusu değildir. Her şey teknoloji öncesi devirlerde olduğu gibi olağan seyrinde süregelmektedir. Romanda yer alan şu ifadeler, insan ve doğa arasındaki bozulmamış ilişkiyi örneklemesi açısından dikkate değerdir:

“Kınalı yas zamanı, göçmen kuşlar Alacüvek’e geldiler. Genç kızlara telli duvak, çocuklara kum yumurta, delikanlılara oyalı mendil getirdiler. Yüncü kuşlar, kavaklardan kavak beğendiler. Artçılar çer çöp topladı. Üç gün üç gece Alacüvek’te itler uyudu, artçı kuşlar uyumadı. Bacalara, evlerin saçaklarına, çatal dallara yuva kuruldu.”²⁸²

Sevgili Arsız Ölüm’deki bu dil, insanın henüz doğanın sesini kaybetmediğinin ve doğa üzerinde tahakküm kurmaya başlamadığının bir ifadesidir. Başka bir deyişle, Alacüvek köyü sakinleri için doğa, onlara fayda sağlama misyonunun dışındadır ve kendisi için bir değere sahiptir. İnsanın doğa ile uyum içinde yaşadığının bir prototipi

²⁸⁰ Tekin, *Sevgili Ar...*, 39.

²⁸¹ Mihaly Hoppal, “Sibirya Şamanizminde Doğa Tapınımı”, (Çev. Gürbüz Erginer), *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 41(1), 2001, 209.

²⁸² Tekin, *Sevgili Ar...*, 26.

görünümündeki bu durum, Latife Tekin'in daha sonraki romanlarında değişen doğa algısının takibi açısından da oldukça önemlidir. Doğa varlıklarının arka planda bir fon olmaktan kurtarılıp romanın birer kahramanı olarak karakterize edilmesine hizmet eden bu dil kullanımını, aynı zamanda ekoeleştirel kuramın da temel sorunsalı olan coğrafyanın kurguya nasıl taşınacağı ve doğa varlıklarının birer roman kahramanı olarak nasıl karakterize edileceği noktasında da oldukça başarılı bir örnektir.

Latife Tekin'in ikinci romanı olan *Berci Kristin Çöp Masalları*'nda coğrafyanın kurguya taşınması ve roman kahramanlarının doğa odaklı kurgulanışı daha da belirgindir. İnsanoğlunun doğadan uzaklaştığının ve ona hükmetmeye başladığının ilk işaretlerini barındıran *Berci Kristin Çöp Masalları*, kahramanlardan çok mekânın ön plana çıktığı bir gecekondu anlatısıdır. Bu yönüyle romanın asıl kahramanı, yeni konduların kurulacağı *Çiçektepe* mahallesi olarak öne çıkar. Kahramanların değil, mekânın kahraman rolünü üstlendiği roman, temelde insan-doğa mücadelesi üzerine kuruludur. Karlı bir kış gecesinde şehrin çöp tepelerinin az ötesine sekiz kondunun kurulmasıyla başlayan bu mücadele, temelde doğaya karşıdır. Kırsal bölgelerden gelip şehrin çöp tepeleri arasında kendilerine yer bulmaya çalışan insanların doğaya karşı gösterdikleri bu direniş, insanın doğayı kontrol altına almaya çalışmasının da habercisidir.

Çiçektepeliler roman boyunca yıkım ekipleri, işsizlik, yoksulluk, fabrika kaynaklı sağlık sorunları ve doğanın savunma mekanizması olarak karakterize edilen rüzgâr gibi birçok olumsuzluk zinciriyle karşı karşıya kalırlar. Bu olumsuzluklara rağmen Çiçektepeliler, kırsal hayatlarına ait gelenek ve görenekleri, şehir hayatına uyarlamaya çalışırlar. “Bu uyum – anlamlandırma sürecinin getirdiği çatışma ve çatışmadan doğan birliktelik, gecekondu mahallesinde yeni bir kültürü doğurur.”²⁸³ Bu adaptasyon süreci boyunca hayallerinin peşinden koşan Çiçektepeliler hem tabiâtin acımasızlığı hem de şehrin gerçekleri karşısında sarsılırlar. Bu olumsuzluklara rağmen Çiçektepeliler de kendi gerçekliklerini yaratıp ona sığınırırlar.

²⁸³ Damla Okyay, “Latife Tekin'in Berci Kristin Çöp Masalları Adlı Romanında Ortaya Konan Gecekondu Adetleri”, *Journal of Human Sciences*, 14(2), 2017, 2180.

“Erkekler yıkımcılarla savaşırken kadınlar rüzgârın yolunu yazmalarıyla bağ(lar).²⁸⁴ Çiçektepelilerin bu tavrı aslında insanoğlunun mücadelecisi ve bir o kadar da inatçı tarafının somut bir göstergesidir.

“Çöpe atılan camlardan, mukavvalardan, kartonlardan, paslı tenekelerden, manilerden, tekerlemelerden, cenk hikayelerinden meydana getirilmiş postmodern bir masal”²⁸⁵ olan *Berci Kristin Çöp Masalları*, iki dünya arasına sıkışmış insanların doğa ile mücadelesi üzerine kuruludur. Doğa, yapılan barbarlığa izin vermemekle beraber her seferinde bu insanların azim ve inadına yenilir. Büyük bir hırsıyla doğayı göz ardı ederek kendilerine yer açan bu insanlar, şehrin çöp deposu olarak kullanılan alanlarını dönüştürerek doğaya karşı bir direniş başlatırlar. Çiçektepelilerin bu tavrı, doğaya egemen olmaya çalışan insanoğlunun ilk adımları olarak Latife Tekin’in romancılığı içerisinde belirginlik kazanır. Bu yönüyle roman kurgusu içerisinde mekân kavramı, romanın diğer unsurlarının önüne geçer. Ekoeleştirel kuram için de bir gereklilik olarak kabul edilen bu yaklaşım bağlamında *Berci Kristin Çöp Masalları*’nın bir çevre romanı olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle Çiçektepelilerin doğaya karşı direniş sahneleri eserin bu yönünü fazlasıyla ortaya koymaktadır. Romandaki ayrıntılar, mekânın ekoeleştirel kuram çerçevesinde kurgulanışı açısından önemlidir.

Romanda ilk gecekondu, “bir kış gecesinde”²⁸⁶ kurulur. “Sabah naylon leğenden çatıları, eski klimden kapıları, muşambadan camları, ıslak briketlerden duvarlarıyla çöp yığınlarının çevresinde, ampul ve ilaç fabrikalarının alt yanında, tabak fabrikasının karşısında, ilaç artıklarının ve çamurun kucağına bir mahalle doğ(ar).”²⁸⁷ Çiçektepe’yi oluşturacak ilk konduların kış mevsimine denk gelen bir zaman diliminde kurulması, tesadüfi değildir. Bu zaman dilimi hem mekânın varlığı hem de Çiçektepelilerin doğaya karşı direnişi açısından bilinçli bir tercihtir. Doğaya karşı direnişin mekân üzerinden şekillendiği romanda kondular, “üst üste tam otuz

²⁸⁴ Nuran Kekeç, “Karnavalın Büyülü Gerçekliği: Berci Kristin Çöp Masalları”, *Milli Folklor*, 23(9)1, 2011, 215, (<http://www.millifolklor.com>).

²⁸⁵ Salim Çonoğlu, “Kültürün Merkezi İstanbul’dan Ekonomik-Sosyal Çatışmanın Merkezi İstanbul’a –Kültürel Bir Başkentten Gecekondu Şehrine Geçiş-“, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(19), 2008, 154.

²⁸⁶ Tekin, *Berci Kristin...*, 7.

²⁸⁷ Tekin, *Berci Kristin...*, 8.

yedi gün”²⁸⁸ süren yıkım sürecinde gündüz belediyenin yıkım ekipleriyle savaşırken; geceleri ise konduları uçuran rüzgâra karşı direnirler. Bu süreç içerisinde konducular, yıkılan kondularını her seferinde biraz daha küçülerek de olsa yeniden kurarlar. Konduculardaki bu direniş ruhu, yeni kurulacak olan mahallenin ismine bile kazınır. Yaşadıkları alanı “Savaştepe” olarak adlandıran konducular, astıkları bu tahta levhanın resmi kişilerce yerinden alınıp “üstünde “Çiçektepe” yazan mavi teneke bir levha”²⁸⁹ ile değiştirilmesiyle bu savaşın gâlibi olurlar. Konducuların merkezde olduğu bu savaş hem belediyenin yıkım ekiplerine hem de doğanın yıkıcı gücü olan rüzgâra karşı çift yönlü bir anlam yüklüdür.

Doğanın işleyişine ve yıkım ekiplerine karşı galip gelen konducular buldukları çevreyi yeni düzensizliklerle genişletirler. Bu yönüyle Çiçektepe, “bir mekânın bir sürü mekâna bölündüğü, kendisini arttırarak çoğalma imkanı bulduğu bir yerdir. Anlatıda adeta bir mekânın (Çiçektepe’nin) içinden başka mekânlar fişkırmakta, deneyimlenen hareketlilik kendisini insanlar ve dilleri üzerinden de belli etmektedir.”²⁹⁰ Söz konusu bu çoğalma, romanda şu ifadelerle karşılık bulur: “Çiçektepe’de çiçekler açılmadan kimi sırt sırta küs gibi duran, kimi yüz yüze bakan kondulardan üç ayrı mahalle oluştu. Üçünün adını da çocuklar buldu. Birinin adı Fabrikadibi, Birinin adı Çöpaltı, Birinin adı da Dereağzı oldu.”²⁹¹

Berci Kristin Çöp Masalları’nda mekânın bölünerek yeni mekânlar doğurması insanın doğa üzerindeki tahribatını da arttırmaktadır. Çünkü Kürt Cemal’in yeni konu mahallesi planı, çöp yığınlarının gerisindeki ormanlık alanın tahrip edilmesine neden olur. Bu durum roman kurgusu içinde şu ifadelerle yer alır: “Kürt Cemal, çöp bayırlarının orta yerine değil, sonuna yepyeni bir konu mahallesi açmanın hazırlığı içindeydi. Çöp Muhtar’a, bürokraside bir konduluk yer ve para vaat ederek çöp yığınlarının gerisindeki orman arazisinin fundalığa çevrildiğini yaymasını istedi...İşçiler bir akşam çöp tepelerinin ardındaki orman arazisine yayıldılar. Fundaları söküp toprağı doğruladılar. Briketlerden gelişigüzel kondular

²⁸⁸ Tekin, *Berci Kristin...*, 13.

²⁸⁹ Tekin, *Berci Kristin...*, 15.

²⁹⁰ Zeliha Dışcı, “Berci Kristin Çöp Masalları’nda Mekânın Varlık Tarzı Üzerine Bir İnceleme”, *Monograf: Edebiyat Eleştirisi Dergisi*, 8, 2017, 231-232.

²⁹¹ Tekin, *Berci Kristin...*, 16.

kurdular. Dört gün sonra dört bir yanı kamyonlar sardı. Çöp tepelerinin ardında Kürt Cemal'in sinemasında günlerce bir film oynadı.”²⁹²

Berci Kristin Çöp Masalları'nda mekânın sürekli olarak genişlemesinin ve yeni mekânlar doğurmasının en çarpıcı örneklerinden biri de romanın sonunda “Birlik Çiçektepe”nin kurulmasıdır. Çiçektepe'deki gecekonduların kısa zaman içerisinde devlet tarafından yıkılacağı haberinin duyulmasının ardından Çiçektepelilerce yeni kurulacak olan kondular için yeni bir yer bulmak amacıyla bir ekip görevlendirilir. Heyet, “üç gün şehrin uzaklarını dolandıktan sonra, çamların arasında mavi parlak denizi gözleyen üstü dümdüzlük bir tepe bul(ur).”²⁹³ Çiçektepeliler bu durum üzerine bu yeni alana akın eder ve kısa zamanda burayı da bir gecekondu mahallesine çevirir. Böylece Çiçektepe'den başka bir mekân daha doğmuş olur ve bu mekânın kurulumu da yeni bir çevre tahribatına sebebiyet verir.

Romanın mekân odaklı kurgusunda Çiçektepe mahallesi, başkahraman rolünü üstlenmektedir. Bu durum ekoeleştirel yaklaşımın cevap aradığı, coğrafyanın kurguya ne şekilde aktarılacağı sorusuna bir cevap teşkil etmesi açısından oldukça önemlidir. Ayrıca roman, doğa varlıklarının birer roman kahramanı olarak nasıl kurguya taşınacağı hususunda da başarılı örnekler ortaya koymaktadır. Çünkü *Berci Kristin Çöp Masalları*'nda da tıpkı *Sevgili Arsız Ölüm* romanında olduğu gibi doğa varlıkları –bu romanda özellikle rüzgâr- ruh ve bilinç sahibi olarak karakterize edilmiştir. Bu kullanımların kurgu içerisinde yer alması, Latife Tekin'in *Berci Kristin Çöp Masalları*'nda da doğayı kısmen de olsa insanla yan yana yürütme tavrını sürdürdüğünü göstermektedir. Bu yönüyle Latife Tekin'in bu eseri de doğa varlıklarının roman kurgusu içerisinde birer karakter görünümü kazandığı bir roman olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu olan bu kişileştirme, burada daha çok rüzgâr üzerinden vurgu kazanır. Doğanın kendini savunma mekanizması olarak karşılık bulan rüzgâr, Çiçektepelilerin doğayı değiştirme ve dönüştürme faaliyetlerine karşı üstün bir bilinç ve asil bir ruhla hareket etmektedir adeta. Öyle ki rüzgâr, “gece yarısından sonra konduların çatılarına yanaş(ır). Çatıları söküp kanatlandı(rır). Çatılara bağlı beşiklerde uyuyan bebekler de çatılarla birlikte uçup

²⁹² Tekin, *Berci Kristin...*, 65.

²⁹³ Tekin, *Berci Kristin...*, 135.

gid(er).”²⁹⁴ Bu karşı durmanın neticesinde de “çatıyla birlikte ampül fabrikasının behçesine uçan bebek, taşların, tahtaların altında sıkışıp öl(ür).”²⁹⁵ Doğa, konducuların doğal işleyişi göz ardı ederek kendilerine yer açmaya çalışmalarına izin vermemekte ve onlara karşı direnmektedir. Bu çatışma içerisinde doğanın savunma mekanizması olarak karakterize edilen rüzgâr, konducuların çatılarını uçurmakta, evlerini yıkmakta ve hatta bebeklerini öldürmektedir. Yalnız doğanın bu sarsıcı gücü, konduculara geri adım attırmaz ve konducular, her seferinde yıkılan kondularını yeniden inşa ederler.

Berci Kristin Çöp Masalları’nda rüzgâr, anlatının başından sonuna kadar romanın bir kahramanı gibi sahnededir. Romanda doğanın animistik gücünün temsilcisi olan rüzgâr, roman boyunca Çiçektepelilerin yanı başında durur. Onların sırlarını duyar, sofralarına oturur ve göremediklerini görür. Bu nedenle Çiçektepeliler de roman boyunca rüzgâr üzerine çeşitli hikayeler, memoratlar ve efsaneler uydururlar. Bu durum kırdan kente göç eden ve “henüz sözlü kültürden aldıkları bilinci yitirmeyen”²⁹⁶ bu insanların henüz doğanın sesini kaybetmediklerinin ve doğanın animistik gücüne inandıklarının en net fotoğrafıdır. Çünkü, “animistik kültürlerde doğal dünya insan ile iletişim kurmaktadır. İnsanın diline ek olarak kuşların, rüzgârın, kurtların, şelalelerin vd. de bir dili vardır.”²⁹⁷ *Berci Kristin Çöp Masalları*’nda bu animistik düşünce daha romanın ilk sayfalarında kendini hissettirir. Rüzgârın bir kondunun çatısını uçurması sonucunda bir bebeğin hayatını kaybetmesinin ardından bebeğin annesinin eteğine taş doldurup tepenin burnuna çıkması ve söve saya rüzgârı taşa tutması, konducuların doğa varlıklarına insani vasıflar yüklediğinin en güzel örneğidir. Bu durum, anlatı boyunca devam eder ve “rüzgâr taşlamak” konducular arasında bir adet haline gelir. Artık “Her çatı üstüne çıkılıp inildikten sonra bir avuç turp tohumu saçıl(ır). Rüzgar taşlan(ır).”²⁹⁸ Rüzgâr

²⁹⁴ Tekin, *Berci Kristin...*, 8.

²⁹⁵ Tekin, *Berci Kristin...*, 11.

²⁹⁶ Macit Balık, “Çevreci Eleştiri Işığında Latife Tekin’in Romanları”, *Acta Turcica: Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, 5(1), 2013, 7. (www.actaturcica.com).

²⁹⁷ Sema Zafer Sümer, “Bozkırdan Hikayeler: Filiz Kılıçel’in Öykülerinde Çevreci Eleştiri Bağlamında Doğa Edebiyatını Yeniden Keşfetmek”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Uluslararası Sempozyum: Geçmişten Günümüze Bozkır, S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları : 9, Bildiriler Kitabı*, (6-8 Mayıs, 2016), 745.

²⁹⁸ Tekin, *Berci Kristin...*, 23.

böyle esip durdukça Çiçektepeliler, rüzgâr üstüne çeşitli hikayeler uydururlar ve rüzgârın bu tepeye sevdalı olduğu dedikodusu üzerine, bu tepeye kondu kurdukları için rüzgârın kendilerine içerlediğine inanmaya başlarlar. Rüzgârın gönlünü almak için ise o sıra doğan çocuklara, kız-erkek ayrımı gözetmeksizin *Rüzgâr* adını verirler. Latife Tekin, rüzgâra bu insani vasıfları yükleme durumunu anlatı içinde kullandığı dille de somutlaştırır. Öyle ki romanın bazı ifadelerini rüzgârın dilinden verir:

“Döne döne esen rüzgâr kağıtları damların üstünden uçurdu. Ağaçların dallarına taktı. Pencerelelere sürdü. Kağıtlar rüzgârla oynaşa oynaşa şeytan uçurtmaları gibi kıvrıldı. Uçurtmaları rüzgâr önüne katıp dere aşağı götürdü. Sabaha karşı rüzgârın uğultusu tel tel çözüldü, mırıltısı Çiçektepe’nin sokaklarında çığlığa dönüştü:

Çiçektepe halkı! Uyan. Üç kara gölge gördüm, biri on adım geride durdu. Biri ıslık öttürdü. Biri konduların bahçesine süzüldü. Kağıtlar attı. Kağıtları uçurup uzaklara götürdüm.”²⁹⁹

Burada, üzerinde “Çiçektepe Halkı, Grevi Destekle”³⁰⁰ yazılı kağıtları kimlerin dağıttığına dair söylentiler, rüzgârın dilinden verilmiştir. Güya o üç gölgenin gelişi ve kağıtları kondu kapılarına bırakması rüzgârın haber vermesiyle duyulur. Bu durumun bir benzeri Çöp Bakkal’ın akşam karısı ile yaşadığı hadisenin duyulması hususunda da yaşanır: “Rüzgar, Çöp Bakkal’ın karısının kondunun içinde sekip durmasına güldü. Güle güle konduların başında esti. Türkünün kıvraklığına dayanamadı. Çiçektepe’nin beyaza boyanmış sokaklarında sabaha kadar oynadı. Sabah, Çöp Bakkal’ın keyif isteyen karısına türkü söylediğini yaydı.” Doğaya ait bir varlık olan rüzgârın insani vasıflar yüklenerek roman kurgusunda karakterize edilmesi, *Berci Kristin Çöp Masalları*’nda kullanılan dilin de ekoeleştirel kurama uygun şekillendiğini gösterir.

Berci Kristin Çöp Masalları’nda doğanın animistik gücünü yansıtan doğa varlıklarından biri de martılardır. Roman kurgusu içinde martılar da tıpkı rüzgâr gibi ruh ve bilinç sahibi olarak karakterize edilmiştir. Martılara yüklenen bu ruh ve bilinç

²⁹⁹ Tekin, *Berci Kristin...*, 45.

³⁰⁰ Tekin, *Berci Kristin...*, 52.

hali romanda şöyle karşılık bulur: “Mezarlıktan gelen çok silah sesi tek silah sesine düşerek sustu. Susan sese uçan üç martı, mezarlıkta saklanan üç yabancı gencin Çiçektepe’ye, geceleri sokağa çıkan insanları kesmek maksadıyla geldiklerini öğrendikten sonra çılglık çılgılığa konduların tepesine döndü...Çoğu konucu “martı lafi” diyerek güldü.”³⁰¹

Sevgili Arsız Ölüm romanında olduğu gibi *Berci Kristin Çöp Masalları* romanında da Latife Tekin’in şamanist etkilenmelere yer verdiği görülmektedir. Bu şamanist etkiler romanda yaşlı bir bilge olarak tasvir edilen Güllü Baba karakteri üzerinden belirginlik kazanır. Güllü Baba’nın toprağı dinleyerek gelecek üzerine kehanetlerde bulunması, doğanın bir sesinin ve ruhunun olduğunu örnekleme açısından önemlidir. Romanda toprağın Güllü Baba’ya fısıldadıklarına göre gelecekte “Kondulara bolluk girecek ama yaraların ardı arkası kesilmeyecekti(r). Fabrika artıkları toprağın rengini değiştirecek, rüzgarın uğultusu tel tel çözülecek, mırıltılar çılgınlara dönüşecekti(r).”³⁰² Güllü Baba’nın bu tahminleri doğanın animistik gücünün romana yansımaları olarak okunabileceği gibi Çiçektepelilerin gelecekte doğaya galip geleceklerinin de öngürüleri olarak yorumlanabilir. Çünkü romanın ilerleyen bölümlerinde Güllü Baba’nın kehanetlerinin gerçekleştiği görülür. “Fabrikaların başına duman otur(ur). Konduların üstüne kar tanelen(ir). Martı çılgınlıkları Çiçektepe’nin göğünü tut(ar). Artıklar toprağı kasıp kavur(ur). Toprağın rengi kızıla dön(er).”³⁰³

Şamanların doğa gücünü kullanarak çeşitli hastalıkları tedavi edebilmesi de yine Güllü Baba karakteri üzerinden verilir. Romanda Güllü Baba’nın da tıpkı bir şaman gibi çeşitli hastalıkları tedavi ettiği görülür. Çeşitli sinir nöbetleri geçiren Sırma adındaki küçük kızın Güllü Baba tarafından iyileştirildiği sahne, bu etkinin görünürlüğü açısından önemlidir: “Güllü Baba bastonuyla yeri yoklaya yoklaya geldi. Sırma’nın başına çömeldi. Elleriyle arayıp Sırma’nın seğiren bedenini buldu. Yüzünü elinin altında sıçrayan küçücük kıza verdi. Sonra bastonuna dayanıp uzun uzun okuyup üfledi. Sırma’nın titremelerini eliyle dinleye dinleye içi birden doldu. O da Sırma gibi bir ağıda tutuldu. Sırma ipleri gere gere sarsıldıkça o da sarsıldı. Sırma,

³⁰¹ Tekin, *Berci Kristin...*, 123.

³⁰² Tekin, *Berci Kristin...*, 35.

³⁰³ Tekin, *Berci Kristin...*, 36.

Güllü Baba'nın büzülmüş gözlerinden akan yaşa baka baka duruldu. Titremez oldu. Güllü Baba da gözlerini silip sustu. Omzunu yıkıp Sırma'nın bağlı ellerinden tuttu. Soluğunu onun çamura bulanmış yüzünde gezdirdi, "Sırma bildircin, ağlama, çözsünler seni, teneke topla," dedi. Sırma'nın ellerini çözdüler. Sırma usulca başına toplanan kalabalığı yardı. Teneke toplamaya başladı."³⁰⁴

Doğanın animistik gücünün öne çıkarılması ve aynı zamanda ekoeleştirel bağlamda coğrafyanın kurguya taşınması hususunda *Berci Kristin Çöp Masalları* önemli örnekler barındırmaktadır. Öte taraftan roman, insanoğlunun doğaya ilk müdahalelerini de örneklemesi açısından dikkate değerdir. Gecekondulaşma sürecinde doğanın değişim ve dönüşümüne ayna tutulan romanda, Latife Tekin'in neredeyse bütün romanlarında hissedilen çevre duyarlılığı, burada da mahallenin yeni öğretmeni Şiirli Hoca üzerinden görünürlük kazanır. İnsanın doğaya müdahalelerinin ilk adımlarına şahit olan Şiirli Hoca, bu durum karşısında kapıldığı duyguları şiirleriyle dile getirir. Öyle ki insanoğlunun doğaya tahakküm etmeye başlamasına karşı ilk tepki de Şiirli Hoca'nın yazdığı şiirler aracılığıyla ortaya konur. Martılara şiir yazan Şiirli Hoca, martıların tepkisiyle karşılaşır: "Şiirli Hoca, çöp ayıklayan martıları öğrencilerine benzetip uzun bir şiir yazdı. Yazdığı şiiri, içine hüznün dolduğu bir akşam martılara okumak istedi. Başını önünde ağır ağır yürüyerek mırıldandı. Ama martılar Şiirli Hoca'ya kanat silkti. Martılara göre çöp bayırlarının yazılmış yazılacak bir tek şiiri vardı. Onu da çöp bayırlarındaki kondularda yaşayan insanlar çok önceden yazmıştı. Upuzun değildi. Kıpkısaydı. Çılgınlık, bağrıışmalar, taşlamalar arasında söylenen bir dizeydi."³⁰⁵ Bu ifadeler, insanoğlunun doğaya tahakküm etmeye başlamasının ardından gelen ilk tepkinin yine doğa tarafından seslendirilmesi hususunda anlamlıdır. Bu minvalde doğanın sesi bastırılmıştır artık. *Sevgili Arsız Ölüm*'deki doğaya yakınlık önemli ölçüde azalmış ve doğa, dönüşümsüz olarak insanoğlunun emrine girmeye başlamıştır. Böylelikle Latife Tekin'in *Sevgili Arsız Ölüm*'de çizdiği insan-doğa birlikteliği tablosu da değişmiştir.

Yazarın ilk dönem eserleri olarak kabul edilen bu iki roman, Tekin'in sanat anlayışına yön veren doğa algısının ilk ipuçlarını vermeleri açısından önemlidir.

³⁰⁴ Tekin, *Berci Kristin...*, 13.

³⁰⁵ Tekin, *Berci Kristin...*, 92-93.

Tekin, söz konusu romanlarında –*Berci Kristin Çöp Masalları*’nda biraz azalarak da olsa- insanın doğa ile yan yana yürüdüğüne inanmakta ve insanın henüz doğanın ruhuna sahip olmak gibi bir düşünce taşımadığına odaklanmaktadır. Bu nedenle ilk romanlarında yazar, doğanın bir sesinin ve bir ruhunun olduğuna inanan karakterler yaratmaktadır. Nitekim daha sonra kaleme alınan romanlarda Latife Tekin, bu düşünceden uzaklaşır. Sanat anlayışında bir kırılma olarak değerlendirilen *Ormanda Ölüm Yokmuş*’la beraber Tekin’in insanı doğanın uzağında tutmaya çalıştığı ilk işaretlerini görmekteyiz. Adını başkahramanlar Emin ve Yasemin arasındaki bir diyalogdan alan *Ormanda Ölüm Yokmuş* romanında da doğa, ruh ve bilinç sahibidir. Yalnız bu romanda doğa kendisi için değerlidir. Ormanın dinginliği, sessizliği ve sonsuzluğu, ölümsüzlüğü çağırıştırır. İçsel bir yolculuk hikayesi olan *Ormanda Ölüm Yokmuş*’ta insan, doğanın uzağındadır ve romanda bir bölünmüşlük söz konusudur. Bu bölünmüşlük, orman ve kent arasındadır. Doğanın sesini ise sadece ormanda huzur bulan Emin ve Yasemin duymaktadır. Romanda kent yaşamından hiç söz edilmemektedir. Çünkü kentli insan, doğanın özünden uzaktır. Onlar doğanın sesini duyamazlar artık. Bu yüzden Tekin için bu tür insanların doğadan uzak kalması bir gerekliliktir. *Berci Kristin Çöp Masalları* ile başlayan tahakküm, doğanın sesini bastırılmış ve adeta doğayı istila etmiştir. Bu yüzden doğanın bozulmamış bu ücra köşesindeki ormana, sadece yazarın izin verdiği kişiler girmektedir.

Ormanda Ölüm Yokmuş’tan sonra kaleme alınan *Unutma Bahçesi*’nde ise Latife Tekin’in insanı doğanın uzağında tutma düşüncesi daha da belirgindir. Burada ütöpik bir mekân kurgulayan yazar, kendi ütopyasına sadece geçmişiyle bağlarını koparmış ve yeniden doğanın sesini arayan insanları kabul eder. Latife Tekin, *Muinar* adlı romanında ise doğanın sesini kadının sesine katar, kadın ve doğanın ancak birlikte özgürleşebileceğini haykırır. Ekofeminist bir manifesto özelliği taşıyan *Muinar*’da erkek egemen düzen, on bin yaşındaki bir kocakarının önderliğinde kadınlar tarafından kurgusal evrende hezimete uğratılır. *Muinar*’dan on iki yıl sonra kaleme alınan *Manves City* ve *Sürüklenme* adlı son romanlarında ise doğanın sesi, bütünüyle kaybolmuştur ve Tekin’in umudu sadece kadınlardadır. Bu son romanlarında yazar, Nergis’in elindeki kalemle var gücüyle bu umudun peşinden koşmaktadır.

Latife Tekin, kaleme aldığı bütün romanlarda doğanın sesini aramakta ve dünyanın yanında saf tutmamız gerektiğini dile getirmektedir. Kendisiyle yapılan bir söyleşide Latife Tekin, doğa hakkındaki düşüncelerini şöyle açıklamaktadır: “Ben dünyanın canlı olduğunu, -gerçekten canlı olduğunu!- soluk alıp verdiğini düşünüyorum, bombalar patladığında sadece insanlar ölüyor diye üzülüyorum, dağlar can çekişiyor, kayalar, ovalar inliyor diye de üzülüyorum... Dünyaya böyle bir bakışım var, canlı cansız ayrımı yapmadan dünyanın yanında saf tutmamız gerektiğini düşünüyorum...”³⁰⁶ Katı bir muhalefet anlayışıyla kaleme aldığı deneme ve köşe yazılarını kitaplaştırdığı *Rüyalar ve Uyanışlar Defteri* adlı eserinde de doğanın canlılığına ve soluk alıp verdiğine şöyle değinmektedir: “Ocaklarda mermer çıkarma usulleri şöyle: Kopartma yöntemi, kanal açma yöntemi, demir testere yöntemi, patlayıcı maddelerle yarma yöntemi, çelik telle kesme yöntemi, elmas telle kesme yöntemi, zincirli testere yöntemi, elmas kayışla kesme yöntemi... Dünya için ölüm orucuna mı yatsak, işkence yöntemlerini düşündürüyor.”³⁰⁷ Böylece Latife Tekin’deki çevreye hassasiyeti, romanlarının yanı sıra düşünce yazılarında da yansımalar bulur.

3.2. Ekosferik Eşitliğin Bozulması: İnsanın Doğaya Tahakkümü

Tarihi süreç içerisinde insan ve doğa arasındaki zorunlu birlikteliğin, insan aklının aydınlanmasıyla beraber insanın lehine evrildiği oldukça açıktır. Teknoloji öncesi devirlerde yaşayan insanların doğaya bahşettiği bütün ayrıcalıkların zamanla doğadan geri alındığı ve Sanayi Devrimi’yle birlikte insanın kendisini doğanın efendisi olarak görmeye başladığı, bugün çoğu çevrelerce kabul edilen bir gerçektir. Endüstriyel devrim ile birlikte doğayı kontrol altına almayı başaran insan, doğadan uzaklaşmış ve insanı merkeze alan bir düşünce sistemi geliştirme yoluna gitmiştir. Bu düşünce sisteminin bir gereği olarak insan, doğayı hızla tüketmeye başlamış ve adeta doğayı sahip olunacak bir nesne olarak algılamıştır. Bu bakış açısıyla insan, doğayı sömürülecek bir meta olarak değerlendirmiş ve sahip olunacak uçsuz bucaksız bir alan olarak tanımlamıştır. Doğayı kendisinden kopuk bir varlık gibi

³⁰⁶ Metin Aydın-Latife Tekin Söyleşi: “Dilim Çılgık, Islık Dili Olsaymış Keşke...” (05.02.2008), Erişim: (<http://umitzeynep.blogcu.com/dilim-ciglik-islik-dili-olsaymis-keske-3/4098107>), E.T. 05.06.2019.

³⁰⁷ Tekin, *Rüyalar ve...*, 129.

algılayan insan, bu süreçte doğanın özüne yabancılaşmış ve doğa, dönüşümsüz olarak insanın tahakkümüne girmiştir.³⁰⁸

Ekolojik bilinçlenmenin bir gereği olarak ortaya çıkan *Ekoleştirici Kuramı* çerçevesinde kaleme alınan edebi eserlerde, insanın doğa üzerindeki tahribatı ifşa edilmekte ve doğanın maruz kaldığı sömürü politikası eleştirilmektedir. Rachel Carson'un *Sessiz Bahar (Silent Spring)* romanıyla başlayan bu ifşa süreci, zamanla birçok yazarın bu alan üzerinde yoğunlaşmasının önünü açmıştır. Bu kulvarda Latife Tekin'in de ilk eserlerinden başlayarak insanın doğa üzerindeki rantçı anlayışını ifşa ettiği görülmektedir. Gerek romanlarında gerekse deneme ve köşe yazılarında bu tavrı sürdüren yazar, insanın doğa üzerindeki kabul edilemez tahakkümünü her fırsatta dile getirmektedir. Doğadaki bütün varlıkları eşit haklara sahip bireyler olarak tanımlayan Latife Tekin, Pelin Özer'le yapmış olduğu söyleşide bu konudaki düşüncelerine şöyle açıklık getirmektedir: “Çocukken bizim dışımızdaki her şeyle, canlı cansız varlıklarla aynı düzlemde yer alıyoruz, toprak düzeyindeyiz, bizim dışımızdaki bütün canlı cansız varlıklarla sonsuz bir eşitlik içinde varoluyoruz. Büyürken yitirdiğimiz ışık, bizi karıncalarla, taşlarla, kuşlarla, böceklerle eşitleyen ışık.”³⁰⁹ Derin ekoloji düşüncesinin ekosferik eşitlik ilkesi ile paralellik gösteren Tekin'in bu düşünceleri, onun ekolojik hareketlere olan yakınlığını göstermesi açısından da dikkate değerdir. “Hâla yazıyor olmam, o ışığı hâla özlüyor olmam demektir.”³¹⁰ diyen Latife Tekin, bu sözleriyle kendi yazarlık eylemi içerisinde doğanın konumuna da ışık tutmaktadır.

İnsanın doğa üzerindeki baskısı neticesinde yitirilen doğanın ifşası, Latife Tekin'in hem romanlarına hem de düşünce yazılarına sirayet etmiştir. Türkiye'deki orman katliamlarına ve Nükleer Enerji Santralleri'ne olan eleştirilerini en üst perdeden dillendiren yazar, deneme ve köşe yazılarını bir araya getirdiği *Rüyalar ve Uyanışlar Defteri* adlı eserinde şu ifadelerle yer vermektedir: “Sahicilik, yanmış ormanlardan arta kalan kül yamaçların kederiyle soluklanmaktır diyelim, yapayalnız ve bir başına soluklanıp iç geçirmek, ama kilometreler boyunca arabalardan fırlatılmış pet şişelerin, meşrubat kutularının pisliğine bulaşır kederin, naylon

³⁰⁸ Turan, *a.g.e.*, 37.

³⁰⁹ Özer, *a.g.e.*, 160.

³¹⁰ Özer, *a.g.e.*, 160.

torbaların yarattığı iç bulantısında boğulur; o ince soluğun ağaçların ruhuna ulaşabilse, kederin sahici olacaktır, olamaz... Hiçbir duygunun doğruca yerine ulaşabildiği bir ülke değil artık burası.”³¹¹

“İlk gençliğimden bu yana, doğada kendiliğinden var olan her şeye karşı içimde bir sıcaklık, insanın yaptığı her şeye karşı da büyük bir soğukluk, inançsızlık, kuşku var.”³¹² diyen Latife Tekin, doğanın rantçı bir tavırla gözden çıkarılmasını kabullenememektedir. İnsan bedeni ile doğanın bedeni arasında bir özdeşlik kuran yazara göre doğanın bedenine yapılan her müdahale, insan bedeninde de yansımalar bulmaktadır: “Doruklara çekilen bir seğirişle kanıyor yamaç...Döner kabin, kafadan kepçeli akskavatör seyrine durmuş köylüler, para tanrısına dağ kurban ediliyor; çalışıyla otuyla kesip yüzmüşler derisini.”³¹³ Burada insan ve doğa arasında bir özdeşlik söz konusudur. Dağların derisinin yüzölçümü kanının akıtılması, insanın hayat damarlarını ekonomik rant için gözden çıkarmasının bir ifadesidir.

Latife Tekin, *Sevgili Arsız Ölüm*'de doğayı yaşamın vazgeçilmez bir parçası olarak kurgusal evrene taşır. Burada insan merkezli bir düşünce sisteminden ziyade doğa merkezli bir anlayışın varlığı hissedilir ve doğa, roman karakterlerinin yaşayışına olağan seyrinde dahil olur. *Berci Kristin Çöp Masalları*'nda ise insan merkezli bir anlayışın ayak sesleri duyulmaya başlar. Doğal işleyişin insanlar tarafından arka plana itildiği romanda, insanoğlunun değişen doğa algısının ilk işaretleri göze çarpar. Söz konusu romanlarda insan ve doğa yan yanadır. Yalnız 2001 yılında yayımlanan *Ormanda Ölüm Yokmuş* romanında bu tutumun değiştiği görülmektedir. İnsan ve doğa arasında belirgin bir kırılmanın yaşandığı romanda Latife Tekin, doğadan yana bir tavır geliştirir ve insanı doğanın uzağında tutma düşüncesinin ilk sinyallerini verir. Yazar bu romanda orman ve kent arasındaki bölünmüşlük üzerinden doğa ve insan arasına bir set çeker. Romandaki bu bölünmüşlük hissi, daha romanın ilk sayfalarında belirginlik kazanır: “Farkına varmaksızın göğe yükselen yapıların üstünde hızlıca göz gezdirip yine en uç noktayı belirlemişti; bakışıyla, orda burda seçilen paslı bacaların birbirlerine olan uzaklığını

³¹¹ Tekin, *Rüyalar ve...*, 16.

³¹² Metin Aydın-Latife Tekin Söyleşi, “Dilim Çılgılık, Islık Dili Olsaymış Keşke...” (05.02.2008), Erişim: (<http://umitzeynep.blogcu.com/dilim-ciglik-islik-dili-olsaymis-keske-3/4098107>), E.T. 05.06.2019.

³¹³ Tekin, *Rüyalar ve...*, 26.

ölçüyor, ziftli duvarların kapladığı alanı boşluklarla karşılaştırıyor, çanak antenleri su depolarına, tepeleri ışılan ağaçları bulutlara oranlıyordu.”³¹⁴

Romanın ilk sayfalarında yer alan bu ifadeler, romanın başkahramanlarından Emin’in yapay varlıklarla doğal varlıkları kıyaslamaya başladığının ilk işaretleridir. Bu sahne, doğal güzelliklerin insan eliyle yapay bozulmuşluğa kurban edildiğinin ve bir sorgulama içine girildiğinin ilk kıvılcımı niteliğindedir. Bu durum, Emin’in ileride alacağı tavrın da ilk habercisidir. Nihayetinde bu manzara onu bir seçim yapmaya ve tavır almaya zorlayacaktır.

Romanın ilerleyen bölümlerindeyse Emin, çoğu konuşmasını, “Yarın güneş doğmazsa hiçbir şey olmaz.”³¹⁵ şeklinde sonlandırmaktadır. Bu ifade, bütün her şeyin öncelikle doğanın var olmasına bağlı olduğunu ve bir unsurunun dahi yok olmasının doğuracağı sonuçları göz önüne sermektedir. Bu tarz sorgulamalar, Emin’i kent hayatından tamamen koparır ve neredeyse bütün zamanını ormanda geçirmesine neden olur. Bu yaklaşımıyla Emin, doğaya bir geri dönüş hareketi başlatır ve içindeki boşluğu, ormanın dinlendirici ve huzur verici havasıyla doldurur. Yasemin’in arkadaşlığıyla devam eden orman gezintileri boyunca Emin, adeta geçmişiyle bir hesaplaşma içerisine girer ve doğanın kucığında bir arınma yaşar. İnsanoğlunun doğayı tüketme girişimleri ise elbette bu terapi sırasında dikkat çekici sahnelerle ortaya konur. Doğanın insan eliyle bir yok oluşa sürüklendiği sahneler, daha çok romanın son bölümünde yer alır. Bu bölümde bir doğa yolculuğuna çıkan roman kahramanlarının izlenimleri, insanın doğa üzerindeki olumsuz etkisinin ifşa edilmesi açısından dikkate değerdir. Yolculuk sırasında insanın doğa üzerindeki tahakkümü, Emin ve Yasemin arasındaki şu diyalogda ilk yansımasını bulur:

“Yolda gezinen dalgın bir kuş son anda kanatlanıp telaşla bir yana uçtu. Yasemin, “yol kimin bilmiyor, zavallı, insandan haberi yok bu kuşun,” diye söylendi. “Vardır” dedi Emin bunun üstüne, “bilmez olur mu hiç!” Yavrularından birine birimizin eli değse kokumuzu hemen alırlar.” “Doğru mu bu gerçekten?” “Tabi

³¹⁴ Tekin, *Ormanda Öl...*, 4.

³¹⁵ Tekin, *Ormanda Öl...*, 28.

doğru, yuvadan atarlar onu, istemiyorlar... Katiyen.” “İnanmamıştım... desene kokumuza bile tahammül edemiyorlar.” “Bizden niye kaçıyorlar sanıyorsun ki!”³¹⁶

Bu diyalog, insanın doğaya müdahalelerinin doğadaki yansımalarını örnekleme açısından dikkate değerdir. Ayrıca bu yolculuk sırasında doğanın maruz kaldığı her saldırının insan tarafından ağır bir bedelle ödeneceğinin de altı çizilmektedir. İnsanın doğa üzerindeki tahribatının kadraja alındığı bu yolculuk sırasında Emin ve Yasemin karşılaştıkları manzaralar karşısında dehşete düşerler adeta. Romanda bu durum nesnel bir karşılık bulmaktadır: “Düzlüklerde ışılan gölcükler, su kanalları, yüzü paramparça dağlar, *taş ocakları!*...Yamaçlara kurulmuş sitelerin önünden geçiyorlardı. “İnsanların cennet düşü...Yerini bulmuş,” diye mırıldandı Yasemin. “İçime ne doğdu şunlara bakarken, yaptıkları, cehenneme gideceklerini gösteriyor düpedüz.” İrkilmişlerdi.”³¹⁷ Bu manzaralar karşısında Emin, çok önceden yapmış olduğu bir uçak yolculuğunu anımsayarak insanların doğada bıraktığı izlerin kendisinde uyandırdığı hissiyatı ise Yasemin’le paylaşır: “İnsanlar dağların eteklerini çizibilmişler ancak, dağların yüzüne bir çizik atmışlar, hepsi hepsi bu... yükseklerden insanın kemirgen bir hayvan olduğu apaçık görülüyor...Aslında hergün uyuyup uyanmasak her şey çok daha yolunda gidecekti. Altı ay uyuyup altı ay uyanık kalsak...insanlar uykudayken, yağmur, rüzgar, bu altı ay içinde insanın dünyada açtığı izleri, yok ederdi... gerçek kurgu buydu belki de , ne dersin? Sanki insanın uyku düzeni bozulmuş... Birdenbire, ya da yavaş yavaş...Neden acaba? Ölüm korkusundan olabilir mi?”³¹⁸

Romanda yer alan bu sorgulayıcı ifadeler, ezelden beri süregelen insan ve doğa arasındaki birlikteliğın sekteye uğramasına bir açıklık getirmektedir. İnsanın gerçek kurgunun dışına çıkmasıyla meydana gelen bu bozulmuşluk hali neticesinde doğa; çarpık, kirli ve bütün canlılar için sağlıksız bir ortam haline gelmektedir. İnsan ve doğa arasında yazılmış senaryonun dışına çıkan insan, bir yerini bilmezlik tavrı sergilemektedir adeta. Öyle ki Emin’in anlattıklarına karşılık Yasemin’in verdiği tepki insanın zaman içerisinde değışen doğa algısını örnekleme açısından önemlidir: “(...) biz de ağaçlar gibiydik , güneşe bağılı... Güneş batınca uyumamız

³¹⁶ Tekin, *Ormanda Öl...*, 162.

³¹⁷ Tekin, *Ormanda Öl...*, 167.

³¹⁸ Tekin, *Ormanda Öl...*, 167.

gerekiyordu, senin söylediğin şey, altı ay güneş vardı, altı ay yoktu gibi bir şey oluyor... Keşke, fotosentezle ilgili daha fazla şey bilsem, bulup okumam lazım, sanki biz de ışığı alıp bir şeye çeviriyoruz, ya da çeviriyorduk bilmiyorum, değişim öyle bir konuda oldu belki de...³¹⁹ Bu ifadeler Derin ekoloji öğretisinin öne sürdüğü ekosferik eşitlik -yeryüzündeki bütün canlıların eşit haklara sahip olması- ilkesiyle zıt bir anlayışın kurgusal evrene yansımalarıdır. Başka bir deyişle, bu doğa varlıklarıyla eşit koşullarda yaratılan insanın yerini bilmezliğinin bir ifadesidir.

Ormanda Ölüm Yokmuş romanında insanın bu yerini bilmez tavrı, *Unutma Bahçesi*'nde insandan izole edilmiş bir mekânın kurgusuna sebebiyet verir. Yeryüzünün bu izole edilmiş mekân kurgusu, Latife Tekin'in insanı doğanın uzağında tutma çabasını bir adım daha ileriye taşıdığına göstergesidir. Bir ada ütopyasını andıran *Unutma Bahçesi*'nde insanın doğa üzerindeki yıpratıcı etkisi tıpkı *Ormanda Ölüm Yokmuş* romanında olduğu gibi çarpıcı sahnelerle ortaya konulmaktadır. *Unutma Bahçesi*'nin ilk sayfalarında Olgun'un böcekler üzerindeki düşünceleri ve karaböcekler için bir kayık tasarlama düşüncesi gelecekte canlıların bir adaptasyon süreciyle karşı karşıya kalacağına öngörüleridir: "(...) karaböceklerin nasıl yürüdüklerine dikkat edip etmediğimi sordu. Etmişimdir herhalde ama gözümde canlanmadı. "Yerde kürek çeker gibi yürüyorlar, dikkat et bundan sonra... Onların yürüyüşlerine bakarak gelecek zaman için bir kayık tasarladım... Görmek ister misin? Karaböcekler, toprağı su gibi hissediyor... Kesin... Eminim... Bak nasıl kürek çektiklerine , unutma..."³²⁰

Unutma Bahçesi, insanın doğa üzerindeki olumsuz etkisini ifşa etmenin ötesinde insanların doğaya hangi etik boyutlarda müdahale etmeleri gerektiği hususunda önemli ayrıntılar içermektedir. İnsanların doğaya müdahaleleri ve hangi etik boyutlarda müdahale etmesi gerektiğinin birlikte işlendiği sahneler, romanda geniş bir yer tutmaktadır. Romanda özellikle vurgulanan doğaya müdahalede etik meselesi, öncelikle bahçenin yeni bahçivanı Cömert üzerinden verilir. Roman kurgusunda, kahraman anlatıcı (Tebessüm), Giray ve Olgun bahçenin yeni bahçivanı (Cömert'i) karşılamaya giderler. Bahçeye dönüş yolunda Tebessüm, üzerinde avcı

³¹⁹ Tekin, *Ormanda Öl...*, 168.

³²⁰ Tekin, *Unutma Bah...*, 6.

elbiseleriyle bahçıvanlık yapmaya gelen bu tuhaf adamın av hikayeleri arasında bir doğa aşığı olan Şeref’le kuracağı ilişkiyi düşünür ve avcı olduğu halde bahçıvanlık yapan, çiçek yetiştiren bu adamdaki tezatlığa anlam vermeye çalışır. Bu tezatlık, “Av çantasının içi çiçek ve sebze tohumu doluymuş.”³²¹ cümlesiyle zirveye ulaşır. Halbuki Bahçıvan Cömert, Tebessüm, Giray ve Olgun’un gözünde doğadaki her şeyi katledebilecek bir katil görünümüne bürünmüştür çoktan. Bu esnada Cömert’in av hikayeleri üzerinden aktarılan doğaya etik müdahale etme meselesi ise yine Cömert’in ağzından çarpıcı ifadelerle ortaya konur. Şimdi ve geçmiş arasında bir salıncak gibi gelip giden Tebessüm, yol boyunca bu tuhaf adamın özünde saklı olan farklı doğa sevgisine odaklanır.

Romadaki etik duygusu Bahçıvan Cömert’in av anlayışı üzerinden verilir. Cömert, kendi av anlayışını açıklarken, kendisinin eski tip avcılardan olduğunu söyler ve bu esnada önemli bir eleştiride bulunur. Cömert’e göre avda insan hayvanla göğüs göğüse çarpışmalıdır. Ayrıca ona göre dürbünlü silahlarla avlanmak korkaklıktır. Cömert’in şu ifadeleri, kendi doğa anlayışını ortaya koymasından açısından dikkate değerdir: “Bu zevkin sorumluluklarının farkındayım, öldürdükleri hayvanın üstünde tepinen, çok vahşi, işkenceci avcılar gördüm... Hepsi de okumuş etmiş adamlar, iş gücü sahibi... Bir tanesinin karısı da avcı, o da var hikayenin içinde, ava meraklı kadınları tanıyacaksınız...Daha canlı geyik... Ayağını üstüne koyup poz poz fotoğraf çekti...Karış karış ölçtü hayvanı, sevincini görecektiniz, dünyaya bedel... Omuzuna tüfeği asacak insanın doğa felsefesi olacak”³²² Cömert’in bu tutumu, toplumsal ekoloji öğretisinin “İnsanlar doğaya hangi etik boyutlarda müdahale etmelidir.” sorsuna romanda cevap arandığının göstergesidir. Ayrıca bu eleştiri, doğayı asıl tüketen ve yok oluşa sürükleyen bireylerin eğitilmiş ve nüfuz sahibi insanlar olduğunu bir kez daha ortaya koymaktadır. Cömert’in bu sözleri, günümüzde nüfuzlu insanların güçlerini kullanarak özel izinlerle nesli tükenmekte olan hayvanları avlamalarının ve çok büyük bir gereklilikmiş gibi önünde gurur pozları vermelerinin kuvvetli bir eleştirisidir.

³²¹ Tekin, *Unutma Bah...*, 131.

³²² Tekin, *Unutma Bah...*, 132.

Cömert'in av sırasında avcının tutumuyla alakalı düşünceleri de oldukça çarpıcıdır: “Ayağa dikilip önce kendimi göstermeden hiçbir canlıyı vurmam. Öyle gizlenip tüfeği patlatmak yok, ahlaksızlık bu. Gurur sadece insanda mı var? Hayvana şans tanıyacaksın, mücadele edip teslim olacak, duruşundan, bakışından anlarsın bunu, hayvan sana kendini öldürmen gereken anı söyler. Tamam, vur beni, der, artık vur, yenildim, der. O zaman çeker vurursun.”³²³

Cömert'teki bu iki ayrı ruh, sonunda onun ağzından kendini dışa vurur: “Bir aile yaşantım varsa, bir de dağlarda, ormanlarda hayvanlarla bir yaşantım var. Arkadaşlar tanışacağız... Hissettim artık, kalacağım sizinle. Bende iki ayrı insan göreceksiniz...”³²⁴ der. Ayrıca uzun zamandır vurmaya çalıştığı Zeynep adlı domuz ile kurduğu ilişki ve “(...) yavruları büyümeden zaten ateş etmeyi düşünmem de (...)”³²⁵ demesi, onun doğaya karşı saygılı ve etik kurallar çerçevesinde yaklaştığının göstergesidir. Bu durum, Cömert'i okur gözünde de aklamaktadır. Bahçıvan Cömert, avcılar ve avcılık üzerinden doğaya etik müdahale ilkelerini sıralarken aynı zamanda siyasi otoritelerin de çeşitli doğa tahribatlarına sessiz kaldığını ve çoğunun onların eliyle meydana geldiğinin de altını çizmektedir. Bu doğrultuda Cömert'in şu sözleri tam bir siyasi eleştiri niteliğindedir:

“Avcılığın çekilen bir çilesi var, kolay mı tırmanmak o dağlara... Ormanlara tırmanmak... Almışsın avcı sertifikasını, dürüst avcısın, yatırmışsın paranı, ortalık avcı düşmanı dolu, devlet milyarlarca para kaldırıyor avcılarının sırtından, üstüne de bir sürü yasak... Diyelim ki, tutuldun bir domuza, heyecanını yaşama özgürlüğün yok, kardeşim iz sürüyorum, avı da serbest, önüne bir sürü zorluk çıkarırlar. İyi avcıyla kötü avcıyı kim ayıracak bu dünyada, hepsi sorun bunların... Ama işin felsefesine girecek adam kalmamış ortada. Korku hayvanı akıllandırır, yaşadığım için biliyorum, insanı aptallaştırır. Böyle konularda toplumu aydınlatacak kişiler yetişmiyor.”³²⁶ *Unutma Bahçesi*'nde yer alan bu sözler, doğa katliamlarının hem politik hem de yetersiz alt yapı düzenlemelerinden kaynaklandığının en somut ifadesidir.

³²³ Tekin, *Unutma Bah...*, 146.

³²⁴ Tekin, *Unutma Bah...*, 148.

³²⁵ Tekin, *Unutma Bah...*, 148.

³²⁶ Tekin, *Unutma Bah...*, 159.

Cömert'in av hikayeleri ve eleştirileri arasında sonlanan dönüş yolculuğu Tebessüm, Giray ve Olgun için oldukça şaşırtıcıdır. Cömert'in bu şaşırtıcı tavrı, Şeref'le tanıştığı akşam yemeği sahnesinde de görülür. Burada Cömert, Şeref'e avcılığı küçük kayınbiraderinden öğrendiğini ve Amerika'dan buraya avcılık yapmaya geldiğini söyler. Bu söylem üzerine Şeref'in gösterdiği tavır, daha önceden Cömert'in ağzından dile getirilen eleştirilerin en çarpıcı olanıdır: “Sen de onlara hayranlık duyuyorsun öyle mi? Bu dağlara gelip koç vuracaklarına katil devlet başkanlarını vursunlar, dedi Şeref. Kahraman olduklarını mı düşünüyorsun? Bu çok eski bir hikayedir, yerel rehberle ava çıkmak... İki yüzlü aşağılık insanların hikayesi...”³²⁷ Şeref'in bu tepkisi, yine özel izinlerle avlanmaya çıkan insanların devlet yetkilileriyle beraber doğaya savaş açmalarına ve aynı zamanda yerli insanların da bu nüfuzlu insanların oyuncağı olup kendi doğal varlıklarını yok etmeyi marifet olarak görmelerine yönelik bir eleştiridir.

Unutma Bahçesi'nde doğaya etik boyutlarda müdahale etme sorunsalı, bahçenin mimarı ve aynı zamanda Şeref'in çocukluk arkadaşı olan Sadık Bey üzerinden de vurgulanır. Sadık Bey, bahçede bulunan bütün yapılar tamamlanana kadar burada Şeref'le birlikte kalmıştır. O da Cömert gibi bir avcıdır. Ayrıca tıpkı Cömert gibi hem avcı hem de inşaatların temelleri kazılırken parçalanan solucanlara şiiir yazacak kadar çevreye duyarlı bir kişiliktir. Şeref, Sadık Bey hakkında bilgiler verirken şöyle bir ifade kullanır: “Çok hassastır, doğru bu, ev yapma fikrine ısınmadı, kullanılmayan eski evlerin onarılmasından yanadır... Solucanlara üzülür, geyikleri, keklikleri vurmaktan zevk duyar.”³²⁸

Roman kurgusu içerisinde Sadık Bey ve Cömert arasında böyle bir benzerliğin kurulması ve Sadık Bey hakkındaki gerçeklerin Şeref tarafından dile getirilmesi, aslında Cömert'i savunma ve kurgu içerisinde yalnız bırakmama çabasıdır. Böyle bir mekânın kurulumunda büyük rol oynamış bir kişiliğin Cömert ile aynı tavrı takınması, “İnsanların hiçbir şekilde doğaya etki etmemesi gerekir.” şeklindeki uç düşüncelere de bir karşı çıkıştır. Bu tutumuyla Latife Tekin'in kendini toplumsal ekolojistlere yakın hissettiğini söylemek yanlış bir yorum olmayacaktır.

³²⁷ Tekin, *Unutma Bah...*, 250.

³²⁸ Tekin, *Unutma Bah...*, 178.

Romanda doğanın insan tarafından tüketilişi, çoğu sahnede Şeref'in tutumuyla da vurgulanır. Bahçenin yukarıdaki bir bölgede başlayan yangın sahnesi, bu durumun dışı vurumu açısından önemlidir. Şeref'in kaçan insanlara hitaben söylediği, “Ortada bir şey bırakmayın, aşağılık duygularla kemirin her şeyi.”³²⁹ cümlesi, bu durumun nesnel bir karşılığıdır. Ayrıca Tebessüm'ün “Dünyanın derisi tutuşmuş, yanıyormuş gibi bir koku...”³³⁰ sözleri de insanın doğa üzerindeki yadsınamaz tahribatının başka bir dilden ifadesidir. Latife Tekin'in *Unutma Bahçesi*'nde roman kahramanlarından çevre hassasiyeti ön planda olan kahramanların isimleri üzerinden de bir vurgu yaptığı görülmektedir. Özellikle doğayı seven ve etik boyutlarda doğaya yaklaşan karakterlerin isimleri bu minvalde önem arz etmektedir. Romanda bu doğrultuda öne çıkan isimler Şeref, Cömert ve Sadık'tır. Kurgu içerisinde bu isimlere doğaya yakın bir misyon yüklenmektedir. Bu duruma karşılık, bahçeye ziyaretçi olarak gelen ve buradaki doğa varlıklarına çeşitli şekillerde zarar veren insanlar ise doğaya karşı olanların temsilcileridir.

Latife Tekin'in *Muinar* romanında da insanın doğa üzerindeki olumsuz etkilerinin ifşa edildiği açıktır. Romanda bu eğilimin özellikle yaşlı bilge Muinar tarafından dillendirildiği görülmektedir. *Muinar*'daki bu tavrın ilk yansıması, Muinar ve Elime arasında geçen bir konuşma aracılığıyla ortaya konur. Modern yaşamın getirilerinden biri olan doğaya yabancılaşma ve doğadan kopukluk, yaşlı Muinar tarafından Elime'ye ithafen şu sözlerle dile getirilir. “Yol mu ayağına uymuyor, ayağın mı yola, toprakla mı kavgalısın, rüzgarla mı, yürüyüp gidemiyorsun doğruca...”³³¹ Bu ifadeler, Elime'nin şahsında toprağa ve dolayısıyla doğaya yabancılaşan modern insanın doğadan kopukluğuna ilk göndermedir. Modern insanın doğaya yabancılaşma sürecinde en basit eylem olan yürümeyi dahî unuttuğu ve dolayısıyla ona tekrar uyum sağlama noktasında zorlandığı dile getirilir. Bu durumun başka bir yansıması da *Muinar*'dan 12 yıl sonra kaleme alınan *Sürüklenme* adlı romanda görülür. Bu durum, *Sürüklenme*'de pınara su doldurmaya giden Çaredar'ın yanında tökezleyerek yürüyen Misal üzerinden bir kez daha vurgulanır. *Muinar*'da insanın doğa üzerindeki müdahalelerine ve bu müdahaleler neticesinde ortaya çıkan

³²⁹ Tekin, *Unutma Bah...*, 160.

³³⁰ Tekin, *Unutma Bah...*, 160.

³³¹ Tekin, *Muinar*, 29.

olumsuz sonuçlara geniş bir pencere açılmıştır. Doğanın başına gelen en büyük felaketin insan olduğu düşüncesi, *Muinar*'da da dile getirilir: "... dünya, derin kedere düştü insanla, kuşu böceği gözünden çıkaracak diye korku içindeyiz..."³³² şeklinde yansıma bulan bu düşünce, aynı zamanda dünyanın yakın gelecekte uzmanların öngördüğü gibi benzeri görülmemiş ölçüde azalmış bir biyoçeşitliliğin yaklaşmakta olduğunu gösteren raporlara dayanmaktadır.

Muinar'da teknolojik ilerlemenin ve aydınlanma hareketinin doğa üzerindeki olumsuz etkilerine de yer verilmektedir. Teknoloji sayesinde doğayı tahakküm altına almayı başaran insanın bu süreçten sonra takındığı tavır *Muinar*'ın ağzından şöyle ifade edilmektedir: "Tekeri icat ettiniz, dönüp yuvarlandı cehenneme, biz dünyanın dilini öğreneceğimize, o bizim dilimizi öğrensin! Taşı sivirttik sokarız karnına toprağın, önümüzde otlar eğiliyor, ateşi bulduk, ele geçirdik alevi, yakıp söndürüyoruz keyfimizce, dünya olmazsa siz ateşi nereden buluyordunuz..."³³³ Buradaki 'otlar eğiliyor önümüzde' ifadesi, insanın doğaya boyun eğdirdiğinin bir kanıtıdır. Teknolojinin ve aydınlanmanın doğayı yaşanmaz bir cehenneme çevirdiği nesnel bir gerçekliktir *Muinar* için. Ayrıca doğasız her şeyin anlamını yitireceği ve her şeyin ancak doğanın varlığı ile anlam kazanacağı da *Muinar* tarafından dikkat çekilen başka bir noktadır.

Latife Tekin *Muinar*'ın son sayfasında ise insanın doğanın özel oluşumunu, dengesini gözardı ederek ürettiği projelerin ve aldığı kararların, doğanın dengesini bozduğunu ve doğanın da insandan intikamını çok kötü alacağını altını çizmektedir. Bu düşünce, romanda şu ifadelerle karşılık bulur: "Dünyanın ne gücüne gidiyor biliyor musun Elime... Senin ırmaklarının, dağlarının yeri yanlış demek istiyor bu insanlar bana, kesiyoruz ormanlarını, doldurup düzlüyoruz kıyılarını, kırıyoruz tepelerinin burnunu... İşi doğrusuna getiriyoruz biz, beğenmiyoruz aldığın biçimi, acele soğumuşa benziyorsun, güzel olmamış kabuğun... Uçaklarına pist yapacak yer bulamadılar, havalimanıymış!.. Ölsünler, mil çekiliyor mu gözlerine, su kuşları karşılayacak onları, gagaları demir ateşi, ince dağlama geçecekler üstlerinden, sazlıkların yeri doğru muymuş, anlarlar o zaman... İçdeniz Faşistleri!"³³⁴ Doğanın

³³² Tekin, *Muinar*, 124.

³³³ Tekin, *Muinar*, 154.

³³⁴ Tekin, *Muinar*, 260.

kendine özgü yapısını beğenmeyen ve kendine göre biçimlendiren insanın bu girişimleri, Muinar'ın ağzından ağır eleştirilerin hedefi olmaktadır. Muinar'a göre bu girişimlerin bedelini de yine insanın kendisi ödemek zorunda kalacaktır. Muinar'ın ifadeleriyle, “Denizle kayalıkların arasına asfalt dökenlerin bağışladığı organları çöpe atıyormuş melekler.”³³⁵

Latife Tekin'in uzun bir suskunluk döneminden sonra kaleme aldığı *Manves City* ve *Sürüklenme* romanlarında da insanın doğa üzerindeki olumsuz tutumunu ifşa etme eğilimini sürdürdüğü görülmektedir. *Manves City* adlı romanda şirin bir belde olan Erice'nin nasıl devasa şirketlerin yayılma alanı olarak kullanıldığı gözler önüne serilmektedir. Erice isminin *Manves City* olarak değişmesiyle beraber Erice'nin doğasına ait hiçbir unsurun kalmadığı resmiyet kazanmaktadır adeta. İnsanın bir kemirgen gibi doğayı sömürmesi *Manves City*'den alıntılanan aşağıdaki pasajda nesnel bir karşılık bulmaktadır: “(...)dağlar bile satılmıştı, arka vadiler, dereler...Taksi plakası alır gibi maden arama ruhsatı satın alan aileler vardı, topladıkları yetki belgelerini rulo rulo rafa dizip Ruhsat Kütüphanesi kurmuş insanlardan söz ediliyordu. Planlaması yapılmıştı çoktan, ne yağ deresi kalacaktı ortada, ne Pırasa ovası, ne Erice.”³³⁶ Bu ifadeler insanın durdurak bilmeyen aç gözlülüğünün ve ekonomik kazanç elde etme açlığının kurgusal evrendeki karşılığıdır. İnsanın bu açgözlülüğü, yaklaşmakta olan ve durdurulamayan çevresel yıkımın en başat nedenidir. Bu nedenle denilebilir ki “*Manves City*; daha çok çevresel hassasiyetle birlikte yoksul insanların ele alındığı bir karşı çıkış romanıdır. *Manves City*, derin ekoloji ile benmerkezci insanın yol açtığı felaketlerin gösterimi olarak okunabileceği gibi artık Tekin'de klasikleşmiş bir biçim olarak tahrip edilen kadın ile doğa koşutluğu ekseninde ekofeminizmin olanakları ile de okunabilir.”³³⁷

Latife Tekin'in *Sürüklenme* romanında da benzer bir yaklaşım ortaya koyduğu görülmektedir. Öyle ki romanda ismi belirtilmeyen kadın anlatıcı, gece uçakla yolculuk yaparken yukarıdan yeryüzüne bakar ve şu ifadelere yer verir: “(...) aşağıda şehirler öyle görünüyor ki sümüklüböcekler gezinmiş de ışıklı izler bırakmış

³³⁵ Tekin, *Muinar*, 48.

³³⁶ Tekin, *Manves City*, 87.

³³⁷ Yasin Yavuz, “Edebiyat ve Ekoeleştiri: Latife Tekin'in *Manves City* ve *Sürüklenme* Adlı Romanları”, *Edebi Eleştiri Dergisi (Eleştiri Kuramları Özel Sayısı)*, 3(3), 2019, 257.

sanki.”³³⁸ Bu benzetme, insanın doğa üzerindeki olumsuz etkilerini çok güzel özetlemektedir. Gecenin karanlığında insanoğlunun izleri sümüklüböceklerin ayak izlerine benzemektedir. Ayrıca *Sürüklenme*’de anlatıcının Cehil yolculuğu da doğanın başına gelen felaketleri örneklemesi açısından değerlidir. Yolculuk sırasında anlatıcı ile aynı trende bulunan iki yaşlı adamın konuşmaları bu minvalde dikkate değerdir. Bu konuşma aynı zamanda *Sürüklenme* ve *Manves City* romanlarının birbirleriyle inilti olduğu da ortaya koyar. “Termal enerji tesisi için çok ruhsat dağıtıldı bu havzada, dört yüz tane daha kuyu açılacak, buhar çok çıksın diye iki yüz ton asit basıyorlar, o asitler nereye gidiyor? İmparatorluklarını kurmuşlar, uyurken bile para kazanıyorlar, bizim keçilerimiz ölmüş, sürümüne kamyon dalmış, hayvanlarımız telef olmuş umurlarında değil, savaş buralara gelmez sanıyordu köylü, bundan âlâ savaş mı olur? Köyün çatında göğüs göğüse boğuşuyoruz madencilerle, vicdan yok güç var ellerinde, devleti arkalarına almışlar.”³³⁹ Trendeki iki yaşlı adam arasında geçen bu konuşma, insanın doğa üzerindeki tahribatını ve rantçı anlayışını ortaya koymak açısından önemlidir. Ayrıca bu konuşmada doğa tahribatlarının devlet destekli olduğunun altı bir kez daha çizilmektedir.

Anlatıcı, Cehil’e Nevres’in yanına gittikten sonra Takviye’nin sahibi Raşit’e yazdığı mektupta da bu iki yaşlı adamın söylemlerine benzer ifadeler kullandığı dikkat çekmektedir. Anlatıcı mektubunda, doğanın maruz kaldığı tahribatı gözler önüne sermektedir: “(...) inanmayacaksın ama tam vaktinde gelmişim Cehil’e. Laf olsun diye söylemiyorum, az daha gecikecek olsam girmek yasaklanacakmış buralara, otobana bağlanan asfalt yolun çoğu madene gitmiş, geri kalanı da çatlak patlak içinde. O eski çayır çimeni ara ki bulasın, koyunların kuzuların yerini iş makineleri almış, kilometrelerce kazıp oymuşlar toprağı, ay krateri gibi kupkuru bir uçurum.”³⁴⁰

Bu durum, Cehil’in de tıpkı Erice gibi doğallığını betona kaptırdığını gösterir. Çevredeki maden ocakları, adeta zehirli bir sarmaşık gibi bütün doğayı ele geçirmektedir. Öyle ki anlatıcının Nevres’in bahçesinde şahit olduğu durum daha da çarpıcıdır. Maden ocaklarının doğadaki inanılmaz boyuttaki etkileri, anlatıcıyı adeta

³³⁸ Tekin, *Sürüklenme*, 22.

³³⁹ Tekin, *Sürüklenme*, 137-138.

³⁴⁰ Tekin, *Sürüklenme*, 139.

şaşkına çevirmektedir: “Ertesi gün avludan çıkıp arazide dolaştım biraz, zeytinlik boyunca sınırdaki göçükler oluşmuştu, asırlık zeytin ağaçları göçüklerin içine devrilmiş yatıyordu. Arazinin tabanındaki derin çatlaklar dikkatimi çekti, ürkütücü görünüyordu ortalık. Yakınlardaki maden işletmesi araziye doğru yürüyüp Nevres’in toprağını alttan alta oymaya başlamıştı düpedüz.”³⁴¹ Böylelikle doğanın başına gelen en büyük felaketin insan olduğu gerçeği, kurgusal düzlemde de nesnel bir karşılık bulur.

3.3. Ötekileştirilen Kadın ve Doğa: Ekofeminizm

1990’lı yılların başında *Ekoleştirici Kuramı* edebiyat alanında söz sahibi olmaya başladıktan sonra çeşitli düşünce akımlarının ekoeleştirici yaklaşımına bağ kurduğu görülmektedir. Bu düşünce akımları, ekoloji düşüncesini kendi potansiyellerinde eriterek farklı isimler altında ekoeleştirici yaklaşımın kapsamını daha da genişletmişlerdir. Bu disiplinlerden biri de ataerkil düzene karşı kadın haklarını savunan Feminizm öğretisidir. Feminizm, ekoeleştirici yaklaşımına bağ kurduktan sonra ekofeminizm adı altında yeşil düşünce akımlarına katılmıştır. Ekofeminizmin temel sorunsalı ise erkek egemen topluma karşı doğa ve kadın haklarını savunmaktır. Doğa ve kadın arasında bir özdeşlik kuran ekofeministlere göre kadının özgürlüğü beraberinde doğanın özgürlüğünü de getirecektir.

Bu doğrultuda Latife Tekin’in yazma eylemi içerisinde ekofeminist düşüncenin yansımalarını görmek mümkündür. Gerek romanlarında gerekse düşünce yazılarında Latife Tekin’in kendini ekofeministlere yakın hissettiği, dikkat çekmektedir. Doğanın özgürlüğü için kadının özgürlüğünü önceleyen Tekin, *Rüyalar ve Uyanışlar Defteri* adlı eserinde bu doğrultudaki düşüncelerini şöyle dile getirmektedir: “Dünyanın geleceği için kadınlar harekete geçmek zorunda, harekete geçtiler, evet, kadınlarda ümit var, bir zamanlar yeryüzünde yaşanmış mutlu bir hayatın hatırasını saklıyorlar içlerinde, o ruh dilini kurup da, içimizde olanı dışımıza çevirebilirsek ancak, dünyada yeni bir hayat yeşerebilir...”³⁴²

Latife Tekin’e göre ataerkil düzenin doğa üzerindeki sömürsünü ancak kadınların önderliğinde meydana gelecek bir devrim sonlandırabilir. Bu minvalde

³⁴¹ Tekin, *Sürüklenme*, 142.

³⁴² Tekin, *Rüyalar ve...*, 62-63.

kadınlara belli sorumluluklar yükleyen Tekin için kadının politik duruşu önemlidir. Erkek egemen düzenin doğa ve kadın üzerindeki tahakkümü, ancak kadının politik yaşamda aktif rol üstlenmesiyle önlenebilir. Tekin'e göre eril güçler tarafından tüketilen doğanın hesabını kadınlar, ancak siyasi arenada sorabilir. Bu konudaki düşüncelerini ise Tekin şöyle açıklamaktadır: “Toprağı yaz çiçeklerine hazırlamanın sevinci, coşkusu yok... Kadınıyla, erkeğiyle biz insanlar, baharın ömrünü kısalttık, otuz gün kısalttık, mayıs ortasında kuruyan otlar, nisan ortasında sararıp kavruldu, kadınlar mecliste hesabını sorabilecek mi bunun, hesabını verebilecek mi açmayan çiçeklerin?”³⁴³

Latife Tekin'in düşünce yazılarında olduğu gibi romanlarında da bu düşünceyi diri tuttuğu görülmektedir. *Sevgili Arsız Ölüm*'de her ne kadar insanlık tarihi ve doğa birbirlerine koşut iki olgu olarak işlenmiş olsa da doğa ile iletişim halinde olan roman kahramanlarının sadece kadın olduğu dikkat çekmektedir. Romanın erkek kahramanlarının hiçbir şekilde doğa ile bir iletişim kurmadığı görülür. Roman kurgusu içerisinde doğa ile iletişim kuran karakterler, Dirmit ve Atiye'dir. Bu doğrultuda Dirmit'in doğa varlıklarıyla kurduğu iletişim her ne kadar doğanın animistik gücünün vurgusu olarak görünse de aynı zamanda kadının kendini doğaya yakın hissettiğinin işaretleri olarak da okunabilir. Roman kurgusu içerisinde Dirmit'in, kızların erkeklere haber göndermesinin ayıp olup olmadığını parktaki kuşkuş otuna sorması, bir kadın olan Dirmit'in kendini insanlardan çok doğaya yakın hissettiğinin ifadesidir. Diğer taraftan yine bir kadın karakter olan Atiye'nin doğa ile iletişim kurduğu sahneler de bu doğrultuda önem arz eder. Böylelikle Latife Tekin'in daha ilk romanında kadını doğaya daha yakın gördüğü de belirginlik kazanır.

Yazarın kadını doğaya yakın görme tavrı, *Berci Kristin Çöp Masalları*'nda daha da yoğunlaşır. Romanda kadın ve doğa arasındaki ilk ortak nokta, her ikisinin de erkek egemen düzenin baskısına maruz kalma neticesinde değişen çehreleridir. Romandaki asıl kurguyu oluşturan değişimin ve dönüşümün merkezinde kadın ve doğa yer almaktadır. Yeni bir mekân olarak Çiçektepe'nin kuruluşu, doğanın çehresini değiştirdiği gibi kadının da çehresini değiştirmektedir. Çünkü romanda çevre katliamlarının hemen hemen tamamı erkek eliyle meydana gelmektedir. Söz

³⁴³ Tekin, *Rüyalar ve...*, 62.

konusu bu tahribatta kadınlar daha arka plandadır ve romanın ilerleyen bölümlerinde tıpkı doğa gibi kadının da özü, erkek egemen anlayış tarafından sömürülmektedir.

Berci Kristin Çöp Masalları romanının temel argümanlarından biri, sanayileşme sonrasında ortaya çıkan kirlenmedir. Romanda kirlenme, çevre kirliliğinin yanı sıra insandaki ahlaki çözümlenin de bir fotoğrafıdır. Sanayileşme sonrasında ortaya çıkan çevre kirliliğinin insan sağlığı üzerindeki olumsuz etkileri, anlatıdaki temanın çevre kirliliği ile ilgili olan boyutudur. Ancak eserin adında da geçen saf, temiz “Berci Kız’ın”, “Kristin” olarak adlandırılan bir fahişeye dönüşmesi ise anlatının insanda gerçekleşen ahlaki çözümlerle ilgili olan boyutunun yansımasıdır. Romanın adında yer alan Berci ve Kristin ifadeleri, görünürde birbirleriyle alakasız durmaktadır. Yalnız romandaki hem doğa hem de kadın kimliğinin değişim ve dönüşümü dikkate alındığında bu kelimelerin roman kurgusuyla bir bütünlük sağladığı fark edilmektedir. Bu ifadeler, romanın zeminine yayılan kadın ve doğa olgularının değişen çehrelerinin takibi açısından oldukça önemlidir.

Berci Kristin Çöp Masalları romanının genelinde bir çarpıklık, düzensizlik ve kirlilik hakimdir. Söz konusu bu kirlilik hali, romanın ilerleyen bölümlerinde insan yaşamında da yansımalar bulur. Özellikle sanayileşme faaliyetleri ve Çiçektepe’nin modernleşmesiyle ivme kazanan bu kirlilik, kadın ve doğa üzerinden çift yönlü bir anlam yüklenir. Kürt Cemal’in Çiçektepe’ye sinema kurmasıyla ve aynı zamanda Tirintaz Fidan’ın gece dersleriyle kadınlar açılıp saçılır ve kocalarından aşk istemeye başlarlar. Aşk için ayılıp bayılan kadınlar, kocaları tarafından dayakla ayılırlar. Ayrıca Çiçektepe’ye Lado’nun gelişiyle bir kumar hevesi başlar. Çiçektepe’nin erkekleri Lado’nun önderliğinde sabahlara kadar kumar oynarlar. Bu heves neticesinde elde avuçta ne varsa satılır ve nihayetinde “Kumar için karılarının altınlarını satan, borçlanan, kadınların cüzdanından para çalan erkeklerden sonra, kadınlar arasında da yaygınlaşır.”³⁴⁴ Roman kurgusunda yer alan bu değişim ve dönüşüm, nihayetinde doğanın olduğu gibi insanların da çehresini değiştirir. Çöp tepelerinin arasında kurulan Çiçektepe’nin sosyal yapısı da doğanın maruz kaldığı kirlenmeyle eşitlenir.

³⁴⁴ Tekin, *Berci Kristin...*, 120.

Romanda bu kirlenmenin ileri bir sayfaya taşınması da Vakıf Çiçektepe'nin kurulmasıyla meydana gelir. Vakıf Çiçektepe ismi, burada ancak bir yıl tutunabilir ve bu isim, "Çiçektepe Esrar Zulası", "Çiçektepe Fuhuş Yuvası"³⁴⁵ olarak bir dönüşüm geçirir. Böylelikle Çiçektepe'de baş gösteren kumar furyası daha da genişleyerek Vakıf Çiçektepe'ye sızır ve büyük bir yozlaşma ve ahlaki çözüme baş gösterir. Vakıf Çiçektepe'ye bir sürü "O Yerli"³⁴⁶ olarak adlandırılan ahlakça düşük kadın yerleşir. Bunların arasında Çiçektepe'nin ilk orospusu Deli Gönül de vardır. Bir süre sonra Çiçektepe'li delikanlılar Deli Gönül'ü "*Kristin*" diye çağırmaya başlarlar. Bunu da "O Yerli" kadınların "Anjel, Mari diye iç gıcıklayıcı ad takma"³⁴⁷larından hareketle yaparlar. Böylelikle Çiçektepe'nin insanı da tıpkı doğası gibi kirli ve saflıktan uzak bir hal alır. Romandaki bu kirlenmenin somut göstergesi ise kadındır. Sanayileşme faaliyetleri sonrasında ortaya çıkan çevre kirliliği ve modernleşme sonrasında "Berci Kız" olmaktan çıkıp, masumiyetini kaybederek "*Kristin*" olan kadın, Çiçektepe'nin hem kirlenen insanının hem de kirlenen doğasının yüzü olur. "Berci" bir saflık ve temizlik simgesidir. "*Kristin*" ise gecekondu mahallesinden çıkan bir fahişedir. "Berci"likten çıkıp "*Kristin*" olan kadın, bütün saflığını ve temizliğini kaybeder. Dolayısıyla doğanın bozulmuşluğu, aynı zamanda kadın bedeni üzerinden tanımlanır.

Latife Tekin, *Sevgili Arsız Ölüm ve Berci Kristin Çöp Masalları*'nda kadını doğaya yakın bir yerde konumlandığını nesnel karşılıklarla ortaya koymaktadır. Nitekim Latife Tekin'in *Unutma Bahçesi* adlı romanında da dünyanın bir ikizi olduğundan söz etmektedir. Bu durum, *Unutma Bahçesi*'nin kurgusunda şu ifadelerle yer alır: "Doğada insanı düşlere sürükleyen böyle bir ikizlik durumu vardır. Aynı şeyin büyüğü, küçüğü, bitkisi, hayvanı, insanı... Bir yerlerde dünyanın ikizi uçuyor olmalı, doğa bana bunu söylüyor, kendisinin bir ikizi olduğunu..."³⁴⁸ Şeref'in doğa üzerine kafa yorup bir arayış ve anlamlandırma peşinde olduğunu gösteren bu ifadeler aynı zamanda ekofeminist anlayışın da romana bir yansımasıdır. Kadını doğaya yakın hisseden ekofeministler, dünyanın dişi olduğunu ileri sürmektedirler. Bu düşüncelerini ise kadının doğurma-besleme-büyütme misyonlarının doğada

³⁴⁵ Tekin, *Berci Kristin...*, 138.

³⁴⁶ Tekin, *Berci Kristin...*, 140.

³⁴⁷ Tekin, *Berci Kristin...*, 140.

³⁴⁸ Tekin, *Unutma Bah...*, 52.

nesnel karşılıklar bulmasına bağlamaktadırlar. Dünyanın ikizinin olduğu ifadeleri ise ekofeminist kızkardeşlik yaklaşımıyla paraleldir. Başka bir deyişle, doğanın ikizi kadındır ve bu kullanım *Unutma Bahçesi*'nin kurgusunda Tekin'in ekofeminist düşünceye yakınlığını örneklemesi açısından önemlidir.

Unutma Bahçesi'nde ayrıca ataerkil düzenin bireylere dayattığı toplumsal rollerin de eleştirisi yapılmaktadır. Romanda daha çok toplumun erkeklere biçtiği rollerin eleştirisi söz konusudur. Bu eleştiriler, bahçenin yeni bahçıvanı Cömert tarafından dile getirilmektedir: “Doğa öyle şart koşmuş. Bunun da bir üzüntüsü var. Televizyondaki tartışmaları dinliyorum da, doğa erkeğe kaplan gibi güçlü olacaksın demiş. Erkeklerin sıkıntısını hesaba katan yok, bu konulara meraklıyım. Minicik bir bebek olarak doğuyorsun, sana büyüüp boğalaşacaksın diye emir verilmiş. Haksızlık yok mu bu işte. Benim hanım bile bunu söylediğimde ters karşılıyor.”³⁴⁹ Cömert'in bu sözleri, toplumun erkeğe dayattığı güçlü olma ve egemenlik kurma anlayışına bir karşı çıkıştır. Erkeğin doğasına aykırı olan bu dayatmanın haliyle çevresindeki bütün her şeyi kontrol altında tutma eğilimini arttırdığının da ifadesidir. Ayrıca Cömert'in karısının bile böyle koşullandığının dile getirilmesi, bu durumun kadınlara bile doğal bir yasa olarak kabul ettirildiğinin kanıtıdır. Dolayısıyla Tekin'in kadınlardaki kurtuluş umudu da bu dayatmayı kabullenen kadın profilinden ziyade bu dayatmanın temellerini sarsan bir kadın profiline geçişle mümkün olabilecektir.

Latife Tekin, yapılan birçok söyleşide kendisini ekofeministlere yakın hissettiğini dile getirmektedir. Eril düzenin hem kadın hem de doğa üzerindeki baskısının bilincinde olan yazar, bu konudaki düşüncelerini, Sema Kaygusuz ile yaptığı söyleşide şöyle dile getirmektedir: “Ekofeministlerin, ekoanarşistlerin ne söylemeye çalıştıklarını az çok biliyorum, o cephede canlı bir tartışma sürüp gidiyor. Dünyanın geleceği için savaşırsak, doğayı göz ardı edemeyeceğimizin derin bir uyanışla farkına vardık. Tartışmaları izlemeye çalışıyorum ama ben romanlar yazarak, cümle cümle kendim öğrendim bildiklerimi, bundan 10 yıl önce. ‘*Ormanda Ölüm Yokmuş*’u yazmaya başladığımda, kitabımla yalnız kalacağımı düşünüyordum, yolum, ormandan unutmaya açıldı, aslolanı ulaşmak için, zihin engelini aşmak gerektiğini fark etmişim, sonra işte *Muinar* üstüme aktı boşlukta. ‘Kadın için hız

³⁴⁹ Tekin, *Unutma Bah...*, 154-155.

almak iyidir' diyor, erkek yavaşlasın, kadın hızlansın... Hatta dursun erkek, fazla koştu, savruldu...³⁵⁰

Latife Tekin, bu ifadeleriyle artık her alanda kadının erkekten daha fazla rol alması gerektiğinin altını çizmektedir. Bu durum özellikle 2006'da yayınlanan *Muinar* romanında açıkça görülmektedir. Romanda Muinar, Elime'ye anlattığı hikayelerde hem kadın-erkek meselesini deşmekte hem de kadınlara yol göstermektedir. Doğa ve kadın birlikteliğinin odağa alındığı romanda, ekofeminist düşüncenin geniş yer tuttuğu açıktır.

Muinar'da doğa ve kadın birlikteliği üzerine kurulan sahneler yoğunluktadır. Öyle ki Muinar'ın Elime'ye anlattığı şu hikayede doğa varlıkları kadının savunuculuğunu üstlenmektedir adeta: “(...) on dördüne yeni basmış bir kız varmış, başına takıyormuş türbanı, bir kasırga kopuyormuş uğul uğul, rüzgâr uçurup götürüyormuş türbanını bir derenin çukuruna, koşup yuvarlanıyormuş kız peşinden, tozunu çırpıp toka, firkete sağlamlıyormuş başında, durmuyormuş ki dursun, daha da şiddetleniyormuş rüzgâr, çalıyı çırpıyı döndürüp yürüyormuş kızın üstüne, bir çarpışta sıyırıp atıyormuş türbanını yere... Kadınlara sözü var rüzgârın.”³⁵¹

Muinar'da yer alan bu ifadeler doğanın animistik gücünün yansımaları olarak okunabileceği gibi eril düzenin kadın üzerindeki baskısı olarak da değerlendirilebilir. Romanın ilk sayfalarında yer alan bu ifadeler, doğa ve kadın arasındaki yakınlık düşüncesini yansıtmaları bakımından dikkate değerdir. Kadınların erkek egemen anlayışa karşı çıkışını doğa diliyle yücelten Tekin, bunun doğal bir gereklilik olduğunu anımsatmaktadır. Rüzgârın bu anlayışa karşı kadının korumacılığını yaptığına ve kadınların bu dayatmaya boyun eğdiği yerde rüzgârın bunu kabullenmediğine şahit olmaktayız. Bu aynı zamanda daha küçük yaşlarda kız çocuklarının başının örtülmesi anlayışının da bir eleştirisidir. Bunun rüzgâr ve dolayısıyla doğa tarafından engellenmesi, doğa ve kadın arasındaki yakınlığın göstergesidir. Bu hikayenin anlatıldığı sayfanın öncesinde de yine bu duruma gönderme sayılabilecek ifadeler yer verilmektedir: “Kanadına bez dolayan kuş

³⁵⁰ Sema Kaygusuz, Perşembe Söyleşileri, *Radikal*, (11 Ocak 2007), Erişim: (<http://www.bahceyazi.com/18-latifetekin.htm>), E.T. 28.05.2019.

³⁵¹ Tekin, *Muinar*, 41-42.

varmı, sınırlendirme beni, insanın bok yemesi bunlar, başımıza Tavananna kesildi, sesiniz soluğunuz çıkmıyor. Yuva yapmaları gerekirse dolayabilirler, ilgilenme o kadar nasıl rahat ediyorlarsa öyle giyinsinler...”³⁵²

Muinar ve Elime arasında geçen bu konuşmada da görüldüğü gibi yine kadın ve doğa arasında bir yakınlık ve özdeşlik kurulmaktadır. Muinar, doğada kanadına bez bağlayan bir kuş olmadığını söylerken, kadının doğaya göre ve doğasına göre yaşamasının gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Buna karşılık Elime, yuva yapmaları gerekiyorsa dolayabilirler demektedir. Elime'nin bu sözleri, ataerkil düzenin başı açık kadına tutumunu dışa vurmaktadır. Başka bir deyişle “yuvayı dişi kuş yapacaksa” bunu başı kapalı yapmak zorundadır.

Latife Tekin'in *Muinar* adlı romanında kadının her alanda eril düzenin baskısı altında olduğunun altı çizilmektedir. Kadın politik yaşamda da erkek egemen anlayış tarafından sömürülmektedir: “O kral Süleyman, uğursuz ağzıyla niye kötölemiş bizi o kadar? Kafalarında kartonla ne arıyor bu kadınlar devletin içinde, kardinaller gibi boyunlarının üstüne kalkmış, kime dikeliyorlar, durup sormuyorlar mı kendilerine, devlet kadının devleti mi? Kitapları her savaşı yazıyor, dünyayı solduran savaşı yazmıyor, gözlerinden ekilip biçilsinler, avucumuzdaki tohumdaymış gözleri, toprağı incitiriz diye parmağımızın ucuyla ekiyorduk biz o tohumları, demirle yırttılar dünyanın derisini, erkeğe, aletsiz iş görmeyeceksin denmiş.”³⁵³

Bu ifadeler, kadının devlet bürokrasisinde eril düzen tarafından dışlandığının ve doğa üzerine konuşma hakkının olmadığını göstergesidir. Ayrıca bu pasaj, kadının doğa ile daha sağlam ve yakın bağlar kurduğunu göstermesi açısından da önem arz etmektedir. Muinar'ın bu sözleri üzerine Elime'nin verdiği tepki de dikkat çekicidir: “Pulluğu sabanı biz yapacaktık, dağıtacak alet edevat dükkanlarını, uyumuşuz Muinar.”³⁵⁴ şeklindeki Elime'nin bu sözleri, kadınların doğa adına söz söyleme yetkisini çok daha önceden kaybettiğinin itirafı gibidir. Kadının toprağın canını yakmamak için tohumu elleriyle yerleştirmesi ve buna karşılık erkeğin demirlerle derisini yırtması ikileminde de kadın ve doğa arasında bir benzerlik

³⁵² Tekin, *Muinar*, 24.

³⁵³ Tekin, *Muinar*, 42.

³⁵⁴ Tekin, *Muinar*, 42.

kurulmaktadır. Erkeğin kadın ve doğa üzerindeki tahakkümü bu yolla belirginlik kazanmaktadır. Ayrıca “Bazı kadınlar da babalarından, oğullarından devletli, dünya erkekli kadın kaynıyor Muinar.”³⁵⁵ şeklindeki ifadeler de kadınların erkekten bağımsız var olamadıklarının bir eleştirisidir. Kadınların çevrelerindeki erkekler tarafından sürekli denetim altına alınması onları bağımsız hareket edemeyecekleri noktasına getirmiştir.

Latife Tekin’in *Muinar* adlı romanında dünyayı kurtarmak isteyen karakterlerin–Muinar ve Elime- ikisi de kadındır. Bu durum, doğanın özgürlüğünün kadın eliyle mümkün olabileceğinin dışı vurumudur. Tekin’in bu tavrı, ekofeminizmin ileri sürdüğü doğanın özgürlüğü ile kadının özgürlüğü arasındaki bağlantının yansımalarıdır aynı zamanda. Bu durum elbette ki *Muinar* romanının ekoeleştirel kurama olan yakınlığını ortaya koyması noktasında da dikkate değerdir. *Muinar*’da ayrıca ezelden beri süregelen kadın ve erkek arasındaki savaşın da yansımalarını bulmak mümkündür. Bu savaşın özü romanda, kadınların doğayı savunduğu düşüncesi üzerinden belirginlik kazanır ve bu durum yine ekofeminist bir tavrın yansıması olarak belirir. Öyle ki Elime’nin *Muinar*’a sorduğu şu soru kadın ve erkek arasındaki savaşın doğa üzerinden yansımalarını vermesi açısından önemlidir: “Kimlerin kılıcını parlatıyordun mağaralarda, aklıma takıldı, sır deyip geçiştirmezsen...”³⁵⁶ Bu soru üzerine *Muinar*’ın verdiği cevap bütünüyle ekofeminist bir tavırla yüklüdür: “Dünyanın canlı olduğuna inananların tabii, kimin olacak, canlı cansız ayrımı yapanlara karşıydık, kadın erkek savaşının özü bu, dağların kemiklerini kırıp ovaların tüylerini yolarlarla savaşıyorduk.”³⁵⁷ Ovaların tüylerini yolar ve dağların kemiklerini kırmak kadına şiddeti temsil eder. Kadının saçını yolunur kemikleri kırılır. Kadınlara ithafen söylenen “Kalkarsam kemiklerini kırarım.” lafının doğaya yansıtılmış halidir aslında. “Burada yazarın seçtiği sözcükler “tüylerin yolunması” “kemiklerin kırılması” gerçekten de kadın-erkek savaşını çağrıştırmaktadır.”³⁵⁸

³⁵⁵ Tekin, *Muinar*, 43.

³⁵⁶ Tekin, *Muinar*, 70.

³⁵⁷ Tekin, *Muinar*, 70.

³⁵⁸ Kübra Arslan Öçal, *Dişil Dil ve Eko-Feminist Bağlamda Latife Tekin ve Muinar*”, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2011, 112.

Muinar’da kadın ve erkek arasındaki savaşın yansımalarına geniş bir pencere açılmıştır. Bu konuyla alakalı pasajlarda kadın ve erkek arasındaki savaşın doğa üzerinden yansıtıldığı sahneler romandaki ekoeleştirel tavır açısından oldukça önemlidir. Aşağıya alınan pasaj, bu tavrın görünürlüğü açısından dikkate değerdir: “Açıyorlar toprağı, toplu kadın mezarı, incik boncuk çıktı, sana yalan borcum yok Elime, örtüyorlar yanmış kemiklerin üstünü, savaş oldu diyorsam, dur orada... Rüzgâra yazılı fırtına destanı, bir günde eğmedik başımızı, çarpışa çarpışa yenildik şerefimizle, her şeyi bilen suya sorsunlar, suyun rengi böyle miydi sanıyorsun... Erkekler üstümüze yürüdü, okumuzla, kargımızla biz de onların üstüne yürüdük...”³⁵⁹

Bu sözler, kadın-erkek arasındaki savaşın ve kadın mücadelesi sonucunda ödenen bedellerin vurgusudur. Öldürülen ve sömürülen kadınların mücadelesi ve kadın hakları için ödenen bedellerin bir ifadesidir. Muinar’ın her şeyden suyun haberi olduğunu söylemesi de doğayı kendilerine şahit olarak gördüklerinin bir yansımasıdır. Ok ve kargı gibi doğaya ait unsurlarla savaşa giren kadınların yenilmesi, aynı zamanda doğanın da eril güce yenilgisini beraberinde getirmiştir ve eğer bir kurtuluş sağlanacaksa bu her ikisi üzerinden özdeş bir ruhla başarılabacaktır.

Muinar’da gezegenlerin birer cinsiyete sahip olup olmadığı da tartışmaya açılmaktadır. Muinar’a göre dünya dişidir: “Dünya erkek mi, kadın mı diye düşünüp kafa yorduğun oldu mu hiç? Evrendeki her şey canlıysa, cinsiyeti olmalı bu gezegenlerin değil mi? Ay erkek! Pervane dünyanın etrafında, niye seyrediyorsun o zaman, çıkıp seyretme geceleri, dünya güneşle evli, ay sevgilisi.”³⁶⁰

Muinar’da kadının ataerkil anlayışın altında ezildiği ve haklarının gasp edildiğine dair en net örnek, din konusunda kendini gösterir. Erkeğin ilahi ışığı kendi elinde tuttuğu ve kadınların bu haktan muaf tutulduğu ifade edilmektedir. Bu yüzden Muinar’ın Elime’ye anlattığı hikayelerde, “ilahi ışığın cinsiyeti erkek(tir).”³⁶¹ Bu imtiyaz, din yoluyla ve dolayısıyla peygamberler yoluyla erkeğe bahşedilmiş bir ayrıcalıktır ve kadınlar bu haktan yoksundur. Bu düşünceyle din, Muinar’ın gözünde kadını erkeğin emrine veren bir kurumdur. Bu düşüncesini de Muinar şöyle

³⁵⁹ Tekin, *Muinar*, 88.

³⁶⁰ Tekin, *Muinar*, 111.

³⁶¹ Tekin, *Muinar*, 117.

temellendirir: “Kız sen benim koynuma gireceksin, her kadının tepesinde bir ışık puştı, Tanrı öyle emrediyor, gönlümü hoş tutmak için yaratıldın, ört başını başka göz değmesin saçına, ışık kuduzu olmuş erkek cinsi, kadın cinsini katlediyor, görevini aksatırsan boşsun...”³⁶²

Bu düşünceler kadın üzerindeki baskının ve toplumda yerinin ikinci sınıf bir varlık olmasının dini buyruk ve emirlere dayandırıldığını, dolayısıyla kadının doğasının en çok din tarafından sömürüldüğünü ve özgürlüğünün kısıtlandırıldığını ortaya koymaktadır. Böylelikle din kurumunun sert bir eleştirisi yapılmaktadır. Bu yüzden “erkek Tanrının aynası, kadın şeytanı(dır).”³⁶³ Bu aynı zamanda İslam coğrafyasında kadının ikinci planda tutulmasının da bir eleştirisidir. Kadının bu tutsaklığı, doğal olarak doğanın da tutsaklığını beraberinde getirmektedir: “Kadın düştü Elime, dünya da kadınla beraber düştü, en son işte, bu topraklarda yenildik, ayıyla güneşiyle teslim aldı dünyayı erkekler, hem savaş esirleriyiz, hem de anneleri, kız kardeşleri, zevceleriyiz, kendi içine doğru göçe başladı kadınlar, dilleri sayıklama dili oldu, bulaşık çamaşır bakışlı yaptı kendini, buharla örtüp kapattı yüzünü, kabuğu kırılmaz içli ceviz, sen içini erkeğe yediren kadın gördün mü? Kutsal, mübarek topraklarmış, göğe çıkış yolunun üstünde, başımı çevirip bakmak istemiyorum, kapıyorum gözlerimi... Erkeklerin Tanrısı gökte yer değiştirmiyor, aynı toprakların üstünde sabitledi kendini, hep oralarda doğup büyümüş bir erkeği seçip aydınlatıyor ışığıyla...”³⁶⁴

Bu bakış açısı dine dayalı bütün kural ve kaidelerin sorgulanması fikrini doğurmaktadır. Eğer ilahi ışık sadece erkeklere verilmişse ve kadınları dolayısıyla da bütün evreni onun emrine vermişse, bunun kabul görmez bir yaklaşım olduğunun altı çizilmektedir. Bu durum, insanın doğayı sömürmesinin çeşitli dini emir ve buyruklara dayandırdığının açık bir kanıtı gibidir.

Muinar'da bu durumun sorgulanması yapıldığı gibi çözüm önerilerinin de sunulduğu görülmektedir: “Işık sizden kaçtı, bize çekildi!... Kadın peygamber lazım kadınlara, Bacıhurraneler'in söylediği buydu, erkeğin elinden alınacak tek şey var, o da ışık diyorlardı, bir kadın dağa yürüyecek, gökten başına kitap düşecek, *Dünyayı*

³⁶² Tekin, *Muinar*, 118.

³⁶³ Tekin, *Muinar*, 119.

³⁶⁴ Tekin, *Muinar*, 119.

kana boyadı, öldürdü erkek, kadın sağ edecek dünyayı, oku!”³⁶⁵ Bu ifadeler, doğanın kurtuluşunun yalnızca kadınların önderliğinde gelişecek bir devrim ile sağlanabileceğini vurgular. *Muinar*’da doğa ve kadının erkek egemen anlayış tarafından özdeş kabul edildiği düşüncesi de yer alır. “Tecavüze uğruyor sabah akşam, o da evrenin içli gezegeni, aylı güneşli cevizli, insanın erkeği dünyanın dışı olduğunu seziyor, kokusunu alıp hissediyor bunu, kavrayıp bilincine çıkartmıyor bir türlü, o koku bir yerlerine ulaştıkça başlarına vuruyor, gözü dönmüş şuursuz arzunun, şehvetin sonu nereye varır, kanlı seks cinayetine, canını çıkardılar dağının düzünün, füze sapıkları taze gezegen peşinde şimdi, kapama kulağını sözlerime, dünyayla öyle bir iş tutuyor erkekler...”³⁶⁶

Burada kadın bedeni ve doğanın bedeni arasında nesnel bir özdeşlik kurulmaktadır. Kadının bedenine sahip olan erkek, aynı zamanda doğanın da bedenine sahip olmaktadır. Ayrıca mevcut gezegeni yok olma noktasına getiren eril gücün yeni bir barınak arama çabaları da dillendirilmektedir. Günümüzde Mars’ta hayat olup olmadığının araştırılmasına göndermeler yapan bu ifadeler, dünyanın maruz kaldığı tahribatın boyutlarını gözler önüne serme noktasında da önem arz etmektedir.

Muinar, kadınların kendilerinde bulunan göcün farkında olmamalarına da sitem etmektedir anlatı içinde. Öyle ki *Muinar*’a göre, “Uyuyor kadını bu memleketin, helak olacak topraklarımız, başınıza nükleer erkekler çöksün, ne yatıyorsunuz, zehirli atık kaynıyor denizleriniz, radon gazı fışkırıyor her tarafınızdan, dış uzaya uçuracaklar sizi, keklikler sesimizi duyup asfalta indi, köpekbalıkları inleyip uluyor...”³⁶⁷ Böylelikle hem doğanın erkek eliyle katledildiği hem de kurtuluşun kadın eliyle yapılacağı bir kez daha vurgulanmaktadır. Ayrıca doğanın kurtuluş için kadının yanında olacağı da yine “keklikler sesimiz duyup asfalta indi, köpekbalıkları inleyip uluyor” ifadeleriyle ortaya konulmaktadır. Kadınları tek kurtuluş olarak gören *Muinar*, “Daha ne kadar seyredeceksiniz bu pornoyu, kadınlar kaldırmazsa, kim kaldıracak bu erkekleri dünyanın üstünden.”³⁶⁸ sözleriyle durumun

³⁶⁵ Tekin, *Muinar*, 119.

³⁶⁶ Tekin, *Muinar*, 120.

³⁶⁷ Tekin, *Muinar*, 123.

³⁶⁸ Tekin, *Muinar*, 123.

ciddiyetini ortaya koymaktadır. Ayrıca bu ifadeler kadın bedeniyle doğa arasında cinsel bir özdeşlik kurulduğunu yansıtmak açısından da önemlidir. Bu kötü gidişata karşı çözüm önerileri de yine Muinar tarafından dile getirilmektedir: “Telefonlarını çekip alalım, dağ döşeyelim yollarına, kargı kamyı dikilsin önlerine, otoparklarını bayır çimen yapalım, asfaltlarını iğdelik, dere yatağı, arasınlar arabalarını, savurup atalım on bin yıl önceye, eritem buzulları, tuz çağına gömülsünler, radyo dalgalarına üflersek yeter.”³⁶⁹ Bu yönüyle Muinar, kadın bedeninden kadın bedenine dolaşan ve kadınların içinden uyanarak onları örgütleyip eril düzene karşı hem kadını hem de doğayı kurtarmak için dünyayı ele geçirmeye çalışan bir kocakarı kimliğine bürünmektedir.

Manves City ve *Sürüklenme* adlı romanlarında da Latife Tekin’in doğa ve kadın arasında bir yakınlık kurma tavrını devam ettirdiği görülmektedir. Yerel bir gazetede köşe yazarlığı yapan *Manves City*’nin kadın kahramanı Nergis, yazdığı köşe yazılarında doğanın kurtuluşunun yalnızca kadınlar sayesinde mümkün olabileceğine dair nesnel karşılıklar ortaya koymaktadır. Nergis’in kaleme aldığı bir köşe yazısından alıntılanan aşağıdaki ifadeler bu minvalde dikkate değerdir: “Hayatlarımızı sarın geriye çocukluğumuzu bulursunuz da, Erice’nin sizi bu güne getiren tabiat harikası doğasını bulamazsınız. Kaybettiklerimizi sayıp dökmek marifet değil, kalanı elden çıkarmayıp korumacı olmaya bakalım. Çoluk çocuk büyük küçük herkesin hayali, geleceği biz kadınlara emanettir.”³⁷⁰ Görüldüğü gibi Nergis, köşe yazısında okurlarına geriye kalan doğanın kadın eliyle korunabileceğini ve geleceğin dünyasının kadınlara emanet olduğunu söylemektedir. Bu durum, kadın önderliğinde ekolojik bir bilinçlenmenin açık bir ifadesidir.

Manves City’de kadın ve doğa arasındaki yakınlık, Ersel ve Vedanur’un karşılaştığı sahnede de belirginlik kazanır. Burada Latife Tekin, “yersizyurtsuzluk” kavramı içerisinde kadınların bir yaprak gibi sürüklenişlerine odaklanmaktadır. Kadınların erkekler tarafından sömürüldüğünün ve şiddete maruz kaldığının yansıtıldığı sahnede, Vedanur ile Ersel arasındaki konuşmadan sonra Ersel’in düşünceleri bu noktada dikkate değerdir. Vedanur gittikten sonra Ersel şu ifadeleri kullanır: “İnsan başına gelince görmeye başlıyor, ne çok kesilip biçilmiş kadın

³⁶⁹ Tekin, *Muinar*, 124.

³⁷⁰ Tekin, *Manves City*, 33.

varmış da dikkat etmiyormuşum meğer. Yüzünde beyaz bir iplik dolaştırılmış gibi sayılamayacak kadar çok dikiş izi vardı, ellerinin üstünden bileklerine doğru kırmızı gonca gül dövmeler, yeşil yapraklar.”³⁷¹ Bu durum hem kadın şiddetini hem de yine ekofeminist yakınlığı göstermektedir. Vedagül’ün kollarındaki dövmelerin doğaya ait olması ve Ersel’in Vedagül’ün yüzünü tarif ederken “kesilip biçilmiş” ifadelerini kullanması, yine kadının da tıpkı doğa gibi yok edilmeye çalışıldığını ortaya koyar. Kadının yüzündeki erkekten kalma izler, doğaya ait kavramlarla verilmiştir. Ayrıca Nergis’in köşe yazılarında kadınların maruz kaldığı muameleyi baharın gidişine bağladığı sahne de bu noktada dikkate değerdir. Nergis’in erkekleri doğaya şikayet etmesi de ekofeminist yansımalar açısından değerlidir: “(...) tacizden tecavülden yorgun düşmüş insanlığın yüzünden utancı silemeyeceksen, cinnet geçiren erkeklerin eli öpülesi kadınları seksen yerinden bıçaklaması için fırtınalar koparmayacaksan yağmurunu rüzgârını şimşegini de al götür hemen, çileğine eriğine muhtaç olduğumuzu sanıp bir tek tohumunu bırakma bize.”³⁷² Görüldüğü gibi Nergis, doğadan medet ummakta ve erkekleri adeta doğaya şikayet etmektedir.

Sürüklenme’de de benzer kullanımlar göze çarpmaktadır. Öyle ki anlatıcı, Raşit’e yazdığı mektupta ekofeminist öğreti açısından değerli olan şu ifadelere yer vermektedir: “Terk edilmiş tozlu bahçelerin kıyısında derisi yırtılmış, sarı beyaz çıplak ağaç kökleri yatıyor Raşit. Birine elimi sürecektim, çarpılacaktım az kalsın, ölmemiş daha, can çekişiyor ağaç. Nevres ipek boyayıp oyalanırken orman bağ bahçe bırakmayıp girecekler altına. Talia Hanım –çiftliğin hizmetçisi kocakarı- geceleri uyumadığını söyledi bugün bana, melekler omzundan sesleniyormuş, kalk diyorlarmış ona kalk, kurtarırsan sen kurtarırsın köyü.”³⁷³

Bu ifadeler kadın önderliğinde bir doğa savunusunun gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu tavır, Tekin’in son romanında da belirgindir. Ayrıca bu rüyaları gören kişinin çiftliğin temizliğinden sorumlu bir kocakarı olması da *Muinar* romanına bir göz kırpması olarak okunabilir. Öte yandan Nevres’in kurduğu bir planla Erice ve Cehil’in doğasını kendi ekonomik çıkarlarına alet eden Vedplast’ın sahibi

³⁷¹ Tekin, *Manves City*, 109.

³⁷² Tekin, *Manves City*, 116.

³⁷³ Tekin, *Sürüklenme*, 144-145.

Vedat Bey'i iki oğluna öldürtmesi de doğanın kadın eliyle bir kurtuluş fırsatı yakaladığının göstergesidir.

3.4. Ekosozyalizm Açısından Doğanın ve Emeğin Metalaşması

İnsanın doğayı sömürme düşüncesinin altındaki en önemli etken, öncelendiği ekonomik büyüme düşüncesidir. Kapitalist dünya görüşünün neden olduğu küresel sermaye birikimi düşüncesi neticesinde insan, hem kendi emeğini hem de yeryüzündeki yegâne yaşam alanı olan doğayı görmezden gelmekte ve bu amaçla ezelden beri süregelen insan doğa arasındaki birlikteliğinin sınırlarını zorlamaktadır. İnsanın değişen doğa algısı ve bu değişim neticesinde insan emeğinin metalaşması sorunsalı, ekoeleştiril kuram içerisinde de önemli bir yer tutmaktadır. İnsan kimliğinin ekonomik kazanç uğruna arka plana itilmesi ve metalaştırılması, bu yaklaşımda önemli bir sorunsaldır. Ekoeleştiril kuramı, bu yöndeki eleştirilerini sosyalizmin eşitlikçi kabulleri üzerinden temellendirir. Ekoloji bilimiyle bağ kuran sosyalizm öğretisi, insan emeği ve doğanın korunması hususunda önerdiği çözüm yolları neticesinde tıpkı feminizm gibi yeşil düşünce akımlarına katılarak ekosozyalizm adını alır. Ekosozyalizm temelde insan emeğinin metalaşması ve doğanın ekonomik büyüme için bir kaynak olarak algılanmasına karşı çıkan sosyalizm temelli bir düşünce biçimidir.³⁷⁴

Latife Tekin'in de romanlarında insan emeğinin metalaşmasını ve aynı zamanda doğanın ekonomik büyüme için bir kaynak olarak algılanmasını ele alır. *Sevgili Arsız Ölüm*'de insanı doğadan ayırmayan Latife Tekin'in, ikinci romanı olan *Berci Kristin Çöp Masalları*'nda emeğin ve doğanın metalaştırılmasına nesnel karşılıklar verdiği açıktır. İnsan emeğinin ve doğanın metalaştırılması temi, ilk olarak *Berci Kristin Çöp Masalları* romanında kendisini göstermektedir. Bu durum, daha önce de belirtildiği gibi Latife Tekin'in yazma eylemi içerisinde insanın doğayı tahakküm altına almaya başlamasının ilk işaretlerinin *Berci Kristin Çöp Masalları*'nda görünürlük kazandığı tespitini de desteklemektedir.

Ekosozyalist öğretiye göre, ekolojik yıkımın en büyük nedeni kontrolsüz bir şekilde büyüyen endüstriyalizmdir. Bu nedenle ekosozyalizm, en çok sanayileşme ve bilinçsiz üretim-tüketim faaliyetlerini eleştirir. Bu anlayış *Berci Kristin Çöp*

³⁷⁴ Löwy, *a.g.e.*, 4.

Masalları'nda nesnel karşılıklar bulmaktadır. Romanda doğayı tahrip eden etkenlerin başında, doğal çevreyi göz ardı eden fabrikalar gelir. Söz konusu bu fabrikalar, hem doğal çevreye hem de Çiçektepe sakinlerine ciddi zararlar vermektedir. Hiçbir önlem almadan ve sadece kâr amacı güden bu fabrikalar, temelde insanların ve doğal çevrenin en büyük sömürü mekanizmaları konumundadır. Romanda bu fabrikaların insanlar ve doğal çevre üzerindeki olumsuz etkilerine geniş yer verilmektedir. Çiçektepe'deki ilaç fabrikasının insan ve çevre sağlığı üzerindeki etkisi tehlikeli boyutlara ulaşmaktadır.

“Yaz başında bu fabrikadan Çiçektepe'nin üstüne ilkin insanların kar sanıp şaşırdıkları beyaz beyaz bir şeyler yağmaya başladı. Kondulara dayanılmaz bir koku yayıldı. Üç gün içinde bu fabrika karı Çiçektepe'nin ilk çiçeklerini kuruttu. Ağaçların dallarını sarkıttı. Tavuklar boyunlarını büküp büküp kıvrıldı. İnsanlar başlarını dik tutamaz oldu. Çocuklar hap yemiş gibi mosmor kesilip oyun oynarken uykuya daldı. Uyuyan çocuklardan biri hiç uyanmadı.”³⁷⁵

Görüldüğü gibi ilaç fabrikası, Çiçektepe'nin hem insanını hem de doğasını katletmektedir. Bu durum üzerine Çiçektepeliler, ilaç fabrikasını günlerce taş yağmuruna tutarlar. Bu girişim neticesinde fabrika sahibi, hatasını telafi etme yolunu seçer. Yalnız seçilen bu yol, ilerleyen zamanlarda yeni sorunların hazırlayıcısı olur. Fabrika sahibi, “fabrikanın serum ve ilaç şişelerinin mavimsi sıcak suyunu oluk oluk mahallelinin üstüne sal(ar)... Bu suyla yıkanan insanlarda çok geçmeden garip değişimler ortaya çıkmaya başla(r). Kiminin derisi soyul(ur), kiminin yüzü mosmor kesil(ir). Çocukların bedenlerinde mavi mavi benekler belir(ir). İki kadının saçları beyazla(r). Çamaşırlar maviye çalan bir renk al(ir). Bu renge Çiçektepe'de “Kondu Mavisi” den(ir).”³⁷⁶

Fabrikaların Çiçektepeliler üzerindeki olumsuz etkileri bu kadarla sınırlı kalmaz. İşçi olarak bu fabrikalarda çalışan Çiçektepe sakinleri, ileriki zamanlarda daha büyük sorunlarla karşı karşıya kalır. Öyle ki akü fabrikalarında çalışan erkeklerin kanına kurşun işler ve bu erkekler evlenip mahallenin içine çıkamaz hale gelir. Bu erkelere ise sadece iplik fabrikalarında çalışan soluk benizli kızlar varır. Bu

³⁷⁵ Tekin, *Berci Kristin...*, 18.

³⁷⁶ Tekin, *Berci Kristin...*, 19.

durum, fabrikaların hem insan bedeni üzerinde hem de doğanın bedeni üzerinde inanılmaz boyuttaki etkilerini ortaya koyar. Bu durum, Çiçektepe jargonunda, “Kanı kurşunlu yiğide, ciğeri tozlu gelin”³⁷⁷ deyiimiyle yer edinir. Bütün bu olumsuzluklara rağmen Çiçektepelilerin bir şekilde bu tarz durumlara adapte olması, Çiçektepe’deki yoksulluğu ve sefaleti de gözler önüne sermektedir. Bu sefalet neticesinde insanlar, hem doğayı hem de kendi sağlıklarını göz ardı etmeye mecbur kalırlar.

Çiçektepe’nin kurulumundan önce faaliyette olan bu fabrikalara süreç içinde birkaç gün içinde kurulan sahte fabrikalar eklenir. Bu sahte fabrikalarda sahte deterjan, renk renk meyve tozları ve köpürmeyen sabunlar üretilir. Zamanla bu fabrikaların olduğu yer “Çiçektepe Sanayi” adını alır. “Sanayi’den gökyüzüne mavi, yeşil, kırmızı dumanlar savrul(ur). Çiçektepe’nin başına boy boy, renk renk bulutlar otur(ur). Konduların üstüne fabrika karları yağarken, bulutlar renkli yağmurlar akıt(ır).”³⁷⁸ Bu durum Çiçektepe’nin şair öğretmenin bir şiirinde “Sahte deterjanla yıkandı çöp bayırları.”³⁷⁹ dizesiyle karşılık bulur. Bütün bu oluşumlar, Çiçektepe’yi “tavanı gökten, duvarları fabrikalardan”³⁸⁰ tek bir konduya dönüştürür.

Berci Kristin Çöp Masalları’nda ayrıca işçi sendikalaşması, işçi örgütlenmesi, işçi hareketliliği ve kapitalizm bağlamında 1980 öncesi ve sonrasındaki süreç ile ilgili birçok ayrıntı bulmak mümkündür. “Türk sendikacılığı, 1980 sonrası dönemde ekonomik, sosyal ve siyasal faktörlerin etkisi ile giderek güç kaybetmeye başlamıştır. Bu dönemde hukuksal açıdan; 1982 Anayasası ve onu takip eden 2821 sayılı Sendikalar Kanunu’nun ve 2822 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu çıkarılması, ekonomik açıdan 24 Ocak Kararları’nın alınması ile ekonomide serbest piyasa koşullarının etkisini arttırması ve siyasal açıdan da 12 Eylül Askeri Darbesi sonrasında uygulanan sosyal ve siyasal baskılar, 1980 sonrası süreçte sendikal hareketlerin ve mücadelenin giderek zayıflamasına yol açmıştır.”³⁸¹ Bunun akabinde, “1980-2003 döneminde işçi ve memur eylemlerinde önce bir

³⁷⁷ Tekin, *Berci Kristin...*, 44.

³⁷⁸ Tekin, *Berci Kristin...*, 92.

³⁷⁹ Tekin, *Berci Kristin...*, 91.

³⁸⁰ Tekin, *Berci Kristin...*, 92.

³⁸¹ Özgün Millioğulları, *Türkiye’de 1960-1980 ve 1980-2005 Dönemlerinde Grev Hareketlerinin Karşılaştırılması*, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2007, 93-94.

durgunluk, ardından da Türkiye tarihinde örneği görülmemiş bir çeşitlenme, yayılma ve kitleselleşme yaşan(mıştır).³⁸²

Bu çalkantılı dönemin izlerini, 1980 sonrasında yazılan *Berci Kristin Çöp Masalları*'nda da bulmak mümkündür. Çünkü fabrikalarda işe giren Çiçektepe sakinleri, zor şartlarda çalışmaktadır. Romanda, buzdolabı fabrikasında çalışan işçilerin her tarafı bembeyaz buzdolabı boyasıyla boyanmaktadır. İşçilerin ter bezleri ve maskeleri olmadığı için, buzdolabı silmek için kullanılan bezleri boyunlarına dolayarak ter bezi ve maske ihtiyaçlarını karşılamaktadırlar. İşçiler için geçerli olan bu sağlıksız koşullar, diğer fabrikalarda çalışan işçiler için de geçerlidir. Üstelik buzdolabı fabrikasının sahibi, işçiler çalışırken başlarını kaldırıp çöp bayırlarının parıldayan yamaçlarına bakmasınlar diye camların yarısını griye boyatır. Bütün bu olumsuzluklara maruz kalan işçiler sonunda, “İşçi miyiz, köle miyiz?” sloganlarıyla grev yoluna giderler. Anlatı içerisindeki bütün bu kullanımlar, insan emeğinin adım adım nasıl metalaştırıldığına yansımasıdır. Bütün bu direniş, sendikalaşma çabaları ve yapılan grevler insanı ve doğayı sömüren kapitalist anlayışa birer başkaldırıdır aynı zamanda. Bu yönüyle *Berci Kristin Çöp Masalları* romanında ekososyalist bir tavrın olduğunu söylemek mümkündür. Yalnızca kâr amacı güden ve sermaye birikimini ön planda tutan kapitalizmin romanda en net vurgu kazandığı bölüm, Bay İzak'ın yeni fabrika müdürünün gelişiyiyle başlayan bölümdür. Romanın bu bölümünde yer alan ifadeler kapitalizmin işleyiş tarzını, insan ve doğayı nasıl sömürdüğünü ve nesneleştirdiğini çok net bir şekilde ortaya koymaktadır:

“Buzdolabı işçisi, o gün, müdürün yanında getirdiği ücretlendirme sistemine göre para almaya başladığında modern işçi olacağını, kıdemine göre değil, ürettiği mala, bileğinin gücüne, çalışma imanının sağlamlığına göre ücret sırasına dizileceğini öğrendi. Bir süre sonra buzdolabı fabrikasında “Muntazam İşçi” diye yeni bir şey ortaya çıktı. İşçiler muntazam çalışanlar, muntazam çalışmayanlar diye ikiye ayrıldı. Muntazam çalışanlara daha fazla saat ücreti verildi. Muntazam olmayan işçilere her ödemedede muntazam lafından sinir geldi. Sinirlenen işçilerden biri bu lafı

³⁸² Yıldırım Koç, *Türkiye İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi Tarihi*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2003, 131.

ağzında evirip çevirip diliyle hart diye kesti. “Muntaz” diye bir laf işçi dilinde küfürler arasına geçti.”³⁸³

Görüldüğü gibi kapitalist sistem, insan emeğinin karşılığını ancak ürettiği mal değerinde ödemeyi amaçlamaktadır. Bu yönüyle fabrikalar; “kapitalizmin temel mekanlarındandır ve çalışanlar daha fazla saat çalışarak, daha hızlı olmak durumundadırlar. Öyle ki, kurulan yeni çalışma hayatı, durup dinlenmeden çalışmayı, üretmeyi, hızlı olmayı ve rekabet içinde olmayı beraberinde getirmiştir. Kapitalizm ile beraber “emek” değersizleşerek bir “meta” haline gelmiştir.”³⁸⁴ Buna karşılık işçi hakları ve üretilen kalitesiz malların doğaya verdiği zarar hep göz ardı edilmektedir. Bu yönüyle kapitalizm, doğa ve insan sömürsü üzerine inşa edilen, kalite yerine bol üretim ve doğal denge yerine sermaye birikimini temel alan bir düşünce olarak belirir. Bu noktada *Berci Kristin Çöp Masalları*'yla Latife Tekin, kapitalizme karşı bir ekososyalist tavır ortaya koyar. Ayrıca Bay İzak'ın yeni müdürünün okumak için gittiği uzak ülkeden öğrenip geldiği “Daha Hızlı” şarkısının işçiler üzerinde rahatsız edici bir hissiyat uyandırması ve işçilerin “Muntazam İşçi” kavramını “Muntaz” diye kısaltıp aşağılayıcı bir anlam yüklemesi de Tekin'in kapitalizm karşıtı eğilimlerinin yansımasıdır. Ayrıca yeni fabrika müdürünün “uzak bir ülke” den gelmiş olması da bu düşüncenin filizlendiği kaynağı görünür kılmaktadır.

Berci Kristin Çöp Masalları'nda aynı sosyal yapı içinde bulunan insanların kendi menfaatleri için halkı ve doğayı sömürdükleri de görülür. Bu yönüyle Çiçektepe, kapitalist ve ranta dayanan anlayıştan etkilenmeye açık bir özellik gösterir. Sırtını bürokrasiye ve siyasete dayayan kimi gecekondu sakinleri, bu yolla rant elde etmeye çalışırlar. Doğa, bu rant sürecinde elbette yine sömürülen ve özü yok sayılan ruhsuz bir nesne konumundadır. *Berci Kristin Çöp Masalları*'nda Çöp Muhtar ve Kürt Cemal, doğayı ve insanları kendi şahsi çıkarları için sömüren kişilerdir. Kürt Cemal, Çöp Muhtar vesilesiyle çöp yığınlarının gerisindeki orman arazisini yeni kuracağı mahalle için adeta istila eder. Bu durumdan Çöp Muhtar'ın

³⁸³ Tekin, *Berci Kristin...*, 76.

³⁸⁴ Merve Sürüklü, “Gecekonduyan Modern Hayata Uzanan Yolda Kadın Tezahürü”, *Monograf Edebiyat Eleştirisi Dergisi*, 8, 2017, 222.

çıkarı ise bir miktar para ve bir konduluk yerdir. Kısacası Çöp Muhtar, kendi kişisel çıkarı için doğal ortamın tahrip edilmesine ön ayak olur. Kürt Cemal ise siyasi bağlantılarını kullanarak doğanın özünü sömürmekten geri durmaz. Romandan hareketle, eli silahlı ve oldukça nüfuzlu biri olduğuna şahit olduğumuz Kürt Cemal, aynı zamanda bir siyasi partinin üyesidir. Bu nedenle, kendisinden iş isteyen Çiçektepelilere, belediye meclisine girer girmez kendilerine iş bulacağına dair söz verir. Bunun neticesinde Çiçektepeliler, topluca Kürt Cemal'in partisine üye olurlar. Böylelikle Çiçektepeliler ile aynı sosyal yapıya mensup iki kişi, mevcut siyasi düzeni arkalarına alarak kendi kişisel çıkarları için doğanın ve insanların özlerini sömürürler. Latife Tekin, Kürt Cemal ve Çöp Bakkal tipleriyle mevcut siyasal sistemin temel argümanı olan sümürüyü görünür kılmaktadır. Öyle ki küçük bir gecekondu mahallesinde yaşanan bu rant ilişkisi, temelde daha büyük bir sömürü mekanizması olan asıl sistemin sadece bir yüzünü temsil eder.

Latife Tekin'in sanat anlayışında bir kırılma noktası olarak değerlendirilen *Ormanda Ölüm Yokmuş* romanında da insanoğlunun üretim hırsına göndermeler yapılmakta ve bu anlayış üzerinden ekososyalist tavır romanda görünürlük kazanmaktadır. İnsanoğlunun ihtiyaç dışı ve sadece ekonomik rant için gereksiz malların üretimi *Ormanda Ölüm Yokmuş*'ta şöyle yansıma bulmaktadır: “Doğrusunu istersen, insanlara bir şeyden bir tane yapma hakkı vereceksin, bir tane yapacak, o kadar, başka yok... madem heves ettin, ömrün yettiğince oyna bununla denilebilse... ekle, çıkar, ama bir tane olsun, çalış işte bunun üstünde...”³⁸⁵

İnsanların üretim çılgınlığına ince bir sitem olan Emin'in bu sözleri, romanın ekososyalist tarafını ortaya koymaktadır. Latife Tekin'in ekososyalist tavrı, *Unutma Bahçesi* adlı romanında da hissedilmektedir. Öyle ki *Unutma Bahçesi*'nde emeğin sömürüsü ve bazı kişilerin bu yolla haksız kazanç sağlaması, bahçeye yeni gelen bahçıvanın şahsında ilk karşılığını bulur. Tebessüm, bu durumu şöyle ortaya koymaktadır: “Aracılık eden şirket, www.orsondanişmanlik, hizmeti karşılığında bir aylık ücretine peşin peşin el koymuştu. Bunu anımsadım üzülerem...”³⁸⁶ Görüldüğü gibi Cömert'e iş bulması için aracılık eden şirket, bunun karşılığında Cömert'in bir

³⁸⁵ Tekin, *Ormanda Öl...*, 88.

³⁸⁶ Tekin, *Unutma Bah...*, 21.

aylık maaşına el koymuştur. Bu durum, değersizleşen ve aynı zamanda sömürülen insan emeğinin kurgusal evrendeki somut karşılığıdır.

Unutma Bahçesi'de teknolojik gelişmelerin doğayı sürüklediği kaçınılmaz yok oluş süreci de ortaya konulmaktadır. Romanda, insanoğlunun sırtını teknolojiye dayayarak giriştiği çılgınlıklar gözler önüne serilir: “Bugün dünyada, ağaçları küçültüp sebze boyutuna indirmeye, sebzeleri de büyütüp ağaç haline getirmeye çalışıyorlarmış... Saksılarda, kirazlar, elmalar, şeftaliler... Taşınabilir meyve ağaçları çağındaymışız... Ülkelerarası tohum savaşlarından filan söz edip duruyor işte...”³⁸⁷

İnsanlar, ekonomik büyüme için akıl almaz çılgınlıklar peşine düşer ve teknolojinin yardımıyla doğal gıdaların genetiğini bozup kendi egemenliği altına alır. *Unutma Bahçesi*'nde her şeyin bir ticaret ve ekonomik kazanç malzemesi yapılmasına da eleştiriler getirilir. Olgun ve Giray'ın dergileri için fotoğraf çekmeye civardaki köye gittikleri sahne bu durumu net bir şekilde ortaya koymaktadır. Köylüler tarlalarındaki korkuluklarının fotoğrafını ancak para karşılığında çekebileceklerini söyleyerek onları geri çevirirler. Bunu duyan Şeref, “Korkulukla turist avlamaya kadar vardırımlar işi demek”³⁸⁸ diyerek şaşkınlığını dışa vurur. Bu durum, insanların ekonomik kazanç için neleri göze alabileceklerinin ve işi saçmalık derecesine dahi vardırabileceklerinin görüntüsüdür kurgusal evrende.

Latife Tekin'in ekososyalist tavrı *Muinar* romanında da belirgindir. *Muinar*'da bu tavır daha çok insanın yaşamsal gereksinimlerini karşılamının ötesinde doğayı ekonomik kazanç aracı olarak görme eğilimi üzerinden belirginlik kazanır: “İnsanoğlu, hayvan gibi, doğasının kendisine dayattığı temel gereksinimleri karşılamak zorunda. Bu gereksinimler onun dünyaya bakışına biçim veriyor. Savan aslanı için sevimli ceylan ilk olarak kendisini kıvrandıran açlığı dindirmenin bir aracıdır. Batılı oduncu için orman her şeyden önce bir işletmedir.”³⁸⁹ Bu bakış açısı, aslında insanın doğayı bütünüyle ekonomik kazanç ve sermaye birikimi için sömürülecek bir meta olarak algılandığına bir vurgudur. İnsanoğlu için doğadaki her

³⁸⁷ Tekin, *Unutma Bah...*, 205.

³⁸⁸ Tekin, *Unutma Bah...*, 270.

³⁸⁹ Tekin, *Muinar*, 51.

şey, bir kazanç aracı olarak değerlendirilir. Bu tutum, onun doğayı en çok yok oluşa sürükleyen varlık olduğunu göstermektedir. Hayvanlarda bu tam aksinedir. Hayvanlar sadece fizyolojik gereksinimleri için doğaya müdahalede bulunurken, insanlar sürekli ihtiyaç fazlası ürün üretmenin peşinden koşarak doğayı ve onun unsurlarını büyüme ve kazanç hırslarına kurban etmektedirler. *Muinar*'da yer alan bu ifadeler, toplumsal ekoloji öğretisinin insanın doğaya müdahalesi ne şekilde ve hangi etik boyutlarda olmalı ilkesiyle de paralellik göstermektedir. İnsanoğlunun doğaya bu aşırı ve sömürü boyutuna varan müdahalelerinin vardığı sonuçlar da yine kurgusal evrende Muinar tarafından ortaya konur. “Başınıza gökten kuş gagası yağacak... Sincapların kuyruğu kısaldı, ağaçlara çürütücü mantar aşıyorlar, soluyacak havanıza sahip çıkın, kıyamet belirtisi bunlar, dünya kurtarır kendini, insanları üstünden kaç defa silkelemiş, dört bucakta binlerce var bu işletmelerden, para gücüyle ilerliyor caniler, çalılarınızı mı sökecekler, öyle ya, atlasınlar sınırınızdan içeri, üç evlek ormanınız kalmış.”³⁹⁰

Muinar'da insanın doğal kurgu içerisinde bir yerini bilmezlik tavrı gösterdiği de vurgulanır. Bu yerini bilmezlik, insanı yaşadığı çevreyi tahrip eden bir unsur haline getirmiştir adeta. Öncelediği ekonomik büyüme ve küresel sermaye fikri, doğayı bir yok oluşa sürüklemektedir. İnsan bu yerini bilmezlik sonucunda, ekonomik kazanç için doğayı bir çıkmaza sürüklemektedir: “Havanın, bitkinin alıcısı doğru düzgün çalışıyor, insanınki bozuluyor sürekli, kaçınıcı defadır aynı durum tekrarlanıyor, vazgeçecek dünya sizden, toplu iptale uğrayacaksınız... O alıcı, dünyayla uyumlu yaşayın diye konmuş kafanızın içine, yirmiden fazla kıyamet koptu, nevre dönecek, fazla bile müsamaha gösterdi, kapatın petrol kuyularını, dünya bizim de yurdumuz, inip soluklanıyoruz kemiklerimizin başında, kan mıdır, yağ mıdır çekip yakıyorsunuz, boru hatları, fabrikalar, kömür havzaları, maden işletmeleri... kapatın hepsini, yüz sürün toprağına, gönlünü alın dünyanın zehir şehirleri kurdunuz üstünde.”³⁹¹

Muinar'ın ağzından dile getirilen bu ifadeler, aynı zamanda “Ekosozyalizm” başlığı altında etraflıca değerlendirdiğimiz ekosozyalist manifesto metinlerinin bir

³⁹⁰ Tekin, *Muinar*, 52.

³⁹¹ Tekin, *Muinar*, 62.

özeti mahiyetindedir adeta. Bu durum, Latife Tekin'in ekososyalist harekete yakınlığını göstermesi açısından da dikkate değerdir.

Latife Tekin'in *Manves City* ve *Sürüklenme* romanlarında da ekososyalist bir tavır takındığı ve metalaşan insan emeğini kurgusal evrende ifşa etme gayreti içerisinde olduğu görülmektedir. Öyle ki yazar, *Manves City*'nin kurgusunda bu tavrını romanın kadın karakteri Nergis üzerinden şöyle dışa vurmaktadır: “Verimliliği arttırmak için geliştirilen yöntemler hakkında saatlerce konuşabilirdi Nergis. Yarattığı yeni yollar, işçinin işçiyle yarıştırdığı çadır atölyelerden, işçinin makinelerle yarıştırlıp dövüştürüldüğü üretim arenasına varıp uzanmıştı. Şimdi artık makinelerin önüne yem olarak atılıyorlardı.”³⁹² İşçilerin çok zor şartlarda çalıştırıldığı ve işten atılmakla tehdit edildiği de *Manves City*'de dile getirilmektedir. İşçilerin hiçbir talebinin dikkate alınmadığı ve sadece daha fazla üretimin öncelendiği bir sistem içinde işçi emeğinin sömürüldüğü de vurgulanır. İşçiler arasında oluşturulan üretim rekabeti, işçi gruplarının adları üzerinden de yansıma bulur. Karayel, Şimşek, Fırtına gibi kelimelerinden seçilen grup isimleri, bütünüyle daha hızlı üretmeye odaklı bir tutumdur.

Manves City'nin kurgusunda işçilerin sürekli hedef yükseltilecek iş yetiştirmeye zorlanması, sonuçta direnişlere ve eylemlere neden olur. Bu direnişler sırasında işçilerin talepleri tamamen insanîdir. Yalnız tabî tutuldukları çalışma şartları, ancak makinelerin uyum sağlayabileceği cinstendir. Bir eylem sırasında işçiler tarafından öne sürülen talepler tamamen insanlık dışı muamelelere bir isyan niteliğindedir. Devasa endüstriyel tesislerde metalaşan insan emeği, burada çok net bir vurgu kazanır. Romanda, bu durumun vahamiyeti en açık haliyle ortaya konulur:

“Tuvalet izninin toplamda on beş dakika olmasına itirazımız dikkate alınmıyor, rahatlamamıza yetecek bir süre değil bu, günlük ihtiyacımızı göremiyoruz. Kart basarak lavaboya girip çıkan bant işçisi daha ne kadar haksızlığa uğrayacak? Günlük on beş dakika izin süresini aşp üç dakika fazladan ihtiyaç giderdiğimiz için performans karnemize eksi puan yazılıyor, ücretlerden tuvalet kesintisi yapmak insanlığa sığmaz. İhtiyaç gidereceğimiz zaman yerimizi kime devredeceğiz, joker olacak bir kişi bile kalmadı, fabrikadaki gezici işçilerin nereye

³⁹² Tekin, *Manves City*, 17.

kaybolduğunu sorup cevap alamıyoruz, üretim bölümlerinde dolaşan işçi olması şart, biz bant sisteminde çalışan elemanlar akışı bozmadan tuvalete, su içmeye gidemeyiz yoksa, çaresini söyleyin o vakit, çözüm öneriniz nedir, erkek işçiler olarak altımıza bez bağlayıp kadınlığa geçiş mi yapacağız.”³⁹³

Görüldüğü gibi insanlar makinelerle yarıştırmakta ve en temel insanî gereksinim olan tuvalet ihtiyacına bile fırsat tanınmamaktadır. Bu durumun bir benzeri de Sunarteks’in eski vardiya amirlerinden İrfan Usta’nın Ersel’e söylediği şu sözlerle görünürlük kazanır: “(...) işçi adama hapislik koymaz o kadar, ha tezgaha mahkum olmuşsun, ha üstüne kilit vurmuşlar. Farbrikadan alıştığımız sürgülü kapıya, gardiyana...”³⁹⁴ Bu durum, bütünüyle fabrika işçilerinin cezaevi şartlarında çalıştığını göstermektedir.

Sürüklenme’de durum daha da vahimdir. Çünkü ağır çalışma şartlarına dayanamayan işçiler, burada adeta zıvanadan çıkmışlardır. İnsan emeğinin metalaşması, insanları doğaya zarar vermekten daha fazlasına itmiş ve artık insan insana zarar verecek dereceye gelmiştir: “Çeteleşme var çalışanlar arasında. Süs bitkileri bölümünden birileri mühendisle kapışmış, topluca yoluna çıkıp bıçak çekmişler, o da bugün punduna getirip üstlerine traktör sürmüş, biri de kaçamayıp bacağını kaptırmış.”³⁹⁵ Bu sahne, Latife Tekin’in romanlarındaki doğa tahribatının kronolojik artışı açısından da önemlidir. Çünkü insan, artık doğayı yok etmekten arta kalan zamanını birbirini yemek için harcamaktadır. Romanda arazilerini maden ocaklarına satmaya razı olmayan yaşlı insanların bizzat kendi çocukları tarafından dövülüp hırpalandığı sahneler, insanın ekonomik kazanç için ne kadar gözünün döndüğünü gözler önüne serer.

Sürüklenme’de insanın kontrolden çıktığı ve adeta ekonomik kazanç uğruna kendini kaybettiği anlardan biri de Nevres’in işletmesinde yaşanır. Dut ağaçlarının ilaçlanıp binlerce ipekböceğinin öldüğü sahnede anlatıcı, Nevres’e ağaçları kimin ilaçlamış olabileceğini sorar. Nevres bu soruyu Vahap yapmıştır diye cevaplar. Buna karşılık anlatıcı, Nevres’e neden Vahap’ı işten atmadığını sorduğunda ise Nevres’in verdiği cevap şaşırtıcıdır: “Dudaklarını acı bir tebessümle büküp, “Bir gecede

³⁹³ Tekin, *Manves City*, 35.

³⁹⁴ Tekin, *Manves City*, 67.

³⁹⁵ Tekin, *Sürüklenme*, 144.

yakarlar burayı, bir Vahap olsa gönderirim de olay büyük, işin başka boyutları var.” dedi. “Yani boyun eğmiş gibi yapıyorsun, öyle mi?” “Açıktan savaşmak tehlikeli, anlatırım, boş durmuyorum ben de.”³⁹⁶ Görüldüğü gibi Vahap, çevredeki maden işletmelerinin beslemesi olmuştur. Öte yandan insan, ekonomik kazanç uğruna bütün insani değerlerini de kaybetmiştir. İnsanın doğaya olan öfkesi, anlatıcının sevkiyat kamyonlarından biriyle yaptığı yolculuk sırasında da kendisini gösterir. Kamyon şöförü, “Ceviz gaddardır, zeytin geçimsizdir, şeftali sünepedir.”³⁹⁷ der. Bu durum, insanın kendi yaradılışında olumlu karşılamadığı bazı duygu ve davranışları, doğaya mal ettiğini ortaya koyar. İnsan kendinde eleştirdiği ve onaylamadığı tutum ve davranışları doğaya atfederek kendine onu sömürme yolları açar. İnsan, ekonomik kazanç uğruna adeta doğaya düşman kesilir.

3.5. Doğanın Kucağında Arınma: Ekopsikoloji

Yeryüzündeki bütün canlı ve cansız varlıkların yaşamsal döngüde bağlantı içinde olduğu bir gerçektir. Dolayısıyla bu sistemsel döngü içerisinde herhangi bir varlığın devre dışı kalması şüphesiz ki yeryüzünün diğer bireylerini de etkilemektedir. Tarihsel süreç içerisinde insan ve doğa arasındaki mesafenin giderek açılmasıyla birlikte insanın huzursuz bir ruh hali içinde olduğu da uzmanlar tarafından ifade edilmektedir. Modern hayatın bir getirisi olan doğaya yabancılaşma, insanın ruh sağlığı üzerinde olumsuz etkiler bırakmaktadır. Bu durumun farkına varan kimi psikologlara göre insan bu sıkıntılı ruh halinden ancak doğayla tekrar yakın bir temas kurma sonucunda kurtulabilir. Bu düşünceden hareketle bilim insanları, insan ve doğa arasında açılan boşluğu doldurmak adına bazı girişimlerde bulunmaktadır. İnsanın tekrar doğaya dönüşünü önceleyen bu yaklaşımların başında, ekoterapi merkezleri gelmektedir. Doğayla iç içe bir tedavi sürecine dayanan bu yaklaşım, insan ve doğa arasındaki boşluğu doldurma noktasında umut verici bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. Ekoloji ve psikoloji disiplinlerinin

³⁹⁶ Tekin, *Sürüklenme*, 146.

³⁹⁷ Tekin, *Sürüklenme*, 156.

bir sentezi olan ekopsikolojik yaklaşım, özellikle insanın doğayla kopan bağı yeniden kurmak üzerine şekillenmiş bir düşünce sistemidir.³⁹⁸

İnsanın doğaya yabancılaşması ve doğayı arka plana itmesiyle ivme kazanan doğal bozulmuşluk hali, bütün disiplinlerde olduğu gibi edebiyat disiplini içerisinde de önemli yansımalar bulur. İnsanlarda çevre bilinci oluşturma noktasında başat bir rol üstlenen edebiyat, ekoeleştirel kuramla birlikte ekoloji bilimiyle bağ kuran bütün disiplinlerle doğrudan veya dolaylı olarak bir bağ kurar. Bu noktada ekoloji ve psikoloji disiplinlerinin birlikteliğinden doğan ekopsikolojinin kabulleri de edebiyat eserlerindeki yerini alır.

Türk edebiyatında 1980 sonrasında önemli eserler kaleme alan Latife Tekin'in romanlarında da ekopsikoloji yaklaşımının yansımalarını bulmak mümkündür. Nitekim tarihsel süreç içerisinde kronolojik olarak bozulan insan doğa birlikteliğinin izleri Latife Tekin'in romanlarında da takip edilebilir. Yayınlanma tarihleri göz önüne alındığında Tekin'in ilk romanı *Sevgili Arsız Ölüm*'de doğa ile sağlam ilişkiler kuran karakterlerin ruhsal sağlığında herhangi bir anormallik gözlenmemektedir. Öyle ki *Sevgili Arsız Ölüm*'de doğa varlıklarıyla sürekli bir iletişimde olan Dirmit, çoğu zaman üzerindeki aile baskısını doğa ile paylaşır ve Tekin'in doğaya dönüş eğiliminin ilk yansımalarını verir: "Gece şiir yazdı, gündüz gidip denize okudu. Evini evlikten, annesini annelikten, kardeşlerini kardeşlikten, babasını babalıktan reddetti. Sokakları, evi etti. Ağaçları, duvarları, bulutları, evleri kardeş, denizi anne, göğü baba."³⁹⁹

Böylelikle Dirmit, evde bulamadığı huzuru doğanın kucağında bulmaya başlar ve doğanın varlıklarını ailesiyle özdeşleştirir. Dirmit'in bu tavrı, daha sonra kaleme alınan romanlardaki kahramanların doğaya sığınma tavrından farklıdır. Dirmit'in tepkisi, ailesine olan kızgınlığındandır ve bir genç kızın iç bulantısından doğaya sığınışıdır. Yalnız daha sonraki romanlarda karşımıza çıkan karakterlerin tavırları ise adeta bir başkaldırı niteliğindedir. Öyle ki Tekin'in *Ormanda Ölüm Yokmuş* romanında doğaya yabancılaşan bireylerin hastalıklı bir ruh hali geliştirdiği

³⁹⁸ Elif İrem Erdemir, *a.g.m.*, Erişim: (http://www.academia.edu/34821749/Ekopsikoloji_ile_Doğaya_Dönüş_Türkçe), E.T: 06.01.2019.

³⁹⁹ Tekin, *Sevgili Ar...*, 219.

gözlemlenmektedir. Bu sağlıksız ruh haline sahip bireylerin doğanın kucağında bir arınma yaşamaları noktasında Dirmit'in tavrından uzaklaştıkları bir kesinliktir.

Bu bunalımlı ruh haline sahip karakterlerden bir olan *Ormanda Ölüm Yokmuş* romanının kahramanı Emin, içinde bulunduğu huzursuz ruh halinden biraz olsun uzaklaşmak için odasının duvarına çizdiği bulut resimlerine odaklanarak bir arınma yaşamak eğilimindedir. Romanın ilk sayfalarında yer alan bu tablo, iç huzurunu kaybetmiş bireylerin ancak doğanın kucağında bu boşluğu doldurabileceklerini örnekleme açısından dikkate değerdir. Ayrıca Emin, Yasemin'le ormana gitmek için yapmış olduğu hazırlıklarda da doğaya ait unsurlar göze çarpmaktadır: “Yeşil bez çantası, çakısı, gözlüğü, kurşunkalemi, gecedен seçip ayırdığı kitap...Ormana gitmek için hazırды. Hafif bir baş dönmesiyle yataktan çıkıp yere yaydığı incir yapraklarına basmamaya çalışarak Yasemin'e kapıyı açtı.”⁴⁰⁰ Emin'in ormana gitmek için yeşil bez çanta, kurşunkalem, çakı gibi doğayı çağrıştıran nesnelere tercih etmesi ve ayrıca odasının tabanına incir yaprakları serpmesi de kendini doğanın kucağında hissetmesini sağlamaya ve onu rahatlatmaya yaradığının göstergesidir. Böylelikle ekopsikolojik yaklaşımın öne sürdüğü doğanın kucağında arınma düşüncesi belirginlik kazanmaktadır.

Emin'de başlayan bu doğaya sığınma arzusu, romanın ilerleyen bölümlerinde daha da belirgin bir hal alır ve adeta Emin'in bütün yaşantısı, doğaya ait unsurlarla dolup taşar. Emin'deki bu doğayla bütünleşme arzusu o kadar baskındır ki çoğu zaman kendi bedeninin uzuvları gözüne doğaya ait unsurlar olarak görünür. Bu durum, Yasemin'in sorduğu şu soruda nesnel bir karşılık bulmaktadır: “(...) hani bir kere duvara yaprak iğnelerken elin gözüne yaprak gibi görünmüş, yine öyle şeyler oluyor mu?”⁴⁰¹ Yasemin'in sorduğu bu soru, Emin'deki doğaya sığıma açlığı noktasında dikkate değerdir. Nihayetinde Emin, gün geçtikçe kendini doğaya daha fazla kaptırmakta ve bütün yaşantısını ormanın bir parçasıyla süslemektedir: “Kendisi için anlamı olan kitapların arasında binlerce yaprak kurutmuş, yapraklar kitapların arasına sığmaz olmuştu. Yaprakları sapsarından toplu iğneyle odasının duvarlarına tutturmaya başlamıştı. Derken koridor, mutfak, banyo duvarları yapraklarla kaplanmıştı. Yaprakların arasına, bir Rus ressamının *Şişkin* orman

⁴⁰⁰ Tekin, *Ormanda Öl...*, 15.

⁴⁰¹ Tekin, *Ormanda Öl...*, 106.

resimlerinin kartpostallarını asıyordu.”⁴⁰² Emin’in bu tavrı, kasvetli ruh halinden tek kaçışın doğaya sığınmak olduğunun farkına varmasıyla başlayan bir süreç içinde gelişmiştir. Kendini şehrin karmaşıklığından ve yapaylığından kurtarmanın tek yolunu ormanda bulmuştur.

Ormanda Ölüm Yokmuş romanında doğanın kucağında bir arınma ve rahatlama, sadece Emin için geçerli değildir. Öyle ki romanın sonunda kişiler bir doğa yolculuğuna çıkarlar. Bu yolculuk sırasında Emin’in çok önceden gittiği bir dağ köyüne giderler. Kahramanların gittiği bu köy, günümüzde günden güne etki alanını genişleten ekoturizm faaliyetlerinin bir prototipi gibidir. Doğanın korunmasını ve insanın doğayla kopan bağını yeniden kurmak adına alternatif bir çözüm olarak düşünülen ekoturizm faaliyetleri, Latife Tekin’in yazma eylemi içerisinde konumlanır. Romanda, “Hafif yağmur altında dağ yollarını tırmanarak vardıkları köy, Emin’in yıllar öncesinden bildiği –aşkla bir ilgisi yok, iş nedeniyle kaldığı- ahşap kiliselerinin güzelliğinden dolayı gezginlerin uğrak yeri olmuş, daha o zamanlar yabancıların kolayca oda kiralayabildikleri bir köydü.”⁴⁰³ cümlesiyle bu durum ilk yansımasını bulur: “Sabah köy evlerinin arasında dolaştılar. Pek çok yenilenmiş köy evi gördüler. Kentliler tarafından keşfedilmişti köy... Huzur arayan insanlar kendilerine bir hayat kurmuşlardı burada. Yenilenmiş yapıların çokluğu, Emin’de her şeye geç kalmış olduğu duygusunu uyandırdı yine.”⁴⁰⁴

Bu durum aynı zamanda kentli insanın kendini şehirleşmenin yapaylığından ve karmaşıklığından kurtarmak için seçtiği bir yoldur. Ekoköy ve ekoturizm faaliyetlerinde olduğu gibi. Tekin, bu yolla şehirli insanların kaçış yolunu da aydınlatmaktadır. Kiliselerin ahşaptan ve hala korunuyor olması ve ayrıca bu yapıların bu insanlar üzerinde bir çekim faaliyeti göstermesi, ekoturizm faaliyetlerinin kültürel değerleri ve mevcut güzellikleri korumasıyla alakalıdır. Emin ve Yasemin’in bu köyde şahit oldukları bütün sahneler ve bütün konuşmalar, insanları köye yöneltmeye ve sadeliğe davet etmeye yöneliktir adeta. Yasemin’in “Bilge olmak için köylü olacaksın, onu da tutturamadık işte...”⁴⁰⁵ sözü ise tam bu

⁴⁰² Tekin, *Ormanda Öl...*, 23.

⁴⁰³ Tekin, *Ormanda Öl...*, 163.

⁴⁰⁴ Tekin, *Ormanda Öl...*, 163.

⁴⁰⁵ Tekin, *Ormanda Öl...*, 164.

sadeliğe ve doğaya yakın olan kimselerin doğanın özünü kavrayıp hayatlarını anlamlandırdığına örnektir. Ayrıca bu ifade, insanın ruhunu bulabilmesi için doğanın koynunda olması gerekir anlamında da yorumlanabilir. Bu yolculuğun dönüşünde kahramanlar arasında bir aynileşme de kendini gösterir. Emin’de, Yasemin’in hareketlerine benzer bir tavır söz konusudur. Buna karşılık Yasemin de Emin’e benzemektedir. Yasemin yol boyunca topladığı yaprakları evine taşımaya başlamıştır ve Emin’de var olan doğa hassasiyetine benzer bir tavır geliştirmiştir. Tuhaf olan şu ki, Emin de Yasemin’in eski haline bürünmüştür adeta ve doğaya biraz daha duyarsız davranışlar sergilemektedir: “Yasemin, elinde bir toplu iğne kutusuyla karşısında belirene dek bütün bu değişime anlam veremedi. Yasemin yaprakları duvara iğnelerken yüzünü asıp televizyonu açtı ve ses çıkarmadan televizyonu seyretmeye koyuldu.”⁴⁰⁶

Emin’in ruh halindeki değişim, aslında daha önceden başlamıştır. Öyle ki daha bu yolculuğun öncesindeki bölümde Emin, Yasemin’e artık değiştiğini üstü kapalı bir şekilde ifade etmektedir. Bu konuşma sırasında doğanın tavrı ise konuşmayı her seferinde sekteye uğratmaktadır. Doğa adeta Emin’i çağırılmaktadır ve sesini bastırma niyetindedir. “Ardı ardına çakan şimşekler... Gök gürlemesi... Camları zorlayan rüzgar...”⁴⁰⁷ gibi ifadelerle söz konusu konuşma sürekli kesilmekte ve Emin’in sesi bastırılmaktadır. Emin’in doğadan bu vazgeçiş tavrı, doğaya yabancılaşan modern insanın doğa ile kendisi arasındaki bağı yeniden kurma noktasındaki çaratsızlığının romana yansımalarıdır. Emin, bu yolculuk sırasında modern insanın doğanın ücra köşelerine göz çevirmesi gerçekliğini görmüştür. Bu nedenle, doğadan umudunu kesme noktasındadır. Bu tavır, ekoturizm faaliyetlerinin kapitalizme kurban edileceği endişelerinin de bir öngürüsü olarak yorumlanabilir.

Doğanın kucagında arınma ve doğaya dönüş, Latife Tekin’in *Unutma Bahçesi* adlı romanında da belirgindir. *Unutma Bahçesi*’ne toplanan kişiler de tıpkı *Ormanda Ölüm Yokmuş*’taki Yasemin ve Emin gibi şehrin kulak patlatan gürültüsünden kaçarak buraya gelmeye karar veren insanlardır. Dolayısıyla kent hayatının yapaylığından kaçıp ve doğaya sığınan insan imgesi, burada da kendini

⁴⁰⁶ Tekin, *Ormanda Öl...*, 170.

⁴⁰⁷ Tekin, *Ormanda Öl...*, 156.

göstermektedir. Bu durumun yansımaları *Unutma Bahçesi*'nin kurgusunda nesnel karşılıklar bulmaktadır. *Unutma Bahçesi*'nde yaşamın ilk asli kuralı, eskiden yaptıkları işleri bırakmış olmalarıdır. Bu bahçenin asli kuralıdır. Buraya gelenler de çoğunlukla büyük şehirlerde yaşayan insanlardır. Öyle ki çoğu zaman bu bahçeye ilk defa gelenler, “Biz ağaçlara, çiçeklere bu kadar uzak kaldık, ne kötü, halimize bakın...”⁴⁰⁸ derler. Kurgudaki bu durum, *Unutma Bahçesi*'nin aslında bütünüyle bir doğal terapi merkezi olduğunu örneklemektedir. Önceki hayatlarından memnun olmayan insanların kendini doğanın kucığına bırakarak önceki şeyleri unutmaya çalışması, hem bir arınma hem de kendini yenileme aktivitesidir. Bunu doğanın koynunda yapıyor olmaları ise ekopsikolojinin alanına dahil edilebilecek bir yaklaşımdır. “Size günde üç doz doğa yazıyorum” demenin yerini bulduğu bir mekândır *Unutma Bahçesi*. Özellikle Şeref'in eski işinden sonra bütün parasını harcayarak bu araziye satın alması ve adeta bir günah çıkarma arzusuyla kendini doğaya adanması, bilinç altında kendini dışa vuran arınma isteğinin bir karşılığıdır. Doğada izole edilmiş bir ütopya örneği olarak değerlendirilebilecek olan *Unutma Bahçesi* –Zaten girişte gelecekte karayla ince bir bağlantısı olan bir ada olacağından söz edilmektedir.- insanın kaybettiği özünü doğaya geri dönüş ile bulabileceğini irdelemektedir. Romanın ilerleyen sayfalarında kurgunun asıl amacının aslında bu olduğu, bahçenin sahibi Şeref tarafından dile getirilmektedir: “Benim amacım bu tavırdaki insanlara bir mekân hazırlamaktı, elimden geleni yaptım... Ağaç budasınlar, sebze yetiştirsinler, bir şey yaratsınlar, yenilesinler kendilerini...”⁴⁰⁹

Bahçenin kurulum amacının doğa ile bağlarını koparan insanların yeniden doğayla iletişime geçme fikrine dayandığı, Tebessüm'ün bahçenin web sayfasında doğayla yeniden kaynaşma ve birleşme arzusunda olan insanların gelmesini önermesinde de karşımıza çıkmaktadır. Tebessüm'ün bu düşüncesine karşılık Şeref'in; “Öyle senin istemenle, kararla, kurulla doğa kendini sunmaz kimseye...”⁴¹⁰ sözüyle de doğayla uğraşın bir gönül işi olduğu vurgulanmaktadır. Bu yönüyle doğanın kucığında adeta izole edilmiş olan bu mekân, bütünüyle doğal bir ekoterapi özelliğindedir. Öyle ki bahçenin sahibi Şeref, eskiden nükleer santrallerde mühendis

⁴⁰⁸ Tekin, *Unutma Bah...*, 123.

⁴⁰⁹ Tekin, *Unutma Bah...*, 163.

⁴¹⁰ Tekin, *Unutma Bah...*, 140.

olarak çalışmıştır. Cömert'in ilk akşam yemeğinde Ferah bu durumu şöyle açıklar: "Nükleer santral ne demek biliyorsunuzdur herhalde, eskiden nükleer bir santralde çalışıyormuş, mühendis Şeref Bey, birileri sonradan akılına başına getirmiş onun..."⁴¹¹

Bu itiraf, Latife Tekin'in nükleer santral karşıtlığının kurgusal evrendeki bir vurgusunu taşımaktadır. Şeref'in uzun süre o işte çalışması ve sonrasında kendini doğaya adanması da yine bir arınma ve kendini affettirme düşüncesi olarak okunabilir. Ayrıca bahçesinde bir Unutma Enstitüsü kurmaya çalışması da geçmişteki hayatını tamamen unutmaya yönelik bir çabadır. Zaten bahçeye kabulü eski işini yapmamaya bağlayan Şeref, böylelikle oradaki bütün insanların kendini yalnızca doğaya vermelerine ve önceden yaptıkları hatalardan uzaklaşmalarını hedeflemektedir. Çünkü onun için her meslek şöyle veya böyle doğaya bir zarar vermektedir. Öyleyse tek çare hiçbir meslekle uğraşmamak ve hepsini terk etmektir. Ayrıca Şeref'in sürekli kafasında planladığı ve haritanın herhangi bir yerine konduğunu "Styrax" adlı adayı düşlemesi de tamamen izole edilmiş bir yaşamın özlemine barındırmaktadır.

Unutma Bahçesi bir yönüyle de tamamen doğaya bir geri dönüştür. İnsanın doğaya verdiği inanılmaz boyuttaki zararların görmezden gelinmediği günümüzde alternatif bir çözüm önerisi olarak görülen ekoköylerin bir benzeri niteliğindedir *Unutma Bahçesi*. Bu durum bahçeye yeni gelen insanlara rehberlik yapan Tebessüm'ün ifadelerinde karşılık bulur. Öyle ki bahçeye gelen yolun çok bozuk olduğunu söyleyen bir ziyaretçiye Tebessüm şu ifadelerle karşılık verir: "Dünyanın her yerinde bizim gibi bir düşünce etrafında toplanan insanların yarıttığı özel yaşama alanlarına ulaşmak için yürüme zahmetine katlanmak gerekiyor. "Hayır, yolumuzun toprak kalmasını istiyoruz, bu bölgede yaşayan ilk insan topluluğunun kullandığı bu yolu olduğu gibi korumak istiyoruz."⁴¹² Bu tutum, aslında *Unutma Bahçesi*'nin dünya genelinde ekolojik yıkıma alternatif bir çözüm olarak geliştirilen ekoköyleri anımsatmaktadır. Doğanın yapısını bozmadan da yaşamın sürdürülebileceği fikri, burada ağırlık kazanmaktadır.

⁴¹¹ Tekin, *Unutma Bah...*, 253.

⁴¹² Tekin, *Unutma Bah...*, 207.

Unutma Bahçesi, bütün kararların toplantılarla alınması, yönetici sıfatında müdür, patron gibi kimsenin olmaması yönüyle de ekoköyleri andırmaktadır. Şeref'in para kazanmak için oraya gelen insanlara karşı önyargılı olma düşüncesi de bu temele dayanmaktadır. *Unutma Bahçesi*, adeta bir ekoköy dizaynıyla kurulmuştur. Ortak çalışma alanları, yemekhane, çamaşırhane... Bu düşünce roman kurgusu içinde Tebessüm'ün düşüncelerine de yansımaktadır: “Ben bir şey biriktirmiyorum, unutuyorum her şeyi, biriktirmekten vazgeçtim senin gibi, bana kalsa, gelin hep beraber geçtiğimiz bin yılı, iki bin yılı, geride bıraktığımız binlerce yılı unutalım, geleceğe doğru ilerlediğimiz düşüncesinden kurtulalım, hep birlikte ilkelleşme yarışı başlatalım, geçmişe doğru bir maceraya atılıp adım adım bulduğumuz , keşfettiğimiz, yaptığımız her şeyi kaldıralım ortadan... Kafamda böyle şeyler var ama merak etme, kalkıp insanlara bunu anlatamam.”⁴¹³

Tebessüm'ün bu düşünceleri, ekoeleştiri mantığı içinde öne sürülen sistematik küçülmenin bir yansımasıdır. *Unutma Bahçesi*'nde Şeref'in bütün çabalarına rağmen doğanın insanın olumsuz etkilerinden korunamayacağı da belirginlik kazanmaktadır. Bu tavır insanın doğaya müdahalesinin kaçınılmaz olduğunu öne süren toplumsal ekoloji düşüncesi ile de paraleldir. “Eşsiz bir toplumsal farkındılığa sahip olan insanın, elbette doğal yaşam alanı olan doğaya belli müdahalelerde bulunmaya hakkı vardır” şeklinde formülize edilen bu düşüncede asıl mesele, insanın hangi etik değerlerde doğaya müdahale edebileceğidir. Şeref, bütün iyi niyetiyle bahçesini güzelleştirmeye ve mümkün olduğunca hiçbir canlının zarar görmemesine özen göstermektedir. Yalnız bütün bu dikkatine rağmen sürekli birileri bahçeye zarar vermektedir. Olgun, yeni taşındığı kulübenin manzarasını kapatıyor diye bütün ağaçları ve bitkileri keser. Cavidan istemeden bitkileri sularken zarar verir; çalışanlar ve misafirler sürekli bir yerlerde bir şeyleri kırar, ezer, bozar... Bu durum, zamanla Şeref'te sinir buhranları yaratır, gittikçe içine kapanmasına ve agresifleşmesine neden olur. Bu durum aslında bütün çabalara rağmen doğanın insanlardan korunamayacağına bir gönderme olarak kurgusal evrendeki yerini alır. Ayrıca bu kontrolsüzlük hali, insanın çabalarıyla oluşturulan yapay bir doğanın insanoğlunu mutlu edemeyeceği gerçeğine de bir göndermedir.

⁴¹³ Tekin, *Unutma Bah...*, 203.

Latife Tekin'in *Muinar* romanında da ekopsikolojik yaklaşımın yansımalarını bulmak mümkündür. "Tabiâttan ayrı düşenin tansiyonu yükselir."⁴¹⁴ şeklinde karşılık bulan bu yansıma, insanın doğanın uzağında sağlıklı olma durumundan uzaklaştığının ve hem ruhsal hem de bedensel bir etkilenmeye açık hale geldiğinin ifadesidir. Romanda bu durumun başka bir yansıması da yaşlı Muinar'ın Elime'ye anlattığı Belinur hikâyesinde görünürlük kazanır. Hikayede Belinur, Muinar'a kendisindeki doğa düşüncesini şu sözlerle aktarır: "Ayağım toprağın biçimini alıyor, insanın beyni tabanındadır, çıkarın ayakkabılarınızı öyle gezip dolaşın, düşünce insanın ayağının altından girip kafasına fışkırır..."⁴¹⁵ Bu düşünce temelde günümüzde de insanın çıplak ayakla toprakta yürümesinin insan bedeni üzerindeki olumlu etkilerinin kurgusal evrende karşılığıdır.

Latife Tekin uzun bir aradan sonra kaleme aldığı *Manves City* ve *Sürüklenme* adlı romanlarında da ekopsikolojik yansımalar belirgindir. *Manves City*'de doğayı sadece minibüs camından görebilen işçiler bu durumun en net örneklerinden biridir. Devasa işletmelerde doğayla bütün bağları kopan bu insanlar, adeta ruhlarını kaybetmiş ve makineleşmişlerdir. *Manves City*'de muğlak bırakılan bu düşünce *Sürüklenme*'de daha belirgindir. *Sürüklenme*'de bu durum, daha çok adeta bir kahini andıran karizmatik taksi şoförü Çaredar üzerinden belirginlik kazanır. Çaredar'ın anlatıcıya daha romanın başında söylediği "Kayıp dakikalarını geri kazanmak ister misin?"⁴¹⁶ cümlesi, roman boyunca bir leit motif gibi tekrarlanır anlatıcının kulağında. Bu durum, Çaredar'ın anlatıcıda uyandırarak istediği doğa bilincinin karşılığıdır. Anlatıcı, doğadan uzak geçirdiği zamanını geri kazanmalıdır. Başka bir deyişle, Çaredar'ın yolculuk boyunca sürekli uçağa binen insanları eleştirmesi ve "gökte değil toprakta huzuru arayın" sözleri bu durumun destekleyicisidir. Çaredar'ın son olarak anlatıcıya, "Toprakla arayı soğutanların sonu hazin oluyor, beni dinleyin siz."⁴¹⁷ sözü de tıpkı Muinar'ın "doğadan ayrı düşen insanın tansiyonu yükselir" söylemiyle aynı düzeydedir. Çaredar'ın anlatıcı üzerindeki aydınlatıcı etkisi, nihayetinde anlatıcının kendisi tarafından da ifade edilir. Takviye'nin kendisini Cehil'e göndermek istediğini duyduğunda verdiği tepki tam da

⁴¹⁴ Tekin, *Muinar*, 121.

⁴¹⁵ Tekin, *Muinar*, 140.

⁴¹⁶ Tekin, *Sürüklenme*, 38.

⁴¹⁷ Tekin, *Sürüklenme*, 20.

ekopsikolojinin alanına dahil edilebilecek düzeydedir: “Çıktığım yüksekliklerin öldürücü zehrini üstümden akıtmak için mutlu bir plan yapmış olabilirlerdi, ruhumu ve bedenimi Cehil toprağıyla yıkayıp arınmamı sağlayacaklardı belki de.”⁴¹⁸ Bu sözler insanın topraktan uzaklaştıkça hastalıklı bir duruma geldiğı ve doğaya dönüşle ancak rehabilite olabileceğı noktasında dikkate değerdir.

3.6. Doğanın İçkin Değeri

Temelleri Norveçli filozof Arne Naess tarafından atılan bir doğa savunusu olan derin ekoloji öğretisine göre yeryüzündeki bütün canlılar eşit haklara sahiptir ve hepsinin yaşamsal döngüde kendisini gerçekleştirme hakkı vardır. Bu bakış açısıyla, derin ekoloji hareketinin temelinde doğanın insandan bağımsız bir değere sahip olduğu ibaresi yer alır. Naess tarafından, “Yeryüzünde insanların ve insansal olmayan yaşamın serpilip gelişmesi ve iyi oluşu kendi başına içkin bir değere sahiptir. İçkin değer, insansal olmayan dünyanın insan amaçlarına hizmet edip etmemesinden bağımsızdır.”⁴¹⁹ şeklinde formülize edilen bu yaklaşım, Latife Tekin’in eserlerinde de yansımalar bulmaktadır.

Sevgili Arsız Ölüm'de doğanın insana olan faydasından bağımsız olarak roman kurgusuna dahil olduğu görülmektedir. Kışın karın yağması gibi baharın gelişi de sadece doğaya özgüdür. Doğa ve doğa varlıkları insanın onlara değer biçmesinden uzak kendi kendisine bir değer taşımaktadır. *Berci Kristin Çöp Masalları*'nda ise doğa kendisi için değer taşımanın ötesinde insanoğluna fayda sağlama noktasında değerlidir. İnsanın doğaya ilk müdahalelerini barındıran *Berci Kristin Çöp Masalları*'nda doğa, insan eliyle bir değişim ve dönüşüm sürecine girer ve kendinde değerli olmanın ötesinde insan için değer taşır. Tekin'in sanat yaşamında bir dönüm noktası olarak değerlendirilen *Ormanda Ölüm Yokmuş*'ta ise doğadan yana bir tavır, kendisini hissettirmektedir ve doğa yeniden kendi içkin değerine sahiptir.

Ormanda Ölüm Yokmuş romanında doğanın ve doğa varlıklarının kendine ait ve insandan bağımsız bir değer taşıdığı ve bu değerın insandan ayrı bir dünya oluşturduğu sezdirilir. Bu durum, derin ekolojinin “Her şey içkin bir değere sahiptir.” ilkesiyle açıklanır. Bu durumun romandaki ilk yansıması şöyledir: “Hani sen mi

⁴¹⁸ Tekin, *Sürüklenme*, 70.

⁴¹⁹ Naess'den Akt. Keleş vd., *a.g.e.*, 202.

söylemiştin, adamın biri yaprakların ağaçların sesi, sözcükleri olduğunu öne sürüyormuş ya, ben de bunu okuyunca yaprakların ağaçların gözleri olduğunu düşündüm.”⁴²⁰ Yasemin’in bu sözleri, insan dışındaki doğanın diğer varlıklarının da kendilerince bir benliğinin ve kendini gerçekleştirme gücünün bulunduğunu gösterir. Aslında romanın tamamında doğanın insandan ve onun anlam yüklemesinden uzak, aynı zamanda kendi başına bir dünya olduğu görülür. Orman, bu minvalde Emin ve Yasemin dışında kimsenin uğramadığı bir dünyadır. Zaten romanın kent ve doğa üzerine iki farklı temel üzerine kurulması da insan ve doğanın birbirinden ayrı iki dünya olduğunu ortaya koymaktadır. Doğadaki yaşamın Emin ve Yasemin’in ruh hallerinden etkilenmemesi de bu durumun başka bir pencereden yansımasıdır. Emin’in bütün karamsar sorgulamalarına ve bunaltıcı ruh haline rağmen ormandaki yaşamın sahici, gerçek, şaşırtıcı güzellikte ve olduğu gibi devam etmemesi de bu durumun başka bir göstergesidir. Kısacası doğal yaşamın kahramanların ruhsal durumuna göre şekillenmemesi ve olduğu gibi bütün sahiciliğiyle sürüp gitmesi, doğanın insandan bağımsız bir dünya olduğunu ortaya koymaktadır. Kahramanların geçmişlerine daldıkları yerden gerçek dünyaya dönüşlerinde karşılaştıkları manzara hep budur; ya bir çiçek bütün doğallığı ve mağrurluğuyla karşılarındadır ya bir yaprak doğal sürecinde su üzerindedir ya da bir kelebek onların varlığından habersiz bir dala konmaktadır. Bu sahneler, kahramanların dünyalarıyla ormanın dünyasını yan yana ama bir birinden bağımsız iki kulvar olarak göstermektedir. *Ormanda Ölüm Yokmuş*’taki doğa, daha önceki metinlerde kullanılan doğa anlayışından farklıdır. Kısacası kendine özgüdür.

Ormanda Ölüm Yokmuş’ta doğanın içkin bir değere sahip olduğu düşüncesi Emin’in sanat anlayışında da kendisini hissettirmektedir. Öyle ki romanda Emin’in resimden vazgeçip doğaya tutunmasının arkasında resim sanatının doğayı taklit olduğu düşüncesi yatmaktadır. Çünkü Emin’e göre bir varlığın mükemmel bir ilk örneği varken taklidini yapmak lüzumsuz bir uğraştır. Bu yüzden Emin’in eli kaleminden çok çakısına gitmektedir. Bu durum, Zümrüt ile Emin’in geri dönüşlerle verilen konuşmalarına da yansır. Bir defasında Zümrüt, evdeki eşyaların yerlerini değiştirdince Emin’e, “Saksının yeri iyi mi, resmin yeri doğru mu?” diye sorar. Buna

⁴²⁰ Tekin, *Ormanda Öl...*, 50.

karşılık Emin de “Onlar kendi yerlerini bulur.”⁴²¹ diye cevap verir. Emin’in bu tavrı, yerlerini arayan ama henüz bulamamış olan bir şeylerin olduğunu göstermektedir. Emin’in resmi bırakıp eline çakı almasıyla o yerini bulamayan şeylerin yerini bulduğu görünürlük kazanmaktadır. Başka bir deyişle, saksının yeri iyi ama tablonun yeri doğru değildir. Çünkü saksıda doğal bir çiçek varsa yanına insan eliyle çizilmiş bir tablo koymanın bir anlamı yoktur. Bu durumun bir benzeri, Emin’in kurumuş yaprakların mükemmel rengine vurulduğu sahnede kendisini gösterir. Emin ve Zümrüt arasında geçen aşağıdaki diyalog adeta Emin’in resmi bırakıp doğaya yönelişini ve yaprak resmi yapmayıp evinin duvarlarına topladığı yaprakları asmasının bir açıklamasıdır:

- “Kurudukça renk kaybeden yapraklar var, bir de bunun tam tersi.
- Kim boyamış bunları?
- Kurudukça renk alan yapraklar.
- Hiçbir ressam tuturamaz bu rengi.”⁴²²

Bu sözler, doğanın insandan bağımsız ve ondaki değer, güzelliğin ancak kendisinde olduğunu ve insanın asla o mükemmelliğe ulaşamayacağını bir itirafıdır. Emin’in bir oran ve simetri hastası olması, aynı zamanda mükemmeli ve kusursuzluğu aradığını göstermektedir. İlerleyen sayfalarda Emin, kusursuzluğu doğada bulur ve aslında aradığının doğanın kucagındaki kusursuz huzur olduğunu anlar. Emin’in sürekli roman boyunca bir lale ağacını araması da bir şeylerin peşinde olduğunu, kısacası bir arayışı sezdirmektedir. Bu kusursuzluk arayışı da bizi yine doğanın insandan bağımsız olmasına götürmekte ve onun değerinin bizden uzakta olduğunu açıklamaktadır. Bu yönüyle *Ormanda Ölüm Yokmuş*, temelde bir arayışın romanıdır. İnsanın kaybettiği iç huzurun ve onu yeniden kazanmanın arayışıdır.

Ormanda Ölüm Yokmuş’ta doğanın değerinin insandan bağımsız olduğu düşüncesi, kurgu içerisinde doğa varlıkları üzerinden de anlam kazanır. Bitkilerin insanlara fayda sağlamanın ötesinde kendileri için bir değere sahip olduğu düşüncesi de romanda sezdirilir. Doğal yaşamın bir bireyi olan bitkiler, insanlar için gerekli ilaçların temini için kullanılacaksa eğer bunun etik boyutlarda yapılması gereklidir.

⁴²¹ Tekin, *Ormanda Öl...*, 60.

⁴²² Tekin, *Ormanda Öl...*, 67.

Roman içerisinde bitkiler üzerinden vurgulanan bu tutum da derin ekoloji öğretisi içerisinde dikkat çekilen bir ilkedir. *Ormanda Ölüm Yokmuş* romanında söz konusu bu durum, Emin'in bir anısı aracılığıyla anlatılır: "Büyükçe bir ağaçları var, yüz metre git ikincisi, sonra bir tane, bir tane daha, her yerinde görüyorsun, çakıyla gövdesine bir delik açıyorlar, kırmızı bir sıvı akıyor, kan gibi, bir bardak suya iki damla damlatıp içiyorlar, bütün hastalıkların ilacı bu, eczaneleri, şaşırırsın ama görersen, ağaçların gövdesinde delik açılacak yer kalmamış."⁴²³ Bu ifadeler derin ekoloji öğretisinin romandaki yansımalarını örneklemesi açısından dikkate değerdir. Doğanın insandan bağımsız bir değer taşıdığı düşüncesi, romanda öne çıkarılır. "(...) ağaçların arasında mutluyum diyorsun, olmasalar soluyamazdık havadaki oksijen belki çoktan tükenmiş olacaktı ama ağaçlar, güneş ışığını bize hayat vermek için dönüştürüyorlar herhalde, onların canlı kalabilmeleri için gerekli bu, bizimki asalaklık, ağaçlar için sağladığımız, kullanışlı bir enerjimiz yok, onların varlığımızdan kendileri adına bir yarar çıkartabildiklerini sanmıyorum..."⁴²⁴ Böylelikle Tekin'in anlatılarında doğanın insanın anlam yüklemesinden uzak bir değere sahip olduğu düşüncesi, nesnel karşılıklarla ortaya konur. "Doğaya ait unsurlar romanlarında canlılıkla ve kendi değerleriyle belirir. Ayrıca roman karakterlerinin doğaya bakışları, doğa üzerine düşünceleri ve doğayı hayatlarına katış biçimleri de aynı doğrultuda doğa merkezli olarak ilerler. Sanatın doğaya eklememesi fikri onun romanlarında doğanın sesinin duyulmasıyla somutlaşır. Doğa karakterleşerek onun romanlarına girer."⁴²⁵

⁴²³ Tekin, *Ormanda Öl...*, 91.

⁴²⁴ Tekin, *Ormanda Öl...*, 114-115.

⁴²⁵ Can, *a.g.t.*, 71.

SONUÇ

İnsanoğlunun tarihsel süreç içerisinde doğayı değiştirip dönüştürme çabası neticesinde ekolojik sistemi tahrip eden bir unsur haline geldiği, günümüz toplumlarının ortak kabulüdür. İnsan aklının aydınlanması ve özellikle Sanayi Devrimi'yle birlikte değişen doğa algısı sonucunda insan, yegâne barınağı olan doğa üzerinde yıkıcı etkiler bırakmaktadır. Günümüz toplumları için endişe verici boyutlara ulaşan bu tahribat, çeşitli önlemlerle kontrol altına alınmaya çalışılmaktadır. Yalnız dünyanın genel durumu üzerine yapılan ölçüm ve değerlendirmeler, bu girişimlerin mevcut sorunları önleme noktasında yetersiz kaldığını ortaya koymaktadır. Yaşamın sürdürülebilirliği açısından kaygı verici olan bu tablo karşısında bazı duyarlı çevreler, özellikle 1970'li yıllardan itibaren başlattıkları bir ekolojik bilinçlenme hareketi ile insanlarda bir algı değişikliği yaratmayı hedeflemektedir. Bu amaçla felsefeden mimariye, sinemadan edebiyata neredeyse bütün alanlarda ekolojik duyarlılık oluşturmaya yönelik bir yoğunlaşmanın olduğu görülmektedir. Bu minvalde insan ürünü olduğu halde onu etkileyen ve yönlendiren bir misyona sahip olan edebiyat, ekolojik bilinçlenme hareketi içerisinde başat rol üstlenen disiplinlerin başında gelmektedir. Ekolojik sorunların kurgusal evrene taşınmasıyla çevresel sorunlar daha geniş bir zemine yayılırken; bu durum aynı zamanda edebiyat disiplini içerisinde de yeni bir yazın anlayışının doğuşuna zemin hazırlar.

1990'lı yıllarda artık görmezden gelinemeyecek boyutlara ulaşan çevre sorunlarının edebi eserlerde yoğun bir şekilde işlenmesiyle birlikte, edebiyat dünyasında yeni bir kuramın doğuşu için gerekli ortam sağlanmış olur. İlk girişimlerinin Amerika Birleşik Devletleri'nde görüldüğü bu kuram, ilk olarak 1978 yılında William Rueckert tarafından *Ekoeleştirici* olarak kavramlaştırılmıştır. Rueckert'in ekoloji prensiplerinin edebiyata uyarlanması şeklinde tanımladığı ekoeleştirici, süreç içerisinde kendi metodolojisini oluşturarak çevresel sorunları kurguya taşıyan edebi eserlerin izleyeceği yolu da belirginleştirmiştir. Farklı düşünür ve yazarların katkılarıyla kapsamını günden güne genişleten ekoeleştirici, günümüz çevre sorunlarının geniş kitlelere ulaştırılması noktasında başat bir rol üstlenmektedir. Temelde insan kaynaklı ekolojik tahribatın ifşası ve bu ifşa eğilimi neticesinde insanlara neden oldukları yıkıcı etkilerin boyutlarını göstermeyi

amaçlayan ekoeleştirel kuramın, farklı ideolojilerle bağ kurduğu ve bu etkileşim neticesinde kapsamını daha da genişlettiği görülmektedir. Ekoeleştirel kuramın bu disiplinleri hem etkilediği hem de onlardan etkilendiği görülmektedir. Temelde ekoeleştirelinin etkileşimde olduğu disiplinler ve ideolojiler Derin Ekoloji, Toplumsal Ekoloji, Ekososyalizm, Ekofeminizm, Ekofaşizm ve Ekopsikoloji'dir. Ekoeleştirel kuramla bağ kuran bu disiplinlerin ekolojik sorunları kendi penceresinden yansıttığı ve kendi potasında eriterek kendi idolojisine yakın çözüm önerileri geliştirdiği görülmektedir.

İnsanlığın ekolojik bilinçlenme sürecinde doğal yaşamın sürdürülebilirliğini sağlamaya yönelik alternatif çözüm önerileri geliştirdiği de dikkat çekmektedir. İnsanoğlu tarafından yaşamın devamlılığına yönelik geliştirilen çözüm önerilerinin başında toprağa bir geri dönüş hareketi olan ekoköy uygulamaları gelmektedir. Yeni bir köylülük hareketi olan bu uygulamalar neticesinde insanın doğayla kopan bağının yeniden kurulması hedeflenmektedir. Öte yandan toprağı havalandırma hareketi olarak tanımlanabilecek olan ekolojik tarım faaliyetlerinin de tıpkı ekoköy uygulamaları gibi mevcut ekolojik sorunların çözümünde alternatif bir çözüm yolu olabileceği düşünülmektedir. Mevcut doğal kaynakları korumayı amaçlayan ekoturizm faaliyetlerinin de benzer bir anlayışla hayata geçirildiği görülmektedir. Doğanın bozulmamış alanlarına seyahat yapmayı önceleyen ekoturizm aktivitelerinin, özellikle hükümetler tarafından doğal koruma alanları olarak ilan edilen yerlerin sayısını arttırdığı göz önüne alındığında, ekolojik yıkıma alternatif çözüm zinciri içerisinde önemli işlevler üstlendiği açıktır.

Ekolojik bilinçlenmenin birer getirisi olarak değerlendirilebilecek bütün bu girişimler, edebi eserler aracılığıyla büyük kitlelere ulaşmakta ve böylelikle ekolojik bir bilinçlenme zinciri oluşturulmaktadır. Bütün dünya edebiyatlarında bir çok yazar ve düşünür, kaleme aldıkları eserlerle oluşturulmaya çalışılan ekolojik halkanın daha da genişlemesine katkıda bulunmaktadır. Bütün dünya edebiyatlarında olduğu gibi Türk edebiyatında da bu düşüncenin birçok yazar ve düşünür üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda özellikle 1980 sonrası Türk edebiyatında eserler kaleme alan yazarlar arasında Latife Tekin'in öne çıktığı görülmektedir. Latife Tekin'in romanlarına ekoeleştirel bir yaklaşımla bakıldığında şu tespitleri yapmak mümkündür:

Çevre hassasiyetini feminist ve sosyalist dünya görüşüyle birleştirerek eserlerine aktaran Latife Tekin'in romanlarında insanın gittikçe değişen doğa algısının takibini yapmak mümkündür. Bu minvalde Latife Tekin'in ilk dönem romanlarında insanı ve doğayı ayrılmaz bir bütün olarak ele aldığı dikkat çekmektedir. 1983 yılında kaleme aldığı ilk romanı *Sevgili Arsız Ölüm*, teknoloji öncesi devirlerde insanların doğa ile kurduğu karşılıksız ilişkinin prototipi niteliğindedir. Roman kurgusunda bütün karakterler, doğanın tahakküm altına alınması gerektiği düşüncesinin uzağındadır ve doğa kendisi için bir değere sahiptir. Tekin'in ikinci romanı *Berci Kristin Çöp Masalları*'nda ise insanın doğayı tahakküm altına almaya çalışmasının ayak sesleri duyulur. Romanda doğanın genel işleyişi göz ardı edilmekle birlikte doğa, insan için ilerlemenin ve ekonomik gücün artışı için bir basamak niteliğindedir. Bu yönüyle Tekin'in ilk iki romanı arasında değişen doğa algısı belirgindir.

Latife Tekin'in sanat anlayışında bir dönüşümün ifadesi olarak değerlendirilen *Ormanda Ölüm Yokmuş* romanıyla birlikte Tekin'in doğa anlayışında da belirli bir kırılmanın yaşandığı açıktır. İkinci romanı *Berci Kristin Çöp Masalları*'nda görünürlük kazanan insanla doğa arasındaki kopukluk, burada farklı bir boyuta taşınır ve yazar, bu romanında adeta insanı doğanın uzağında tutmaya çalışır. Ormanın temel mekân olarak seçildiği romanda, karakterlerin azlığı ve doğanın insan değerinden bağımsız gerçekliği, Tekin'de derinlik kazanan bir doğaya dönüş hareketinin ipuçlarını barındırır. Öyle ki 2004 tarihli *Unutma Bahçesi*'nde bu tutum, ütopyik bir mekân kurgusuna sebebiyet verir. Bütünüyle bir doğaya dönüş olarak kurgulanan roman, doğadan uzaklaşan insanın bunalımlı ruh halini yansıtması açısından da dikkate değerdir. İnsan ve doğa arasındaki kopukluğun nedenlerinin irdelendiği *Unutma Bahçesi*, günümüzde gittikçe yaygınlık kazanan ekoterapi merkezleri görünümündedir. *Unutma Bahçesi*'yle doğa algısını çok farklı bir boyuta taşıyan Tekin, *Muinar* romanıyla da doğa algısına çok farklı bir pencereden bakar. On bin yaşındaki bilge bir kocakarının önderliğinde kadın ve doğanın birlikte özgürleşeceği fikri, romanın üzerinde yükseldiği temel düşüncedir. Bu yönüyle ekofeminist bir manifesto metni niteliğinde olan *Muinar*, Latife Tekin'in ekofeminist anlayışının görünürlük kazanması açısından da oldukça önemlidir.

2006'da yayımlanan *Muinar* romanından sonra uzun bir suskunluk dönemine giren Latife Tekin, 2018 yılında aynı anda yayımlanan iki romanla bu sessizliğini sonlandırır. *Manves City* ve *Sürüklenme* adını taşıyan bu romanlarında da Latife Tekin, insanın doğa ve kadın üzerindeki olumsuz tutumunu ifşa eder. *Manves City*'de Ersel ve Nergis karakterleri üzerinden çevre katliamları ve kadın cinayetleri, roman kurgusunun odağına alınır. Dev üretim tesislerinin yuttuğu güzel belde Erice, genelde bütün doğanın sömürsünü görünür kılmaktadır. *Sürüklenme* adlı romanında da yazar, zamanımıza has yersizyurtsuzluk kavramına odaklanmaktadır. Romanın kadın anlatıcısının dünyanın çeşitli yerlerine yaptığı yolculuklar üzerinden şekillenen bu yersizyurtsuzluk algısı, karizmatik taksici Çaredar'la doğaya taşınır. Cehil'in bereketli toprakları da tıpkı Erice gibi ekonomik rantın kurbanı edilmekte ve doğa varlıklarının yerini, iş makineleri almaktadır.

Yapılan değerlendirmelerden de anlaşılacağı üzere Latife Tekin'in romanları, ekoyazın kategorisinde değerlendirilebilecek nitelikte eserlerdir. Romanlar, özellikle insanın doğa üzerindeki tahribatının ifşası noktasında ekoeleştirici mantığı içerisinde tutarlı bir görünüm sergilemektedir. Öyle ki Latife Tekin'in romanlarında doğa, romantik bir kaçış merkezinin ötesini ifade eder. Bu anlatılarda, insanın kendini yenileyebilmesi için ihtiyaç duyduğu bir terapi merkezi düşüncesi baskındır. Bu yönüyle Latife Tekin'in romanları doğa yazını ile ekoyazın arasında muğlak kalan çizgiyi de görünür kılmaktadır. Çünkü bu anlatılarda hissedilen muhalif tavır, ekoyazın mantığı içerisinde mutlak önceliklidir. Bu yönüyle Latife Tekin, Türk edebiyat geleneğinde 1980 sonrasında eser veren yazarlar arasında farklı bir yere sahiptir. Latife Tekin, doğayı kendinde değerli görme anlayışıyla Derin Ekolojiye; insanın eşsiz bir farkındalıkla doğaya etik temellerde müdahalesini dillendirme tavrıyla Toplumsal Ekolojiye; doğanın ancak kadınların önderliğinde bir ekolojik devrimle özgürleşebileceğini öne sürmesiyle Ekofeminizme; insan emeğinin devasa üretim tesislerinde metalaşmasına olan direnişçi tavrıyla Ekososyalizme ve insanın ancak doğanın kucağında sağlıklı bir ruh hali geliştirebileceğine olan inancıyla da ekopsikolojik yaklaşımın temel kabullerine yakın bir çizgi sergilemektedir. Sonuç olarak diyebiliriz ki Latife Tekin, ekoeleştirici kuramının birçok ilkesini, kurgusal ve estetik düzlemde kendi yazma eylemi içerisinde eriterek Türk edebiyatının özgün yorumcularından biri olduğunu ortaya koyar.

KAYNAKÇA

Akgündüz, G. (1991). “Çevre Sorunlarımız”. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 1, 1-12, ISSN:19911-1012, (<http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr>).

Akkol, N. (2018). “Değişen Doğa Algısı ve Armağan Etme Bağlamında Ekolojik Sanat”. *İdil Dergisi*, 7(14), 421-427, (www.idildergisi.com).

Aksoy, U., Altındişli, A. (1998). *Ekolojik-organik,biyolojik-Tarım*. (1. Baskı). Bornova/İzmir: ETO: Ekolojik Tarım Organizasyonu Derneği.

Alada, B.A., Gürpınar, E., Budak, S. (2012). “Rio Konferansı Üzerine Düşünceler”. Erişim: (<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/5549>), E.T: 15.01.2019.

Ankaya Ünal, F., Yazıcı, K., Balık, G., Gülgün Aslan, B. (2018). “Dünyada ve Türkiye’de Ekoturizm, Sosyal-Kültürel ve Ekonomik Katkıları”. *Ulusal Çevre Bilimleri Araştırma Dergisi*, 1(2), 69-72.

Arapkırlioğlu, K. (2003). “Ekoloji ve Planlama”, *TMMOB Şehir Plancıları Odası: Planlama Dergisi*, 1, 4-8, (<http://www.spo.org.tr>).

Arık, Ş. (2015). “Latife Tekin’in Romanlarında Gelenek”. *TÜRKİYE/ТУРЦИЯ*, 1, 163-187, Erişim: (<http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/ARIK-Şahmurat-LATİFE-TEKİN’İN-ROMANLARINDA-GELENEK.pdf>), E.T. 03.04.2019.

Arıkan, A. (2011). “Edebi Metin Çözümlemesi ve Ekoeleştiriri”. *MJH (Mediterranean Journal of Humanities)*, 1(1), 43-51, DOI:10.13114/MJH/20111.

Arslan Öçal, K. (2011). *Dişil Dil ve Eko-Feminist Bağlamda Latife Tekin ve Muinar*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Artun, E. “Türklerde İslamiyet Öncesi İnanç Sistemleri-Öğretiler-Dinler”. Erişim: (<file:///C:/Users/lenovo/Desktop/Animizim/Erman%20ARTUN-Animizim-2.pdf>), E.T. 15.03. 2019.

Asımgil, B. (2017). “XVI. Yüzyıldan Günümüze Eko-köylerin Tanımlama Yaklaşımlarına Göre Karakteristik Özelliklerinin Saptanması”. *Trakya University Journal of Engineering Sciences*, 18(2), 95-111, ISSN 2147-0308, (<http://dergipark.gov.tr/tujes>).

Ataöv, T. (2009). *Kapitalizm ve Çevre*. (1. Baskı). İstanbul: İleri Yayınları.

Atik, Ş. (2011). *Latife Tekin'in Romanlarında Yapı, Tema ve Anlatım*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Atilla, A. (2010). “Latife Tekin'in *Unutma Bahçesi* Romanında Unutma-Bellek-Kimlik Bağlantısı”. *M: Dil ve Edebiyat Dergisi/Journal of Linguistic and Literature*, 7(1), 19-28.

Atlı, S. (2006, 24-26 Mayıs). *Orgüder ve Dünyada ve Türkiye'de Organik Tarım Uygulamaları*. Türkiye 9. Gıda Kongresi, Bolu.

Ayaz, H. (2012). “Dıranas Şiirine Çevreci Bir Yaklaşım”. *TUDOK Bildiriler Kitabı*, (www.academia.edu), E.T: 06.01.2019.

Ayaz, H. (2014). “Çevreci Eleştiri Üzerine Genel Bir Değerlendirme”. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 3(1), 278-292.

Aydın, M.-Tekin, L. Söyleşisi. (2008). *Dilim Çıglık, Islık Dili Olsaymış Keşke...* Erişim: (<http://umitzeynep.blogcu.com/dilim-ciglik-isluk-dili-olsaymis-keske-3/4098107>), E.T. 05.06.2019.

Azizoğlu, U., Bulut S., Yılmaz S. (2012). “Organik Tarımda Biyolojik Mücadele; entomopatojen biyoinsektisitler”. *Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 28(5), 375-381, ISSN: 1012-2354.

Balaban, Y. (2014). *Organik Tarım*, (1. Baskı). İstanbul: Elma Yayınevi.

Balık, M. (2011). *Latife Tekin'in Romancılığı*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Balık, M. (2013). "Çevreci Eleştiri Işığında Latife Tekin'in Romanları". *Acta Turcica: Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, 5(1), 1-16. (www.actaturcica.com).

Balkaya, F. (2014). "Yeni Toplumsal Hareket Çeşidi Olarak Çevreci Hareketler", *Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi*, 3(5), 32-42, (www.gjebs.com).

Barbarlığa Karşı Ekososyalist Forum: "*Belem Ekososyalist Bildirgesi*", (8 Eylül 2009), Erişim: (<http://www.felsefe.net/ekoloji/1552-belem-ekososyalist-bildirgesi.html>), E.T: 01.02.2019.

Barbarlığa Karşı Ekososyalist Forum: "*Ekososyalist Forum İçin Çağrı*", (21 Aralık 2008), Erişim: (http://ekolojikolektifi.org/wp-content/uploads/2017/11/EKD_46-2.-Ekososyalist_Bildirge-2008_01.pdf), E.T: 01.02.2019.

Baş, S. (1997). *Cenab Şehabeddin ve Tevfik Fikret'in Şiirlerinde Tabiât Unsurları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

Bayat, Ö. (2015). "Ekoloji ve Kadın", *Haber Bülteni: TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası Dergisi*, 1, 26-29.

Baydar V., Ersoy A. F. (2017). "Sosyal Hizmet ve Çevre: Ekososyal Yaklaşım", *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 52(2), 236-247.

Bayraktar, B. (2015). "Birey-Doğa İlişkisi Temelinde Kendisi Ol(ama)ma: Mustafa Kutlu Öykülerini Ekoeleştirel Okumak", *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10(12), 137-154, DOI Number: (<http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8578>), ISSN: 1308-2140.

Bayram, B., Yolcu, H., Aksakal, V. (2007). “Türkiye’de Organik Tarım ve Sorunları”, *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 38(2), 203-206, ISSN: 1300-9036.

Berktaş, F. (1996). “Ekofeminizm ya da Yüreğin İyimserliği”, *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 4, 73-76, (<http://istanbul.dergipark.gov.tr/download/article-file/7148>).

Bilgin, H. (2003). “Ekofaşizm”, *Planlama Dergisi*, 1, 14-18.

Birdişi, F. (2014). “Çevreye Metaekolojik Yaklaşım ve Doğada Karşılıklı Dayanışma İlkesi”, *Akademik İncelemeler Dergisi (Journal of Academic Inquiries)*, 9(1), 25-46.

Bookchin, M. (2013). *Ekolojik Bir Topluma Doğru*. (Çev. A. Yılmaz), İstanbul: Sümer Yayıncılık.

Boynukara, H., Tütak, B. (2018). “Ian McEwan’ın Solar ve Rachel Carson’ın Sessiz Bahar Romanlarının Ekoeleştirel Bir Bakış Açısıyla İncelenmesi”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 39, 51-76, ISSN: 1302-6879.

Budan, C. Y. (2017). “Çevreci Eleştiri Bağlamında Yaşar Kemal’in *Kuşlar da Gitti* Romanı Üzerine Bir Değerlendirme”, *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2(1), 3-20, ISSN: 2547-9865.

Can, A. (2018). *Latife Tekin’in Romanlarında Doğa ve İnsan İlişkisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Cengiz, Ç. (2013). *Çevre-İnsan-Doğa İlişkisinin Stefano Benni’nin ‘Margherita Dolcevita’ ve Buket Uzuner’in ‘Uyumsuz Defne Kaman’ın Maceraları Su’ Adlı Yapıtlarında Ekoeleştirel Bağlamda Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Ceritli, İ. (2001). “Çevreci Hareketin Siyasallaşma Süreci”, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(2), 213-226.

Chomsky, N., Polk, L. (2013). *Nükleer Savaş ve Çevre Felaketi*, (Çev. M. E. Keskin), İstanbul: İnkılap Kitapevi.

Çamur, D., Vaizoğlu, A. S. (2007). “Çevreye İlişkin Önemli Toplantı ve Belgeler”, *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni (Kor Hek)*, 6(4), 297-306, (www.korhek.org).

Çavuş, B. (2017). “Latife Tekin’in Berci Kristin Çöp Masalları Romanında Yaşlı Bilge Arketipi”, *Milli Kültür Araştırmaları Dergisi (MİKAD)*, 1(2), 87-94, ISSN: 2587-1331.

Çelik, E. E. (2017). “Val Plumwood ve Animist Materyalizm”, *ViraVerita E-Dergi*, 5, 71-86, ISSN: 2149-3081.

Çetin, O. B. (2005). “Ekofeminizm: Kadın-Doğa İlişkisi ve Ataerkillik”, *Sosyo-Ekonomi Dergisi*, 1, 61-76.

Çetinkaya, Z., Ciravoğlu, A. (2016). “Sürdürülebilir Yerleşim Modellerinin Karşılaştırılması: Eko-kent ve Yavaş Kent”, *İdeal Kent Dergisi*, 18, 1-22, ISSN: 1307-9905.

Çoban, A. (2002). “Çevreciliğin İdeolojik Unsurlarının Eklemlenmesi”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 57(3), 3-30.

Çonoğlu, S. (2008). “Kültürün Merkezi İstanbul’dan Ekonomik-Sosyal Çatışmanın Merkezi İstanbul’a –Kültürel Bir Başkentten Gecekondu Şehrine Geçiş-“, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(19), 138-159.

Çüçen, A. (2011). “Derin Ekoloji”, *Uludağ Üniversitesi*, Erişim: (<http://blog.aku.edu.tr/ometin/files/2011/12/derinekoloji.pdf>), E.T. 22.01.2019.

Demir, F. (2010). “Yüz:1981 ve Sevgili Arsız Ölüm Romanları Bağlamında 12 Eylül Sonrası Gerçekçi Romana Bir Bakış”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25, 1-14.

Demir, F., Taş, M. R. (2017). “Turgut Uyar’ın Dünyanın En Güzel Arabistanı’nı Çevre Eğitimi Bağlamında Okumak”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi (The Journal of International Social Research)*, 10(50), 80-89, ISSN: 1307-9581, (www.sosyalarastirmalar.com).

Demirci, R., Erkuş, A., Tanrıvermiş, H., Gündoğmuş, E., Parıltı, N., Özüdoğru, H. (2002, 18-20 Eylül). *Türkiye’de Ekolojik Tarım Ürünleri Üretiminin Ekonomik Yönü ve Geleceği: Ön Araştırma Sonuçlarının Tartışılması*, Türkiye V. Tarım Ekonomisi Kongresi, Erzurum.

Demiryürek, K. (2011). “Organik Tarım Kavramı ve Organik Tarımın Dünya ve Türkiye’deki Durumu”, *GOÜ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 28(1), 27-36.

Demren, Ç. “Erkeklik, Ataerkillik ve İktidar İlişkileri”, Erişim: (http://www.academia.edu/715229/Erkeklik_ataerkillik_ve_iktidar_iliskileri), E.T: 02.02.2019.

Dindaroğlu, T. (2014, 22-24 Ekim). *İnsan ve Doğa İlişkisine "Paraekolojik" Bakış*, II. Ulusal Akdeniz Orman ve Çevre Sempozyumu, Isparta.

Dişci, Z. (2017). “Berci Kristin Çöp Masalları’nda Mekânın Varlık Tarzı Üzerine Bir İnceleme”, *Monograf: Edebiyat Eleştirisi Dergisi*, 8, 228-247. ISSN: 2128-3442.

Dobson, A. (2016). *Ekolojizm*, (Çev. Cengiz Yücel), İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.

Doğan, M., Seçme, D., Akten, M. (2017). “Sürdürülebilir Kalkınma Çerçevesinde Çevre Ekonomisi ve Çevre Etiği İlişkisi”, *Akademia Mühendislik ve Fen Bilimleri Dergisi*, 2(3), 109-117.

Duru, B. (2006). “Küresel Sermaye Birikimi ve Ekolojik Bunalım”, *Birikim Dergisi*, 201, 45-57.

Ediboğlu, E. (2015). “Ekolojik Hukuk Bakış Açısıyla Ekosistem Hakları”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 121, 257-276, (<http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr>).

Er, C., Başalma, D. (2013). *Organik Tarımdaki Gelişmeler*, Ankara: Nobel Yayın.

Erdemir, E. İ. “Ekopsikoloji İle Doğaya Dönüş”, Erişim: (http://www.academia.edu/34821749/Ekopsikoloji_ile_Dogaya_Donus_Turkce), E.T: 06.02.2016.

Erdoğan, N. (2010, 20-22 Mayıs). “*Ekoturizm ve Doğa Temelli Turizmin Geldikleri Noktadaki Kavramsal Çerçeve*”, Orman Ekosistemlerinde Ekoturizm Çalıştayı ve 10. Yılında TODEG, Türkiye Ormancılar Derneği Diğer Yayınlar Serisi, (www.ormancilardernegi.org).

Erdoğan, N., Erdoğan, İ. (2005). “Ekoturizm Betimlemeleriyle İletilenlerin Doğası”, *Gazi Üniversitesi İletişim Dergisi*, 20(1), 55-82.

Ergin, M. (2014). “Ekoeleştiri”, *Fener: Koç Üniversitesi Araştırma Dergisi: “Geleceğin İnşasına Doğru: Yaşamın Sürdürülebilirliği İçin Disiplinlerarası Perspektifler*”, 9, 18-19.

Ergin, M., Dolcerocca, Ö. N. (2016). “Edebiyatta Ekoeleştirel Yaklaşımlar: Ekoşiir ve Elif Sofya”, *SEFAD*, 36, 297-314, ISSN: 1300-4921/e-ISSN: 2458-908X, DOI Number: (<http://dx.doi.org/10.21497/sefad.285241>).

Erişim: (<https://iremгур13.wixsite.com/berceste/post/latife-teki-n-sevgili-arsiz-olum-kitap-i-ncelemesi>), E.T. 02.04.2019.

Erişim: (<https://kelimeler.gen.tr/fasizm-nedir-ne-demek-117734>), E.T: 04.02.2019.

Ertan, B. (2004). “2000’li Yıllarda Çevre Etiği Yaklaşımları ve Türkiye”, *Yönetim Bilimleri Dergisi (Journal of Administration Sciences)*, 1(3), 1-17, (<http://ybd.dergi.comu.edu.tr/dosyalar/Ybd/2000-li-yillarda-cevre-etigi-yaklasimlari-ve-turkiye-english-language-abstr-2017-02-13-237.pdf>).

Eryılmaz, Ç. (2017). “Sosyal Bilim Paradigmaları Çerçevesinde Çevre Sosyolojisi’nin Kuramları ve Kavramları”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27(1), 159-174.

Eryılmaz, Ç. (2018). “Tolkien’in Yüzüklerin Efendisi Eserinin Çevreci Analizi: Yıkıcı Endüstriye Karşı Kır Yaşamı”, *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(1), 93-118, DOI: 10.18026/cbayarsos.424065.

Garrard, G. (2017) *Ekoeleştri: Ekoloji ve Çevre Üzerine Kültürel Tartışmalar*, (Çev. Ertuğrul Genç), İstanbul: Kolektif Kitap.

Gezgin, E. (2017). “Kadın ve Doğa Üzerindeki Tahakküme Alternatif Bir Bakış: Ekofeminizm Üzerine Bir Değerlendirme”, *Border Crossing*, 7(2), 395 – 412, ISSN: 2046-4436, e-ISSN: 2046-4444.

Giyik, A. (2018). “İmar Kirliliğine Neden Olma Suçu”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 134, 71-114, (<http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2018-134-1735>).

Gökalp Alıca, S. S. (2017). “Kadın ve Çevre”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi (Özel Sayı)*, 151-172, (<http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2017-2017-1719>).

Göksu, Ç. (2013). “Güneş-Kent: Anadolu İçin Yeni Bir Kent Modeli”, *Planlama Dergisi*, 1, 41-46.

Görmez, K. (2018). *Çevre Sorunları*, (4. Baskı). Ankara: Nobel Yayınları.

Gülakan Kaman, S. (2016, 28-30 Nisan). *Latife Tekin’in Buzdan Kılıçlar Romanındaki Sosyolekt Algısı: Yoksulların Dili*, Bartın Üniversitesi Uluslararası Edebiyat ve Toplum Sempozyumu, Bartın.

Gümüş, S.-Tekin, L. Söyleşisi. (Aralık 2016). *Anlatıcı Birey Olamıyorsa Kahramanı Birey Olamaz*. Erişim: (<https://oggito.com/icerikler/latife-tekin-anlatıcı-birey-olamıyorsa-kahramanı-birey-olamaz/62506>) , E.T: 28.02.2019.

Gündüz, F. (2004). “Çevre ve Turizmin Sürdürülebilirliği”, *Planlama Dergisi*, 1, 58-66.

Güneş, M. A. (2009). “Biyolojik Çeşitliliğin Avrupa Birliği Hukuku Çerçevesinde Korunması”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 85, 35-85, (<http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr>).

Gürseler, G. (2008). “İnsan Hakları, Çevre, Anayasa”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 75, 199-208.

Hablemitoğlu, Ş. (2018). *Sardunyalılar ve Kadınlar*, (1. Baskı). İstanbul: Cadde Yayınları.

Hacıoğlu, M. D. (2009). “Sanayileşme Perspektifinde Kentleşme ve Çevre İlişkisi”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Dergisi*, 19, 95-105, Basılı Nüsha ISSN No: 1302-7212-Elektronik Nüsha ISSN No: 1305-2128.

Hastaoğlu Özbek, B. (2017). “Namık Kemal’in Romanlarında Romantik Doğa Algısı”, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları (Modern Turkish Literature Researches)*, 9(17), 151-163.

Hoppal, M. (2001). “Sibirya Şamanizminde Doğa Tapınımı”, (Çev. G. Erginer), *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 41(1), 209-225.

İçli, G. (2018). “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Küreselleşme”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 30, 133-143, ISSN: 1308-2922, e-ISSN: 2147-6985.

İdem, Ş. (2002). “Toplumsal Ekoloji Nedir? Ne Değildir?”, *Toplumsal Ekoloji Dergisi*, 1, 7-20.

İğit, A. (2017). “Yılanların Öcü Filminin Ekoeleştirel Söylem Çözümlemesi”, *Global Media Journal TR Edition*, 7(14), 174-189.

İlboğa, M., Aygül, H. H. (2015). “Birlikte Yaşama Kültürü Bağlamında İnsan-Doğa Diyalektiği”, *Akademik Bakış Dergisi, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, 52, 64-78, ISSN:1694-528X, (<http://www.akademikbakis.org>), *İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Celalabat – Kırgızistan.

İrge Özyol, A. (2013). “Sürdürülebilir Yeşil Kalkınma ve Kadın”, *Fe Dergi*, 5(2), 134-138.

İsayeva, S., Kasalak, M. A. (2016). “Sürdürülebilir Turizm Yönetimi Kapsamında Yer Alan Örnek Ekoturizm Uygulamaları”, *Uluslararası Turizm ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1, 183-200.

Kaplan, A. (1999). *Küresel Çevre Sorunları ve Politikaları*, (Tezler Dizisi: 3). Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları.

Kara, E. (2014). *Ekolojik Kaygı Temelli Yerleşimlerde Sürdürülebilirlik Paradigmasının Farklı Boyutlarıyla İncelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Karababa, A. O. (2014). “Kapitalizmin Neden Olduğu Doğa Yıkımları ve Toplum Sağlığına Etkileri”, *Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, Temmuz/Ağustos/Eylül, 32-48.

Karabulut, M., Özpolat, H. (2018). “Latife Tekin’in “Buzdan Kılıçlar” Romanı Üzerine Bir Tahlil Denemesi”, *Edebi Eleştiri Dergisi*, 2(2), 145-158.

Karadağ Ağkurt, G. “Doğa-Kadın Dayanışması: Ekofeminizm”, Erişim: <https://docplayer.biz.tr/40037487-Doga-kadin-dayanismasi-eko-feminizm.html>, E.T: 04.02.2019.

Kasalak, M. A. (2014). *Ekoturizm Girişimcilerinin İnovasyona Yatkinlığının Ölçülmesi: Muğla Yöresinde Yer Alan Ekolojik Oteller Kapsamında Bir Alan Araştırması*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Kayabaş, B. (2016). *Latife Tekin’in Romanlarında Kadın ve Kadın Eğitimi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Kaygusuz, S. (2007). “Perşembe Söyleşileri”, *Radikal*, Erişim: <http://www.bahceyazi.com/18-latifetekin.htm>, E.T. 28.05.2019.

Kekeç, N. (2011). “Karnavaldan Büyülü Gerçekliğe: Berci Kristin Çöp Masalları”, *Milli Folklor*, 23(91), 210-220, (<http://www.millifolklor.com>).

Keleş, R. (2015). *100 Soruda Türkiye’de Kentleşme, Konut ve Gecekondu*, (5. Baskı). İstanbul: Cem Yayınevi.

Keleş, R., Hamamcı, C., Çoban, A. (2015). *Çevre Politikası*, (8. Baskı). Ankara: İmge Kitapevi.

Kesebir, E. (2016, 4-6 November). *Sezai Karakoç’un Medeniyet Tasavvurunda Tabiât*, International Symposium on Environment and Morality, Alanya/Turkey.

Kırgız Karak, Ş. (2014). “Edebiyatta Yankılanan Bir Seda: Göç”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)*, 51, 243-257.

Kızılcık, G. (2016). “Ekofeminizm ve Doğu’daki Kadın Mücadelesi”, *Gaia Dergi: Sürdürülebilir Yaşam Dergisi*, 8, 37-47.

Koç, Y. (2003). *Türkiye İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi Tarihi*, (2. Baskı). İstanbul: Kaynak Yayınları.

Korkmaz, M., Tolunay, A. (2002, 17-21 April). *Kırsal Kalkınma Aracı Olarak Ekoturizm*, First Tourism Congress of Mediterranean Countries, Akdeniz University School of Tourism &Hotel Management, Antalya.

Kovel, J. (2012). “Ekososyalist Hareket”, *Elektrik Mühendisliği Dergisi*, 444, 48-50.

Kovel, J., Löwy, M. “Ekososyalist Bir Manifesto”, (Çev. E. Ergüven), Erişim: (<http://www.birikimdergisi.com/guncel-yazilar/55/ekososyalist-birmanifesto#.XFRH2PZuLIU>), E.T: 02.01.2019.

Kökalan Çımrın, F. (2014). “Sosyoloji ve Çevre”, *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9(2), 1007-1020.

Kurtar, E. S., Ayan, A. K. (2004). “Organik Tarım ve Türkiye’deki Durumu”, *OMÜ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 19(1), 56-64.

Kuter, N., Ünal, H. E. (2009). “Sürdürülebilirlik Kapsamında Ekoturizmin Çevresel, Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Etkileri”, *Kastamonu Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 9(2), 146-156.

Küçükcoşkun, Y. (2006). *1980-2005 Dönemi Türk Edebiyatında Ütopik Romanlar ve Ütopyanın Kurgusu*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Lıtfın, T. K. (2017). *Ekoköyler: Sürdürülebilir Bir Toplum İçin Dersler*, (Çev. P. Ercan), İstanbul: Alfa Yayıncılık.

Löwy, M. (2002). “Ekososyalist Bir Etik İçin”, (Çev. U. Aydın), *Contretemps*, 4, 1-10, Erişim: (<https://www.ykp.org.cy/2009/11/kizil-yesil/ekoloji/ekosozyalizm/eko-sosyalist-bir-etik-icin-michael-lowy/>), E.T: 31.01.2019.

Maltaş, A. (2015). “Ekoloji Ekseninde İnsan-Doğa İlişkisi ve Özne Sorunu”, *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 17(29), 1-8, ISSN:2147-7833, (www.kmu.edu.tr).

Mamur, N. (2017). “Sanat Eğitiminde Sürdürülebilirlik ve Çevre Eğitimi Üzerine Bir Çalışma”, *Ege Eğitim Dergisi*, 18(2), 774-794.

Millioğulları, Ö. (2007). *Türkiye’de 1960-1980 ve 1980-2005 Dönemlerinde Grev Hareketlerinin Karşılaştırılması*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Moralıoğlu, A. (2012). “80’li Yıllarda Kadın Hareketi ve Kampanyalar”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 99, 291-296.

Moran, B. (2018). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, (28. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

Moran, B. (2018). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış-III*, (19. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

Mutlu, A. (2008). “Ekolojik Sorunlara Karşı Benimsenen Yaklaşımlarda Yönetim Düşüncesi”, *Amme İdaresi Dergisi*, 41(4), 101-123.

Mutlu, A. (2017). “Ekolojinin İdeolojisi: Sürdürülebilir Gelişme-Toplumsal Ekoloji Karşılaştırması”, *İdeal Kent: Kent Araştırmaları Dergisi*, 8(21), 26-56, ISSN: 1307-9905, (<http://idealkentdergisi.com>).

Okay, M. O. (2005). *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*, (1. Baskı). İstanbul: Dergah Yayınları.

Okyay, D. (2017). “Latife Tekin’in Berci Kristin Çöp Masalları Adlı Romanında Ortaya Konan Gecekondu Adetleri”, *Journal of Human Sciences*, 14(2), 2178-2186, Doi: 10.14687/jhs.v14i2.4690.

Oppermann, S. (Editör), (2012). *Ekoeleştiri: Edebiyat ve Çevre*, (1. Baskı). İstanbul: Phoenix Yayınevi.

Oppermann, S. “Doğa Yazımında Beden Politikası”, Erişim: (http://www.littera.hacettepe.edu.tr/TURKCE/18_cilt/6.pdf), E.T. 12.01.2019.

Oppermann, S. “Ekoeleştiri” PEN Türkiye’nin “GreenPEN” projesi kapsamındaki panel sunumu, Erişim: (<https://www.pen.org.tr>), E.T: 06.01.2019.

Oruç, Z. (2017). *Çevre ve Ekoloji Kavramları Kapsamında İdeolojik Yaklaşımlar ve Sanat*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Kültür Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Öktemgil Turgut, C. (2003). *Latife Tekin’in Yapıtlarında Büyülü Gerçekçilik*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bilkent Üniversitesi, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Önder, T. (2003). *Ekoloji, Toplum ve Siyaset*, (2. Baskı). Ankara: Odak Yayınları.

Örnek, S. V. “İlkelerde Dinsel Temel Kavramlara Genel Bir Bakış”, Erişim: (<file:///C:/Users/lenovo/Desktop/Animizim/Sedat%20Veyis%20ÖRNEK%20-Animizim-1.pdf>), E.T. 15.03.2019.

Özadək, A. (2016). *Köye Geri Dönüş: Türkiye’deki Ekolojik Çiftliklerinde Birlikte Yaşam Deneyimleri ve Yeni Köylülük*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Özberk, N. (2017). “Politik Ekolojide Doğa-Toplum Diyalektik Birliğine Kuramsal Bir Bakış: Toplumsal Doğa ve Doğanın Kapitalist Üretimi Tezi”, *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(3), 71-98.

Özer, P. (2005). *Latife Tekin Kitabı*, (1. Baskı). İstanbul: Everest Yayınları.

Öztarhan Sahtiyancı, E. (2018). “Vejetaryen Olmayı Seçmek”, *İnsan&İnsan*, 5(15), 64-74, e-ISSN: 2148-7537, (www.insanveinsan.org).

Öztürk, A. (2007). “Postmodernizm Ayracında Ekolojist Düşünce ve Kapitalist Rasyonellik Üzerine”, *Sivil Toplum Dergisi*, 5(20), 3-16.

Özyol, A., Çobanoğlu, N. “Yeşil Kadın”, Erişim: (http://www.academia.edu/17311834/YEŞİL_KADIN), E.T: 02.02.2019.

Rowe, N. M. (2013). “Kutsal Topraklarda Yürümek”, *Ruh ve Madde*, 54(636), 52-57.

Saatçioğlu, E. (2016). “Halikarnas Balıkcısı’nın *Aganta Burina Burinata* Romanını Ekoeleştirel Bakışla Okumak”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), 582-600.

Sarıçam, H., Şahin, S. H., Soyuçok, E. (2015). “Doğayla İlişkili Olma İle Depresyon, Anksiyete ve Stres Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, *UHPPD: Uluslararası Hakemli Psikiyatri ve Psikoloji Araştırmaları Dergisi*, 4, 39-57, ISSN: 2148-8215, ONLINE ISSN: 2149-2506.

Sayın, C. (2002). “Avrupa Birliği’nde Organik Tarıma Yönelik Politikalar”, *Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 15(2), 31-38.

Sazyek, H. “Seksenli Yılların Türk Romanına Kazandırdığı Yeni Yazarlar”, Erişim:(http://hakansazyek.com/files/Seksenli_Yillarin_Turk_Romanina_Kazandirdigi_Yeni_Yazarlar.pdf), E.T. 04.04.2019.

Sılaydın, B. (2003). “Fiziksel Planlama, Toplumsal Bilinç ve Ekoloji”, *Planlama Dergisi*, 1, 9-13.

Solak, C. (2012). “Bir Ekoeleşitiri Denemesi: Behiç Ak’ın *Tek Kişilik Şehir* Oyununda Birey, Toplum ve Çevre İlişkileri”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]*, 47, 211-224.

Sungur, Z. (2012, 11-13 October). *Sürdürülebilir Ekoturizmin Toplumsal Etkileri: Türkiye’den Örnekler*, International Conference on Eurasian Economies, Almaty/Kazakhstan.

Sümer, S. Z. (2016, 6-8 Mayıs). *Bozkırdan Hikayeler: Filiz Kılıçel’in Öykülerinde Çevreci Eleştiri Bağlamında Doğa Edebiyatını Yeniden Keşfetmek*, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Uluslararası Sempozyum: Geçmişten Günümüze Bozkır, Konya.

Sürükli, M. (2017). “Gecekonudan Modern Hayata Uzanan Yolda Kadın Tezahürü”, *Monograf Edebiyat Eleştirisi Dergisi*, 8, 213-227. ISSN: 2148-3442.

Şakacı, B. K. (2013). “Değer Kavramı Ekseninde Derin Ekoloji Yaklaşımının Çözümlemesi”, *Mülkiye Dergisi*, 37(1), 9-29.

Tamkoç, G. (1994). “Derin Ekolojinin Genel Çizgileri”, *Birikim Dergisi*, 57(58), 87-91.

Tamkoç, G. (2010). “Ekofeminizm”, *Ağaçkakan*, 28, 23-25, Erişim: (<https://ecotopianetwork.files.wordpress.com/2010/01/doga-korumaci-kadinlar-ekofeministler-gunseli-tamkoc.pdf>), E.T: 04.02.20019.

Tekin, L. (1990). *Gece Dersleri*, (5. Baskı). İstanbul: Metis Yayınları.

Tekin, L. (1997). *Gümüşlük Akademisi*, (1. Baskı). İstanbul: Nisan Yayınları.

Tekin, L. (2004). *Unutma Bahçesi*, (2. Baskı). İstanbul: Everest Yayınları.

Tekin, L. (2006). *Muinar*, (5. Baskı). İstanbul: Everest Yayınları.

Tekin, L. (2008). *Ormanda Ölüm Yokmuş*, (5. Baskı). İstanbul: Everest Yayınları.

Tekin, L. (2009). *Rüyalar ve Uyanışlar Defteri*, (1. Baskı). İstanbul: Doğan Kitap.

Tekin, L. (2016). *Berci Kristin Çöp Masalları*, (4. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

Tekin, L. (2016). *Sevgili Arsız Ölüm*, (5. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

Tekin, L. (2017). *Aşk İşaretleri*, (2. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

Tekin, L. (2017). *Buzdan Kılıçlar*, (2. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

Tekin, L. (2018). *Manves City*, (1. Baskı). İstanbul: Can Yayınları.

Tekin, L. (2018). *Sürüklenme*, (1. Baskı). İstanbul: Can Yayınları.

Tekin, N. “İnsan İdeolojisi” ve “İnsanötesi” Edebiyat”, Erişim: <https://hayvanlarinaynasinda.wordpress.com/2017/05/06/insan-ideolojisi-ve-insanotesi-edebiyat/>), E.T. 11.01.2019.

Tiken, S. (2015). “Latife Tekin’in Romanlarında Arketipsel Bir Motif: Yükseliş Deneyimi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(40), 150-157.

Topçu, T. (2019). *Türk Romanında Çevrecilik (1945-2015)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Toska, S. (2013). “William Faulkner’in *Aylı* adlı Öyküsüne Ekoeleştirel Yaklaşım”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(1), 95-116.

Tuğun, Ö., Karaman, A. (2014). “Çekirdek Köylerin Eko-Turizme Kazandırılması İçin Sürdürülebilirlik Kavramı Çerçevesinde Bir Model”, *MEGARON*, 9(4), 321-337, DOI: 10.5505/MEGARON.2014.96268.

Turan, M. (1980). “İnsan-Çevre İlişisine Eleştirel Bir Bakış”, *O.D.T.(J. Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 6(1), 31-54.

Turan, S. (2009). *Eleştirel Düşünme Becerilerini Temel Alan Biyoloji Dersinin Ortaöğretim Öğrencilerinin Ekolojik Etik Yaklaşımlarına Etkisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Türk, S. M. (2017). “Ekofeminizm ve Dualizm Fikri”, *FLSF: Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 24, 377-392, ISSN 1306-9535, (www.flsfdergisi.com).

Türkiyeli Kadın Yazarlar, Latife Tekin, Erişim: ([http://tr.writersofturkey.net/index.php?title=Latife TEK%C4%B0N](http://tr.writersofturkey.net/index.php?title=Latife%20TEK%C4%B0N)) , E.T. 02.04.2019.

Uğurlu, S. B. (2008). “Sevgili Arsız Ölüm Romanında Gerçeklik, Gelenek ve Yenilik”, *Milli Eğitim*, 178, 166-176.

Uğurlu, S. B. (2010). “Cinli Kız Dirmit’ten Latife Tekin’e”, *Roman Kahramanları*, 2, 37-43.

Ünal, F. (2010). “Toplumsal Ekoloji”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26, 1-10.

Üskül Engin, Z. “Ekofeminizm”, Erişim: (<http://www.sosyaldemokratdergi.org/zeynep-uskul-engin-ekofeminizm/>), E.T: 04.02.2019.

Walker, L. (2016). *Ekoköy İthaca*, (Çev. O. Tuncay), İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.

Wall, D. (2013). *Yeşil Politika: Tarihi, Paydaşları ve Kavramları İle*, (Çev. İ. Urkan Kelso), İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.

Weber, M. (2014). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, (Çev. M. Ökten), Ankara: Tutku Yayınevi.

Yaban, P., Karatopuk, T. (Editörler: Rahmi Erdem vd.). (2017). *Balıkesir’de Kırdan Kente Göç Sorunu ve Eko-köy Yaklaşım Analizi: Ovaköy Örneği*, ‘Balıkesir 18 Planlama Sorunu 18 Stratejik Çözüm’ Ortak Kitap, Ankara: Nobel Yayıncılık.

Yardımcı, S. (2006). *İnsan-Doğa İlişkisi Ekseninde Derin Ekoloji ve Toplumsal Ekoloji*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Yaşamış, D. F. (2005). “Çevre Ceza Hukuku’nda Son Gelişmeler: Yeni Türk Ceza Kanunu ve Kabahatler Kanunu”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 58, 136-148.

Yavuz, Y. (2017). “Latife Tekin ile Cengiz Aytmatov’un Romanlarında Geleneğin Kurgusal İşlevi ve Metinlerarasılık Bağlamında Bir Çalışma”, *Söylem Filoloji Dergisi*, 3, 102-114.

Yavuz, Y. (2019). “Edebiyat ve Ekoeleştirici: Latife Tekin’in Manves City ve Sürüklenme Adlı Romanları”, *Edebi Eleştiri Dergisi (Eleştiri Kuramları Özel Sayısı)*, 3(3), 245-259.

Yaylı, H., Çelik, V. (2011). “Çevre Sorunlarının Çözümü İçin Radikal Bir Öneri: Derin Ekoloji”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26, 369-377.

Yaylı, H., Yastıkaya, R. (2015). “İnsan Doğa İlişkisi Tasarımında Radikal Dönüşüm: Derin Ekoloji”, *International Journal of Science Culture and Sport (IntJSCS)*, 3, 252-465, ISSN: 2148-1148, DOI: 10.14486/IJSCS312, Copyright©IntJSCS, (www.icsjournal.com).

Yazıcıoğlu, D. (2012). “Depresyonla Doğal Mücadele: Ekoterapi”, *EKOIQ: Yeşil İş/Yeşil Yaşam*, 17, 23-32.

Yıkılmaz, N. (2003). *Yeni Dünya Düzeni ve Çevre*, (1. Baskı). İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayınları.

Yıldırım, C. (2017). “Ekoloji Düşüncesinde İnsan ve Toplum Anlayışı”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 289-308, ISSN: 2147-1185.

Yılmaz Aslantürk, A. (2018). “Çevrenin Siyasallaşmasında Kadın ve Doğanın Dönüşümü: Ekofeminizm”, *SSD Journal: Social Science Development Journal*, 3(11), 312-324.

Yurcu, G. (2016). “Rekreasyon Faaliyetlerine Katılan Bireylerin Kişilik Özelliklerinin Ekopsikoloji Algılarına Etkisi”, *Journal of Recreation and Tourism Research*, 3(2), 23-35, ISSN:2148-5321, (www.jrtr.org).

Yürüdür, E., Kara, H., Arıbaş, K. (2010). “Türkiye’nin Organik (Ekolojik) Tarım Coğrafyası”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(32), 402-424, ISSN:1304-0278, (www.esosder.com).

Zegers, P. (2003). “Politik Ekolojinin Karanlık Yüzü”, (Çev. N. Bekler), *Toplumsal Ekoloji Dergisi*, 3, 69-80.

Zengin, H. S. (2017). “Eko-Anarşizm İçin Karşılaştırmalı Bir Analiz: Kropotkin/Bookchin Örneği”, *İdeal Kent: Kent Araştırmaları Dergisi*, 8(21), 229-258, ISSN: 1307-9905, (<http://idealkentdergisi.com>).

Zeybek, O. (2014, 4-5 Nisan). *Eğitim Turizminde Yeni Bir Alan: Ekoköyler*, III. Disiplinlerarası Turizm Araştırmaları Kongresi, Kuşadası/Aydın.

Zhang, D., Fabrice, F., Kallis, G., Bergh, J., Weiler, R., Hueting, R. (2015). *yeşil ekonomi: küçülmek güzeldir*, (Çev. S. Erengezin), İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı : Karaman, Yasin
Uyruğu : T.C.
Doğum Tarihi ve Yeri : 18/01/1992, Ağrı
E-mail : yasinkaraman004@gmail.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Lisans	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi	28/06/2017

Yabancı Dil

İngilizce

Yayınlar

Yasin KARAMAN, (6-7 Kasım 2018). *Tutunamayanlar Üzerine Otobiyografik Bir Okuma*, 1. Uluslararası Iğdır Multi Disipliner Çalışmalar Kongresi, IĞDIR.

20/01/2020

Tez Başlığı / Konusu:

LATİFE TEKİN'İN ROMANLARINA EKOELEŞTİREL BİR YAKLAŞIM

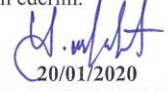
Yukarıda başlığı/konusu belirlenen tez çalışmamın Kapak sayfası, Giriş, Ana bölümler ve Sonuç bölümlerinden oluşan toplam **190** sayfalık kısmına ilişkin, **20/01/2020** tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından **Turnitin** intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 12 (On İki) dir.

Uygulanan Filtreler Aşağıda Verilmiştir:

- Kabul ve onay sayfası hariç,
- Teşekkür hariç,
- İçindekiler hariç,
- Simge ve kısaltmalar hariç,
- Gereç ve yöntemler hariç,
- Kaynakça hariç,
- Alıntılar hariç,
- Tezden çıkan yayınlar hariç,
- 7 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 7 words)

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Lisansüstü Tez Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılmasına İlişkin Yönergeyi İnceledim ve bu yönergede belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içemediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim.

20/01/2020

Yasin KARAMAN
Adı, Soyadı, İmza

Adı Soyadı : Yasin KARAMAN

Öğrenci No : 179201042

Anabilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı

Programı : Yeni Türk Edebiyatı

Statüsü : Y. Lisans Doktora

DANIŞMAN
Prof. Dr. Selma BAŞ

20/01/2020

ENSTİTÜ ONAYI
UYGUNDUR

Doç. Dr. Bekir KOÇLAR
Enstitü Müdürü